TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMINA GÖRE BOŞANMIŞ TEK EBEVEYN KADINLARIN SORUNLARININ VE İHTİYAÇLARININ İNCELENMESİ: KKTC ÖRNEĞİ

Buse ERZEYBEK ŞEMİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Veli DUYAN

ANKARA
2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMINA GÖRE BOŞANMIŞ TEK EBEVEYN KADINLARIN SORUNLARININ VE İHTİYAÇLARININ İNCELENMESİ: KKTC ÖRNEĞİ

Buse ERZEYBEK ŞEMİ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Veli DUYAN

ANKARA
2023

ETİK BEYAN

Ankara Üniversitesi,

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğum "Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveyn Kadınların Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi: KKTC Örneği" başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan deneysel çalışma/araştırma tarafımdan yapılmış olup, tüm cümleler, yorumlar bana aittir.

Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Buse ERZEYBEK ŞEMİ

Tarih: 26.05.2023

İmza:

KABUL VE ONAY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalında
Buse ERZEYBEK ŞEMİ tarafından hazırlanan
"Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveyn Kadınların Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi: KKTC Örneği" adlı tez çalışması
aşağıdaki jüri tarafından DOKTORA TEZİ olarak
OY BİRLİĞİ ile kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi:26.05.2023

Prof. Dr. Özlem Cankurtaran
Hacettepe Üniversitesi
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Veli DUYAN
Ankara Üniversitesi
Danışman

Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN
Ankara Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Gonca POLAT
Ankara Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Üye

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Prof. Dr. Fügen AKTAN
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan iii
Kabul ve Onay iv
İçindekiler v
Önsöz viii
Simgeler ve Kısaltmalar x
Şekiller xi
Çizelgeler xii

1. GİRİŞ 1
1.1. Aile Kavramına İlişkin Bilgiler 3
1.2. Aile Yaşam Döngüsü 7
1.3. Tek Ebeveynli Aile Kavramı 12
1.3.1. Tek Ebeveynliğin Nedenleri 13
1.3.1.1. Boşanma 14
1.3.1.1.1. Aile ve Boşanma Arabuluculuğu 16
1.3.1.1.2. Boşanmanın Nedenleri 18
1.3.1.2. Ayrılık 20
1.3.1.3. Terk 21
1.3.1.4. Eşlerden Birinin Ölümü 21
1.3.1.5. İstenmeyen Gebelikler 21
1.3.1.6. Tek Ebeveyn Olarak Evlat Edinme 22
1.3.2. Tek Ebeveynli Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar 22
1.3.2.1. Tek Ebeveynlerin Karşılaştığı Sorunlar 24
1.3.2.2. Ebeveynlik Rollerine ve Sorumluluklarına İlişkin Sorunlar 24
1.3.2.3. Psiko-Sosyal Sorunlar 26
1.3.2.4. Ekonomik Sorunlar 27
1.3.3. Tek Ebeveynli Aile Çocuklarının Sorunları 28
1.3.3.1. Psiko-Sosyal Sorunlar 29
1.3.3.2. Akademik Sorunlar 32
1.3.3.3. Ebeveynlerle Olan İlişkilerinden Kaynaklı Sorunlar 33
1.4. Tek Ebeveynli Ailelere Yaklaşımda Farklı Perspektifler 34
1.4.1. Feminist Yaklaşımlar 34
1.4.2. Sistem Yaklaşımı 36
1.4.3. Ekolojik Sistem Yaklaşımı 38
1.4.3.1. Çevresi İçinde Birey 41
1.4.3.2. Ekolojik Sistemin Temel Kavramları 43
1.4.3.2.1. Sistem 43
1.4.3.2.2. Sosyal Çevre 44
1.4.3.2.3. Etkileşim 44
1.4.3.2.4. Enerji 45
1.4.3.2.5. Kesişim 45

1.4.3.2.6. Adaptasyon 47
1.4.3.2.7. Baş Etme 48
1.4.3.2.8. Karşılıklı Bağımlılık 49
1.5. Araştırmanın Problemi 52
1.6. Araştırmanın Amacı 53
1.7. Araştırmanın Önemi 53
1.8. Araştırmanın Tanımları 55
1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları 55

2. YÖNTEM 57
2.1. Araştırmanın Modeli 57
2.2. Evren ve Örneklem 58
2.3. Veri Toplama Araçları 62
2.4. Veri Toplama Süreci 63
2.5. Verilerin Analizi 67
2.6. Geçerlik ve Güvenirlik 69
2.7. Süre ve Olanaklar 70
2.8. Kıbrıs Bağlamı 71

3. BULGULAR 73
3.1. Boşanma Süreci 73
3.1.1. Boşanma Öncesi : "*Tatminkâr değildi çünkü benim evlilik beklentim bu değildi"* 74
3.1.2. Boşanma Sırası: *"...benim ailem de başta arkamda dursaydı buralara gelmezdi belki"* 101
3.1.3. Boşanma Sonrası: *"Ben eşimin yanında kendim değildim, ben kendimi buldum.."* 122
3.2. Toplumsal Cinsiyet 159
3.2.1. Ataerkil Yapı ve Rol Dağılımı: *"...aile hep derdi, sen kendi başına kadın başına napacan?!"* 160
3.2.2. Kültür Farklılığı 169
3.2.3. Şiddet Döngüsü: *"..değer mi bu hayat çocukların için bunu yapmaya, değer mi? Değmedi."* 172
3.3. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri 174
3.3.1. Çocuğun Aidiyeti: *"O eve gitmeylim!"* 175
3.3.2. Çocuk ve Ebeveyn İlişkileri: *"...baba değil de babasızlık acı veriyor!"* 176
3.3.3. Çocuğa Açıklamak: *'"vay be! olgun çocuklarmış" dedik... ya da olgun gibi görünen çocuklar..."* 180
3.3.4. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Yansımaları*: "O eve gitmeylim... Bana da vuracak, ben orada kaldığımda..."* 185
3.4. Sunulması İstenen Sosyal Hizmetler 189
3.4.1. Kadınlara Yönelik Sunulan Hizmetler*: "Hiç birbirini tanımayan kadınlar bir araya gelse ve dertlerini konuşabilseler çok iyi olabilir."* 190
3.4.2. Çocuklara Yönelik Sunulan Hizmetler: *"her yerde kreş kolaylığının olması gerekir."* 203

3.4.3 Takip Sisteminin Kurulması: *"bir işi yapıyorsunuz ama, hani arayın... yani verdiğiniz maaşın arkasına düşün..."* 206
3.4.4. Sivil Toplum Örgütleri*: "...bu işleri sivil toplum örgütleri yapabilir, bilinçli insanlar yapabilir"* 208
3.4.5. Belediye Hizmetleri 211
3.4.6. Aile Güçlendirme Projeleri: *"...iyiye doğru gittiğimin farkındayım!"* 212
3.4.7. Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Eksiklikler: *"Aslında hizmet var mı bilmiyorum!?"* 214

4. TARTIŞMA 222
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 266
ÖZET 298
SUMMARY 299
KAYNAKLAR 300
EKLER 323
EK-1 Aydınlatılmış Onam Formu 323
EK-2 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 326
EK-3 Etik Kurul İzni 328
EK-4 Araştırma Kurum İzni 329

ÖNSÖZ

Lisans üstü eğitime başlamamda beni cesaretlendirip hem akademik alanda hem uygulama sahasında beni her zaman yüreklendirerek destekleyen, akademik donanımına her zaman hayran olduğum, hocam, süpervizörüm ve danışmanım Prof. Dr. Veli DUYAN… Kıbrıs ve Ankara mesafesinde fiziksel uzaklığa rağmen her zaman ulaşılır olup her sorumu sabırla yanıtlayıp, yoluma ışık olduğunuz, her yıldığımda beni cesaretlendirdiğiniz ve desteklediğiniz için;

Tez izleme komite üyeleri hocalarım Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN ve Doç. Dr. Gonca POLAT… sıcaklığınız, samimiyetiniz ve yapıcı yorumlarınız benim için her zaman çok kıymetliydi. Çalışmama kattığınız farklı bakış açıları, zenginleştirici ve geliştirici yorumlarınız için;

Doktora jürisinde yer alan hocalarım sayın Prof. Dr. Ayşe Sezen SERPEN ve sayın Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ'a verdikleri samimi ve geliştirici geribildirimler için;

Doktora eğitimim boyunca beni destekleyen ve inanan yöneticilerime ve çalışma arkadaşlarıma, uzak mesafeden her telefonumla desteğime yetişen değerli arkadaşım Nuhcan Akçit'e, deneyimleri ile beni motive edip destekleyen sevgili Anıl Görkem'e, her türlü teknik bilgisini ve manevi desteğini hiç acımadan sunan arkadaşım Seliz Bağcılar'a, manevi desteğiyle ve motive edici küçük sürprizleriyle yanımda olan Ayşe Volkan'a, ama en çok da her türlü imkanını yaşadığım her stresi ortadan kaldırıp beni desteklemek ve motive etmek için kullanan Kerem Fırıncıoğulları'na;

Yaşadıkları her türlü zorluğu ve deneyimi güvenerek, samimiyetle ve içtenlikle benimle paylaşıp çalışmamın ortaya çıkmasını sağlayan bekar annelere;

Hayatlarına girdiğim günden itibaren beni kendi evlatları gibi hissettiren, aile olmak için kan bağının gerekmediğini öğreten ve her adımımda beni destekleyen İlknur Annem ve Nidai Babam'a,

Bir gün kendi ayakları üzerinde duran güçlü, boyun eğmeyen, bağımsız ve mutlu bir birey olabilmesi için her zaman ve her koşulda yanında olacağım, hayatımın en güzel renklerinden biri olan "Canım'ın taa içi" Defne'me ve rasyonel bakış açısıyla zorlandığım anlarda beni girdiğim çıkmazlardan çıkaran, hedeflerime ve hayallerime ulaşmam için cesaretlendirip destekleyerek her zaman yanımda olan sevgili eşime çok teşekkür ederim…

Son olarak, bugünkü ben olabilmemde en büyük öneme sahip iki insan, canım Annem ve Babam.. Her türlü imkansızlığa ve koşula rağmen, eğitimli bir kadın, mutlu bir birey, hayallerini gerçekleştirebilen bir insan olmam için bana sonsuz güvenen, her zaman beni destekleyen ve geliştiren, sevgi dolu varlığınız için size minnettarım…

SİMGELER VE KISALTMALAR

CEDAW	Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
DSM-V	Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı
GADEM	Gençlik Aile Destek ve Eğitim Merkezi
KADEM	Kıbrıs Toplumsal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
SOS	SOS Çocuk Köyü KKTC
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
TSB	Travma Sonrası Büyüme
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Boşanma-Evlilik Oranları 16
Şekil 1.2. Ekolojik Sistem Yaklaşımı 40
Şekil 1.3. Çevresi İçinde İnsan Kavramsallaştırılması 42
Şekil 1.4. Kavram Şeması: Boşanmış Tek Ebeveynlerin Ekolojik Sistem Yaklaşımı Kavram Şemasına Göre Kategorileştirilmesi 50
Şekil 3.1. Boşanmış Tek ebeveyn kadınların İnsani Gelişim Boyutlarının İncelenmesine İlişkin Ana Temalar 73
Şekil 3.2. Boşanma Sürecine İlişkin Bulgular 74
Şekil 3. 3. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Bulgular 159
Şekil 3.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerine İlişkin İlişkin Bulgular 174
Şekil 3.5. Sunulması İstenen Sosyal Hizmetlere İlişkin Ana Temalar 189
Şekil 4.1. Ekolojik Sistem Teorisi Kapsamında Beş Düzeyli Müdahale Önerisi 290

ÇİZELGELER

Çizelge 1.1. Aile Yaşam Döngüsü ve Boşanma 11
Çizelge 1.2. Kuzey Kıbrıs'ta Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayıları 15
Çizelge 2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri 60

1. GİRİŞ

Teknolojideki gelişim ve tüketim alışkanlıklarının değişip artması hem toplum yapısını değiştiren hem de bireylerin yaşamalarını doğrudan etkileyen pek çok olumlu ve olumsuz durumu da beraberinde getirmektedir. Mevcut gelişmeler insan yaşamını kolaylaştırmayı hedefleyerek kişilerin hayatlarında pek çok fayda sağlarken, bu gelişmelere uyum sürecinde de aynı oranda sorun yaratmaktadır. İnsan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ile ortaya çıkan işsizlik bireylerin ve ailelerin giderek yoksullaşmasına, aile ve sosyal yaşamdaki rol ve sorumlulukların farklılaşması ile uyum sorunlarının artmasına, güç ve savaşların yaşanmasına ve şiddetin gün geçtikçe daha görünür olmasına ve artmasına da yol açmaktadır. Yaşanılan tüm bu sorunlar, birey ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi sonucunda hem sosyal yapıda hem de aile yapısında değişim yaratmaktadır.

Sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru geçişte artış görülmektedir. Yani geleneksel geniş ailelerden modern çekirdek ailelere doğru bir geçiş söz konusudur. Bu geçiş toplumsal yapıda olduğu gibi aile yapısında da birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Geleneksel geniş ailelerin çözülmesiyle modern çekirdek aile yapısının oluştuğu gibi, çekirdek ailenin çözülmesi de yeni aile türlerinin oluşmasına yol açmıştır. Tek ebeveynli aileler bu yeni aile biçimlerinden biridir. Bu aile yapılarını ise çoğunlukla anne ve çocuklar oluşturmaktadır. Yaşanılan sorunlar sonucunda boşanma oranlarındaki artışlara ek olarak, ayrı yaşama veya eşlerden birinin çalışma veya suç işleme nedeniyle uzun süre evden ayrı yaşaması tek ebeveynli ailelerin oluşmasındaki temel nedenler arasındadır. Bu parçalanma sonucunda ise ailenin fonksiyonlarını yerine getirmede güçlük yaşaması kaçınılmazdır. Bu noktada önemli olan aileyi bütüncül bakış ile değerlendirip hem her bir aile üyesine tek tek destekleyici hizmet sunmak, hem de mevcut sosyal çevre içinde güçlendirme çalışmalarına yer vermektir. Ailenin gerekli önleyici ve iyileştirici hizmetlere erişememesi durumunda hem ebeveynlerin hem de çocukların bireysel olarak yaşayacağı

sorunlar artarak devam edecek ve toplum ile olan etkileşimlerinde de bu durum aynı şekilde görülecektir. Bu bağlamda aile yapısındaki değişim sonucunda aile üyelerinin karşılaştıkları sorunların derinlemesine incelenmesi, geliştirilecek önleyici ve destekleyici sosyal hizmetler ve politikaların belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Ailelerin yapısal değişiklikleri sonucunda karşılaştıkları sorunlar yanı sıra çevre, toplumsal cinsiyet rolleri ve sunulan sosyal hizmetler de bu sorunların şiddetinde veya çözümünde büyük önem taşımaktadır. Aile yapısındaki değişiklikler toplumun, tek ebeveynli ailelere yönelik farklı sosyal tepkiler ve olumsuz tutumlar geliştirmesine neden olabilir. Çevrenin, sadece tek ebeveynlere ve çocuklarına yönelik davranışlarının değil, tutumlarının ve tek ebeveynliğe ilişkin deneyimlerinin de anlaşılması önemlidir. Sosyal hizmet müdahalelerinde en çok kullanılan yaklaşımlardan biri olan ekolojik yaklaşım da bireyin çevresi içinde ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sosyal sorunlar ile bireylerin ve ailelerin yaşadığı sorunların karşılıklı etkisini anlamak için ekolojik sistem yaklaşımından yararlanmak önemlidir. Ekolojik sistem yaklaşımı, kişiler ve onların içinde yer aldıkları sosyal çevrenin bütününü kapsar. Bireyin bu sosyal çevre içindeki gelişimine, sorun çözme kapasitesini kullanımına ve bireyin çevresindeki sistemlerle nasıl ilişki kurduğuna odaklanır. 1960'lı yıllarda medikal modelin önemini kaybedip sosyal modelin öne çıkmasıyla sorunların sadece bireylerin psikolojik özelliklerinden değil birey ile çevresi arasındaki bio-psiko-sosyal etkileşimden kaynaklandığına dair inanç yaygınlaştıkça ekolojik model de daha fazla tercih edilmiştir. Çünkü bu model bireyin çevresi içinde ele alınıp değerlendirilmesini ve yaşadığı sorunlarda çevrenin etkisinin incelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Duyan, 2010). Bu yaklaşıma göre gelişimsel dönemlerde karşılaşılan sorunların çevresel faktörlerle birlikte ele alınması ile bireylere uzun vadeli kalıcı hizmetler sunulabileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla tek ebeveynli ailelerin içinde yaşadığı çevre ile karşılıklı etkileşimi, çevre tarafından nasıl algılandığı ve yaşanılan sorunlarda çevrenin etkisinin ne olduğunu anlamak, tek ebeveynli aile üyelerine sunulacak sürdürülebilir hizmetlerin kaliteli bir şekilde sunulmasında büyük öneme sahiptir. Bu noktadan hareketle, boşanma sürecinde karşılaşılan sorunlarda tek başına boşanmanın yarattığı değişimden kaynaklanan sorunlar

değil, içinde yaşanılan çevresel, kültürel ve politik bağlamların da dikkate alınması ihtiyacı doğmaktadır. Dolayısıyla, bireylerin refah düzeyinin artması ve daha sağlıklı ve huzurlu bir toplum yapısında yaşamak için sunulacak sosyal hizmetlerin ve politikaların mevcut ihtiyaçlar kapsamında düzenlenmesi önem taşımaktadır.

Boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda yaşadıkları sorunların ve sosyal hizmet gereksinimlerinin insani gelişimin beş boyutu olan fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve tinsel açılardan incelenmesi araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Ayrıca boşanmış tek ebeveyn kadınların en fazla hangi sorunlardan etkilendiği, sosyal çevrenin gelişimsel süreçlerine etkisini nasıl algıladıkları, hangi sosyal hizmetlere erişebildikleri ve sorun çözme süreçlerine mevcut kaynakların etkisinin ne olduğu, kaygılarının ve beklentilerinin ne olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu araştırmanın alanda yapılacak olan akademik çalışmalara yol göstermesi ve koruyucu ve önleyici hizmetlerin gelişmesine de katkıda bulunması hedeflenmektedir.

1.1. Aile Kavramına İlişkin Bilgiler

Aile, birçok tıp ve sosyal bilimler disiplininde temel bir çalışma birimidir. Ailenin tanımları ülkeden ülkeye ve ayrıca ülke içinde değişmektedir (Sharma, 2013). Buna ek olarak, ailenin tanımları genellikle araştırmacılar ve halk arasında farklılık göstermektedir. Hatta, bugün literatürde de tanım konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Çekirdek aile tüm tarihsel dönemlerde ve kültürel bağlamda var olmuş, ancak birçok akademisyen şu anda bu aile formunun evrensel olmadığını savunmaktadır. Araştırmacılar ve genel halk tarafından benimsenen ailelerin tanımları zaman içinde giderek daha kapsayıcı hale gelmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun aile tanımına bakıldığı zaman ilk sırada "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" açıklaması yer almaktadır. Yani aile tanımlamasında öncelikli

olarak çekirdek aile yapısı kabul edilmektedir. İkinci olarak "Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü" tanımlaması yapılmaktadır. Bu iki tanımlamaya göre ailenin kan bağı veya hukuki bağlarla oluşturulduğunun kabul edildiği anlamı elde edilmektedir. Daha sonraki tanımlamalar ise bir arada bulunma, aynı hanede yaşama durumlarında da ailenin oluştuğunu ifade etmektedir (TDK, 2021).

Erzeybek'in aktarımında, TC Milli Eğitim Bakanlığı'nın tanımlamasına göre ise aile, içinde bulunulan toplumun gelenek, görenek, örf ve adetlerini, değer ve kültürünü yansıtan ve ayrıca kendine has bir düzeni olan toplumun en çekirdek yapı birimi olarak kabul edilen sosyal bir kurumdur (Erzeybek, 2015).

Aile, ortak ikamet, ekonomik iş birliği ve yeniden üretim ile karakterize edilen bir sosyal gruptur. Her iki cinsiyetten yetişkinleri, en az ikisi sosyal olarak onaylanmış bir cinsel ilişkiyi ve cinsel olarak birlikte yaşayan çiftin sahip olduğu veya evlat edindiği bir veya daha fazla çocuğu kapsamaktadır (Steel vd., 2012).

Steel ve ark. (2012)'nın, Giddens (1993)'ten aktardığı bir başka tanıma göre ise aile, kan yoluyla bağlı olan ve çocuklara bakmakla yükümlü olduklarını kabul eden yetişkinlerin oluşturduğu gruptur. UNESCO raporunda, ailenin bir kan bağı ile oluştuğu ve üyelerinin ortak bir haneyi paylaşmadığında bile, birimin sosyal gerçeklik olarak var olabileceği belirtilmiştir (UNESCO, 1992).

Aile, çocuğun temas ettiği ilk sosyalleşme aracıdır. Çocuğun fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimi üzerinde büyük etkisi vardır. Aile, çocuk okula gitmeden önce eğitimin temellerini atar ve çocuğun okula götürdüğü kişilik ev ve içinde bulunan diğer önemli kişiler tarafından belirlenir (akt. Weldegabreal, 2014). Aile, nesiller arası bir bağlantının mevcut olduğu bir grup bireydir (yani ebeveyn-çocuk ilişkisi bulunur). Ek olarak, aile üyeleri yakın ilişkiyi sağlar (genellikle derin bağlılık, güven, saygı ve daha uzun süreli bir yükümlülük duygusu ile karakterize edilir). Cinsel yakınlığın, ebeveynler arasındaki

ilişkinin bir unsuru olduğu ve bu aile grubunun, kaynakları elde ederek, tahsis ederek ve dağıtarak (yani, zaman, para, mekan ve yakın kişisel temas) amaçlara ulaşmayı amaçladığı varsayılmaktadır (Bodman vd., 2022).

En kapsayıcı tanımlama ise Canatan ve Yıldırım'ın (2013) Aile Sosyolojisi kitabında yer almaktadır. Cohen'den aktarılan tanımlamaya göre aile doğum, evlilik, evlat edinme veya tercih yoluyla en az iki kişinin bir araya gelip aynı çatı altında yaşamaya başlamasıyla oluşmaktadır. Aile bağının oluşumunun sadece kan ya da evliliğe bağlanmamış olması, tek ebeveynli ve hemcinslerin oluşturduğu birliktelikleri de kapsaması bu tanımı kapsamı açısından diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Aileler sosyo-ekonomik aşamalar, büyüklük, güç ve otoritenin dağılımı, soyun izlenmesi ve yerleşim yeri gibi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Ailenin büyüklüğüne göre sınıflandırılmasında çekirdek, parçalanmış ve tamamlanmamış aile yapıları alt kategorileri oluşturmaktadır. Çekirdek ailede anne, baba ve evlenmemiş çocuklar yer almaktadır. Parçalanmış aile yapısında ebeveynlerden birinin ölümüyle tek ebeveynli kalma söz konusuyken tamamlanmamış aile ise evlilik dışı birliktelikler sonucu anne ve çocuktan meydana gelen çekirdek ailenin hiçbir zaman oluşmaması durumudur (Dündar vd., 2016)

Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011) tek ebeveynli ailelerin durumunu belirlemek için yapılan çalışmanın sonuçlarına göre elde edilen yanıtlardan aileye ilişkin algının nasıl olduğunu özetlemişlerdir. Buna göre tüm katılımcılar aileyi, anne-baba ve çocukların oluşturduğu yapı olarak tanımlanmaktadır. Anne ve babalardan beklentiler ve aile içindeki rolleri ise geleneksel cinsiyet rollerine göre belirlenmiştir. Öyle ki annenin fedakar, kutsal, aileyi bir arada tutan, çocuk bakımı ve ev içi işlerden sorumlu kişi olduğu düşünülürken; baba evin reisi, ailenin geçiminden ve güvenliğinden sorumlu kişi olarak görülmektedir. Bununla birlikte tek ebeveynli annelerin daha güçlü olması, yaşam mücadelesinin ve çabasının temeline çocuğunu koyması beklenirken; tek ebeveynli babaların çocuğu ile

daha fazla ilgilenmesi gereken ancak ev içi sorumluluklarını yerine getirmekte güçlük yaşayan kişi olarak görüldüğü çalışma sonucunda elde edilen bulgular arasındadır.

Tüm bu bilgileri içeren en kapsayıcı tanımlama ise Kanada Vanier Aile Enstitüsü[1] tarafından yapılmıştır. Buna göre aile karşılıklı rıza, doğum ve/veya evlat edinme veya yerleştirme bağlarıyla zaman içinde birbirine bağlanan ve grup üyelerinin bakımı, üreme veya evlat edinme yoluyla yeni üyelerin eklenmesi, çocukların sosyalleşmesi, üyelerin sosyal kontrolü, mal ve hizmetlerin üretimi, tüketimi, dağıtımı ve duygusal paylaşım noktalarından bazılarında çeşitli sorumluluk üstlenen iki veya daha fazla kişinin herhangi bir kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır. Tanım, tüm aileleri ve aile deneyimlerini kapsaması açısından en geniş tanımlama olarak kabul edilebilir. Çünkü tanım ilişkilere ve rollere (ailelerin neye benzediklerine değil ne yaptıklarına) odaklanan işlevsel bir aile tanımıdır. Ayrıca, bekar ebeveynler, aynı cinsiyetten çiftler, üvey aileler, evli veya nikahsız çiftler (çocuklu veya çocuksuz), yeni nesil aileler ve daha fazlasını içeren (ancak bunlarla sınırlı olmayan) çeşitli aile yapılarını da içermektedir. Buna ek olarak, bir yetişkin ile başka bir kişi (yetişkin veya çocuk) arasındaki en az bir ilişkiyi içermektedir (Kanada Vanier Aile Enstitüsü, 2023).

Sonuç olarak aile, aralarında kan bağı bulunsun ya da bulunmasın, evlilik, doğum veya tercih yoluyla bir araya gelerek birlikte yaşayamaya başlayan en az iki kişinin oluşturduğu yapıdır. Sosyal çevre ile karşılıklı etkileşim içinde olan bu yapı ekonomik koşullar, oluşum biçimi, otoritenin dağılımı gibi etmenlere göre de çeşitlenmektedir.

[1] https://vanierinstitute.ca/vision-mission-and-core-values/

1.2. Aile Yaşam Döngüsü

Aile yaşam döngüsü, aileyi, kişiyi ve toplumu etkileyen işlevlerini anlamak için önemli bir araçtır. Bu döngü evlenmeden önce başlayıp son aile üyesinin ölümüne dek devam eden uzun bir süreci kapsamaktadır. Aile Yaşam döngüsü aileyi zaman içindeki değişimleri göz önünde bulundurarak inceleyen bir yaklaşımdır. Bu da ailelerin uzun süre gözlemlenmesini gerektirir. Aile yaşam döngüsünün aşamaları ve ailelerin farklı özellikleri ile ilgili yapılan çalışmalar, ailelerin sosyal sorunlarının anlaşılmasına ve bu sorunların çözülmesine katkı sağlamaktadır (Özdemir vd., 2009).

Ekonomik ve kültürel eğilimler, ailelerin yaşam döngüsü boyunca nasıl ilerlediğini etkiler (çevresi içinde birey kavramsallaştırmasındaki gibi). Artık işgücüne daha fazla kadın aktif olarak katılıyor; aslında, işgücündeki evli kadınlar tam zamanlı ev çalışanlarının sayısını aşıyor. Yoksulluk, çocuklar ve kadınlar arasında daha yaygın görülmektedir. Kadın liderliğindeki tek ebeveynli aileler, genellikle iki ebeveynli ailelerden veya erkek liderliğindeki tek ebeveynli ailelerden daha ciddi ekonomik dezavantaj yaşarlar. Üstelik tüm evliliklerin yaklaşık yarısı boşanmayla sonuçlanıyor. Ölüm ve terk de aile yaşam döngüsünü bozabiliyor. Sanayileşmiş ülkelerde aile yaşam döngüsü üzerinde etkisi olan başlıca demografik kalıplar doğurganlıktaki düşüş, evliliğin ertelenmesi, 1970'ler ve 1980'ler boyunca boşanma vakalarında keskin bir artış ve küçük hanelerde yaşayan insanların artan oranı olarak belirlenmiştir. Aile tarzlarının çeşitliliği beraberinde aile yaşam döngüsü gelişimindeki farklılıkları da beraberinde getirmektedir (Collins, Jordan, Coleman, 2013).

Carter ve McGoldrick (2010), geleneksel çekirdek aileden duyulan memnuniyetsizliğin yakın geçmişin yüzde 50 boşanma oranına yol açtığını öne sürmektedir. Ayrıca istatistiksel olarak, modelin artık evlilik, boşanma, yeniden evlenme ve yeniden boşanma olduğunu öne sürüyorlar.

Gottman ve Levenson (2002), aile yaşam döngüsünde boşanma için iki kritik yüksek riskli döneme işaret etmektedir. Boşanmaların neredeyse yarısı, evliliğin değişken ve duygusal bir aşaması olarak görülen evliliğin ilk yedi yılında gerçekleşmektedir. Boşanma için ikinci yüksek riskli dönem, çoğu ailenin ergenliğe sahip olduğu orta yaş dönemidir. Bu ikinci risk, evlilik tatmini dibe vurduğunda ortaya çıkar. Öyle görünüyor ki yoğun duygular, özellikle çatışmaya yol açan öfke, ilişkiyi sürdürmeyi zorlaştırıyor. Bu etki kayıtsızlığa dönüşürse ilişkide kalmak daha kolay olabilir. Bununla birlikte, zaman içinde kayıtsızlık, mesafeyle sonuçlanması ve evlilik ilişkisinin sona ermesine yol açması nedeniyle başka bir risk oluşturur.

Yirmi birinci yüzyılda bekar olmak artık oldukça yaygın görülen bir durumdur. İnsanların yalnız yaşaması daha yaygın hale geldikçe, toplumsal hoşgörü, yetişkinlerin yaşayabileceği daha birçok "kabul edilebilir" biçimi içerecek şekilde genişledi ve böylece yetişkin yaşamı için seçenekleri artırdı. Bekar örgütlerinin, savunuculuk gruplarının ve evliliğe ulaşmayı değil, evli olmayanların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan blogların hızla arttığı görülmektedir (Carter ve McGoldrick, 2010).

Aile yapısındaki değişimlere bağlı olarak çekirdek aile tanımlamasına göre açıklanan aile yaşam döngüsü yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle aile yaşam döngüsünün günümüzde görülen diğer yaygın aile türlerini de içerecek şekilde kavramsallaştırılmasına gidilmiştir.

Ailenin yaşam döngüsü aşamaları üç özelliğe (1) yaş, (2) medeni durum ve (3) yaş ve hanede çocukların varlığı / yokluğu üzerine kuruludur. Bugün "uygun" yaş kategorileri hakkında önemli tartışmalar var. Önerilen aile yaşam döngüsünün üç kategorisi vardır: genç (35 yaş altı), orta yaşlı (35 ila 64 yaş arası) ve yaşlı (64 yaş üstü).

"Evlilik" kavramı da ilk ortaya çıkışından daha karmaşıktır. Önerilen Aile Yaşam Döngüsünün yeniden tanımlanmasında, tek bir kişi, geçmiş medeni durumuna

bakılmaksızın halihazırda evli olmayan herhangi bir kişidir. "Evli" kategorisi, birlikte yaşayan ve uzun süreli bir ilişki paylaşmayı planlayan tüm çiftleri içerir. Ancak oda arkadaşları "evli" değildir. Öte yandan evlilik cüzdanı gerekli değildir. Birlikte yaşayan bir kadın ve erkek, bir hane kurarlarsa veya kurmayı düşünürlerse evli kabul edilir. Bu, geleneksel aile yaşam döngüsü konseptinden önemli bir değişikliktir, ancak modern toplumu yansıtır. Geleneksel konsept, bu çiftlerin her birini "evli" statülerini tanımak yerine iki bekar olarak sınıflandırır. Aslında, bir eşcinsel çift, kalıcı olması beklenen bir ilişki kurmuş veya kurmayı amaçlamış olsaydı, mevcut tartışma bağlamında da "evli" olurdu.

Yeniden tanımlanan aile yaşam döngüsünde, geleneksel ve çağdaşlaştırılmış benzerlerinde olduğu gibi, çocukların varlığı veya yokluğu önemlidir. Aile yaşam döngüsü evreleri, en küçük çocuğun yaşına göre ayırt edilir: altı yaşın altındaki ve bu nedenle okulda olmayan bir çocuk, altı veya daha büyük bir çocuktan çok farklı tüketim (ve diğer) gereksinimlerine sahiptir. Çocukların yaşı da annelerin sahip olduğu özgürlük miktarının bir belirleyicisidir, örneğin bütün çocukları okula gidiyorsa bir annenin çalışması daha kolaydır.

Kısacası, önerilen aile yaşam döngüsü, iki tür kritik nokta tarafından kesintiye uğratılan (uygunsa hanenin kadın üyesinin) kronolojik yaşına dayanmaktadır. İlk tür, evlenme ve hane halkından birinin boşanması veya ölümüyle ayrılmasıdır. İkincisi, ilk çocuğun gelişi ve son çocuğun ayrılışıdır. Böylece, yeniden tanımlanan aile yaşam döngüsü, bir kişinin yaşamı boyunca üç yaş grubu üzerinde dört hane tipini hesaba katar: bir yetişkinli hane, iki yetişkinli hane, iki yetişkinli artı çocuklu hane ve bir yetişkinli artı çocuklu hane (Gilly ve Enis, 1982).

Artan boşanma oranlarına bağlı olarak ortaya çıkan tek ebeveynli aile yapısındaki değişimlerin aile yaşam döngüsündeki geçişleri nasıl etkilediğini anlamak önemlidir. Carter ve McGoldrick (1989) tarafından boşanma öncesi ve sonrası yaşam döngülerini

anlatan yeni kavramsallaştırma ortaya konmuştur. Boşananların büyük bir kısmı yeniden evlenerek yeni bir aile birimine dahil olmaktadır. Yeniden evlenme sıklıkla sözde “karma aile”ye yol açar, bu özellikle karmaşıktır çünkü yeni evliliğe giren iki yetişkin, biyolojik çocukları ve bazen bir veya daha fazla önceki evliliklerinden üvey çocukları da getirebilir ve daha sonra ek çocuk doğurabilirler. Çoklu büyükanne ve büyükbabalar, üvey ebeveynler ve diğer akrabalar, karma ailenin dinamikleri ve gelişiminde önemli figürlerdir.

Çizelge 1.1.’de Aile Yaşam Döngüsü ve Boşanma aşamalarına yer verilerek, boşanmış ailelerin aile yaşam döngüsündeki geçişleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Çizelge 1.1. Aile Yaşam Döngüsü ve Boşanma (Kaynak: Carter and McGoldrick, (1989). The Changing Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy, 2nd ed.)

Aşama	Duygusal Geçiş Süreci: Ön Koşullu Tutum	Gelişim Sorunları
Boşanma		
Boşanmaya Karar Verme	İlişkiye devam etmek için evlilikle ilgili sorunları tatminkâr bir şekilde çözmek için gerekli beceriye sahip olunmadığının kabulü	Evliliğin başarısızlıkla sonuçlanmasındaki bireysel katkıları kabul etmek
Sistemin ayrılmasını planlamak	Sistemin her parçasına uygulanabilir düzenlemeleri desteklemek	Velayet, ziyaret ve ekonomik konularda anlaşmaya varmak
		Geniş aileyle boşanma konusunda baş etmek
Ayrılık	Ebeveyn ilişkisini iş birliği içinde ve çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamayı ortak sürdürme isteği	Bozulmamış ailenin kaybı için yas tutmak
	Eşe bağlanmanın çözümü için çalışmak	Evlilik ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin ve mali durumunun yeniden yapılandırılması; ayrı yaşamaya uyum
		Geniş aile ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, eşin geniş ailesiyle bağlantıda kalma
Boşanma	Duygusal boşanma üzerine daha fazla çalışma: incinmenin, öfkenin, suçluluğun vb. duyguların üstesinden gelmek	Bozulmamış ailenin kaybı için yas tutmak: yeniden birleşme fantezilerinden vazgeçmek
		Evlilikten umutların, hayallerin, beklentilerin geri alınması
		Geniş aile üyeleri ile ilişki içinde kalmak
Boşanma Sonrası Aile		
Tek ebeveyn (velayeti alan taşınılan ev veya ilk yerleşim yeri)"	Mali sorumlulukları sürdürme, eski eşle ebeveyn iletişimini sürdürme ve eski eş ve ailesiyle çocukların iletişimini destekleme istekliliği	Eski eşle ve ailesiyle esnek görüşme ayarlamaları yapmak
		Yeniden ekonomik kaynak üretmek
		Yeniden kendi sosyal ağlarını kurmak
Tek ebeveyn (velayeti almayan)	Eski eşle ebeveyn temasını sürdürme ve velayete sahip ebeveynin çocuklarla ilişkisini destekleme istekliliği	Çocuklarla etkili ebeveynlik ilişkisini sürdürmenin yollarını aramak
		Eski eşe ve çocuklara karşı maddi sorumluluklarını yerine getirmek
		Yeniden kendi sosyal ağlarını kurmak

1.3. Tek Ebeveynli Aile Kavramı

Sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru geçişte artış görülmektedir. Yani geleneksel geniş ailelerden modern çekirdek ailelere doğru bir geçiş söz konusudur. Bu geçiş toplumsal yapıda olduğu gibi aile yapısında da birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Geleneksel geniş ailelerin çözülmesiyle modern çekirdek aile yapısının oluştuğu gibi, çekirdek ailenin çözülmesi de yeni aile türlerinin oluşmasına yol açmıştır. Tek ebeveynli aileler bu yeni aile biçimlerinden biridir. Ailelerin sınıflandırılmasında da değinildiği üzere tek ebeveynli ailelerin oluşturduğu yapılar çekirdek aile sınıfında yer almaktadır (TC Başbakanlık, 2011; Walczak ve Burns, 2004).

Tek ebeveynli aile, ebeveyn ve çocuk veya çocuklardan oluşan yapı olarak tanımlanabilir (TC Başbakanlık, 2011). Tek ebeveyn kavramı yerine, yalnız ebeveyn (solo-parent) kavramı da kullanılmaktadır. Bu kavram ise bir eş olmaksızın, çocuğun günlük sorumluluklarını tek başına üstlenen kişi olarak tanımlanmaktadır (Stephen ve Udisi, 2016).

Tek ebeveynli aileler, ebeveynlerin boşanması ve aynı zamanda ebeveynlerden birinin ya da yalnız bir annenin çocuk doğurması durumunda ölümü nedeniyle ortaya çıkar. Belirli bir aileyi tek ebeveynli bir aile olarak kabul etmek için gerekli olan bir ön koşul, diğer ailelerdeki gibi, üyelerin tek bir konutta daimi ikamet etmesidir (National Centre of Social Studies, 2005).

Yapılan tanımlamalar ışığında tek ebeveynli aile, anne ya da babanın herhangi bir nedenle ayrılması sonucunda çocuğun veya çocukların gelişimi ve korunması ile ilgili sorumluluklarını tek başına üstlenerek yaşamlarını sürdürdükleri yapıdır.

1970 ve 1990 yılları arasında belirgin bir düşüşün ardından her iki ebeveynle birlikte yaşayan çocukların oranı, son yirmi yılda daha yavaş bir şekilde düşmüş, 2000'de % 69 iken 2012'de % 64'e gerilemiştir. 2015'te ise bu oran % 65'e çıkmıştır (Child Trends Data Bank, 2015)

Kıbrıs'ın kuzeyinde tek ebeveynlikle yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. 2009 yılında KADEM tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre çocukların % 93,5'i anne-babalarıyla yaşarken, % 4,7'si tek ebeveynle yaşamlarını sürdürmektedir. Bölgesel bazda değerlendirildiği zaman tek ebeveynli ailelerin en fazla Lefkoşa ve Güzelyurt'ta (% 8,1) olduğu sonucu elde edilmiştir (KADEM, 2009)

Kuzey Kıbrıs'ta yasal olarak tek ebeveynli olarak kabul edilen ve buna göre sunulan hizmetlerin temeli 1950'li yıllarda hazırlanan sosyal hizmet yasalarına dayanmaktadır. Bir kısmı güncellenerek bir kısmı da aynen korunarak bugüne kadar gelen yasalardaki sosyal yardım kriterlerine bakıldığı zaman tek ebeveyn kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık olduğu görülmektedir. Yoksul yardımı adı altında verilen ayni ve nakdi desteklerde "eşi ölen çocuklu dul kadınlar", "dul ve çocuklu anneler", "kocası tarafından terkedilmiş", "kocanın hapse mahkum olması" ve "eşin askere gitmesi" gibi durumlar tek ebeveynlik olarak kabul edilmektedir. Erkeklere yönelik verilen herhangi bir yardım olmadığından dolayı da kayıtlarına ulaşılamamaktadır. Bu durum ilk başta kadına yönelik pozitif ayrımcılık gibi görülse de, diğer bir taraftan bakıldığında devletin ve sosyal politikaların kadına bakış açısına dair ip uçları alınmaktadır. Buna göre kadının edilgen, desteklenmesi ve korunması gereken bir pozisyonda olduğu mentalitesine ek olarak eril (eş veya devlet) bir destek olmadan yaşamını sürdüremeyeceği görüşü hakimdir.

1.3.1. Tek Ebeveynliğin Nedenleri

20. yüzyılın ikinci yarısında aile yapıları büyük ölçüde değişmiştir (Martin ve Kats, 2003). 1960'lı yıllardan 1980'lerin sonuna kadar gelişmiş ülkelerde, doğurganlık ve evlilik

oranlarının düşmesi, boşanma oranlarının artması ve evlenmemiş kadınların doğum sayısının artmasıyla ortaya çıkan İkinci Demografik Geçiş (Lesthaeghe, 1991; Sorrentino, 1990), tek ebeveynli ailelerin sayısının artmasına doğrudan katkıda bulunmuştur. Genel olarak geçmişe kıyasla günümüzde tek ebeveynli aile sayısındaki artışın sebepleri arasında evlilik dışı birlikteliklerle oluşan tamamlanmamış aileler (Dündar vd., 2016), tercih, boşanma, eşlerden birinin vefat etmesi ve ebeveynlerden birinin sürekli ya da uzun süreli yokluğu yer almaktadır (TC Başbakanlık, 2011). Bunlara ek olarak yaşanılan savaşlar da tek ebeveynli ailelerin sayısının artmasını tetiklemektedir (Güneş, 2012)

Genel olarak tek ebeveynliği oluşturan nedenler arasında boşanma, ayrılık, terk, eşlerden birinin ölümü, nikahsız birlikten doğan çocuk veya istenmeyen gebelik ve tek ebeveyn olarak evlat edinme gibi çeşitlilikler yer almaktadır (Stephen ve Udisi, 2016).

1.3.1.1. Boşanma

Guttman'ın da değindiği üzere (Guttmann, 1993), "gerçekleştirilen tüm modellemelerin hemfikir olduğu nokta, boşanmanın bir aile krizi olduğu kadar kişisel bir kriz anı" olduğudur.

Boşanma, evlilik bağının hukuki açıdan sona ermesidir (Aktaş, 2011). Bir başka tanımlamaya göre boşanma, hukuki, sosyal ve dini olarak aileyi oluşturan eşlerin ayrılmasıdır (Nazik, 2001). Eşlerin psikolojik olarak karşılıklı doyum sağlayamadığı ve beklentilerini karşılayamadığı zaman evlilik birlikteliği sona ermekte, yani boşanma gerçekleşmektedir (Ş. İlgar ve Yavuzer, 2011). Bu durumda boşanma aile üyelerinin ruh sağlığı üzerinde de etkili olmaktadır (Dirim, 2003).

Boşanma, tek ebeveynli ailelerin artışındaki en önemli ve öncelikli neden olarak kabul edilmektedir (Turan, 2012). Türk Medenî Kanunu'na göre, evlilik birliği devam ettiği sürece ana ve baba velâyeti birlikte kullanırlar. Boşanma durumunda velâyet tek

başına ebeveynlerden birine ait olur. Evlilik dışı birliktelik sonucunda dünyaya gelen çocuğun velayeti tek başına anneye aittir (Birinci Uzun, 2016). KKTC Aile Yasası'nın* 30. Maddesi velayetin verilmesinde mahkemenin çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını gözetirken, ebeveynlerin de fiziksel ve ruhsal sağlığını dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Boşanma tüm dünyada giderek artan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre 2018 yılında bir önceki yıla kıyasla evlilik sayısında %2,9'luk bir düşüş gerçekleşirken boşanma oranı %10,9 artarak 142 bin 448 oldu. Kaba boşanma hızı binde 1,75 olarak gerçekleşti (TÜİK, 2019).

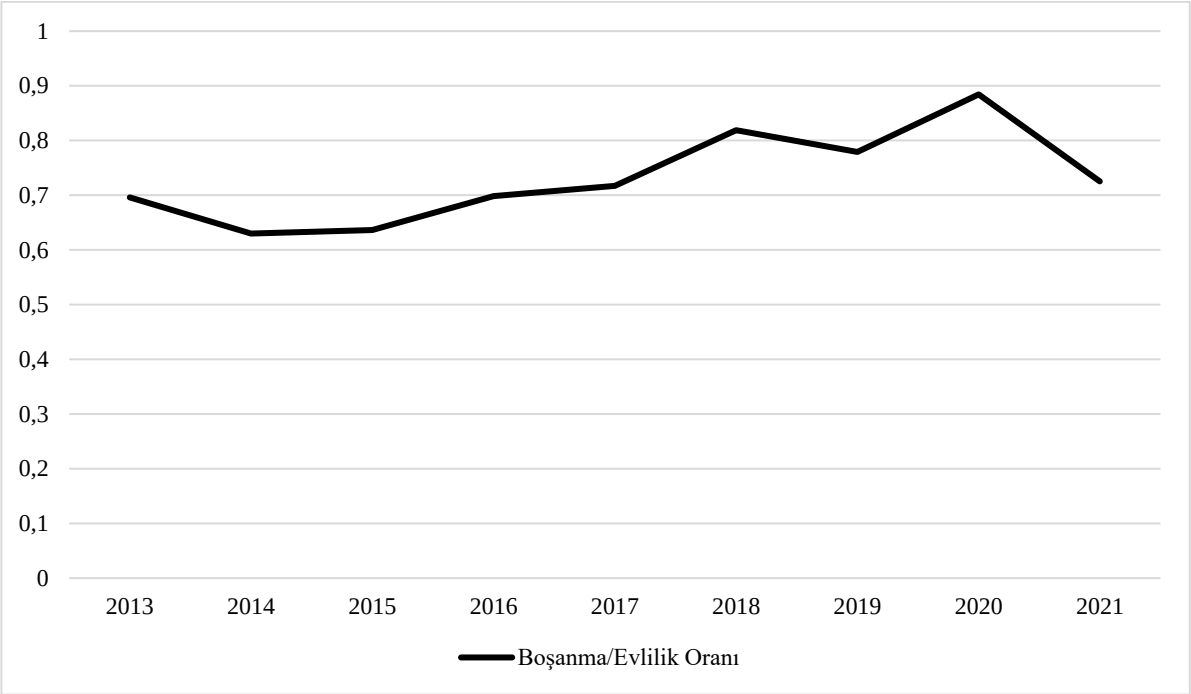
KKTC Mahkemeler 2020 Yılı Faaliyet Raporu'na göre, 2020 yılında 951 evlilik yapılırken, 841 boşanma gerçekleşmiştir. Buna göre bir önceki yıla göre evlenme oranlarında %17,37 oranında azalma görülürken, boşanma oranlarında ise %6,24 oranında bir azalma olduğu dikkat çekmektedir.

KKTC Mahkemeler Raporundaki verilere göre yıllara göre evlenme ve boşanma istatistikleri Çizelge 1.2.'deki gibidir:

Çizelge 1.2. Kuzey Kıbrıs'ta yıllara göre evlenme ve boşanma sayıları

Yıllar	Evlenme Sayısı	Boşanma Sayısı	Boşanma/Evlilik Oranı
2013	1175	818	0,7
2014	1316	829	0,6
2015	1254	798	0,6
2016	1204	841	0,7
2017	1205	864	0,7
2018	1144	937	0,82
2019	1151	897	0,78
2020	951	841	0,88
2021	1234	895	0,72

* https://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/01-1998.doc

Şekil 1.1. Boşanma-Evlilik Oranları (2013-2021 yılları arası)

Yıllara göre 2014-2018 yılları arasında boşanma oranlarında giderek bir artış olduğu ancak 2019 yılında boşanma sayılarında düşüş olduğu görülmektedir. Fakat 2019-2021 yılları arasındaki değişime bakıldığı zaman boşanma oranlarında bir sıçrayış olduğu görülmektedir. Son iki yılda gerçekleşen boşanma sayılarına bakıldığı zaman bir önceki yıla göre %6,42 oranında bir artış olduğu görülürken yapılan evlilik sayısına oranla düşüş olduğu görülmüştür. Bu noktada Covid-19 pandemi nedeniyle de 2020 yılında yapılamayan evliliklerin 2021 yılında da gerçekleştiğini göz önünde bulundurmak bu sayılardaki artış ve düşüşün anlaşılmasında önemlidir.

1.3.1.1.1. Aile ve Boşanma Arabuluculuğu

Arabuluculuğun temek prensibi eşlerin sürece gönüllü katılımına dayanmaktadır. Arabulucu kişinin başlıca sorumluluğu tarafların görüşlerine saygılı olup, tehditkâr bir dil kullanmaktan kaçınmaktır (Gaffal, 2010). Aile Arabuluculuğu konusunu ilk kez

uluslararası düzeyde ele alan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararı metninde tüm aile üyelerinin çıkarlarının gözetildiği bir şekilde aile sorunlarının çözülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Council of Europe, 2014). Finlandiya'da bir belediye hizmeti olarak sunulan ve aile ve sosyal hizmet yasalarında da geçen aile arabuluculuğu, çocuk velayeti konusunda anlaşamayan ebeveynlere sunulan bir hizmet olarak sunulmaktadır. Buna göre de aile arabulucusunun görevi, talep üzerine, bir ailede anlaşmazlıklar ortaya çıktığında yardım ve destek sağlamaktır. Bu görevi yerine getirirken gizliliği koruyup aile üyelerinin açık iletişim kurarak tartışması için zemin hazırlar ve çatışmaların mümkün olan en iyi şekilde nasıl çözüleceği konusunda fikir birliğine varmak için aile üyelerini destekler (Haavisto, 2018).

Boşanma arabuluculuğu ise boşanmaya bağlı olarak ortaya çıkan sorunların tarafsız bir kişinin sürece dahil olmasıyla boşanma sürecinde ve sonrasında aile üyeleri arasındaki ilişkilerin barışçıl bir biçimde yönetilip sonlandırılması anlamını taşımaktadır (Gaffal, 2010). Bu bağamda boşanma arabuluculuğu, özellikle uzun süren boşanma davalarında eşler ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri azaltması açısından yarar taşımaktadır (TC, Başbakanlık, 2009).

KKTC Aile (Evlenme ve Boşanma) Yasası* gereğince boşanma arabuluculuğu başlığı altında bir hizmet bulunmamakla birlikte, yargıcın inisiyatifine göre gerekli görülen durumlarda çift danışmanlığı hizmeti önerilebilmekte ve boşanma davası ertelenebilmektedir.

* https://www.mahkemeler.net/birlestirilmis/01-1998.doc

1.3.1.1.2. Boşanmanın Nedenleri

Boşanma, son yıllarda birçok ülkede önemli ölçüde artan sosyal zararlardan biridir (Safizadeh ve Nakhaee, 2016). Boşanma, normal sınırı aştığında ve alışılmadık hale geldiğinde sosyal bir sorun olarak kabul edilir. Bu bakımdan, boşanma artık kişisel bir sorun olmaktan ziyade, insanların yalnızca bir ailede etkileşim kurma biçimlerini etkilemekle kalmayıp, topluma da ciddi zararlar veren çok aşamalı bir süreçtir (Amato, 2010). Boşanma koşullarını incelemek sadece karı-koca ve çocuklar üzerindeki etkisinden değil, aynı zamanda tüm toplum ve ekonomi üzerindeki majör depresyon ve yoksulluk riski ve düşük yaşam beklentisi gibi olumsuz sonuçlardan dolayı da önem taşımaktadır (Härkönen, 2014).

Boşanma oranlarının artmasının altında sosyal, kültürel etkenler yanı sıra teknolojik gelişmeler de önemli bir rol oynamaktadır. Tüm bu değişim ve gelişmelerin aile yaşamına yansımaları ailenin bunlara adaptasyon sürecinde yaşadığı güçlükler ise boşanmaların artmasında önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak kentleşme oranı ile paralel olarak boşanmaların da arttığı dikkat çeken diğer bir önemli unsurdur. Kadının işgücüne katılımı ve ekonomik özgürlüğüne sahip olup kendi yaşamı ile ilgili kararları alabilmesi, karar verme süreçlerine erkeklerle aynı oranda katılma hakkını kullanabilmesi, eğitimini sürdürebilmesi gibi etkenler de beklenenin aksine evlilikte uyumu arttırmamış, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle aile içi çatışmaların artmasına yol açmıştır. Kadının katılım ve gelişim hakkını kullanabilme olanakları arttıkça ailenin refah seviyesi yükselmiş fakat aile içindeki çatışmalar artmıştır. Bu nedenle kentleşmenin boşanmalar üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Kır ve Bülbül, 2012).

Literatüre bakıldığı zaman boşanmanın nedenlerini belirlemek için yapılmış nitel ve nicel pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar olmasına karşın benzer durumların boşanmayı etkilediği dikkat çekmiştir. Çalışmaların

sonuçlarına bakıldığı zaman en temel boşanma nedenleri arasında eşler arası çatışma ve sadakatsizlik yer almaktadır.

Güney Kıbrıs'ta 2019 yılında yapılan bir çalışmada boşanmanın öncelikli nedenleri arasında "zararlı" bir eş olmanın- evlilik dışı ilişkilere sahip olmanın, kötü niyetli olmanın, kumar, uyuşturucu ve benzeri bağımlılıklara sahip olmanın – geldiği sonucu elde etmiştir. Bunu ise eşler arasındaki uyumsuzluğun ve eşlerin aileleriyle ilgili sorunların takip ettiği görülmüştür. Çocuk sahibi olmak ve finansal sorunlar ise boşanmada en az önemi olan nedenler arasında yer almaktadır. Ayrıca, çocuğu olan katılımcıların, çocuğu olmayanlara göre zararlı bir eşten boşanmaya daha az istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Apostolou ve ark, 2019).

Kuzey Kıbrıs'ta boşanma nedenleri üzerine yapılan nitel bir çalışmada ise ilk sırada kültür farklılığına bağlı anlaşmazlıkların, ikinci sırada ise fikir ayrılıklarının yer aldığı görülmektedir. Bu iki ana nedeni ise eşlerin ilgisizliği, ekonomik sorumlulukları yerine getirmeme, aile içi şiddet ve sadakatsizlik takip etmektedir (Alkan, 2018).

Cohen ve Friznzi-Dottan (2012)'ın İsrailli çiftlerin boşanma nedenlerini ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışmasında boşanma nedenleri üç başlık altında toplanmıştır: evlilik dışı ilişki, çiftin ilişkisindeki zorluklar ve çiftin ilişkisinin dışındaki faktörler. Bu nedenlerin altında ise zayıf iletişim, temel mutsuzluk, sevgi kaybı, uyumsuzluk, sadakatsizlik, akıl hastalığı, duygusal sorunlar, kadın ve erkek rollerinde çatışma ve eşlerin sorumsuzluğu gibi sorunlar yatmaktadır. Ayrıca çalışmada literatür ile uyumlu olarak orta ve üst-orta sınıf boşanma çalışmalarında olduğu gibi, sadakatsizliğin boşanmada önemli bir faktör olduğu sonucu elde edilmiştir (Previti ve Amato, 2003).

Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz'ün (2018) İzmir örneği üzerinde yaptığı boşanma nedenlerine ilişkin çalışmalarında en yaygın nedenler arasında zina, sözlü ve/veya fiziksel şiddet, kötü alışkanlıklar ve maddi konular olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şiddet nedeniyle

boşanan bireylerin boşanma sonrasında daha fazla psiko-sosyal destek aldığı görülürken, çocuk sahibi olma durumunun da etkili olduğu tespit edilmiştir. Çocuğu olmayan kişilerin, olanlara kıyasla daha fazla psikolojik sorun yaşadıkları, çocuk sahibi olanların ise daha fazla ekonomik sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Boylamsal çalışmalar, evlilikte yıkımın yordayıcılarının aile içi şiddet, sık çatışma, sadakatsizlik, algılanan ilişki sorunlarının sayısı, evliliğe zayıf bağlılık ve eşler arasındaki sevgi ve güven düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir (Cohen ve Finzi-Dottan, 2012; Hall ve Fincham, 2013; Kurdek, 2002; Previti ve Amato, 2003). Avrupa ülkelerindeki boşanma oranları ile ilgili sonuçları aktaran Alkan (2018) ise, aldatmaların boşanma nedenleri arasında en yaygın gerekçe olduğunu ifade etmektedir.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014) tarafından yayımlanan boşanmanın nedenleri adlı raporda farklı kaynakların sonuçlarına yer verilmiştir. Cinsiyetlere göre boşanma nedeninin farklı adlandırıldığı görülmüş; öyle ki kadınlar eşlerinin davranışlarına bağlı olarak uyumsuzluk, mutsuzluk ve sevgi eksikliği gibi nedenleri sıralamıştır. Buna ek olarak, şiddet, bağımlılık ve aileye karşı sorumlulukları almayıp aileyi ihmal etme diğer öne çıkan nedenler arasındadır (Previti ve Amato, 2003). Erkeklerin ise daha fazla iş veya akrabalar gibi dış etkenleri boşanma nedeni olarak sıralarken, önemli bir çoğunluğunun ise çoğu zaman nedeni tanımlayamadıkları dikkat çekmektedir (ASPB, 2014).

1.3.1.2. Ayrılık

Bir evlilik sona ermesinin en önemli nedeni ayrılmadır. Bu genellikle, her iki ebeveyn arasındaki ilişki soğuduğunda ortaya çıkar. Boşanma, ayrılığın duygusal gerçekliğini izleyen yasal bir sonuçtur, ancak tüm ayrılıklar boşanmaya yol açmaz. Ayrılık genellikle boşanmadan önce de olsa, bazı çiftler yanlış anlamalarını ve kaygılarını

giderebilir ve ayrılık dönemini geride bırakıp hayatlarına devam edebilirler (Olaleye ve Oladeji, 2010).

Ayrılık durumunda eşler ne yapacağını ve beklentilerini nasıl düzenleyeceğini bilemezler. Ayrıca bunu çocuklara nasıl açıklayacakları konusunda da güçlük yaşarlar (Stephen ve Udisi, 2016).

1.3.1.3. Terk

Terk, anne ya da babanın evliliğinden uzaklaşıp, karşı tarafa yardım ya da destek sunmaksızın ayrıldığı bir durumdur. Bir başka deyişle karı-kocadan birinin yasal süreçleri devreye koymadan evliliği sonlandırmasıdır (Kendall vd., 2003).

Terk edilmiş çocuklar neden tek ebeveynle yaşaması gerektiğini anlamakta daha fazla güçlük çeker. (Santrock, 2004) bu çocukların kendilerini sevilmeyen ve istenmeyen kişiler olarak gördüklerini ve terkten kendilerini sorumlu tuttuklarını belirtmektedir.

1.3.1.4. Eşlerden Birinin Ölümü

Geçmişe baktığımız zaman ailelerin tek ebeveynli kalma sebeplerinin başında eşlerden birinin ölümü yer almaktaydı (Amato, 2001). Savaşlar ise babasız ailelerin ortaya çıkmasındaki diğer önemli bir etkendir (Canatan ve Yıldırım, 2013).

1.3.1.5. İstenmeyen Gebelikler

Bazı evlilik dışı doğumlar tercih edilse de çoğu istenmeyen gebelikler sonucu olmaktadır. Evlilik dışı doğum toplum tarafından kabul ediliyorsa, durum tek

ebeveynlikle sonuçlanmaktadır. Ebeveynlerden biri çocuk yetiştirme sorumluluğunu almak istemediğinden çocuğu ve ebeveyni terk edebiliyor. Toplumun evlilik dışı doğumu kabul etmediği yerlerde ise çift evliliğe zorlanıyor ve bu evlilikler genellikle başarısızlıkla sonuçlanıyor (Stephen ve Udisi, 2016).

Evlilik dışı doğum oranı ile düşük sosyo-ekonomik yapı arasında yüksek bir ilişki bulunmaktadır (Giddens vd., 2000).

1.3.1.6. Tek Ebeveyn Olarak Evlat Edinme

Tek ebeveyn tarafından evlat edinme 19. yüzyıldan beri devam etmektedir. Genellikle kadınlar evlatlık almaktadır, erkeklerin oranı daha düşüktür. Çocuklar tek ebeveyn tarafından evlatlık edinmekte ancak çiftler tarafından büyütülmektedir, çünkü bu yöntem eşcinsel çiftler tarafından tercih edilmektedir. Bu nedenle 19. Yüzyılın ortalarından itibaren pek çok ülkede tek ebeveynlilerin evlat edinmesi zorlaştırılmış ve kadın ve erkek evlilikleriyle oluşan "normal" aileler tercih edilmiştir (Stephen ve Udisi, 2016).

1.3.2. Tek Ebeveynli Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar

Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunlar tüm aile üyelerini etkilediği gibi, ebeveynleri ve çocukları ayrı ayrı da etkilemektedir. Tek ebeveynli aileler ekonomik güvensizlikle birlikte sosyal onaylanmazlıkla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak geleneksel yapıya göre, modern toplumlarda toplumsal onaylanmazlık daha az görülmektedir (Giddens vd., 2000). Öngider (2013), boşanma sürecinin yaşamda karşılaşılan en stresli süreçlerden biri olduğunu ve adaptasyonun da buna bağlı olarak güç olduğunu belirtmektedir.

Tek ebeveynli ailelerde, ebeveyn diğer ebeveynin olmamasından dolayı onun da görevlerini yerine getirmeye çalıştığı için psiko-sosyo-ekonomik anlamda daha fazla sorumluluk almaktadır (TC Başbakanlık, 2011). Özellikle boşanmalar sonucunda çocukların sorumluluğunun tek ebeveyne kalması ya da hiçbir ebeveynin sorumluluk almaması aile üyelerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisidir (M. Aydın, 2014).

Demir ve Çelebi (2017) tarafından yapılan bir nitel çalışmaya göre tek ebeveynli ailelerin yaşadığı temel sorunların ekonomik sorunlar, sosyal sorunlar, çocuk ile ilgili sorunlar, ev işleri ile ilgili sorunlar ve psikolojik sorunlar olduğu ortaya konulmuştur. Sorunlarla baş etmek için ebeveynlerin öncelikle yalnız kalma, maneviyata yönelme, günlük meşguliyetini arttırarak sorunlardan kaçma gibi bireysel yöntemlere başvurduğu Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011)'nun çalışmasında ortaya konmuştur.

Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı ekonomik sorunların temelinde çocukların eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamama yer almaktadır. Kira, ev masrafları ve nafaka ödemenin yarattığı sorunlar ise ikinci sırada yer almaktadır. Ekonomik sorunların giderilmesi için ise çocukların çalışma yaşamına dahil olması, sosyal yardım alma gibi yöntemler tercih edilmektedir. Buna ek olarak özellikle tek ebeveyn olan anneler iş yaşamında da ciddi sorunlar yaşamaktadır. Çocuklarıyla ilgili acil durumlarda daha fazla izin alma, fiziksel ve sözlü tacize maruz kalma, işten ayrılma gibi sonuçlara yol açan güçlüklerle de baş etmek zorunla kaldıkları görülmektedir (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011).

Boşanma sonrasında kadınların erkeklere kıyasla daha fazla sosyo-ekonomik sorunla karşılaştığı görülmektedir. Evliliği süresince çalış(tırıl)mayan kadınların iş yaşamında yer almakla iligli yaşadığı güçlükler ve aile bütçesindeki gelirin düşüp giderlerin değişmemesi özellikle ailenin temel ihtiyaçlarını giderme ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına yönelik harcamaları yönetme noktasında güçlük yaratmaktadır. Buna ek olarak nafakalarını düzenli bir şekilde alamamaları ve belirlenen nafaka

miktarlarının yetersiz kalması da ekonomik sorunların tırmanmasına yol açmaktadır (Arıkan, 1996; Kucur ve Kelebek, 2021; CEDAW, 2021; Yanar ve İlhan, 2019; Yazıcıoğlu ve Kayhan, 2007; Boylu ve Öztop, 2013; Gladding, 2012). Buna ek olarak ataerkil yapının hakim olduğu sosyal düzende de kadınların dışlanma, taciz, baskı ve ötekileştirilme gibi ayrımcı tutumlara maruz kalması yeniden bir yaşam kurma süreçlerini zorlaştıran unsurlar olarak kabul edilmektedir (Çiçek, 2014; Kavas, 2010; Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011; Karahan ve Yıldırım, 2021; Khan ve Hamid, 2021; Kucur ve Kelebek, 2021; Tugut, 2015; Uzunoğlu, 2016; Zare vd., 2017).

1.3.2.1. Tek Ebeveynlerin Karşılaştığı Sorunlar

Boşanma sonucu tek ebeveynli aile yapısına dönüşen aile içerisinde en büyük sorumluluk çocukların velayetini alan ebeveyne düşerken her iki ebeveyn için de gerek adaptasyon gerekse sorunlarla baş etme açısından birtakım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Tek ebeveynlerin yaşadığı sorunlar literatüre göre en fazla ebeveynlik rolleri ve sorumlulukları, psiko-sosyal ve ekonomik temellidir. Aşağıdaki başlıklar altında her bir sorun alanı detaylıca açıklanacaktır.

1.3.2.2. Ebeveynlik Rollerine ve Sorumluluklarına İlişkin Sorunlar

Tek ebeveynli aileler toplum yapısı ve cinsiyet rollerinin etkisi ile genellikle anne ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu durumda anneler çocuklarının düşen akademik başarısı, stres, sosyal dışlanma ve yalnız kalma gibi birtakım sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda babanın olmaması aile ilişkilerinin zayıflamasına yol açmaktadır (Çakı, 2016). Ebeveynlik kişilerarası beceriler gerektirir ve çoğu ebeveyn ebeveynliği kendi ebeveynlerinden öğrenir (Naug, 2000; Steinberg ve Silk, 2002; Strauss, 2001). Bir başka çalışmada ise ebeveynlerin çocuklarının hayatını gerçekleştirmenin en

iyi yolunu keşfetmeye çalışırken hayal kırıklığına uğramasını istemediklerini vurgulamaktadır (Stevenson ve Zusho, 2002).

Çalışmalar, ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme sorumluluğunu taşıdıklarını ve çocuklarının sağlığı, güvenliği ve sosyalleşmelerinden, yetişkin gözetimi olmadan yaşayabilecekleri zamana kadar eşit derecede sorumlu olduklarını göstermektedir (Kelly, 2003; Moime, 2009; Naug, 2000). Bununla birlikte, çalışmalar, kendi yaşamları ve problemleri ile başa çıkmaya çalışan ebeveynler başta olmak üzere, ebeveynlerin, kendi yaşamlarının stresi ve gerginliğiyle ilgili kaygı duyduğunu göstermektedir (Moime, 2009). Bu durum özellikle tek ebeveynler için geçerli olabilir. Tek ebeveynlerin yalnız başlarına çocuk yetiştirme sorunu ve kendi kimlikleri ile ilgili sorunlarla baş etmeye çalıştığını göstermektedir (Roksa ve Potter, 2011). Tek ebeveynlerin çift yaşamından sonra yeni rollerine uyum sağlaması güçleşmekte ve depresif olabilmektedirler. Çalışmalar ebeveynlerin rollerini yerine getirmede depresiflikten ziyade evlilikten kaynaklı, sağlıkla ilgili ve sosyo-ekonomik sorunların daha etkili olduğunu göstermektedir (Bardakçıoğlu, 2003). Bir başka çalışma ise yaşanılan psikolojik sorunların yas süreci ile benzerlik gösterdiğini belirtmektedir. Bu yas sürecine depresyonun da eklenmesi durumunda ise ebeveynlerin çocuklarına ilişkin sorumluluklarını almakta yetersiz kaldığı, örneğin onlara gereken ilgiyi gösteremediği ve çocuklarına karşı hassasiyetlerinin azaldığı dikkat çekmektedir (Fiyakalı, 2008).

Tek ebeveyn olan babaların aktardığı en önemli sorun tek başına çocuk yetiştirmekle ilgili duydukları kaygıdır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011). Boşanma ve herhangi bir sebeple ayrılık veya eşlerden birinin ölümü durumunda ebeveyn sorumluluğu tek ebeveyne kalabilir ve bundan dolayı oluşan kırılganlığın süreğen olması halinde gençlerin benlik algısı, benlik saygısı ve diğerleriyle olan ilişkilerini etkileyebilir (Bronte-Tinkew vd., 2010). Ayrıca Simons-Morton (2001) ve Amato, Kane ve James (2011) iyi ebeveynliğin gerçekleşmesi için zaman ve çaba harcanması gerektiğini belirtmektedir. Çocuklarına yeterli zamanı ayırmayan ebeveynler, çocuklarının gelişim sürecinde nelerle karşılaşacaklarını bilemezler (Kelly, 2003).

1.3.2.3. Psiko-Sosyal Sorunlar

Tek ebeveynliğin ortaya çıkmasındaki en sık görülen neden boşanmadır. Bu bağlamda literatürde boşanma ve sonuçları ile ilgili pek çok bilgiye yer verilmektedir. Ebeveynlerin boşanma sonrası tek ebeveynli olmakla ilgili deneyimlerini aktaran Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu (2011), annelerin ilk zamanlarda sorumlulukları tek başına almakla ilgili kaygılı olduğunu, daha sonrasında ise sosyo-ekonomik sorunlardan dolayı güçlük yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra evliliklerinde başarılı olamadıklarından dolayı mutsuzluk duydukları, ayrılığı çocuklarına nasıl açıklayacakları ve çocuklarının nasıl etkileneceğine dair belirsizliklerden dolayı kaygı yaşadıkları ortaya çıkarılmıştır. Yörükoğlu'na (2012) göre boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda dahi eşler psikolojik ve sosyo-ekonomik açılardan sorunlar yaşayabilmektedir. Dolayısıyla boşanma çift açısından yeniden özgürleşme ve yeniden evlilik öncesinde sahip olunan özgürlüğe dönüş olarak değerlendirilebilir.

Ayrılıktan sonraki süreçlerde yalnızlık duygusunun daha fazla hissedildiği ve pişmanlığın arttığı elde edilen önemli bulgular arasında yer almaktadır. Ebeveynlerin sorunlarla baş etmede ilk zamanlarda oldukça zorlandıkları ve depresif davranışlarının olduğu, daha sonrasında ise çocuklarının varlığından güç alarak yaşamlarını düzenlemeye çalıştıkları görülmektedir. Sorunlarıyla beş edemeyen annelerin intihar eğilimlerinin olduğu, babaların ise alkol tüketiminin arttığı ve kısa süreli romantik ilişkiler yaşadıkları sonucu elde edilmiştir (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011).

Boşanmanın etkileri zamana ve kişilere göre farklılık göstermekle birlikte genellikle boşanmayı takip eden ilk zamanlarda birtakım psikolojik ve fizyolojik farklılıklar ortaya çıkmaktadır: depresyon, kaygı bozuklukları, stres, içe kapanma, uyku bozuklukları, kronik yorgunluk, konsantrasyon sorunları ve mide bulantıları. Bu belirtiler zaman içerisinde azalabilirken kişinin sorunlarla baş etme kapasitesine göre de uzun yıllar boyunca devam edebilmektedir (Uzun, 2013).

Alkan (2018), boşanmış ve boşanmamış kişilerin psikolojik durumunun karşılaştırılmasına ilişkin yaptığı aktarımında boşanan bireylerin, evli ve bekar olanlara oranla daha fazla ruhsal sorun yaşadığını, depresyona girme olasılıklarının daha yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında boşanmaya bağlı ortaya çıkan sosyo-ekonomik yoksunlukların da bu psikolojik sorunları tetiklediğini belirtmektedir. Cinsiyetlere göre ise yaşanılan psikolojik sorunlar farklılaşmaktadır. Özellikle düşük sosyo-ekonomik yapı içerisinde yaşayan kadınların daha fazla suçluluk, öz değer yitimi, çaresizlik ve depresyon yaşadığı görülürken erkeklerin sosyal yaşama ve cinsiyet rollerine göre üstlenmeleri gereken sorumlulukları yerine getirmekte güçlük yaşadıkları ve buna bağlı depresyon geliştiği görülmüştür.

Yavuzer (2003) ise kadın ve erkeğin boşanma sonrasında bir buhran dönemine girdiğini vurgulamaktadır. Kişilerin bu dönemde inkarla başlayan, sosyal izolasyon, öfke, pazarlık ve depresyonla devam edip kabullenme ile sonuçlanan bir sürece girdiğini ifade etmektedir. Boşanma sonrasında kişileri yeni yaşamlarına ayak uydurma ve uyum sağlama konusunda bocalarlar. Kişiler gelecekle ilgili bilinmezliklerden dolayı kaygı duyarlar. Yeni yaşama uyum sağlama sürecinde hem başarısız bir evlilik karşısında kendilerini yeniden ispatlama hem de yeni düzen kurma aşamasında iş yaşamında, cinsel ve sosyal ortamlarda kendilerini yeniden tanımlama çabasına girerler. Yaşanılan bu buhran ve bunalımın süresi kişilerin boşanmaya yüklediği manaya ve ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir (Yavuzer, 2006).

Yapılan çalışmalarda boşanan bireylerin sağlık ve sosyo-ekonomik anlamda uyum sorunları yaşadığı ortaya konulmaktadır (Öngider, 2013).

1.3.2.4. Ekonomik Sorunlar

Tek ebeveynli ailelerin karşılaştığı en önemli stres faktörlerinden biri de maddi kaynaklarının yetersizliğidir. Ebeveynler pek çok kez tek ebeveynli olmanın onlarda

sosyo-ekonomik güçlükler yarattığını belirtmişlerdir. En temelde çocukların ihtiyaçlarını karşılamakla ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Özellikle okul masraflarının artmasına bağlı olarak güçlükler yaşadıklarını, dershanelerden yararlanamadıklarını ve eğitim yanı sıra sosyal aktivitelere de katılamamakla ilgili sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmiştirler (TC Başbakanlık, 2011). Öztürk ve Boylu (2013) yaptıkları çalışmada ekonomik sorunlarla ailelerin yaşam doyumu arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Obadalová (2001) ise tek ebeveynleri, özellikle konut ile ilgili ihtiyaçlarını karşılama açısından sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı risk altındaki gruplar kategorisinde değerlendirmektedir.

Bekar annelerin sosyal haklarını tam anlamıyla kullanmasını engelleyen, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak için kapasitelerini sınırlandıran ve kendileri ve çocukları için kabul edilebilir standartlarda bir yaşam sunan üç temel faktör vardır. Bunlar 1) evdeki günlük işler ve çocuk bakımının baskısıyla iş gücü piyasasına sınırlı katılım ve düşük iş performansı; 2) babaların yetersiz desteği (nafaka); 3) tek ebeveynli annelere sunulan devlet ve kamu hizmetlerinin yetersiz olmasıdır (Iarskaia-Smirnova ve Romanov, 2012).

Boşanma sonrasındaki psikolojik değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan amaçsızlık, yorgunluk, dikkat dağınıklığı ve konsantrasyon güçlükleri iş yaşamında da performansı etkileyen önemli faktörler olmaktadır. Bu durumda kişinin işini kaybetme ile karşı karşıya gelmesi olasıdır. Buna ek olarak iş arkadaşları tarafından boşanma hakkında yapılan olumsuz eleştiri ve yorumlar da kişilerin performansını etkilemektedir (Arıkan, 1992).

1.3.3. Tek Ebeveynli Aile Çocuklarının Sorunları

Tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış, birçok çocuğun, her yıl tek ebeveynliğin yarattığı ekonomik yoksunluk, ebeveyn temasının niteliğinde ve miktarındaki azalma ve ebeveyn desteğinin ve etkin kontrolünün azalması gibi olumsuz etkilerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Amato, 2000; De Lange vd., 2014).

Tek ebeveynle büyüyen çocuklar en temelde psikolojik, sosyal ve akademik sorunlar yaşamaktadırlar.

1.3.3.1. Psiko-Sosyal Sorunlar

Tek ebeveynli çocukların sigara içme, alkol kullanma, suça yönelme, şiddet, güvenli olmayan cinsel davranışlar ve intihar girişimi gibi pek çok riskli davranış gösterme eğiliminin daha yüksek olduğunu belirtilmektedir (Symeou, 2007). Copeland (2010) ise mutsuz olan çocuğun sigara veya alkol kullanımının daha yüksek olduğunu ve tek ebeveynli ailelerde çocukların güvende hissetme ihtiyacının daha fazla olduğunu vurgulamaktadır (Copeland ve Harbaugh, 2010).

Çatışmalı karı-koca ilişkisine tanık olarak büyüyen çocuklar aileyi güvensiz bir ortam olarak algılar. Birbirini kötüleyen anne babalar çocuklarda olumsuz duyguların ortaya çıkmasına neden olurlar. Şiddetin ortaya çıkmasının önemli nedenleri arasında boşanma, ölüm ve terke bağlı ortaya çıkan tek ebeveynlik yer almaktadır. Şiddet uygulayan kişilerin ailelerinde de bunu modelliklerini belirten çok sayıda araştırma mevcuttur; dolayısıyla anne-babasının suç işlediğini gören çocukların da suça sürüklenmesi olasıdır. Bu bağlamda şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğu kabul edilebilir. Sağlıklı bir aile yapısında büyüyen çocuk toplum tarafından kabul edilebilir sosyal davranışlar sergilerken, sağlıklı bir psikolojiye de sahip olacaktır. Dolayısıyla suça yönelme ve şiddet eğilimi gösterme olasılığı azalacaktır (Avcı, 2010).

Tek ebeveynli ailelerden gelen çocuklar, anne-baba uyumunun olmamasına bağlı olarak bazı hak ve fırsatlardan mahrum kalmaktadırlar (Azuka-Obieke, 2013; Crosnoe, 2006; Öngider, 2013). Moime (2009) çalışmasında, ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuğun gelişimindeki önemli bir dönemde psikolojik ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısızlığının, potansiyel bir tehlike ve bir bireyin mutsuzluğunun kaynağı olabilecek kişilik bozukluklarına yol açabileceğini ortaya koymuştur. Tek ebeveynli çocukların, iki

ebeveynle büyüyen çocuklara göre madde kullanım bozukluğu olasılığının daha yüksektir. Çocukların psiko-sosyal olarak gelişebilmesi için, olumlu bir benlik imajı ve öz-kimlik geliştirmelerine yardımcı olacak iyi ve sağlam bir aile ortamı olmalıdır. (Mabuza vd., 2014).

Scott ve Lilja (2010)'a göre artan boşanma oranları nedeniyle pek çok çocuk geleneksel olmayan aile yapılarında büyümektedir. Boşanma ve boşanma öncesindeki süreçler çocukların refahı ve gelişimini de olumsuz etkilemektedir (Fischer, 2007). Boşanmayla birlikte çocukların aşina olduğu yaşam standartları ve aile yapısı değişmekte ve evden ayrılan ebeveyn ile ilişkisi farklılaşmaktadır. Dolayısıyla boşanma çocukların yaşamında yüksek strese yol açmaktadır (Lengua vd., 2000). Gladding (2012), tek ebeveynli çocukların yaşadığı stresin özellikle ilk üç yılda en yoğun seviyede olduğunu vurgulamaktadır (Gladding, 2012). Hatta bu süre bazı çocuklar için 15-20 yıla kadar uzayabilmekte ve yaşadıkları stres düzeyi aile üyelerinin birinin kaybındaki kadar yoğun olabilmektedir (Çamkuşu Arifoğlu, 2006). Yapılan araştırmalar sonucunda, tek ebeveynli çocukların sosyal, duygusal ve davranışsal gelişim alanlarında güçlüklerle daha fazla karşılaştığı görülmektedir.

Çamkuşu Arifoğlu'nun (2006) aktarımına göre boşanma sonrasında çocukların, davranışsal ve psiko-sosyal sorunlar yaşadıkları, ebeveynleri ile olan ilişkilerinin ve okul yaşamında karşılaştıkları sorunların anne-babası boşanmamış çocuklara kıyasla daha fazla olduğu araştırmalar sonucunda elde edilen çarpıcı bulgular arasındadır.

KKTC'de anne-babası evli ve boşanmış okulöncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışlarının incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmanın sonucunda boşanmış aile çocuklarının daha fazla fiziksel ve ilişkisel saldırganlık davranışı ve depresif duygular gösterdiği ve olumlu sosyal davranış düzeylerinin daha düşük olduğu bulguları elde edilmiştir (Amca, 2015).

Çocuklar, anne-babaları ayrıldıktan sonra evden ayrılan ebeveyni bir daha göremeyeceğine dair korku geliştirir; 12 yaşından büyük olanlar ise duygusal olarak olumsuz etkilenmekte, çevresine karşı daha agresif tavırlar geliştirmektedir. Ayrıca kendilerine duyulan sevginin azalacağına dair kaygı yaşamaktadırlar. Henüz somut işlem döneminde olan çocukların ise ayrılığı ya da boşanmayı anlamlandırmakta güçlük çektiği ise çocukların deneyimlediği diğer bir sorun olarak görülmektedir. Çocukların sosyal yaşamda tek ebeveyni ile yer alması ise eksiklik duygusunun gelişmesine yol açmaktadır. Sorunlarıyla baş etmekte zorlanan çocukların duygusal ve davranışsal değişiklikler yaşadıkları, daha saldırgan ya da içe kapanık olduğu görülmektedir. Anne-babalarda olduğu gibi çocuklarda da cinsiyete göre farklılıklar ve benzer baş etme yöntemleri geliştirmektedir. Kız çocukların da kadınlar gibi intihar girişimleri olurken, oğlan çocukların erkekler gibi alkol ve sigara kullanmaya başlamaktadır (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011).

Özen (1999)'in eşler arasındaki uyumun çocukları nasıl etkilediğini değerlendirdiği çalışmasında, çatışma yaşayan ve boşanmış aile çocukları ile çatışma yaşamayan ebeveynlerin çocukları karşılaştırdığını aktaran Erbek (2005); çalışma sonucunda çatışma yaşayan ve boşanmış aile çocuklarının daha fazla psikolojik sorun yaşadığı, kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu ve sosyal destek algılarının daha az olduğu ortaya çıktığını vurgulamıştır (Erbek vd., 2005).

Yapılan çalışmalar sonucunda tek ebeveynli çocukların akranlarına göre kişiler arası sorunlarına daha olumsuz yaklaştıkları elde edilmiştir (Arslan, 2005; Arslan vd., 2010; Bedel ve Işık, 2015). Yılmaz ve Sipahioğlu (2012) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre de, tek ebeveynli ve yetiştirme yurdunda yaşayan çocukların problem çözme becerisine ilişkin algı düzeyi her iki ebeveyni ile yaşayan çocuklara göre daha düşüktür. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, tarafından yapılan çalışmada, tek ebeveynli çocukların, evden ayrılan ebeveynini yeniden görememeye ilişkin korku duydukları, ya da vefat eden ebeveyne duydukları özlemden dolayı üzüntü, mutsuzluk ve yalnızlık hissettikleri ortaya konulmuştur. Bu durumun da özellikle tek ebeveynli

ergenlerin kişiler arası sorunlara karşı daha olumsuz yaklaşmasındaki önemli bir neden olabileceği düşünülmektedir (TC Başbakanlık, 2011).

Diğer taraftan tek ebeveynli çocukların ısrarlı-sebatkar yaklaşımı daha fazla kullandıkları ve daha yapıcı sorun çözme becerileri sergiledikleri, araştırma sonucunda elde edilmiştir (Bedel ve Işık, 2015; Gladding, 2012; Yilmaz ve Sipahioğlu, 2012). Yapıcı problem çözmenin en temel unsurlarından biri sorun çözme sürecinde sebatkâr olmaktır (Arslan vd., 2010). Dolayısıyla bu çelişkili durum, ergenin hayatındaki güçlüklerle baş edebilmek için geliştirdiği yapıcı problem çözme yeteneğinin göstergesidir. Bu bağlamda erken yaşta aldıkları bu sorumluluklar bir taraftan da bazı becerileri akranlarına kıyasla daha erken kazanmalarına ve olgunlaşmalarına yardımcı olmaktadır (Gladding, 2012).

Hem boşanma öncesindeki çatışmalar hem de boşanma sonrasına uyum sağlama sürecinde çocukların benlik saygısının olumsuz etkilenmektedir. Özellikle küçük yaştaki çocuklar, boşanmanın sorumlusu olarak kendilerini görmektedir. Dolayısıyla boşanma sonrasındaki süreçlerde çocukların uyumunu kolaylaştırmayı amaçlayan psiko-sosyal destekler önem taşımaktadır (Öngider, 2013).

1.3.3.2. Akademik Sorunlar

Tek ebeveynli ailede büyüyen çocukların eğitim durumunu inceleyen bir çalışma, tek ebeveynli ailelerden gelen çok sayıda çocuğun bulunduğu bir okula devam etmenin, çocuğun sosyo-ekonomik durumunu, okulun büyüklüğünü, okuldaki göçmen yüzdesini ve okulların kentsel ortamını dikkate aldıktan sonra bile çocukların eğitim performansını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır (De Lange vd., 2014).

Biyolojik ebeveynlerinden ayrı veya tek ebeveynli ailelerde yaşayan çocukların, iki ebeveynle yaşayan çocuklara göre davranışlarını kontrol etmede daha başarısız olduğu ve daha yüksek seviyede kötü ebeveynlik tutumları ile karşılaştıkları bilinmektedir (Manning

ve Lamb, 2003). Kişilerarası ilişkilerde sorun çözme becerisi düşük olan bu çocuklarda okul yaşamı da olumsuz yönde etkilenmektedir. Özellikle düşük sosyoekonomik seviyedeki erkek çocuklarda okulu bırakma ve çalışmaya başlama daha fazla görülmektedir (TC Başbakanlık, 2011)

Boşanmış aile çocuklarının akademik performansı, sosyal başarıları ve psikolojik uyumları, ebeveynleri evli olan çocuklardan daha düşüktür (Amato, 2001). Toplum boşanmış aile çocuklarını genel olarak "sorunlu çocuk" olarak tanımlamaktadır. Çocuklar bu şekilde damgalandığı gibi genellikle acınarak bakılan ve diğer çocuklardan tutularak yaklaşılmaktadır (Bardakçıoğlu, 2003). Çocuklara bu şekilde yaklaşılması psiko-sosyal ve akademik gelişimleri üzerinde büyük önem taşımaktadır.

1.3.3.3. Ebeveynlerle Olan İlişkilerinden Kaynaklı Sorunlar

Mabuza, Thwala ve Okeke (2014) aktarımlarında tek ebeveynle büyüyen çocukların yaşadığı sorunlar arasında günlük ihtiyaçları ile daha az ilgilenildiğini ve ebeveynlerinin daha az rehberlik ve yönlendirmesinin olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca geleneksel iki ebeveynli ailelerde büyüyen çocuklara kıyasla, tek ebeveynli çocukların ve ebeveynlerin ihtiyaçlarıyla ilgili daha az iletişim kurduklarını belirtmektedirler.

Salami ve Alawode (2000) tarafından yapılan bir çalışmada anne babasıyla birlikte yaşayan çocukların ihtiyaçlarının karşılandığı ve mümkün olan en iyi şekilde sosyalleştikleri sonucu elde edilmiştir. Bunun nedeni, sosyalleşme sürecinin, her iki ebeveynin de çocuğu yetiştirmede tamamlayıcı rol oynamasına bağlı olmasıdır. Böyle bir çocuğun hayatında daha sonra kendini gerçekleştirme olasılığı vardır (Santrock, 2004; Sternberg ve Davidson, 2005). Park'ın (2004) yaptığı çalışmanın sonucunda destekleyici ebeveyn tutumunun çocukların benlik imajı ve benlik saygısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Park, 2004). Aile içindeki sevgi ve saygının ergenlerin yaşam doyumunda önemli ölçüde etkisi vardır (Eryılmaz, 2011).

Çocuklar üzerinde büyük etkileri olan boşanmanın bu etkilerini azaltabilmek için, çeşitli kurum ve kuruluşlardaki danışma merkezlerinin gerek psiko-sosyal gerekse eğitim anlamında aile üyelerine sunduğu desteklerinin arttırılması gerekmektedir. Sunulan bu hizmetlere ise sadece boşanma sonrasında değil, boşanma sürecinde de ulaşılabilmesi aile üyelerinin iyilik hali için büyük önem taşımaktadır (Aral ve Sağlam, 2012).

1.4. Tek Ebeveynli Ailelere Yaklaşımda Farklı Perspektifler

Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunların ve ihtiyaçlarının etraflıca değerlendirilerek anlaşılması adına farklı bakış açılarına yer vermek önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu başlık altında feminist yaklaşım, sistem yaklaşımı ve ekolojik sistem yaklaşımı ele alınacaktır.

1.4.1. Feminist Yaklaşımlar

Kadın-erkek cinsiyetleri arasındaki ayrımcılığa karşı çıkarak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlanabilecek feminist bakış açısından aile kavramı, ataerki ve toplumsal cinsiyet rollerinin temelinde yapılanmış bir kurum olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlama ışığında heteroseksüel evliliklerdeki aile içi ilişkilerde erkeğin egemenliğini ve gücünü kurduğu bir yapılanma olduğu ve bu doğrultuda da kadın üzerinde baskıcı ve şiddet içeren bir tahakküm kurulduğu kabul edilmektedir. Bu eşitsizlik temelindeki bir ilişki ise evlilik içerisinde sorunlar yaratmakta ve doğal olarak boşanma sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Soygan, 2019). Feminist düşünce yapısının evrensel olarak kabul edilen tek bir biçimi olmadığı için evlilik ve boşanma kavramları da farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Marksist, liberal, radikal ve sosyalist feminizm kavramlarının ne olduğunun anlaşılması boşanmış kadınların ihtiyaçlarının ve sorunlarının analiz edilmesinde önem taşımaktadır.

Marksizmin temelinde toplumun sınıflara ayrıldığı görüşü yatmaktadır. Bu görüşe göre ancak sınıfsız bir toplumda kadınlar özgürleşebilir (Ateş, 2018). Marksist feminizm, ailedeki üretimin ve ev içi emeğin kadın ve erkeğin sahip olduğu roller açısından değerlendirilmesini yaparak erkeğin baskınlığının maddi bir temele dayandığını, kadının ev içindeki ücretsiz emeğinin değersizleştiğini açıklamaktadır (Özsöz, 2008). Bir başka deyişle Marksist feministler genellikle kadınlar ve proletarya arasında bir benzerlik olduğunu kabul ederek; benzer biçimde erkek ve yönetici grup çıkarlarına hizmet eden 'yanlış bilinç' ya da 'erkeklerle özdeşleşen' ideolojileri açığa çıkarma sürecinde, kendi ezilmişlik durumlarının doğru bir bilincini geliştirme yönünde kadınları teşvik ederler (Duyan ve Özgür Bayır, 2016).

Sosyalist feminizm, Marksist yaklaşım ile çok benzese de ayrıldığı nokta kadının cinsiyet rolleri bağlamında ayrışmaktadır. Yani kadının ataerkil yapıdaki eşitsiz tutumlar ve sınıfsal eşitsizliğe bağlı olarak güçsüzleştiğini ve baskı altına alındığını savunur. Bu bağlamda kadının erkeğe göre daha düşük ücretle ev içinde ise ücretsiz çalışması ile sömürüldüğü ve değersizleştiği sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda sosyal feminizm kadının güçlenebilmesinin önündeki engeller olarak kapitalist yapıyı ve erkek egemenliğini görmektedir (Atan, 2015; Duyan ve Özgür Bayır, 2016).

Liberal feministler ise kadının özgürleşmesinin önündeki en büyük engelin eril yapıdaki erkek dominasyonundan kaynaklanan güçsüzleştirme ve eşitsizlik olduğunu vurgulamaktadır. Bu eşitsizliğin ortadan kalkması halinde kadınların gerçek potansiyellerini ortaya koyup kendilerini geliştirebileceklerini savunur. Hem eğitime erişimde fırsat eşitliğinin yaratılması, hem çalışma yaşamında eşit işe eşit ücret politikalarının uygulanması hem de toplumsal yapıdaki rollerin eşitlenmesi ile ancak kadınların yaşadığı sorunların ortadan kalkabileceği görüşü hakimdir (Atan, 2015; Duyan ve Özgür Bayır, 2016; Özsöz, 2008). Liberal feministler, çalışma yaşamında aktif rol alan kadınların ev içindeki rollerini tamamlamakta erkeklerin beklentilerini karşılayamadığı için evliliklerin boşanma noktasına geldiğini savunmaktadırlar (Yılmaz Arslantürk, 2018).

Radikal feminizm, kadınların baskı altında tutulmasının ve sömürülmesinin ana nedenini, kadın ev erkek arasındaki cinsiyet farklılıklarıyla açıklamaktadır. Radikal feministler aileyi ataerkil yapının hakim olduğu eril bir kurum olarak tanımlar ve cinsiyet rollerinin bu şekilde öğrenildiğini, eşitsizliğin de bu temelde aileden kaynakladığını savunur. Kadınların bu eşitsiz yapı içinde sömürüldüğünü, gençlerin de bu şekilde sosyalleştiğini söylemektedir. Dolayısıyla cinsiyet farklılıklarından ve rollerinden doğan çatışmaların boşanma zeminini hazırladığını savunur. Bu nedenle radikal feministler aile kurumunu reddederek asıl mücadelenin, cinsiyet rollerinin değişmesi üzerine olması gerektiğini vurgularlar (Atan, 2015; Cesur, 2017; Dikici, 2016; Muzoğlu, 2004).

1.4.2. Sistem Yaklaşımı

Sistem yaklaşımına duyulan ihtiyaç, 1920-1960'lı yıllar arasında kullanılan medikal modelin bireylere bakış açısı ile ilişkilidir. Medikal model, bireylerin karşılaştığı sorunlarda çevresel faktörleri göz ardı ederek sadece kişisel özelliklere odaklanıp, bireylerin karşılaştığı sorunlarının nedeninde yine kendi bireysel bozuklukları olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu model temelinde yapılan müdahalelerde, bireyin patolojisi odağında plan geliştirilerek bireysel değişim hedeflenmektedir (Duyan ve Özgür Bayır, 2016). 1960'lı yıllarda medikal modelin etkililiğinin sorgulanmaya başlanmasıyla çevresel faktörlerin, bireylerin yaşamındaki önemi fark edilmiştir. Böylelikle bireyin sorunlarında çevrenin önemini vurgulayan sosyal model önem kazanarak kişilere yardım etmek için sistemleri değiştirmenin gerekliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1960'lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan sistem yaklaşımı, hizmet verilen müracaatçı grubunun sorunlarının anlaşılması için sorunların nedenlerine ve oluşum sürecine odaklanmaktadır (Duyan ve Özgür Bayır, 2016).

Sistem yaklaşımında üç temel kavram yer almaktadır: bütüncüllük, ilişki ve denge. Bütüncüllük kavramı, sistemi oluşturan her bir parçanın ayrı ayrı incelenmesi ve öneminin anlaşılması sonucunda tüm sistemi anlamanın mümkün olduğunu öne sürer. Bir başka

deyişle sistemi tek tek parçalar olarak görebilmenin önemli olduğunu ancak bir bütün olarak algılamanın gerekliliği üzerinde durur. İlişki kavramı, sistemdeki parçaların birbiri ile yapılanma biçiminin ve etkileşiminin önemini ifade etmektedir. Yani, bir sorunun açıklanmasında sadece neden sonuç ilişkisini değil, sorunu etkileyen tüm unsurların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Denge unsuru ise, sistemlerin yaşayabilmesi için denge arayışı içinde olduğunu ifade etmektedir (Zastrow, 2004).

Sistemi oluşturan parçalar birbiri ile karşılıklı ilişki içindedir. Yani bir başka deyişle sistem, birbirine bağımlı parçalar bütünüdür. Ancak her sistemin bir sınırı vardır. Kendi içindeki ilişkileri gibi etrafındaki sistemlerle de ilişki içindedir fakat bu ilişki yoğunluğu kıyaslandığı zaman, dışarıdaki sistemlerle ilişkisinin yoğunluğu daha azdır (Duyan, 2015).

Aile de bu açıklamalar ışığında bir sistem olarak kabul edilir. Küçük parçalardan (bireylerden) oluşan ve diğer sistemler (sosyal çevre) ile etkileşim içinde olan bir yapıdır. Aile sisteminin gelişmesi için ise bireyler arasındaki iletişim ve sosyal çevre ile etkileşim bir zorunluluktur. Ailenin dinamiklerini anlayabilmek için tüm aile üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkiyi değerlendirmek gerekir. Yani ailedeki bir bireyi ele alırken diğerleri ile ilişkisinin nasıl olduğunu da anlamak gerekmektedir. Ailede ortaya çıkan bir sorun tüm üyeleri etkilemektedir; yani sistemdeki bir değişim tüm parçalar üzerinde etkilidir ve bütünü tedavi ederek tam başarıya ulaşılması mümkündür (Çamur Duyan, 2013).

Sistem yaklaşımının, temel kavramları da dikkate aldığımız zaman çevreyi ve aralarındaki ilişkiyi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda sistem yaklaşımı sosyal hizmet müdahalelerine hem bir kavramsal çerçeve sunar hem de uygulamaları güçlendirir. Sistem kuramının sosyal hizmet uygulamalarında ise sağladığı birtakım avantajlar vardır. Sosyal hizmet uzmanları birbirinden çok farklıymış gibi görünen durumlarda bağlantı kurabilir; sistemin farklı sınıflandırmaları (birey ve toplum gibi) arasındaki etkileşimi daha kolay görebilir; müracaatçıların

sorunlarının temeline inerek nasıl ortaya çıktığını analiz edebilir ve geniş bir bakış açısıyla konuyu ele alıp duruma en uygun müdahale yöntemini geliştirebilir. Özellikle her sistemin diğerini etkilediği ilkesi sosyal hizmet uygulamalarını kolaylaştırıcı niteliktedir. Müracaatçıların başarısız çözüm bulma süreçlerini toplayıp buradan hareketle yeni ve farklı çözüm stratejileri geliştirmeye yardımcı olur. Böylece sosyal hizmet uzmanı daha yaratıcı ve motive bir şekilde müracaatçıyla birlikte çözüm için harekete geçebilir (Duyan, 2015).

Sosyal hizmet uygulamalarında büyük önemi olan sistem yaklaşımının önemli bir biçimi de ekolojik sistem yaklaşımıdır. Ekolojik Sistem Yaklaşımı, sistem yaklaşımının yetersiz kaldığı bazı noktaları tamamlamaktadır (Duyan, 2015). Bu yaklaşımın sosyal hizmete en önemli katkılarından biri sorunları bütüncül bir bakış açısı ile ele alma imkanı vermesidir. Sistem yaklaşımı ve ekolojik sistem yaklaşımını birbirinden kesin çizgilerle ayrılan farklı iki kuram olmasa da sistem yaklaşımında daha çok sistemler arasındaki denge önem taşırken, ekolojik sistem yaklaşımında dengeden ziyade sistemler arasındaki etkileşimin nasıl olduğu ön plandadır (Baykara Acar ve Acar, 2002).

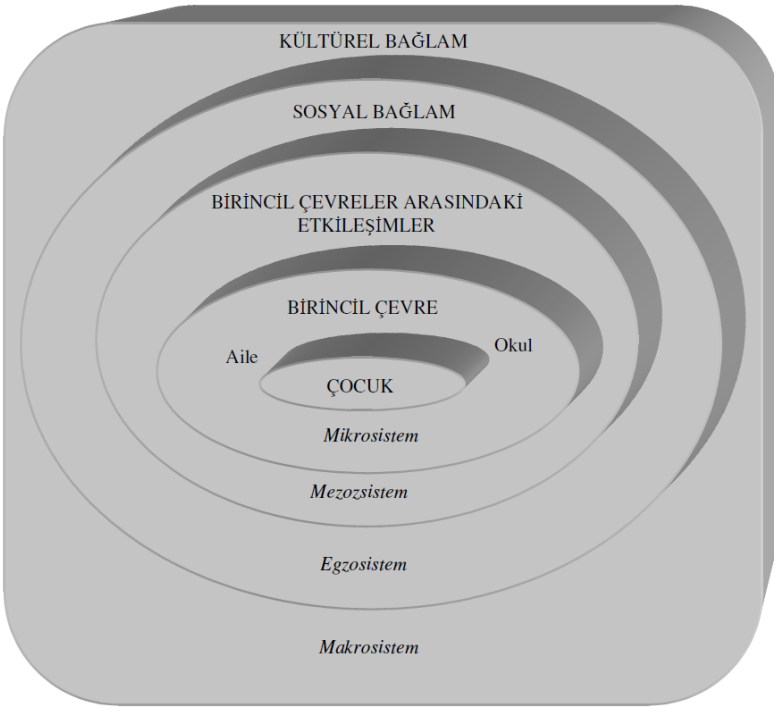
1.4.3. Ekolojik Sistem Yaklaşımı

Araştırmanın temel dayanağını oluşturan ekolojik sistem yaklaşımı, en temelde bireyin gelişim sürecinde içinde bulunduğu çevrenin bu gelişimdeki katkısını ve bağlamını inceler. Bu kapsamda birey, sistemler içinde yer alan bir sistem olarak kabul edilmektedir (Gökler, 2008). Bir başka deyişle insan davranışı üzerinde etkili olan içsel ve dışsal unsurların karşılıklı etkileşimine odaklanarak, bireylerin yeni durumlara adaptasyon sürecindeki davranışlarını tanımlayarak sistemlerin birbiri üzerindeki etkisini açıklamaktadır (Yılmaz, 2016). Bir başka tanımlamaya göre ise ekolojik sistem, birey ve çevresinin oluşturduğu bir bütündür, kısacası ekosistemdir (Duyan, 2015). Dolayısıyla ekolojik sistem yaklaşımını uygulamaya aktarabilmek için mikro ve mezo düzeyler ile

makro düzey arasındaki karşılıklı ilişkiyi, bağlamını ve bu sistemlerin birbiri ile olan etkileşimini anlamak gerekmektedir (Paslı, 2017).

Ekolojik sistem yaklaşımı, birey ve çevresi arasındaki dinamik ilişkilerin önemini ve içinde bulundukları bağlamı anlamak, insanların yaşadığı durumların karmaşıklığını tanımak için bir çerçeve sağlar. Yani birey ve sosyal çevresinde yer alan diğer sistemlerle karşılıklı etkileşimin ne olduğunu tanımlamakta, ekolojik modelin önemli bir işlevi vardır (Duyan, 2015). Ekolojik Model, bilgi, tutum, inanç, öz-yeterlik ve sosyal destek gibi davranışsal değişimde psiko-sosyal faktörlerin önemini kabul ederken (Conner ve Sparks, 2005; Horne ve Tierney, 2012), aynı zamanda örgütsel, çevresel ve politika düzeylerindeki etkilerin dikkate alınmasını da içerir (Boulton vd., 2018). Çünkü bireylerin gelişmesi ve değişmesinde, içinde bulunduğu sosyal çevre ile sürekli etkileşim içinde olunması gerektiği anlayışı hakimdir (Doğan, 2010).

Ekolojik modelin en önemli özelliği birey ile çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi çevre odağında vurgulamasıdır. Birey sosyal çevresi ile etkileşim içinde oldukça gelişimsel kapasitesini arttırabilir ve sorunlarıyla baş edip çözüm için seçenek üretebilir. Bir diğer önemli nokta ise sistemler ile etkileşim arttıkça ihtiyaç duyulan kaynak ve hizmetlere ulaşımın kolaylaşmasıdır (Duyan, 2015).

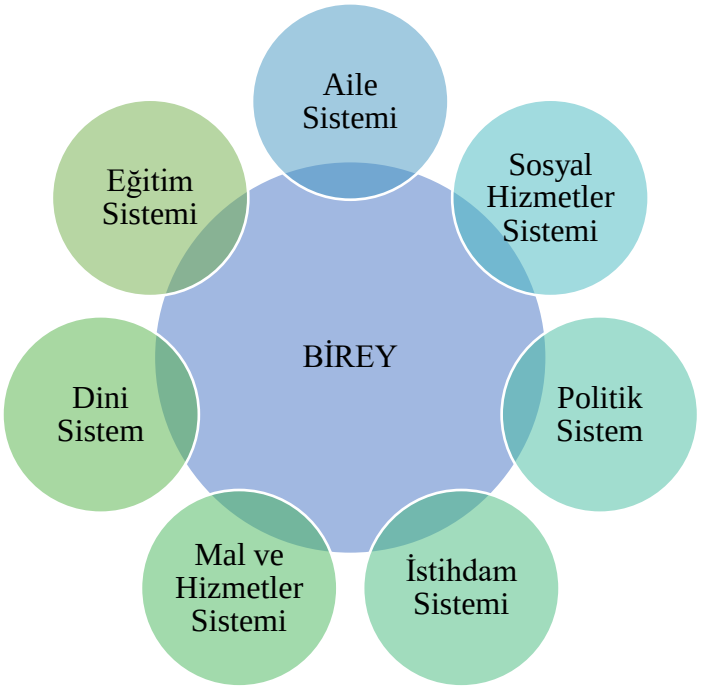
Şekil 1.2. Ekolojik Sistem Yaklaşımı

Ekolojik sistem teorisi, bireyin çevresini iç içe ve karşılıklı olarak ilişkili bir dizi bağlam olarak tasvir etmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Kişi merkezde oturur ve dört eş merkezli çevresel etki katmanı (mikro-, mezzo-, ekzo- ve makro-sistem) ile çevrelenir ve her biri çalışma alanı bağlamında kişiden daha uzaktır. Her düzeydeki etkiler, bireylerin öğrenme ve gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Mikro-sistem, dış ortamda sürekli olarak etkileşime giren unsurlar içerir (örn. Düzenli yapılan faaliyetler, evde, işte, mahallede ve diğer sosyal ortamlarda diğerleriyle kurulan ilişkiler ve sahip olunan roller). Mezzo sistem, bireyin mikro-sistemin her bir bölümünde etkili bir şekilde işlev görebilmesini etkileyen organizasyon ve çalışma ortamı gibi mikro sistem unsurları arasındaki etkileşimlerden oluşur. Ekzo sistem, bireyin gelişimindeki dolaylı etkisi olan unsurları içerir. Örneğin bireyi dolaylı olarak kapsayan kamu kurumları veya profesyonel kuruluşlar gibi sosyal yapılar. Makro sistem ise toplumsal bağlamı veya çevreyi ifade eder, bireylerin kuşak bilincini şekillendirir ve sistemin diğer seviyelerinin her biriyle etkileşime girer. Sistem aynı zamanda bireylerin yaşam süresi boyunca geliştikçe her seviye zaman içinde değiştiğinden dinamiktir (Lyons vd., 2019).

Sistemlerin dinamik yapısı gereği, aralarında etkileşim ve hareketlilik kaçınılmazdır. Bir sistemde meydana gelen değişime veya gelişime bağlı olarak ortaya çıkan sorun ya da ihtiyaçlar diğer sistemlere taşınabilir, hatta diğer sistemler tarafından çözümlenebilir ya da aksine daha fazla engellenebilir. Bu bağlamda her sistemin ortak hedefi içsel ya da dışsal kaynaklarla yaşamını sürdürerek, büyümek ve gelişmektir (akt. Gökler, 2008). Dolayısıyla sistemlerin bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir. Bir başka deyişle, bireylerin sorun ve ihtiyaçlarının anlaşılmasında içinde bulundukları çevredeki değişkenlerin ve sistemlerin birlikte değerlendirilmesi, tüm unsurların bütüncül katkısının ne olduğunun anlaşılması önem taşımaktadır. Yani çevresi içinde birey odağından hareket etmek gerekmektedir (Duyan, 2015).

1.4.3.1. Çevresi İçinde Birey

Günden güne aile yapısında, sosyal kurum ve kuruluşların yapısında, sosyal çevrenin işlevlerinde değişimler görülmektedir. Bu sistemlerle doğrudan etkileşim içinde olan birey ise bu değişime ve farklılıklara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Farklılıklar yeni ihtiyaçları ve sorunları da beraberinde getirirken bireyle için adaptasyon sancılı ve stresli bir hal alabiliyor. Dolayısıyla bireyle çalışan meslek grupları artık bireyi çevresi içindeki sistemlerle karşılıklı etkileşimleri bağlamında ele alarak değerlendirmeye yönelmektedir. Çünkü bireyi pasif değil, çevresiyle dinamik bir etkileşim içinde olduğu kabul ederek, yapılacak müdahalelerde hem bireye hem çevreye hizmet sunmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak bireyin hem kendi yaşam döngüsündeki doğal değişim ve farklılıklara, hem de içinde bulunduğu sosyal çevredeki değişimlere nasıl tepki verdiği, bunlarla nasıl baş ettiği ve uyum sağladığı ve hangi destek mekanizmalarını kullandığı ekolojik yaklaşımın temel odağı olmuştur (Danış, 2006; Duyan, 2015; Zastrow, C., ve Kirst-Ashman, K. K, 2014).

Şekil 1.3. Çevresi İçinde İnsan Kavramsallaştırılması (Zastrow, C., ve Kirst-Ashman, K. K, 2014).

Şekilde de görüldüğü üzere bireyler pek çok sistemle karşılıklı etkileşim halindedir. Bu farklı sistemler üç farklı alana odaklanma imkanı sunmaktadır. Bunların ilki bireydir. Sosyal hizmet uygulamalarının odağında bireyin sorun çözme ve gelişimsel kapasitesinin arttırılması ele alınabilir. İkinci alan birey ile etkileşimde olduğu sistemlerdir. Bu odaktan hareketle bireylerin gelişimi için ihtiyaç duyduğu hizmet ve kaynaklarla bağlantılandırılmasına vurgu yapılabilir. Son ve üçüncü alan ise sistemlere odaklanıp bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda hizmet sunan kurumların kapasitesinin ve işlevlerinin geliştirilmesi için değişim ve gelişim sağlamaktır (Duyan, 2015).

Ekolojik yaklaşımın olayları ele alış şekli yanı sıra, temel kavramlarının da anlaşılması ve sürece nasıl katkı sağladığı değerlendirilmelidir. Bu nedenle ekolojik yaklaşım kapsamındaki kavramların etraflıca anlaşılması oldukça önem taşımaktadır.

1.4.3.2. Ekolojik Sistemin Temel Kavramları

Sistem Teorisinde temel alınan bazı kavramlar ekolojik yaklaşımın da kavramları arasında yer almaktadır. Bu kavramlar sistem, sosyal çevre, etkileşim, enerji, kesişim, adaptasyon (uyum), baş etme ve karşılıklı bağımlılık olarak ele alınmaktadır. Kavramlara ilişkin detaylı açıklama ve kavramların boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile ilişkisine dair tartışma aşağıdaki bölümde yer almaktadır.

1.4.3.2.1. Sistem

Sistem, birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim içinde olan, farklı işlevlere sahip parçaların bir araya gelmesiyle oluşan dinamik bir yapıdır. Dinamik olması çevresindeki diğer sistemlerle etkileşim içinde kalıp gelişmesi ve değişerek hayatta kalması anlamına gelmektedir. Birey de bu bağlamda bir sistemdir ve sürekli değişip gelişerek, çevresi ile etkileşim içinde kalmalıdır ki yaşamını devam ettirebilsin. Örneğin, okuldaki sınıf, aile veya üniversite içinde bireylerin yer aldığı, belirli kurallara ve sınırlara sahip, bir amacı ve işlevi yerine getirmek için hizmet eden sistemlerdir. Bu sistemler birçok farklı parçadan oluşup, karşılıklı etkileşim içinde işlevlerini yerine getirmek için birlikte çalışmaktadırlar (Danış, 2006; Duyan, 2015).

Boşanma ile ailedeki yapısal değişim, entropi hem ailenin alt sistemlerini hem de tüm aile sistemini etkilemektedir. Bu bağlamda alt sistemler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesinde izlenilen yollar, karşılaşılan sorunlara nasıl tepki verildiği ve değişimin sistemin yapısını ve işleyişini nasıl etkilediği değerlendirilmelidir.

1.4.3.2.2. Sosyal Çevre

Sosyal çevre içinde yaşadığımız toplumu, ailemizi, ülkedeki yasal düzenlemeleri, eğitim ve sağlık politikalarını, inançlar sistemini, çalışma hayatını, kültürü vb. kapsamaktadır. Bir başka deyişle, insanların içinde yaşadığı koşulları, durumları, olayları ve karşılıklı etkileşim şekillerini yani etrafımızda bulunan tüm sistemleri kapsar (Danış, 2006; Zastrow, C., ve Kirst-Ashman, K. K, 2014).

Boşanmaya bağlı ortaya çıkan tek ebeveynli aile yapısının, içinde yaşanılan sosyal çevre ve köken/geniş aile tarafından nasıl karşılandığı, ilişkilerde yaşanılan değişimler, toplumun tek ebeveynli ailelere bakış açısı, kamusal kaynaklara erişim, çalışma yaşamına katılımın etkilenme şekli, kültürel değerlere göre aile yapısındaki değişimin algılanış şekli gibi unsurlar incelenerek boşanmış tek ebeveynli ailelerin içinde bulunduğu duruma dair bir fikir edinmek kolaylaşmaktadır. Çünkü aile sistemindeki değişimler karşısında, ailenin yeniden işlevselliğini kazanması sürecinde sosyal çevrenin desteği, sosyal politikalar ve sunulan hizmetlere erişim büyük rol oynamaktadır.

1.4.3.2.3. Etkileşim

Kişinin çevresi ile olan ilişkisinde ihtiyaçlar ve kaynaklar bağlamında karşılıklılık ve dinamik bir etkileşim söz konusudur. Yani bireyin ihtiyaçlarının doğması ve çevresel kaynakların buna hizmet edecek şekilde düzenlenmesi arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bir başka deyişle ihtiyaçlar ve kaynaklar birbirini beslemektedir. Dolayısıyla kişinin davranışlarının çevreyle nasıl ilişki kurulduğu ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır (Miley vd., 2001).

Etkileşim kavramı, birey ve çevre arasında çift yönlü ve döngüsel bir ilişkinin var olduğunu öne sürer. Özünde, çevre kişinin uyumuna ve gelişimine katkıda bulunur;

kişinin davranışları çevre ile benzersiz tepkiler yaratır, böylece çevreyi değiştirir ve nihayetinde kişi üzerindeki etkisini değiştirir (Rhodes, 1978).

Etkileşim kavramı aracılığıyla, ekolojik yaklaşım, tedavinin odağını bireyin kişiliğinden ve davranışsal yapısından, aile, topluluk ve diğer sistemlerle olan karşılıklı ilişkisine kaydırmıştır (Pardeck, 1988).

Boşanmış tek ebeveynli ailelerin değişen ve artan ihtiyaçlarının çevre tarafından nasıl algılandığı ve karşılandığı ise ailelerin çevre ile olan etkileşimini ortaya koymaktadır.

1.4.3.2.4. Enerji

Bireylerin çevresi ile temel etkileşim kaynağı girdi (input) ve çıktı (output) formunda olan enerjidir. Kişinin yaşamında ek bir boyut kazandıran şeyler girdi olarak tanımlanabilir. Örneğin boşanma sonucu yeni gelişen tek ebeveynli aile yaşamına uyum sağlamak ve karşılaştıkları psiko-sosyal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmek için sunulacak sosyal hizmetler bir girdi olarak nitelendirilebilir. Çıktı (output) kavramı ise bunun aksine kişinin yaşamından ayrılan enerjiyi tanımlamaktadır. Boşanmış bir bekar annenin stresini atmak için sanatsal etkinliklerde yer almaya başlaması bunun bir örneği olarak görülebilir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 1990).

1.4.3.2.5. Kesişim

Kesişim kavramı bireyle çevresi arasında oluşan etkileşimin ana odağına işaret etmektedir. Bu bağlamda yapılan bir değerlendirmede etkileşimlerin davranışların ve tutumları nasıl değiştirdiğini ele almak gerekmektedir. Örneğin, iki ebeveyn sorunlarının çocuk yetiştirme konusundaki çatışmalardan kaynaklandığını ifade ettiğini varsayalım.

Burada esas sorun ebeveynlerin arasındaki iletişim kalıplarındaki hatalardan olduğu anlaşılmalıdır. Dolayısıyla sorunun odağında bir ebeveynin diğeri üzerindeki olumsuz etkisi yer almaktadır, çünkü her birey diğer bir bireyin sosyal çevresi içinde yer alan ve etkileşimde bulunan sistemdirler. Yapılan değerlendirmede odağın yanlış belirlenmesi gerçek sorunun etrafında dolanıp çözümden uzaklaşmaya neden olacaktır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999; Zastrow ve Kirst-Ashman, 1990).

Diğer taraftan her bir bireyin kendi yaşam döngüsünde oluşan etkileşimleri ve deneyimleri mikro, mezzo ve makro olaylar altında kategorileştirilebilir. Mikro yaşam deneyimleri altında bireysel deneyimler ve yaşanılan olaylar ve bunların sosyal çevresindeki davranışlarına etkisini kapsamaktadır. Her ne kadar davranışlar sosyal çevre ile etkileşimle oluşsa da, bireysel özellikler ve kişilik yapısı da etkili olmaktadır. İntihara teşebbüs etmek, bağımlılık gibi örnekler mikro olaylara işaret etmektedir. Kısacası bireyin davranışları mikro yaşam olaylarının odağıdır.

Sosyal çevredeki bireyler ve küçük gruplar, yani aile, arkadaş ve iş yaşamındaki kişiler, ile girilen ilişkiler ve etkileşimler ize mezzo düzeydeki yaşam olayları odağında incelenir. Son olarak ise makro yaşam deneyimleri kategorisinde organizasyonlar ve sosyal sistemlerle girilen etkileşim odağında değerlendirme yapılır; çünkü yoksulluk, dışlama/ötekileştirme, baskı ve dışlama gibi sosyal sorunlar ile sosyal politikalar bireylerin davranışları üzerinde oldukça büyük etkiye sahiptir (Zastrow ve Kirst-Ashman, 1990).

Bu çerçevede boşanmış tek ebeveynli ailelerin mikro, mezzo ve makro yaşam deneyimlerinin kesişim noktalarının incelenmesi ihtiyaçlarının ve sorunlarının anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Öyle ki mikro düzeyde boşanma ve tek ebeveynli yaşama uyum süreçleri, sorunlarla baş etme kapasiteleri, stresi yönetme becerileri mikro odakta ele alınırken, aile ve çevre desteği, artan sorumluluk ve özel yaşamlarındaki değişimin iş yaşamındaki etkileri ve yarattığı güçlükler mezzo odakta

değerlendirilmelidir. Son olarak ise makro düzeyde sosyo-kültürel olarak boşanmış bekar kadın ve erkeğe toplumun bakış açısı, boşanmış aile çocuklarına karşı tutumların ne olduğu, mevcut kamusal kaynaklar ve ailelerin bunlara erişimi ile eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarındaki sosyal politikaların bu süreçlerdeki etkisinin ne olduğu incelenmelidir. Böylelikle boşanmış tek ebeveynli ailelilerin sorunlarının odağı ve kesişim noktası doğru bir şekilde tespit edilip sorunlarının çözümü ve ihtiyaçlarının giderilmesi için planlama yapmak için doğru yol izlenebilecektir.

1.4.3.2.6. Adaptasyon

Bireyin sosyal çevresi ile girdiği karşılıklı etkileşimin ürünü uyum veya adaptasyondur. Çünkü birey ve çevre arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Birey çevresindeki kaynakları kullanırken, gelişimi için çevreye ihtiyaç duyarken çevre de bireyin davranışları üzerinde etki etmektedir. Dolayısıyla sosyal çevrede bir değişim olduğu zaman bireyin bu değişimlere adapte olması beklenir. Aksi durumda ise, birey uyum sağlayamazsa, sorunlarla karşılaşmaya başlar. Bir başka deyişle, bireyin çevresel şartlara uyum kapasitesi, değişimi ifade eden, adaptasyon olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bireyin çevresel şartlara ve değişime uyum sağlayarak işlevselliğini sürdürmesi mümkündür. Kişiler karşılaştıkları yeni durumlara ve hayatlarındaki değişimlere ayak uydurmalıdır. Bu konuda başarılı olamadıkları zaman sosyal hizmet uzmanlarından veya davranış bilimlerinde çalışan meslek elemanlarından destek alarak uyumu yakalamaya çalışmaktadırlar. Ekolojik sistem yaklaşımı sorunların sadece mikro odaklarla, yani bireyin içsel özellikleri ile ilgili olmadığını, mezzo ve makro yaşam olaylarının da etkisini, yani sosyal çevrenin ve içinde yaşanılan toplumun da bun sorunlarda etkisi olduğunu savunur. Dolayısıyla kişinin yeni duruma uyum sağlayabilmesi için sunulacak yardımlarda sadece mikro değil, mezzo ve makro yaşam olaylarına da odaklanarak kişinin içinde bulunduğu çevre ile uyumu yakalaması için yardımcı olunması gerekmektedir(Danış, 2006; Duyan, 2015; Kirst-Ashman ve Hull, 1999; Zastrow ve Kirst-Ashman, 1990).

Boşanmış teke ebeveynli ailelerin yeni aile yapısına, rol ve sorumluluklarına uyum sağlama süreçlerini incelerken hem aile üyelerinin bireysel ve içsel kapasitelerinin hem de yakın ilişki içinde oldukları aile ve arkadaş çevresinin uyumu ne kadar kolaylaştırdığının incelenmesi gerekmektedir. Sosyal çevreden alınan destek ile değişime ve uyuma daha kolay adapte olunabilir. Buna ek olarak toplumun boşanmış ailelere bakış açısı, okulda çocukların ayrımcılık veya dışlanmaya maruz kalıp kalmadığı, uyumu yakalamak için sunulan psiko-sosyal hizmetler, kamu ve özel hizmetlere erişim ile ilgili analizlerin etraflıca yapılması gerekmektedir.

1.4.3.2.7. Baş Etme

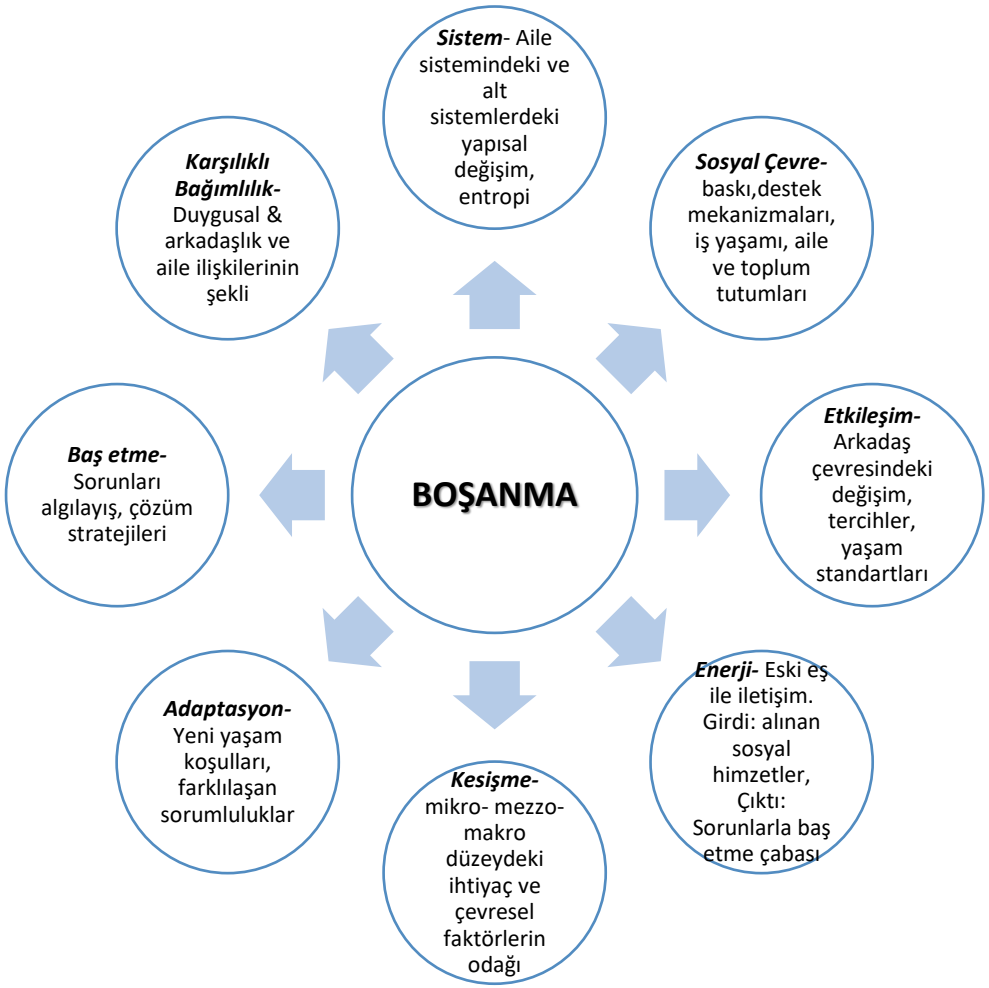
Karşılaşılan değişime uyum sürecinde kişilerin sorunları nasıl algıladığı ve çözüm sürecinde kullandığı stratejiler baş etme olarak kavramsallaştırılmaktadır. Uyum değişime verilen olumlu veya olumsuz her türlü tepkiyi içerirken, baş etme bireylerin hayatlarının herhangi bir evresinde karşılaştıkları bu değişimlerle mücadelesini ifade etmektedir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999; Zastrow ve Kirst-Ashman, 1990).

Boşanmış tek ebeveynli ailelerin hem boşanmaya bağlı hem de çevreden kaynakları sorunları nasıl algıladığı, sorunlara nasıl yaklaştığı, aile üyelerinin ve tüm aile sisteminin hangi dinamiklerle sorunları ele alıp çözüm üretmeye çalıştığı, sorunu tanımlama ve çözüme giden yolda kullandıkları yöntemler baş etme kapasiteleri ile ilişkilidir. Ayrıca bu süreçte aile içi ilişkilerin nasıl etkilendiği, stresi nasıl yönettikleri ve baş etme kapasitelerini etkileyen bilişsel süreçler de dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır.

1.4.3.2.8. Karşılıklı Bağımlılık

Sosyal çevre içinde yer alan her sistem birbiriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde yaşamını sürdürmektedir. Hem bireyler hem sistemler varlıklarını sürdürmek için birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bir başka deyişle karşılıklı bağımlılık kavramı, hayatta kalmak ve iyilik halini koruyarak işlevsel olarak yaşama devam etmek için ihtiyaç duyulan sorumlulukları ve fırsatları paylaşmayı ifade etmektedir (Duyan, 2015; Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Boşanmış tek ebeveynli ailelerin yapısal değişikliğe bağlı olarak karşılaştığı sorunları tek başına çözmesi beklenemez, çünkü sorunların ortaya çıkışında sosyal çevrenin ve makro sistemlerin de etkisi vardır. Bu nedenle çevresinde bulunan kaynaklardan yararlanmaya ihtiyaç duyarlar. Aynı zamanda sosyal çevredeki kurum ve organizasyonları kendini geliştirip hizmet sunması için bireylere ihtiyacı vardır. Bu bağlamda hem soruna sahip olan sistem (boşanmış aile) hem de çözüme sahip sistem (organizasyonlar, sosyal politikalar, sosyal hizmet kurumları) varlıklarını sürdürebilmek için karşılıklı bağımlılık ve güven ilişkisine gereksinim duyarlar.

Şekil 1.4. Kavram Şeması: Boşanmış Tek Ebeveynlerin Ekolojik Sistem Yaklaşımı Kavram Şemasına Göre Kategorileştirilmesi

Özellikle dezavantajlı ailelere yönelik yapılan müdahalelerde, onların sorunlarını ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamak için ekolojik-sistem yaklaşımının kullanımı yararlı olmaktadır. Çünkü ekolojik yaklaşım hem ailenin kendi iç dinamiklerini hem de diğer sistemlerle olan ilişkilerini anlamak ve değerlendirebilmek için bir çerçeve çizmeye yardımcı olmaktadır. Aile ve içinde yaşadığı çevreyi birbirinden ayrı iki yapı olarak düşünmek mümkün olmadığından dolayı, ortaya çıkan sorunlar ve ihtiyaçlarda aralarındaki etkileşimin katkısının ne ve nasıl olduğunu anlamak ve uygun çözüm stratejileri geliştirip ailelerin güçlenmesine katkı vermek için bu yaklaşımı kullanmak, bu bağlamda yerinde olacaktır (Collins vd., 2012).

Tek ebeveynli aile sistemi bağlamında, içinde ailenin yer aldığı mikro-sistem birincil ilgi odağıdır. Ancak sistemler arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim dikkate alındığı zaman sosyal çevrenin ve politikaların da aile yaşamı üzerindeki etkisi yadsınamadığından mezzo sistem ve makro-sistem de ikincil ilgi odağı haline gelmektedir. Bir başka deyişle aile sisteminin (mikro) kendisi içinde meydana gelen değişim sonucu tek ebeveynli aile yapısına uyum sağlama sürecinde bireylerin sosyal çevreden (mezzo), kaynaklardan ve politikalardan (makro) da beslenmesi veya engellenmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, tek ebeveynli ailelerin ihtiyaçları ve sorunlarının incelenmesi sürecinde mikro-sistem yanı sıra mezzo sistem ve makro sistemin de bu süreçteki katkısının ve etkisinin ne olduğunun dikkate alınması gerekmektedir.

1.5. Araştırmanın Problemi

Boşanma sonucunda ortaya çıkan tek ebeveynli aile yapısında hem ebeveynlerin hem de çocukların pek çok sorunla karşılaşması olasıdır. Yapılan çalışmalarda boşanma sürecinin tüm aile bireyleri üzerinde bireysel özelliklerine göre farklı etkileri olduğunu göstermektedir (Giddens vd., 2000; Öngider, 2013; Aydın, 2014) . Ebeveynlerin özellikle gelirin azalmasına ve çocukların bakımı nedeniyle iş yaşamında sorunlarla karşılaşması ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir (Demir ve Çelebi, 2017). Ataerkil toplumlarda özellikle kadınların sosyal onaylanmazlık ile karşılaşması hem ebeveynlik hem de ev işleri ile ilgili sorumlulukların artması, aile içi ilişkilerin yeniden düzenlenmesinde güçlük yaşanması ebeveynlerin karşılaştığı diğer başta gelen sorunlar arasındadır (Akgül Sarpkaya, 2013). Diğer taraftan okula devam eden çocukların akademik başarılarında düşüş yaşaması ve ailenin psiko-sosyal sorunlarla karşılaşması sonucu baş etme yöntemleri geliştirmede güçlük yaşaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (De Lange vd., 2014; Amato 2001). Tek ebeveynli ailelerin yaşadığı sorunlara ve ihtiyaçlarına yönelik yapılan pek çok çalışma ile ortaya çıkan sonuçlar, bireysel süreçler yanı sıra sosyal çevrenin de bu durumlar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Aile yapısındaki değişiklikler toplumun, tek ebeveynli ailelere yönelik farklı sosyal tepkiler ve olumsuz tutumlar geliştirmesine neden olabilir. Özellikle ataerkil bir toplum yapısı içerisinde sosyal çevrenin kadınlara yönelik baskıcı ve ayrımcı tutumları boşanma sürecinin her aşamasında yaşanılan sorunları pekiştirmektedir (Doğan, 2018; Akgül Sarpkaya, 2013). Bu bağlamda çevrenin, sadece tek ebeveynlere ve çocuklarına yönelik davranışlarının değil, tutumlarının ve tek ebeveynliğe ilişkin deneyimlerinin de anlaşılması önemlidir. Dolayısıyla tek ebeveynli ailelerin karşılaştığı sorunların anlaşılmasında ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde çevrenin etkisinin ne olduğunun keşfedilmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

1.6. Araştırmanın Amacı

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda yaşadıkları sorunların ve sosyal hizmet gereksinimlerinin insani gelişimin beş boyutu olan fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve tinsel açılardan incelenmesi araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçlarını ifade eden aşağıdaki soru cümleleri oluşturulmuştur:

1. Tek ebeveyn kadınların boşanma sürecine ilişkin deneyimleri nelerdir?

2. Tek ebeveyn kadınlar, fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve tinsel olarak boşanma sonrası sosyal çevrenin üzerlerindeki etkisini nasıl algılamaktadır?

3. Tek ebeveyn kadınlar fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve tinsel olarak boşanma sürecinde erişebildikleri sosyal hizmetlerin ve kaynakların çözüm süreçlerine katkısını nasıl değerlendirmektedir?

4. Tek ebeveyn kadınların boşanma sürecinde mevcut sosyal hizmetlerin ihtiyaçlarını karşılamasına ilişkin düşünceleri nelerdir?

5. Tek ebeveyn kadınlar boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini nasıl değerlendirmektedir?

1.7. Araştırmanın Önemi

Kuzey Kıbrıs'ta yasal olarak tek ebeveyn olarak kabul edilen bireylere göre sunulan hizmetlerin temeli 1950'li yıllarda hazırlanan sosyal hizmet yasalarına dayanmaktadır. Bir kısmı güncellenerek bir kısmı da aynen korunarak bugüne kadar gelen yasalardaki sosyal

yardım kriterlerine bakıldığı zaman tek ebeveyn kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık olduğu görülmektedir. Yoksul yardımı adı altında verilen ayni ve nakdi desteklerde "eşi ölen çocuklu dul kadınlar", "dul ve çocuklu anneler", "kocası tarafından terkedilmiş", "kocanın hapse mahkûm olması" ve "eşin askere gitmesi" gibi durumlar tek ebeveynlik olarak kabul edilmektedir.

Kıbrıs'ın kuzeyinde tek ebeveyn kadınlara yönelik yapılan çalışmalar, sunulan hizmetler ve ilgili kurumların istatistikleri ve kayıtları da oldukça sınırlıdır. Resmi olarak yapılan yardımlar sadece sosyal hizmetler dairesi bünyesinde ve daire ile iş birliği içinde çalışan sivil toplum örgütleri ile sınırlıdır. Daire tarafından ağırlıklı olarak nakdi yardımlar sunulurken, sivil toplum örgütleri daha fazla hizmet temelli çalışmakta ve ayni destekler sunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda gerek kurumların altyapı ve kapasite yetersizliği, gerekse politikaların eksikliği özellikle tek ebeveynlere sunulan hizmetlerin uzun vadeli ve çözüm odaklı olması önünde engel teşkil etmektedir.

Sonuç olarak Kıbrıs'ın kuzeyindeki tek ebeveyn kadınlar için sosyal standartlarda yaşamalarına dahi yetmeyecek düzeyde olan nakdi yardım haricinde sunulan uzun vadeli iyileştirici, değiştirici ve güçlendirici hizmetler bulunmamakta ya da çok sınırlı kalmaktadır. Ailelerin planlı bir müdahale sürecine dahil edilmeden sadece günlük veya kısa süreli ihtiyaçlarının giderildiği bu hizmetlerle de hem bireyler hem aileler hem de toplum risk altındadır. Gençler arasında giderek artan madde kullanım bozukluğu, cinsel davranış bozuklukları, akran zorbalığı ve çeteleşmeler gibi riskli davranışlar, toplumun tümünü rahatsız edecek boyutta artan aile içi şiddet vakaları ve azımsanmayacak orandaki kadın cinayetleri ve boşanma oranlarındaki hızlı artışın sunulan hizmetlerin yetersizliği ve kalitesi ile ilişkisinin araştırılması bu noktada önem taşımaktadır.

Tek ebeveyn kadınların yaşadığı sorunlara ve gereksinimlerine ilişkin bireysel süreçleri yanı sıra sosyal çevrenin ve mevcut kamu/özel hizmetlerin etkisinin ne olduğuna ilişkin yapılacak derinlemesine bir araştırma bu noktada mevcut sorunları ve ihtiyaçları

ortaya koymak için önem taşımaktadır. Ayrıca Kıbrıs'ın kuzeyinde daha önce bu kapsamda bir çalışma yapılmamış olması çalışmanın özgünlüğünü gösterirken, sistemdeki önemli sorunların çözümlenmesinde ve yeni çalışmalar yapılmasında öneri niteliği taşıyacak olması araştırmanın önemini de ortaya koymaktadır.

1.8. Araştırmanın Tanımları

Tek Ebeveynli Aile: Boşanmaya bağlı olarak ortaya çıkan yapıda anne-çocuktan oluşan sistemi ifade etmektedir.

Tek Ebeveyn: Boşanmış tek ebeveyn kadını ifade etmektedir.

Boşanma: Resmi olarak evlilik birlikteliğinin sonlandığı süreci ifade etmektedir.

Aile Güçlendirme Programı: SOS Çocuk Köyü KKTC, bünyesinde Lefkoşa ilçesinde hizmet veren birimdir.

1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları

Boşanmış tek ebeveyn kadınların karşılaştığı sorunların anlaşılmasında ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde çevrenin etkisinin ne olduğunun incelenmesine yönelik yapılan bu çalışmada ortaya çıkan sınırlılıklar aşağıdaki ifadelerle belirtilebilir:

Boşanmış tek ebeveyn kadınların yıllara ve bölgelere göre dağılımı haricinde detaylı ulusal istatistiki verinin olmaması, araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesi açısından sınırlılık yaratmıştır.

Çalışma, araştırmacının sahip olduğu zaman dilimi ve mali olanaklar dahilinde gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama sürecinde Covid-19 nedeniyle ilan edilen pandemi, sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaları çalışmanın hedeflenen süreden daha uzun bir zaman dilimine yayılmasına neden olmuştur.

Covid-19 salgını nedeniyle sokağa çıkma yasağı ve şehirler arası geçişlerin belirli aralıklarla yasaklanması araştırmaya gönüllü ve yüz yüze katılımcı sayısında düşüş yaşanmasına yol açmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel metot temelinde planlanmıştır.

Nitel araştırmalar tam anlamıyla anlaşılmamış, karmaşık kabul edilebilecek alanlarda bilgi geliştirilmesinde faydalı olmaktadır (Fossey vd., 2002). Buna ek olarak sosyal hizmette müdahale planlarının şekillendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Çünkü görüşülen kişilerin zengin içerikli anlatımları, deneyimlerinin derinliklerinin anlaşılmasına, hangi alanlarda sorun yaşadıklarına ve ihtiyaçlarının neler olduğuna, bu hizmetlerin nasıl sunulabileceğine dair ip uçları sunmaktadır (Krysik, 2018).

Nitel araştırma türünde istatistiki işlemlere veya herhangi bir sayısal işlem veya araca yer vermeden veri toplanır (Altunışık, 2015). Bu araştırma türünde araştırmacının süreçte katılımcı rolünde olabilmesi, yani yaşamın doğal akışı içinde ortaya çıkan durumları incelemesine ve gözlemlemesine imkan sunması , araştırmanın bütüncül bir yaklaşımı benimsemesi, nasıl ve neden sorularına yani katılımcıların duygu ve düşüncelerine yer vererek saklı bilginin ortaya çıkmasını sağlayan derinlemesine ve detaylı inceleme yapılmasına olanak sağlaması, tümevarım tekniğinin kullanılması ve esnek bir araştırma deseni olarak kabul edilmesi araştırmanın başlıca özellikleridir (Yıldırım, 1999; Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Bu bilgiler ışığında nitel araştırma için en kapsayıcı tanımlama, bilgi toplamak için gözlem yapma, görüşme/mülakat yapma ve belgeleri analiz etme gibi tekniklerin kullanıldığı, araştırmacının doğal sürece katılarak durumları ve olayları tümevarım yöntemiyle bütüncül bir şekilde analiz ederek ortaya çıkardığı bir süreç olarak ifade edilebilir (Yıldırım, 1999).

Yapılan çalışma fenomenolojik yaklaşım temelinde tasarlanmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda insanların yaşam deneyimlerini anlamak esas amaçtır. Fenomenolojik araştırma yönteminde daha geniş bir ifadeyle, insanların bir konu hakkındaki algılarını, bakış açılarını, duygu ve düşüncelerini ortaya koymayı hedefler. Bir başka deyişle bir kişinin yaşam deneyimlerini ortaya koyar (Tekindal ve Uğuz, 2020).

Fenomenolojik yaklaşım ile bilgi sahibi ya da farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız konulara bir açıklık getirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Örneğin boşanma ve boşanmanın sonucunda yaşanılan sorunlar ile günlük yaşamımızın pek çok alanında farklı şekillerde ve ortamlarda karşılaşsak da bunun derinliklerine dair tam anlamıyla bir anlayışımızın yoktur. Örneğin boşanmış kişiler çevrenin tutumlarından dolayı ne tür sorunlar yaşamaktadır? Boşanmış aile çocukları akran grupları tarafından karşılaştıkları damgalanmadan nasıl etkilenmektedir? Fenomenolojik bir çalışma boşanma ve sosyal çevre ilişkisinin nasıl olduğunu ve boşanmayı deneyimlermiş aile üyelerinin bundan nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmayı hedeflemiş olabilir.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmaya Kıbrıs'ın kuzeyindeki altı ilçede (Lefkoşa, Girne, Gazimağusa, İskele, Güzelyurt ve Lefke) yaşamını sürdüren 21 gönüllü tek ebeveyn kadın katılmıştır. Maksimum çeşitliliği sağlayabilmek adına düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik ve en alt eğitim düzeyi olarak kabul edilen okur yazardan, en üst eğitim seviyesi olan lisans üstüne kadar değişen, Türkiye'den gelen göçmen ve yerli kadınlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın evrenini Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış ve hala bekar olan anneler oluşturmaktadır. Çalışma evreninin oluşturulmasında ise Patton'un (2014) belirttiği üzere, nitel araştırmalarda genellikle tercih edilen amaçlı olarak seçilmiş küçük

örneklemleri hedefleyen amaçlı örnekleme yöntemi türü olan kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi olguların, olayların anlaşılmasında ve ortaya çıkarılmasında yarar sağlamaktadır. Ayrıca zengin bir bilgiye sahip olunan durumların derinlemesine anlaşılmasına da olanak sunar (Büyüköztürk vd., 2008; Patton, 2014). Buradan hareketle boşanmanın yarattığı sorunları ve buna bağlı gelişen ihtiyaçları daha iyi anlayabilmek için hala bekar olan boşanmış anneler araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Çalışma grubunun kriterlerine uygun olan gönüllü katılımcılar Kıbrıs'ın kuzeyindeki farklı 6 ilçede ikamet edenler arasından seçilmiştir. Böylelikle hem kırsal hem kentsel kesime ulaşılmış oldu hem de diğer demografik özellikler ve erişilebilen hizmetlerin daha iyi analiz edilmesine katkı verdiği düşünülmektedir.

Çalışma tasarlanırken örnekleme okullar aracılığı ile ulaşılması planlanmış ancak Covid-19 pandemi nedeniyle ilan edilen sokağa çıkma yasakları ve online eğitim modeline geçilmesiyle bu gruba ulaşmakta güçlük yaşanmıştır. Ayrıca boşanmış tek ebeveyn kadınların bağlı olduğu bir kurum olmadığından ve gizlilik ilkesinin ihlal edilmemesi amacıyla kurumlardan/kuruluşlardan destek alan kişilerin bilgileri paylaşılmadığından bu kişilere kartopu tekniği ile ulaşılmıştır.

Nitel araştırmalarda katılımcı sayısının belirlenmesinde doyum noktasına ulaşılması esas alınmaktadır. Yani, bir başka deyişle edinilen bilgiler benzeşmeye ya da tekrarlanma başladığında doyum noktasına ulaşıldığı kabul edilir (Shenton, 2004). Bu çalışmada da toplam 21 kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda doyum noktasına ulaşılmış ve veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Çalışmada 21 tek ebeveyn olan kadın ile farklı gün ve zaman dilimlerinde, ayrı ayrı yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Aşağıdaki Çizelge 2.1'de katılımcıların özelliklerinin yer aldığı özet bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

İsim	Yaş	Yaşadığı bölge	Eğitim düzeyi	Vatandaşlık	Çocuk sayısı	Çocuk Yaşı-Cinsiyeti	Çalışma durumu	Ekonomik durum	Evlilikte aile onayı	Evlenme şekli	Boşanma süresi
G1	40	Lefkoşa	Lise	Yerli	2	9- E 6- E	Çalışıyor	Alt	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	5 yıl
G2	37	Lefkoşa	Üniversite	Yerli	1	3- K	Çalışıyor	Orta-üst	Onay verilmemiş	Kendi isteğiyle	9 ay
G3	39	Gazimağusa	Lise	Göçmen	1	8- E	Çalışıyor	Orta	Onay verilmemiş	Anne olmak için	5 yıl
G4	39	Girne	Üniversite	Yerli	1	4- K	Çalışıyor	Orta-iyi	Onay verilmiş	Anne olmak için	1 yıl
G5	45	Lefkoşa	Üniversite	Yerli	6	8- E (üçüz) 12- K 14- K 20-K	Çalışıyor	Alt-orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	2 yıl
G6	46	Lefkoşa	Yüksek lisans	Yerli	2	16- K 11- E	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	10 ay
G7	44	Güzelyurt	Üniversite	Yerli	1	16- K	Çalışıyor	Orta-üst	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	13 yıl
G8	37	Gazimağusa	Yüksek lisans	Yerli	1	11- K	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	4 ay
G9	36	Girne	Üniversite	Yerli	1	7- E	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	4 ay
G10	41	Lefkoşa	Yüksek lisans	Yerli	2	12-K&E (ikiz)	Çalışıyor	Orta-üst	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	5 yıl
G11	30	Lefkoşa	Lise terk	Yerli	3	11-K (ikiz) 5- E	Çalışıyor	Alt-orta	Onay verilmiş	Hamile kaldığı için	3 ay
G12	30	Lefkoşa	Ortaokul	Yerli	3	9- E 6- E 3- K	Çalışmıyor-sosyal yardım	Alt	Onay verilmiş	Şiddet gördüğü ailesinden kurtulmak için	1 yıl
G13	28	Lefkoşa	Okur-yazar değil	Göçmen	3	11- E 9- K 4- K	Çalışıyor	Orta	Onay verilmemiş	Görücü	4 yıl
G14	50	Lefkoşa	Doktora	Göçmen	2	16- K 15- K	Çalışıyor	Orta-iyi	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	1,5 yıl (6 yıl ayrılık)
G15	30	Lefkoşa	Lise	Göçmen	1	5- K	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Şiddet gördüğü ailesinden kurtulmak için	1 ay

Çizelge 2.2. Devam Katılımcıların Demografik Özellikleri

G16	45	Lefkoşa	Yüksek lisans	Yerli	1	10- E	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	6 yıl
G17	30	Lefkoşa	Lise	Göçmen	2	8- E 7- E	Çalışıyor	Alt-orta	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	5 yıl
G18	47	İskele	Üniversite	Yerli	2	15- K 12- E	Çalışıyor	İyi	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	5 yıl
G19	41	Lefkoşa	Doktora	Göçmen	1	4- E	Çalışıyor	Orta	Onay verilmiş	Anne olmak için	2 yıl
G20	37	Gazimağusa	Yüksek lisans	Yerli	1	10- K	Çalışıyor	İyi	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	1 yıl
G21	38	Lefkoşa	Ön lisans	Göçmen	2	11- E 7- E	Çalışmıyor (pandemi nedeniyle işsiz)	Alt	Onay verilmiş	Kendi isteğiyle	7 yıl

2.3. Veri Toplama Araçları

Nitel verilerin toplanması için araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşme, kişiye ayrıntılı niteliksel sorular yöneltilerek o konu hakkında detaylı bilgi edinilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aziz, 2011). Görüşme formu ise araştırmanın amaçlarının tamamını kapsayacak şekilde hazırlanmış bir veri toplama aracıdır. Yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanan araştırmacı, amaca ulaşacak soruları önceden hazırlar ancak daha ayrıntılı ve derinlemesine bilgi almak için ek sorular yöneltme esnekliğine sahip olur. Görüşmenin en verimli şekilde geçmesi için soru cümlelerinin yapısını ve sırasını değiştirme esnekliği de araştırmacıya verilmekte ve görüşmeyi sohbet tarzında yapılandırmasına fırsat sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Yarı-yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu sorulardan oluşan, tek ebeveyn kadınların boşanma öncesi, süreci ve sonrasında günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlarını ve ihtiyaçlarını detaylı bir şekilde anlama imkanı sunan çalışma ile uyumlu bir veri toplama aracıdır. Geçerliği ve güvenirliği olan bir form hazırlanması için, detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca forma son şeklini vermek için alanında uzman 3 akademisyenden de görüş alınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu: Araştırmanın amaçları ile paralel olarak açık uçlu sorularla hazırlanmış form, derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde katılımcıların boşanma sürçlerini ve boşanma sonrasında yaşadıkları sorunlara karşılık gelen ihtiyaçlarını ortaya çıkarmayı hedeflemekte olup, toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde çalışmaya gönüllü katılım gösteren boşanmış tek ebeveyn kadınların demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu bölümde katılımcıların yaşı, vatandaşlık ve göçmenlik durumu, eğitimi, çalışma durumu, sosyo-ekonomik durumu, yaşadığı ve yetiştiği aile yapısı, yaşadığı bölge ve sağlık sorunları gibi

geçmişinden bugününe dek kapsayıcı sorular yer vererek kişileri tanımlayıcı bilgilerin elde edilmesi hedeflenmiştir. İkinci bölümde daha fazla araştırmanın amaçlarına yönelik sorular yöneltilmeye başlanmıştır. Bu bölümde boşanma öncesi ve sürecindeki süreçlere dair sorulara yer verilmiştir. Katılımcıların boşandıkları eşleriyle tanışma hikayeleri, evlilik süreleri, boşanma kararını nasıl aldıkları, bu karara kendilerinin, ailelerinin ve sosyal çevrelerinin nasıl tepki verdiği, boşanmanın nasıl gerçekleştiği (anlaşmalı, çekişmeli, velayet) ve bu süreçte çevrelerinden destekleyici ya da engelleyici nasıl tepkiler aldıklarına yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise boşanma sürecinin sonrasındaki güçlükleri kapsayan detaylı değerlendirmelerine yer verilmiştir. Hem çevresel hem bireysel faktörlere bağlı yaşadıkları güçlükler, eski eş ile yeni bir ilişki biçimi geliştirmenin yarattığı zorluklar, çocukların sorumluluğunu tek ebeveyn olarak yüklenmeye bağlı yaşadıkları süreçler, boşanmış bir kadın olarak yaşamaya devam ederken toplumsal ve kültürel değerlere bağlı karşılaştıkları zorluklar ve yeniden dengeyi sağlayıp yeni yaşama adaptasyon sağlama sürecinde neler yaşadıklarına dair değerlendirmeleri yer almıştır. Dördüncü ve beşinci bölüm daha fazla kamu ve özelde sunulan hizmetlere erişim ile ilgili bilgilerin edinilmesine yönelikti. Buna göre dördüncü bölüm boşanma sürecinde (öncesi, sırası, sonrası) hangi kurumlardan ne tür destekler aldıklarını, bu hizmetlere nasıl eriştiklerini ve yaşadıkları güçlükleri, yeterliliği, ihtiyaçlarını ne denli karşıladığını anlamaya yönelik değerlendirmeleri kapsamaktadır. Son bölümde ise ihtiyaçları olmasına rağmen yetersiz olduğunu ya da eksik olduğu için alamadıkları hizmetlerin neler olduğunu, bunların eksikliğinin hayatlarını nasıl etkilediğini ve hangi hizmetlerin olmasının adaptasyonlarını kolaylaştıracağına ve sorunlarının çözümüne destek sunacağına dair önerilerinin yer almaktadır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanması, kaynaklara erişim ve anlamlı ve güvenilir veriler elde etmek bilimsel araştırmalarda büyük bir öneme sahiptir. Bu önemli sürecin nasıl tamamlandığı,

yani araştırma konusunun belirlenmesi ve sınırlandırılması, bu süreçte yapılan çalışmalar ve veri toplama süreci bu başlık altında etraflıca açıklanmaya çalışılmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Kıbrıs'ın kuzeyinde de giderek artan boşanma ve bunun sonuçlarının yarattığı birtakım güçlükler dikkate alındığında, Kıbrıs'ın kuzeyinde boşanmış ailelere yönelik bu konuda sunulan hizmetlerin yeterliliği ve hatta varlığına ilişkin araştırmacı tarafından bir sorgulama yapılmıştır. Bu meraktan yola çıkarak boşanma temelinden hareketle bir yolculuğa başlanmıştır. Bu alanda yerel ve uluslararası alan yazın taraması yapıldıktan sonra daha fazla boşanmanın aileler üzerindeki etkisinin neler olduğuna, çocukların bu süreçlerden nasıl etkilendiğine, boşanmış ebeveynler ne gibi güçlükler yaşadığına dair çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Ancak sosyal çevrenin bu sorunları nasıl etkilediğine dair yapılmış çalışmaların çok az olduğu, Kıbrıs'ın kuzeyinde ise böyle bir çalışmanın hiç olmadığı görülmüştür.

Danışman süpervizörlüğü altında, araştırmacının da ilgi ve amaçları doğrultusunda boşanmış ebeveynlerin çevresel faktörlerden nasıl etkilendiği bağlamında bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Bu sınırlamadan sonra araştırmanın konusunun ne olacağı ayrıntılı olarak belirlenmiş, çalışmanın yöntemi ve hedef kitlenin nasıl belirlenebileceği akademik danışman ile etraflıca tartışılmıştır.

Sonuç olarak, ilk etapta tez çalışmasının "Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi" başlığı ile karma yöntem kullanılarak bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın konusu ve kapsamına dair belirlemeler yapıldıktan sonra, boşanmış bekar 6 kadın ve 6 erkek ebeveyn ile görüşülerek boşanma sürecinde yaşadıkları sorunları ortaya koyup daha sonrasında bulgulardan nicel bir soru formu hazırlanarak en az 300 kişiye ulaşılması ve topluma bir genelleme yapılmasına karar verilmişti. Hedef kitlenin herhangi bir kurumda kayıtlı olmaması, bu alanda bir çalışma yapılmadığı için de

istatistiklerin güncel olmaması akla okullar aracılığı ile ebeveynlere ulaşma fikrini getirmiştir. Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan tüm boşanmış ebeveynler çalışmanın evreni olacağından ve maksimum çeşitliliği yakalayabilmek için her bölgeden farklı özelliklere sahip kişilere ulaşabilmek adına okullardaki boşanmış aile çocuklarına ait bilgilerden ebeveynlerine ulaşılabileceği konusunda hemfikir olunmuştur. Bu doğrultuda araştırma önerisi hazırlanıp savunulmuş ve ardından akademik danışman ve tez izleme komite üyelerinin önerileriyle son şekline getirilip izinlerin alınması için süreç başlatılmıştır.

Araştırma Kıbrıs'ın kuzeyinde gerçekleşeceği için çalışmanın ilk kısmında kullanılması planlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Etik Kurul'una başvurulmuş ve gerekli izinler alınmıştır. Bu form ile birlikte KKTC Milli Eğitim Bakanlığı'na da başvurularak okullar aracılığı ile ailelere ulaşmak için gerekli izinler alınmıştır. Yapılan plana göre 2020-21 Bahar döneminde 12 kişi ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler tamamlanıp, bulguları doğrultusunda bir nicel soru formu geliştirmekti. Ancak 2020 yılının mart ayında Kıbrıs'ın kuzeyinde görülen ilk Covid-19 vakasıyla 2 ay boyunca tam, sonrasında ise kısmi sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve görüşmeler tamamlanamamıştır. Bu bağlamda çalışma süresinin etkili ve verimli kullanılması adına akademik danışman ve tez izleme komitesi ile değerlendirilerek çalışmanın yönteminin nitel olarak değiştirilmesine ve boşanmış ebeveynlerin boşanma sürecine ilişkin derinlemesine değerlendirilmesinin yapılarak sorunlarının ve buna karşılık gelen ihtiyaçlarının belirlenmesine, bu ihtiyaçları için de erişebildikleri sosyal hizmetlerin neler olduğunun ortaya konulmasına karar verilmiştir. Çalışma konusunda herhangi bir değişiklik yapmaksızın sadece yöntem değiştirilmiş ve buna göre veri toplama sürecine başlanmıştır.

Covid-19 nedeniyle okullarda online eğitim sistemine geçilmiş ve boşanmış ebeveynlere ulaşmakta güçlük yaşanmıştır. Bu nedenle gönüllü katılımcılara kartopu tekniği ile ulaşılmıştır. Ayrıca Covid-19 vakalarında artış görüldüğü zaman şehirler arası dolaşım Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanırken şehir içi dolaşımın sınırlandırılması da gönüllü görüşmecilere ulaşmayı engellemiştir. Dolayısıyla görüşmelerin 2019-2020

Bahar dönemi sonunda tamamlanması planlanırken, 2021-22 Güz döneminin sonunda tamamlanması mümkün olmuştur.

Sonuç olarak görüşmecilere ulaşıldığında çalışmanın içeriğine ilişkin bilgi verilmiş ve kabul edenlerle gizliliğin sağlandığı, kendilerini rahat ifade edebilecekleri mekanlarda yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmecilerle gerekli bilgilerin toplanabilmesi için birden fazla görüşme yapılmıştır. Gönüllü olan katılımcılarla Ocak 2021- Ocak 2022 tarihleri arasında yüz yüze, ses kaydı alınan mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcının görüşme öncesinde yazılı ve sözlü bilgilendirilmiş onamı alınmıştır. Onam formları iki kopya olarak düzenlenip imzalanmış ve imzalı bir kopyası katılımcıya verilmiştir. Toplamda 24 kişi ile görüşülmüştür. Yapılan tüm görüşmeler içinde en kısa görüşme 51 dk, en uzun görüşme ise 1 saat 50 dk sürmüştür. Bu bağlamda 24 kişi ile yapılan görüşmeler toplam 1935 dakika olarak kaydedilmiştir. Görüşmelerde araştırmacının izni ile ses kaydı alınmıştır. Veri kaybı yaşanmaması adına ses kayıtları ve yazılı dokümanlar bir bulutta kaydedilmiş ve depolanmıştır. Bu sürecin sonunda ise erkeklerle yapılan görüşmeler kadınlarla yapılan görüşmelere kıyasla hem sayıca az hem de yüzeysel kaldığı için Tez izleme Komitesi ve akademik danışmanın da görüşü alınarak erkeklerin görüşme dışında tutulmasına ve çalışmaya gönüllü katılım gösteren 21 kadın ile yapılan görüşmelerin dahil edilerek devam edilmesine karar verilmiştir. Sadece kadınlar ile yapılan görüşmelerin toplam süresi 1778 dakika olarak kaydedilmiştir.

Mülakatların ses kaydı alınarak yapılmasının katılımcılar üzerinde gerginlik yarattığı gözlemlenmiştir. Bazı katılımcıların mahrem bilgileri ses kaydı olduğu için vermekten kaçındığı, kayıt olduğu için neyi nasıl söylemesi gerektiğini düşündüğü ancak görüşmenin ilerleyen dakikalarında daha rahat oldukları dikkat çekmiştir. Örneğin görüşmenin başında ses kayıt cihazına bakıp, fısıldayarak “ ne söyleyim?, balılayım mı?” gibi ifadeleri varken, görüşmenin ilerleyen dakikalarında “ses kaydı da var gerçi ama olsun, söyleyim” diye ifadeler kullandıkları fark edilmiştir. Buna karşın bazı katılımcılar özellikle sistemin yetersizliğini ve buna bağlı ihtiyaçlarının karşılanmamasını özellikle

“Bak iyi ki kayıt var. Lütfen kayıtlara geçsin, üstüne basarak söylüyorum” şeklinde ifade ederek kayıt altında yapılan görüşmenin verdiği memnuniyeti aktarmıştır.

Görüşmelerin yürütüldüğü zaman diliminde çalışmanın teorik altyapısı ve literatür bilgisinin de geliştirilmesine devam edilmiş, sadece boşanmış tek ebeveyn kadınlara odaklanılmaya karar verilmesiyle de çalışmaya feminist yaklaşımla ilgili teorik bilgi de eklenmiştir. Böylelikle feminist perspektifin de çalışmaya dahil edilmesi, çalışmanın farklı bir kuramla da analiz edilerek daha zengin bir pencereden değerlendirilmesine katkı vermiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı ve ismi arasındaki tutarsızlığın ortadan kaldırılması için çalışmanın isminin ““Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveyn Kadınların Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi” oalrak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Nitel veri analizinin bir standardının olmadığını vurgulayan Staruss (1987), standartlaştırma çabasının ise araştırmacı için bir sınırlama olacağını, böylece doygun ve derinlemesine elde edilecek verilere ulaşılmasını engelleyebileceğini belirtmektedir. Bu görüşü destekleyici şekilde Coffey ve Atkinson (1996) sistematik ve kapsamlı bir araştırma sürecinin önemine dikkat çekerken bunu her araştırma süreci için standart bir kalıplaştırmaya dönüştürmenin mümkün olmayacağını ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Veri toplama sürecindeki gibi, analiz ve sonuçların aktarılma süreçlerinde de kullanılan yöntem belirleyicidir. Bu süreçte takip edilmesi gereken üç temel yol vardır: ayrıntılı betimleme yapma, temaları oluşturma ve ilişkiler ve yorumlara yer verme. Ayrıntılı betimleme yaparken mümkün olduğunca verilerin özgün formunu korumak hatta katılımcıların ifadelerini doğrudan alıntılayarak aktarmak önemlidir. Daha sonraki adımda ise bu betimlemeleri de kapsayacak şekilde sistematik analizler yapılması gerekmektedir.

Böylelikle nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşılabilir. Son olarak ise bu iki adım ışığında araştırmacının kendi yorumunu katarak verileri sunması ile analiz ve sunumun üç temel adımda tamamlanması önerilmektedir. Özetle, nitel veri analiz ve yorumlamasının betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç temel başlık altında yapılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılırmış görüşme formu ile yüz yüze ve ses kaydı alınarak yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analize hazırlanması için tüm görüşmelerin dökümleri alınarak yazılı metin haline dönüştürülmüştür. Metne aktarılırken tüm görüşmecilere G1, G2 gibi kod isimleri verilmiş ve görüşme içinde kimliklerinin anlaşılmasına yer verecek yer-mekan ve kişi isimleri metne yansıtılmamıştır. Bu bilgiler haricindeki görüşmedeki tüm konuşmalar hiçbir değişiklik yapılmadan, olduğu gibi yazılmıştır. Transkriptlerin hazırlanması esnasında görüşmelerin tamamı herhangi bir değişiklik yapılmadan Word belgesine dönüştürülmüştür. Belge toplamda 616 sayfadan oluşan bir bilgi seti haline gelmiştir.

Görüşme kayıtları araştırmacı tarafından tekrar okunmuş, ses kayıtları yeniden dinlenmiş ve görüşmenin bütününe hakim olunmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise toplanan verilerin analiz edilmesi için MAXQDA-2022 veri analiz programı kullanılmıştır. MAXQDA isimli analiz program nitel çalışmaları sistematik bir şekilde analiz etmeyi kolaylaştıran bir yazılım programıdır (İlgar ve İlgar, 2014). Araştırmacı programın kullanılmasına ilişki bilgi ve becerisini geliştirmek amacıyla paket olarak satılan online uzaktan bir eğitime dahil olmuştur.

Analiz için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Ardından hem ses kayıtları hem de yazılı metinler MAXQDA'ye yüklenerek her iki veri kaynağı üzerinde de kodlamalar yapılmıştır. Tüm veriler kodlandıktan sonra yazılı metinler üzerinden kümeler ve temalar oluşturulmuş ve 2 farklı uzman görüşü ile düzenlenmiştir. Araştırmanın ilk kodlaması tamamlandıktan sonra

kodlanmış verilerin düzenlenmesi, temaların şekillendirilmesi ve kavramsallaştırılması noktasında bir eş kodlayıcı ile çalışılmıştır. Eş kodlayıcı ile yapılan kodlamalar karşılaştırıldığı zaman yeni bir kod yaratılmadan temaların altına yerleştirilmesi ve düzenlenmesi yönünde farklılıklar olduğu görülmüştür. Son olarak kodlanmış verilerde hem eş kodlayıcı hem akademik danışmanın görüşü alınarak gerekli düzenlemeler, eklemeler ve çıkarmalar yapılarak son şekline ulaşılmıştır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda toplam 4 ana tema ve 17 alt tema oluşturulmuştur.

Kodlamalar MAXQDA programındaki "yaratıcı kodlama" ile tamamlanarak temalar, kategoriler ve kodlar arasındaki ilişkiler bu bağlamda verilmiştir. Ayrıca programın sunduğu imkanlar doğrultusunda analizler "hiyerarşik kod- alt kod haritaları" ile görselleştirilmiştir. Hiyerarşik Kod-Alt Kod Haritaları, kodları hiyerarşik bir şekilde görselleştirme fırsatı tanır. Bu haritalandırmada temalar, kategoriler ve kodlar aynı şekil üzerinde görselleştirilebilir. Buna ek olarak Kod-Alt Kod Haritalarına da yer vererek ana ve alt kodlar gösterilmiştir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

İster nicel ister nitel yöntem ile tasarlanmış olsun, her bilimsel çalışmanın geçerlik ve güvenirliğinin net bir şekilde ortaya konması çalışmanın kalitesini garanti etmek adına önem taşır. Creswell (2016) nicel ve nitel yöntemlerdeki geçerlik ve güvenirliğin birbirinden farklı anlamlar taşıdığını belirtir. Hatta, nitel araştırmada geçerlik ve güvenirliğin araştırmacıya bağlı olduğu pek çok yazar tarafından da vurgulanmaktadır. Bu bağlamda nitel bir çalışmada geçerlik, birtakım süreçler ve bulguların doğruluğu ve araştırmacının kontrolü ile kanıtlanırken; güvenirlik başka araştırmacılar ve çalışmalar için de araştırmacının tutarlı bir yaklaşıma sahip olması ile açıklanabilir. Aynı zamanda geçerlik nitel araştırmaların en güçlü yanlarından biri olup, bulguların doğruluğunun anlaşılmasına katkı sağlayan önemli bir unsurdur (Creswell ve Miller, 2000).

Geçerliğin sınanması için kullanılan en sık strateji "üçgenleme" olarak bilinmektedir. Bu kavram veri toplama sürecinde farklı veri kaynaklarının kullanılmasıyla geçerliğin artırılması olarak tanımlanabilir. Üçgenleme farklı bir bakış açısı ile değerlendirme yapmaya imkan sunması yanında, sonuçların doğruluğunu ve güvenirliğini arttırma noktasında büyük öneme sahip olduğundan (Patton, 2014), araştırma verilerinin analiz edilme süresince hem araştırmacı hem de bağımsız iki uzman bu sürece dahil oluştur. Böylelikle ortaya çıkabilecek olası yanlılık ve eksiklikler önlenmeye çalışılmıştır.

Refleksivite/ Düşünümsellik: Bu kavram kişinin kendine ilişkin farkındalık kapasitesi ya da farkındalığını kendine çevirebilme becerisi olarak tanımlanır. Çalışmanın objektifliğine etkisi açısından her ne kadar tartışılan bir kavram olsa da nitel çalışmalardaki özel önemine de dikkat çekilmektedir (McLeod, 2011). Çünkü bir nitel araştırmanın başarılı olması ne kadar keşfedici ve eleştirel olduğu ile değerlendirilebilir. Bu bağlamda araştırmacının öznelliğini koruması ve sürecin bir parçası olabilmesi için refkesivitesi/düşünümselliği nitel konularda özellikle üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Yani bu eleştirel bakış ile araştırmacının kendisine ilişkin önyargılarını, beklentilerinin neler olduğunu ve deneyimlerini yansıtması önem taşımaktadır. Bunun nasıl etkin bir şekilde yapılacağı ve aktarılacağı konusunda da bilgi sahibi olması gerekmektedir (McLeod vd., 2010). Bu bağlamda veri toplama sürecinin sonunda araştırmacının kültürel olarak birtakım önyargılarının olduğunu keşfettiğini söylemek mümkündür. Kadınların, boşandıktan sonra toplum tarafından davranışlarını ve ilişkilerini kısıtlamasına dair baskısının bu denli hissedilir olması araştırmacı için şaşırtıcı bir bilgi olurken, Kıbrıs kültüründe bunun bir baskı unsuru olmadığı önyargısını kırmasına yol açmıştır.

2.7. Süre ve Olanaklar

2020-21 güz döneminden itibaren alan yazın araştırması ve veri toplama sürecine başlanmıştır. Covid-19 pandemi nedeniyle fiziksel ve sosyal mesafeye ilişkin alınan sağlık

tedbirleri ve toplamda 4 ay süren sokağa çıkma yasaklarına bağlı uzatmalar ve ertelemelerle veri toplama süreci 2022 ocak ayına kadar uzamıştır. Daha sonrasında analizler ve araştırma sonuçlarının yazılması için süreç başlatılmış ve Ocak 2023'te çalışma tamamlanmıştır.

Bu süreçte uzaktan eğitime geçilmiş olması, kapalı mekanlarda uzun süre kalmaya karşın kişilerin endişelerinin olması, yasal sınırlılıkların getirilmesi, şehirlerarası dolaşımın kısıtlandırılması ve ayrıca görüşmeleri online yapmak için kimi katılımcının gerekli altyapısının yetersiz olması, kimisinin de gizlilik açısından tercih etmemesi görüşmelerin planlanan zamanda yapılamamasına, hatta iptal edilmesine neden olmuştur.

Araştırmanın veri toplama süresince gönüllü olan katılımcılara telefonla önceden bilgilendirme görüşmesi yapılmıştır. Derinlemesine yüz yüze görüşmeler ve yapılacak çalışma içeriği hakkında detaylı bilgi verildikten sonra bir çalışma takvimi belirlenmiştir. Sonuç olarak veriler tüm bu aksamalar sonucunda Ocak 2021- Ocak 2022 tarihleri arasında toplanmıştır.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan tüm harcamalar ve giderler araştırmacı tarafından karşılanmış, herhangi bir kurum veya kuruluştan destek alınmamıştır.

2.8. Kıbrıs Bağlamı

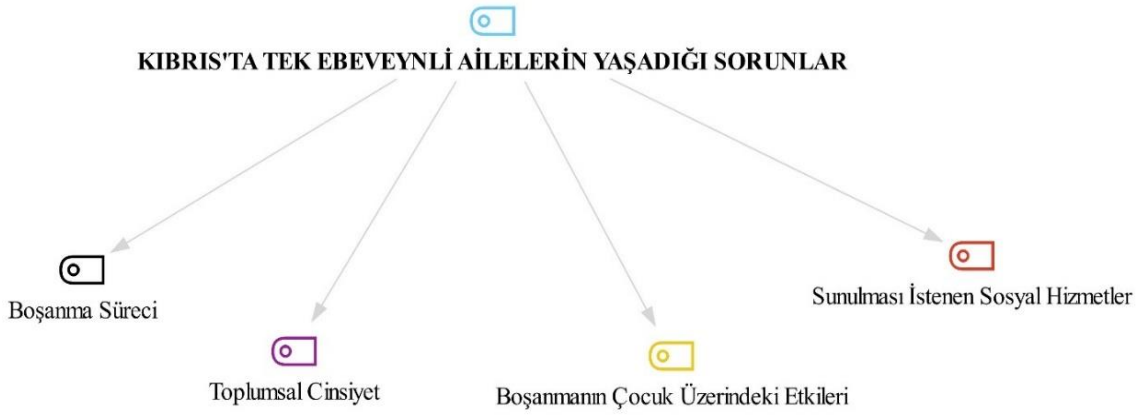
Çalışmadan elde edilen sonuçların yorumlanması, ekolojik sistem yaklaşımına göre değerlendirilmesinin daha anlaşılır olabilmesi için Kıbrıs'taki tarihsel, sosyal ve kültürel yapıya ilişkin bağlamın da irdelenmesi önem taşımaktadır. Bu başlık altında kısaca Kıbrıs adasındaki yapıya ilişkin bilgi verilecektir.

Akdeniz'in üçüncü en büyük adası olarak bilinen Kıbrıs, Türkiye'nin güneyinde, Suriye'nin batısında ve Mısır'ın kuzeyinde yer almaktadır. İlk kez M.Ö. 1500 yılında yerleşimin görüldüğü adada pek çok medeniyet yer almıştır (Mor ve Çiftçi, 2007). Bunları sırasıyla Hititler, Asurlular, Mısırlılar, Persler, Venedikliler, Luzinianlar ve Osmanlılar takip etmiştir. 1572 yılında Osmanlılar adaya girmiş ve 1878 yılında İngilizlere kiralamıştır. Adada yaşayan pek çok azınlık topluluk olmasına rağmen toplumun büyük çocuğunluğu Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türklerden oluşmaktadır. 1960 yılında Kıbrıslı Rum ve Türklerin yönetiminde yer aldığı Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş, 1974 yılında meydana gelen savaş ile ada ikiye bölünerek, iç göç ile Kıbrıslı Türkler kuzeyde, Kıbrıslı Rumlar da güneyde yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Bu zorunlu göç ve savaş toplum üzerinde travmatik ve yıkıcı etkiler bırakmıştır. 1974 yılından sonra Kıbrıs'ın kuzeyine özellikle Türkiye'den çok fazla göç alınmıştır. Bu hem nüfus yapısı hem sosyal yapı hem de kültürel yapıda değişime yol açmıştır. 2003 yılında adanın kuzey ve güney yarısı arasında halkların karşılıklı geçişine yeniden izin verilmesiyle iki toplum kaynaşmaya başlmıştır. Bununla birlikte kültürel, sosyal ve ekonomik yaşamda değişimler daha da artmıştır.

Kıbrıs kültüründe çekirdek aile yapısı yaygındır. Dayanışma, birlik ve beraberlik önemli değerler olarak kabul edilmektedir ve bu mikro düzeydeki insan ilişkilerine de yansımaktadır. Örneğin bir boşanma durumunda kadınların aldığı aile ve sosyal çevre desteği özgürleşmelerine ve uyum sürecini en az sorunla atlatmalarına katkı sağlamaktadır. Ya da herhangi bir sağlık sorununda tüm toplum kolaylıkla örgütlenerek gerekli desteğin sunulması için hareket edebilmektedir. Öte yandan ataerkil yapının hakim olmasının sosyal yaşamdaki yansımaları net olarak görülse de kadınların günümüzde çalışma yaşamında daha aktif yer aldığı, yasaların ve politikaların kadın haklarını koruyucu şekilde düzenlendiği dikkat çekmektedir. Bekar bir kadının yaşamını güvenli ve huzurlu yaşamasında genel olarak bir baskı ile karşılaşmadığı, ancak söz konusu boşanma veya ayrılık olduğu zaman toplumun tutumlarının bu modernlikten daha geleneksele yöneldiği ve kadını baskılayıcı bir hal aldığı görülmektedir.

3. BULGULAR

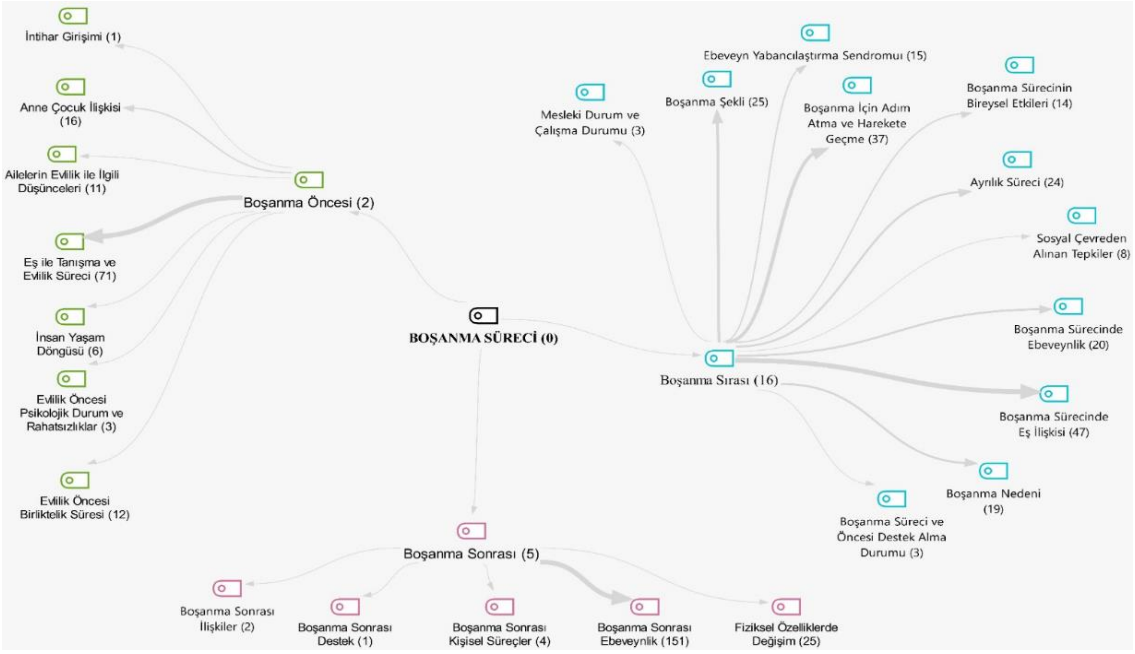
Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda yaşadıkları sorunların ve sosyal hizmet gereksinimlerinin insani gelişimin beş boyutu olan fiziksel, bilişsel, duyusal, sosyal ve tinsel açılardan incelenmesi kapsamında dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar, boşanma öncesi, boşanma sırası ve boşanma sonrası süreci, bu süreç içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği, boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri ve sunulması istenen sosyal hizmetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm ana temalar Şekil 3.1'de gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Boşanmış Tek Ebeveyn Kadınların İnsani Gelişim Boyutlarının İncelenmesine İlişkin Ana Temalar (MAXQDA 22-Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli)

3.1. Boşanma Süreci

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde; katılımcıların boşanma öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşadıkları sorunlar ve insani gelişimleri ön plana çıkmış olup Şekil 3.2'de gösterilmektedir.

Şekil 3.2. Boşanma Sürecine İlişkin Bulgular (MAXQDA 22- Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli)

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, kadınların boşanma sürecindeki yaşam deneyimleri ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda katılımcıların boşanma sırasında eşleri ile ilişkileri ve boşanma için ilk adımı nasıl attıkları; bununla birlikte boşanma öncesinde kadınların eşleriyle tanışma ve evlilik süreçleri, evlilik öncesi birliktelik süreleri ile çocukların anneleriyle ilişkileri üzerine vurgu yapılırken; boşanma sonrası yaşam deneyimleri incelediğinde en çok ebeveynlik verileri ve kadınlarda boşanma sonrası gerçekleşen psiko-sosyal değişimler üzerinde durulduğu dikkat çekmiştir.

3.1.1. Boşanma Öncesi : *"Tatminkâr değildi çünkü benim evlilik beklentim bu değildi"*

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların boşanma öncesi yaşam deneyimleri incelendiğinde; kadınların eşleriyle tanışma ve evlilik süreçleri, evlilik

öncesi psikolojik durumları, ailelerinin evliliklerine ilişkin düşünceleri, çocuklarıyla iletişimleri ve beraberlik süreleri incelenmiştir.

Katılımcıların eşleriyle tanışma ve evlilik kararını alma süreçlerinde çok farklı sürelerde birliktelik yaşadıkları dikkat çekmiştir. Kimisi 1 ay kadar kısa bir sürede kimisi 10 yıl birliktelik yaşadıktan sonra evlenmiştir. Bu süreçlerde de gelişimsel ihtiyaçlarının değişmesiyle, hayata bakış açılarının farklılaşması ve yaşadıkları sorunların evrilmesiyle evlilikteki beklentilerinin karşılanmaması sonucu boşanma noktasına geldikleri vurgulanmıştır;

"Biz 20 sene önce tanıştık (gülerek) epeyi oldu. Tam 20 sene önce bu zaman. 2002 senesinde... internetten tanıştık, herhâlde ilk tanışanlardan biriydik o dönem. ICQ diye bir program vardı. Ben 22 yaşındaydım, o da 29 yaşındaydı işte. Öyle bir seneye yakın yazıştık. Yani ocaktan deyim sana işte kasıma kadar yazıştık. Kasıma kadar artık dedim tanışalım yahu. Öyle tanıştık. 2 sene bir sevgililik süremiz oldu… Sonra ailelerimiz tanıştı, yaptık öyle bir nişan gibi bir şey. 1 sene geçti, sonra evlendik. Güzeldi yani, çok uyumlu bir çifttik yani. Gaileler olmayınca hayatta, çünkü yani 5 sene çocuğumuz yoktu. İstediğimiz gibiydik. Kim nere derse giderdik... sonra hamile kaldım, ikiz da tuttu. Arkasına yani ilk iki sene tamamdı çocuklardan sonra, gayet ikimiz birlikte yapardık her şeyi. O çok istekliydi çocuk yapmaya da ben 30u beklemek isterdim açıkçası, bekledim da... öyle bir şey vardı benim kafamda, 30 limiti... mmm tamamdı... ondan sonra artık benim algım da değişti, benim sorumluluklarım da değişti ve gerçekten böyle rol olmayan, yani erkek kadın rolü olmayan bir ilişkide bile çocuktan sonra bu roller ister istemez gelişmeye başladı. Ben daha çok evde, planlarımı eve yönelik yapmaya başladım. O da böyle her zaman şeydir, dışa dönük bir insandır. Öğretmendir, ilkokul öğretmenidir. Ama her zaman müziknan uğraştı ve hep böyle bir grupları oldu, menajerliğini da yaptı, gendi da zamanında çalardı, müzik... Bateri çalardı bir müzik grubunda. Bu işlere daha çok yöneldi, zaman ayırmaya başladı. Yani gerçekten yani özellikle çocukların doğumunda 2 sene sonra daha çok. ben orda bir bocaladım, yahu yani.." (G10)

"Bayan kuaförüydü... Ben de lise öğrencisiydim. Arada bir gidip fön çektirdiğim zamanlarda, o süreçte tanıştık. Bir sene falan flörtümüz oldu. Sonrasında ailemin vermeyeceğini anladığım için, yani kültür farkı, eğitim, aile düzeyleri... yani hep... tahmin edebiliyordum... ikna edemedim onları, sonra birden gittim evlendim, habersizce... ...yani zaten aslında bence beni sevmiyordu. Yani bizimki şeydi yani, o da böyle askerden yeni gelmişti, ne bileyim birbirimize sahip. Yani onun şeydi yani ben karıma borçluyum, ben onun sonuçta evlendim ailesine yüzüne kara çıkarmayım diye devam eden bir şeydi. Yani bir... benim için sığınmaydı onun için bir... neydi bilmiyorum. Ben şimdi diyorum, ben nasıl bir insanla evlenmişim diyebiliyorum... Asla benim yani, kültürüm olsun, hiçbir şeyim uyuşmuyor. Sonra anladım bunu. Ama devam ettirdim evliliğimi o zaman da. Hani düşüncelerimizin uyuşmadığını çok fark ettim de sırf ailem sen yaptın ettin demesin diye ben sürdürdüm" (G21)

"Normal dostluğumuz arkadaşlığımızla birlikte toplam 10 yıllık bir tanışmışlığımız var. Eşimle arkadaştık yani... şey çalıştığımız işten dolayı birbirimizi bilirdik. Bu arkadaşlık vadesi yani uzun bir zamandan sonra işte. Görüşmeye görüşmeden sonra da işte bir evde birlikte yaşamaya. Daha sonra çocuk sahibi olmaya karar verince de evlilik şeyine dönme tarzında oldu. Kendisinden önce iki evlilik geçirdi. Ben de bir evlilik geçirdim. Evlenmeyi zaten düşünmezdik, nikah düşünmezdik ama çocuk olunca bunun... işte bu bahsettiğim istikrar, düzen ve düzgün bir hayatı olması açısından. ...Boşanma kararını evliliğimizin çocuk... doğumdan sonra... aslında evlenmeynan boşanma kararımız çok uzak aralıklarla olmadı. Biz nikahta. Yani nikah çocuk olsun diye kıydığımız için çocuk olduktan sonraki gelişen süreçte da hemen boşanmaya doğru iten şeyler olmaya başladı. Nasıl? İşte ebeveynlik şeyi rolleri çok değiştirdi, karı kocalık ve duygusal ilişkiden işte ebeveynlik ilişkisine geçiş yapıldı ve benzer bir dönemde da benim işyerimi açtık... ben eşimin gözünde eve para getiren, işleyen kadın ve anne olan kadın rolüne girdiğim için ve ben kendim yapı itibarıynan hani bu işte sevme, sevilmek kaygısı hala daha yaşayan bir insan olduğum için böyle beni sevsin, beni istesin, beni arzulasın beklesin duygularından sıyrılıp başka bir boyuta geçtiğimizde ben artık yani bunun ve onun bütün sevgisini sadece çocuğa da gelecek olan parayı işe yöneldiğini gördüğümde

yani artık rahatsız olup boşanmayı bir şekilde artık kendi kafamda evrilip büyütmeye başladım ve o evrildi." (G4)

"... işin açıkçası benim tanıştığım süre 3 ay içinde ben nişan oldum. Altıncı ayında evlendim. 1 sene sonra çocuğum oldu. Yani her şey bir aceleye geldi aslında. Evet, nişanlılık sürecinde de beni çok tartıştım eski eşimle. Aman dedim. O eve geri dönmek istemem, hep sustum hep sineye çektim. Hiç vazgeçmedim ama çıkayım diye bir ümit ettim. Belki düzelir dedim... Orada gördüğüm şey aynı şey kendi hayatımda olmaya başladı. Yani hiçbir arkadaşım hiç yok. Bütün arkadaşlarım hepsini silmek zorunda kaldım evlenince. Yani doludan kaçarken de yağmurdan kaçarken de şeye tutuldum daha beterine." (G15)

"15 yaşında nişanlandım. Çok küçük bir yaşta. Okula giderdim, ortaokul orta üçüncü sınıftaydım eşimi tanıdığımda. O 20 yaşındaydı. 21 olduydu hatta askerliği bitirmiş gelmişti... Ben de yani direttim isterim diye. Annem de hayır dedi. İşte eve kilitledi hatta beni. İşte ayrılacaksın sen bundan dedi. Ben dedi verememe sana kızımı ziyan edemem dedi. Sizin paranız pulunuz yok. Ayırmaya çalıştı işte. Bir süre ayrı kaldık. Sonra annemden gizli gizli görüştük falan filan. Sonra kaçtım ben. Annemle tartıştım. Onların eve kaçtım yerleştim. O ailesine anne isterim, bu evde kalacak dedi. Ailesi de onun sözüne saygı duyduğu için tamam kalsın. Buradan kimse çıkaramaz. Babası hele. Çok şeydi. Ailesini çok savunan. Benim babamın tam tersine oğluna bir kımıl kımıldatsa yakardı ortalığı. O derece bir babaydı. Bir de o da bizim kızımızdır dedi. Bu evden kimse onu alamaz dedi. Ondan sonra annem gitti beni polise şikâyet etti tabi. 15 yaşında olduğum için. Polis mecburen polis gelince kimse hiçbir şey yapamadı. Polis görürdü falan filan. Polis karakolunda tartıştık. O oldu bu oldu derken en son annem vazgeçti. Anne ne halin varsa gör dedi. Bıraktı beni kaçtı. Çünkü gitmek istemezdim o eve. Onun yanına. Şimdi ben tatmışım özgürlüğü. Bu adam beni sahiplenir, beni özgür bırakıyor, bana güveniyor, beni seviyor, bana değer veriyor. Tekrar o eve gideyim, o hakaretleri ben niye duyayım, durmadan hakaret yiyeyim laf söyleyeyim. Vururdu da yani her şeyi yapardı. Niçin gideyim. Salak olması lazım insanın dönmesi için. Sonra 18 yaşıma geldim işte. Ondan

sonra bazı sorunlar olmaya başladı. İşte değişmeye başladı. İnsanlar değişir ya o da değişmeye başladı tabi artık. İşte artık ilgisi azaldı. Boş zamanlarında vakitlerini benimle değil de farklı hobiler edinmeye başladı. Gelince misal balık tutmaya giderdi hafta sonları. Hafta içleri işlerdi zaten. Hafta sonu balık tutmaya giderdi. Ben yalnız kalmaya başladım sonra. Kafeye giderdi. Arkadaşlarına giderdi. Gitme dediğimde de dinlemezdi hiç. Gideceğim derdi giderdi. Tartışma işte. Kavga etmeye başladık. Falan filan derken ayrıldık." (G12)

"Arkadaşlık sürecinde gerçekleşen birliktelik sonunu evlilikle bitirdi. O arkadaşlığı bir sevgi, aşk falan sandık ama. Değilmiş işte bir mecburiyet. Sonuç itibariyle birlikte olduk ve ikizlerimizi öğrendik. Yani küçük yaşta... onun sonucunda da evlilik gerçekleşti. Yani hamile kaldığım için... Okulu da bırakmak zorunda kaldım. Annemin yani babamın korkusu deyim. Çevrenin Korkusu. Acaba böyle bir şey oldu, ne olur? Nasıl olabilir? falan... hiç yani cesaret edip kendi aileme de açılamadım ben yani... bir ay içinde gerçekleşti okulu bıraktım. İşte, isteme, tamam işte, nişan. Tabii ki babam istemedi, çok zoraki bir şey oldu ama, bir an önce de olması gerekirdi. Çünkü sonuçta öğrenirse daha çok yıkılabilirdi yani. Ama bugün de sorduğunuzda anneme keşke bize açılsaydın keşke söyleseydin başka bir alternatif bulsaydık. Ama çocuk, yani düşünemezdim o yaşta. Onun için... (Sessizlik) Mecburiyetti diyelim. Araştırmacı: Bu duygu ihtiyacı ya da açlığı içerisinde ilk bulduğunuz kişiyle de onaylanmak isterim dediğiniz sevilmek isteğiniz...G11: Aynen öyle...Araştırmacı: Ama bunları yaşayınca da hemen kapıldınız ve bir evliliğe giden bir yola girdiniz. Ama sonucunda bu kadar açlıkla yaklaştığınız, duygusal anlamda yaklaştığınız bir kişiden şiddet görmek ya da duygusal anlamda tekrardan bir ihmale uğramak ya da istismara uğramak çok daha yıkıcı olmuş sizin için. G11: Evet, aynen öyle. yani insanın içindeki olan umudu da kırılması demek. yani anca bu kadar olur." (G11)

"Ee ben üniversiteye yeni başladığımda, çocukların babası mezun olmak üzereydi ve o tanışıklığın bir süre sonrasında da zaten yüksek tahsil için yurtdışına gitme. Kıbrıs'ta tanıştık. Üniversitede tanıştık ve yurt dışına gitme isteğini zaten dile getirmişti hep.

Nitekim yurtdışına da gitti. Onun yurt dışında orda olduğu dönemde ben, aramızdaki iletişim sadece arkadaşlık iletişimiydi. Çünkü ne olacağını bilmediğimiz bir süreç vardı. Benim mezuniyetime kadar onu devam ettirdik. Fakat bu iletişim hiç kopmadı ve benim mezuniyetime böyle Yedi sekiz ay kala evlenme kararı aldık biz. Ben 98 mezunuyum, Üniversiteden... 99'a evlendik ve hemen ardından onun yanına gittim. Hani kendi kararımızla kendi rızamızla, ama çok küçük bir yaşta evlilik olayının içine girdik. Ben 23 yaşındaydım. 23 yaşıma yeni girdiydim evlendiğimde (gülümseyerek). ... Bana sordu ve ben bu kararı alıp onun yanına taşındım. Yani benimle gelecek misin? Diye bir soru sorulmuştu. Her ne kadar yaşım çok genç de olsa belki da iyice böyle ölçüp tartacak... yani. Olgunluk... belki de sağlıklı karar verecek dediğimiz yaş değildi 23 yaş. Heyecanın tavan olduğu ve macera arayan bir yaştı doğruya doğru "oo değişik bir yere gidiyorum, işte ben orada yaşayacağım, O olacak bu olacak" falan. Dolayısı ile cazip gelir... insan öyle A planı, sadece A planına bakar. B, C, D planları hiç aklına bile gelmez. Oraya gittikten sonraki çerçeve tabii ki çok farklıdır. O hayalini kurduğun Aman yurtdışına gidecen ve işte onu yapacan, bunu yapacan. Aslında çizdiğim çerçeveden çok farklı bir gerçekle karşı karşıya kaldım ben oraya gittiğimde. Hayatın, Zor olduğu bir gerçek. Hıza ayak uydurmakta zorlandım. Moralim bozuldu, gözyaşı döktüm. Hayal ettiğin aman işte evlisin cicim bicim ayları... mutlaka sevgi Çok güzel, çok büyüktü ama neticede de sabah çıkıp, Sabah gerçekten erken çıkıp Akşam 7, 7 buçuktan önce eve dönmeyen hem arkadaş hem sevgili hem eş vardı aslında karşımda. ve Bu bir rutin. Ve bu dört yıl böyle devam etti ve benim çok az meşguliyetimin olduğu bir dönemdi bu dört yıl... ...Bilmiyorum neydi o büyüyü bozan nedir? İnanın bana bugün düşündüğümde ben de bilmem... ama bir gerçek var ki geri dönüşten sonra, Kıbrıs'a geri dönüşten sonra bu bozuldu. Bu döngü zannederim beni yordu ve aslında ben, ben kendi adıma konuşuyorum. Bu değildi benim yapmak istediğim. Yani ben kariyerimde daha ileri bir seviyede olmak isterdim. Yani gerçek duygularımı herhâlde bastırdım. Bastırırken de içimde bir öfke büyüdü. O büyüyen öfke belki de beni eşle karşı mutsuz ve çekilmez bir eş haline da getirdi. Çünkü çocuklarla yoğunluklu olarak vakit harcayan, çalışmak isteyen ama kadın olarak, anne olarak sorumluluklarını da eksiksiz yapmak isteyen bir karakterdir sana konuşan karakter şu anda (gururlu, hayal kırıklığı olan bir gülümseme) e bunların hepsini birleştirince ister

istemez bir öfke patlaması herhâlde yaşandı. Herhalde değil, yaşandı. O öfke büyüdü ve artık geçimsizlik başladı.. Yani en ufak cümleler irrite etmeye başladı birbirimizi." (G6)

"Çok çabuk karar verdik Yani tanışmamızın ardından bir 15-20 gün içerisinde evlilik teklif etti Kısa bir süre içinde ailemle tanıştı Ben onun ailesi ile tanıştım Tanıştıktan sonra da 2 ay içinde evlendik. Çok Kısaydı. ...Tatminkâr değildi çünkü benim evlilik beklentim bu değildi (kendinden çok emin bir şekilde yanıtladı) Bir yılın çok az bir zamanını evde geçiriyordu genelde İşle ilgili seyahatlerde ve başka şehirlerde başka yerlerde geçiriyordu. Dolayısıyla ben Hamilelik sürecinde dahil olmak üzere çok fazla yalnız kaldım. Yani sırf evlilik beklentisinin karşılanmaması değil yaşam tarzı olarak karakter olarak beklentiler olarak hayata bakış açısı olarak da çok farklılıklar vardı" (G19)

Evlilik kararı almada çiftlerin en az 1 yıl birliktelik yaşaması ve birbirlerini tanımada çeşitli paylaşımlarda bulunmaları önerilmektedir. Bu bilgiden hareketle çalışmaya katılanların birbirini tanımak için evlilik öncesi ne kadar vakit geçirdiği, nasıl tanıştıkları ve evlilik kararını nasıl aldıkları sorgulanmıştır. Bu bilgilerle evliliğin temelinin ne kadar "sağlam" temeller üzerine kurulduğu ve ayrılığı/boşanmayı nasıl etkilediği yorumlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların evlilik öncesi birliktelik süresi birbirinden oldukça farklılaşmaktadır, 2 hafta içinde evlilik kararını alan olduğu gibi 10 yıl bekleyen de olduğu görülmüştür. Burada öne çıkan nokta, evlilik öncesi birliktelik süresinin boşanmada etkili olmadığıdır. Bu bağlamda evliliğin ne kadar sürdüğü ve evlilik sonrası aile yaşam döngüsünde hangi sorunlarla karşılaştıklarının incelenmesi önem taşımaktadır. Yaşanılan sorunlarda ve ortaya çıkan ihtiyaçlarda geniş aile desteğinin, eş sorumluluğunu alabilmenin, ekonomik seviyenin ve kişisel beklentilerin etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Ancak boşanmayı tetikleyen noktalardan biri kişilerin yaşları ve buna bağlı beklentilerinin şekillenmesidir. Bir başka deyişle eşlerin evlilikte birbirlerinden beklentileri ile aradan geçen yıllar, insan yaşam döngüsüne göre gelişimsel ihtiyaçların değişmesi, olayları değerlendirme şekilleri ve sorumlulukların farklılaşması evlilik birlikteliklerini sonlandırdığı görülmektedir.

Bazı katılımcılar **boşanma öncesi eş ile ilişkileri** ile güzel ve mutlu bir evlilikleri olduğunu belirtirken; katılımcıların çoğu, boşanma öncesi ekonomik, fiziksel, psikolojik veya cinsel şiddete maruz kaldıklarını vurgulamışlardır;

"İyi, her zaman temelde güzel bir arkadaşlık vardı, karşılıklı sevgi saygı vardı. Ee, güzel bir evliliğimiz vardı, kötüydü diyemem" (G8)

"Eşimle ilk zamanlar çok güzel bir evliliğimiz vardı. Çok mutluyduk ya da ben öyle şey yapardım…" (G18)

"Çok düşündürdü beni. Yani şimdi bir kadın için. Şimdi bunlar sana söyleyeceğim. Ses işe alın ama dertleşerek için. Ne demek ya sana kocan diyecek ki sidik kokan bok kokan. Yani seninle nasıl bir hissi uyandırır bu şey? Yani kavga anında da bile söylense…" (G18)

"Evet, nişanlılık sürecinde de beni çok tartıştım eski eşimle. Aman dedim. O eve geri dönmek istemem, hep sustum hep sineye çektim. Hiç vazgeçmedim ama çıkayım diye bir ümit ettim. Belki düzelir dedim. Gittiğimde yani ben kendim ayrı eve çıkmadım. 11 kişilik ailesinin, kız kardeşinin annesinin evinde kaldım görümcelerimle. Belki bugün düzeliriz, belki yarın düzeliriz derken hamile kaldım. Hamileyken şiddet gördüm. Sırf ailem gebe kaldı diye ilk torununa beşik aldı, Yedinci kattan aşağı attıydı, beni dövdüydü. İçip içip üstüme sarardı. O gün dedim ama belki çocuk doğunca düzelir. Hep bir ümit ettim, hep bir mücadele ettim. Hep kendimden verdim. Hep kendi içime kapandım. Çocuğu doğurdum işte 2 ay ailemi görmedim. Eşim istemedi, ailemi göreyim. Hep çünkü bir bencilce yani ben ailem beni destekler, ailem bunu yapar, ailem bunu yapar hep farklı bir boyuttaydı 2 ay ailemden uzak kaldım. Bundan sonra bir ailesi aracıyla ailemle görüştüm ama gene hep kısıtlama." (G15)

"Onun için hep bir atak bekledim, hep şiddete susarım ve ben öyle şiddet görüp da aylarca küs olduğum olmadı hiçbir zaman ya da haftalarca yok. Söverdi döverdi. Ya da bir şey yapardı. Hemen gevezeliğe vururdum çocuklar gülerdi, tebessüm eder, susardım. Geriye bir şey yokmuş gibi davranırdım." (G11)

"...sen beni umursamadın. Sen bana yaptıklarını dışarıda anlattın, eğlendin, Onun bunun ağzına çerez ettin. Sen bana değer verseydin eğer... vuruyordun, sövüyordun, dışlıyordun... ama çıkıp dışarıda anlatmazdın pişmanlığın varsaydı. Bunları çıkıp bir de eğlenmezdin benimle..."(G11)

"Annemin bana çok çok verebileceği ceza sen neden oraya gitmiştin. Bana söylemediydin, bugün çıkma. Odana geç. Ya da sen kiminle konuştuydun, ben demiştim, onla konuşma kötü insandır, telefonunu ver ders çalış. Çok çok bir hafta telefonu elimden alır. Vursun, sövsün hakaret etsin. Yani... Yoktu böyle bir şeyler, onun için dediğim gibi başka birinin yaptığı sana daha zor gelir kabul edemezsin... Aynen öyle. Aynen öyle. Yani evet, hiçbir zaman annemden babamdan şiddet görüp dışlanmadım ama tanımadığınız, bilmediğiniz bir adam tarafından dışlanıp, bütün her şeyini yaptığınız hem dışlanması, hem sevgiden mahrum, hem emrivaki konuşmalar, emretmeler... bunlar olunca hani dersin annemin evinde olsaydım, bunlar olsaydı susardım belki. Çünkü annenin evinde de böyle bir şeyleri görmeden başka birinde gördüğü için... çok kötü." (G11)

"Şimdi maddi açıdan çok büyük çöküntüye uğradım. Onun yüzünden. Yani yalanlarının yüzünden keşke daha çok şey yapabilsem çocuklarım için şu anda. Ama... ben evlenmeden önce hiç borcum yoktu. Borç nedir bilmezdim. Yani Evlendikten sonra aşağı aşağı çekildim resmen... Yani düşünün ki beş aylık hamilesiniz, kanamanız var ve mahkemeye çıkarsınız arabanız altınızdan alınır.. "...ilk doğumundan sonra çok büyük tartışmalar yaşadık, polislendik. Poliste raporlarımız var. Çocuğu aldı kaçtı beni evden attı, gendi evimden attı beni. ...babamın önünde çok yaptığı için babam artık benim evime

gelmemeye başladı, yani babamın önünde beni ezerdi. ...yani ben giderdim ailemin yanına ama onlar benim yanıma gelemezdi"" (G1)

"Ben ayrılmak isterim deyip de bizim başka bir evimiz vardı, şu an yok onu da sattı, aldı gitti benden habersiz, perişan durumdayım. O evde yaşarken ben sanki hayatımda başkası var da onu uzaklaştırmaya çalışmışım gibi bana böyle şeyler çıkarttı..." (G5)

"Mesela bir yere giderdik otururduk işte karşılıklı masaya tamam mı ya karşımdaki masada diğer masada adamsa karşımdaki beni bu tarafa geçirirdi. Çok kıskançtı" (G3)

"Çocuklara çok baskı yapıyordu. Yani kafasında bir kalıp var. Okul birincisi olacaklar. Kendi de öyle değil ki large, yani aslında çok başarılı olacak ve akademik başarıları çok önemli. Yani çocukları bir kalıba sokmaya çalıştı ve onlara da önce psikolojik şiddet. Fiziksel şiddet çok can yakmamakla birlikte fiziksel şiddet de uyguladı. O süreçte ben de yıprandım. Yani çocuklara öyle davranması ve bir şey yapamadım. Ona çok üzülüyorum. Yani müdahale etmeme izin vermedi. Bugünkü en büyük pişmanlığım, en büyük pişmanlığım. Keşke kafasına bir şey yapsaydım, polis çağırsaydım da o çocuklarıma o eziyetleri yaptırmasaydım. Ama güçsüzüm demek diyorum, yani şu günkü gücüm yokmuş ya da gücümü çıkarmamışım ortaya." (G14)

"Yooo, Hatta ben ona hediye almak için araba almak için... yani ona bir araba alınacak da 10 bin poundunu ben vereyim gibisinden... gittim çekeyim diye baktım, bankanın müdürü da arkadaşım... yahu derim "para yok" der bana, yahu derim Nasıl yani? Meğer adam kendi adına yatırır hesapları, paraları... arabayı annesinin adına yapar falan filan. Yani böyle bir para para. Evliliğimde para şeyi de görürdüm... kendi iş yerimde çalışanım gibi bir hissiyatım vardı." (G4)

"Çünkü bana zorla sahip olduktan sonra da bebek mevzusu olduğunu zaten ben onu aşamam. Sürekli işte anne benden niçin vazgeçtin konuşmalar, sürekli rüya görmeler,

krizler o dönemde sinir krizi geçirip bayılmaya başlamıştım. Beni çok etkilemişti. Baya bir dönem de bunu atamadım. Mesela halen daha böyle bir kürtaj, yani düşünün kaç sene geçti 6 sene geçti bu olayın üstünden. Ve ben halen daha bebek sevemiyorum." (G17)

Bu araştırmada aile içi şiddet ya da partner şiddeti görülen durumlarda eğitim durumu, ekonomik seviye veya sosyo-kültürel yapının belirleyici bir etken olmadığı ortaya çıkmıştır. Görüşmeye katılan her kadının psikolojik şiddeti deneyimlediği ancak en fazla eğitim seviyesi düşük (üniversitenin altı) ve kendini alt sosyo-ekonomik seviyede tanımlayan kadınların fiziksel şiddeti daha fazla deneyimlediği, hatta kimisinin cinsel şiddete de maruz kaldığı görülmüştür. Ekonomik şiddeti ise her tür ekonomik ve sosyo-kültürel seviyedeki hemen her kadının deneyimlediği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların yaşadığı şiddet türlerini yoğunluğuna göre sıralamak gerekirse en fazla psikolojik şiddete maruz kalındığı, daha sonra sırasıyla ekonomik, fiziksel ve cinsel şiddetin yaşandığı görülmüştür.

Bununla birlikte bazı katılımcılar ise, **boşanma sürecine girmeden önce eş ile ilişkileri** kapsamında, eşinin kendisini sevmediğini, ilgisiz olduğunu ve evlilik süreçlerinde çok yalnız hissettiklerini belirtirken bazı katılımcılar da eşlerinin evliliğin gerektirdiği sorumlulukları alamadığını ve bu durumun kendi ilişkilerini etkilediğini dile getirmiştir;

"söylemedi ama.. yani zaten aslında bence beni sevmiyordu. yani bizimki şeydi yani, o da böyle askerden yeni gelmişti, ne bileyim birbirimize sahip.. yani onun şeydi yani ben sedaya borçluyum, ben onun sonuçta evlendim ailesine yüzüne kara çıkarmayım diye devam eden bir şeydi. yani bir... benim için sığınmaydı onun için bir.. neydi bilmiyorum.. (G21)

"Fakat şu andaki yaşım bilgi tecrübemle diyorum ki ıı bu olmamalıydı bu şekilde olmamalıydı yani. Dolayısıyla rol olarak evlilik değil sanki bir arada yani o evlat rolünü

devam ettirdik. Sonra ben tabi sorumluluk almayı küçük yaşta öğrenmiş bir kız çocuğu olarak başladım ona annelik yapmaya. Yapamadığı yerlerde ve beceriksiz kaldığı konularda kızmaya ve azarlamaya. E tabi bu da kadın erkek ilişkisini çok olumsuz etkileyen bir durum. Eşin arasındaki büyüyü tılsımı bozuyor. Böyle şey gibi nasıl diyeyim elinde cetveli olan azarlayan sürekli komut veren bunu böyle yap şöyle yap, bu olmadı niye olmadı gibiye dönüyorsun çünkü. Sonra zaten üçüncü şahıslar oldu onun hayatında. Doğal olarak. Bunları da öğrenince yaftaladık." (G20)

"Tatminkâr değildi çünkü benim evlilik beklentim bu değildi (kendinden çok emin bir şekilde yanıtladı) Bir yılın çok az bir zamanını evde geçiriyordu genelde İşle ilgili seyahatlerde ve başka şehirlerde başka yerlerde geçiriyordu. Dolayısıyla ben Hamilelik sürecinde dahil olmak üzere çok fazla yalnız kaldım. Tabii orada çok geniş bir ailesi olduğu için beni orada sürekli onlarla bırakıyordu. Ve ben bu durumdan mutsuz oldum çünkü Zaten yıllarca ondan önce Yaklaşık 10 yıl kadar ben yalnız yaşamaya alışmış Biri olarak ve mesleğim gereği de Özgürlüklere inanan biri olarak Çok fazla zaptedilmiş gibi hissettim kendimi. Ama bir taraftan da onu ben istedim çünkü Bir aile ihtiyacım oluşmuştu açıkçası. Bir aileye dahil olmak. Ama bu kadar da değil de benim aileden anladığımda tam bu değil. Kendi Ailemden dolayı. Çok problemleri olan bir aileydi ve ben o Problemlerin içinde Kendimi buldum. Problemleri sanki çözmek durumunda olan kişi gibi (gülerek) değerlendirildi Çok belki Sevildim Hani bununla alakalı sevildim kabul edildim ama bu süreç beni çok yordu. Yalnız olmak çok yordu duygusal tatminim çok azdı. Öyle (güldü)" (G19)

"Çok çabaladım düzeltmek için…, ben onun annesi oldum aslında... yani annesi oldum gerçekten" (G1)

"ben eşimin gözünde eve para getiren, işleyen kadın ve anne olan kadın rolüne girdiğim için ve ben kendim yapı itibariynan hani bu işte sevme, sevilmek kaygısı hala daha yaşayan bir insan olduğum için böyle beni sevsin, beni istesin, beni arzulasın

beklesin duygularından sıyrılıp başka bir boyuta geçtiğimizde ben artık yani bunun ve onun bütün sevgisini sadece çocuğa ya da gelecek olan paraya işe yöneldiğini gördüğümde yani artık rahatsız olup boşanmayı bir şekilde artık kendi kafamda evrilip büyütmeye başladım" (G4)

Aile yaşam döngüsü eş olmaya karar verilerek bir yaşamı paylaşmakla başlar. İlk evrede kişiler eş olma rolünü öğrenip kendilerini buna göre uyumlaştırırlar. Hem bireyselliklerini korumaları hem de çift olmak için yaşamlarını yeniden düzenlemeleri beklenmektedir. Bu birlikteliğin öncesi, başlangıç şekli, çevrenin ve ailenin onayı, kişisel özellikler vs. uyum sürecinin ne kadar güç ya da kolay olacağında da belirleyicidir. Araştırma bulguları evlenmeden önce çiftlerin birbirinden beklentilerinin evlilik birlikteliğinde arzu edildiği şekilde karşılanmamasının ve bu bağlamda evlenmeyle edinilen karı-koca rollerinin yerine getirilmemesinin yaşanılan sorunları ağırlaştırdığını göstermektedir.

Boşanma sürecinin öncesinde eş ile ilişkiler kapsamında birçok katılımcı, eşlerinin ev içi sorumluluklardan kaçtığını ve her işi kendilerinin yapmaya çalıştığını, eşlerinin desteği olmadığı için de birlikte de çok vakit geçiremediklerini belirtmiştirler;

"İlk başta da aynıydı aslında ama ben görmezden geldiydim. İlk başta da sorumluluklardan kaçardı, işte ne bileyim yalan söylerdi çok aşırı derecede yalan söylemesi vardı ki ben onları sonradan yakalamaya başladım, mesela yıkanmayı hiç sevmezdi. Ne bileyim işte bir işi yapmak istemezdi. Her işi ben yapmaya çalışırdım." (G1)

"Zor yani ama ben birlikteyken de zordu. Hani şu anda değil yalnız zor olan ayrı olduğumuz zaman, birlikte olduğum zaman da çok zor dönemler yaşadım. Hep yalnızdım ben yani, son bu senelerde eşim yanımda olduğu zaman da ben yalnızdım. Öyle kendi başıma çocuklarımın işlerini yüklerini ben götürmeye çalışıyorum." (G2)

"Yorulun ben yapayım. E tamam dedi o da sen sorumluluk vermeye rahattı meyilliydi. Tamam sen yap. Ben yaptım. Bir süre sonra bakıyorsunuz ki evin her şeyini sen yapıyorsun. O da evin ergen çocuğu gibi geliyor eve yemek yiyor ya da birlikte de yemek yemiyoruz. Gelip atıştırıyor protein tozları var. Çünkü inanılmaz bir vücut geliştirme hastasıdır. E salona giderdi günde iki üç saat salona giderdi. Zaten Lefkoşa'dan gelir kaç olur gelmesi. Akşam yemeklerini yeriz 9 9 buçukta. Bizim geceleri de birlikte yemek yememiz de yok." (G2)

"Aynen, evin temizliğini yapan yok, yemek yapan yok..." (G11)

Ataerkil toplum yapısında, cinsiyete biçilen roller toplum tarafından belirlenmiştir ve bu duruma birey doğduğu andan itibaren maruz kalmaktadır. İçinde yaşadığımız bu ataerkil toplum her ne kadar kadın ve erkeğe biçilen basmakalıp rolleri empoze etse de, kişilerin farkındalıklarının artması, değişen ve gelişen dünyada eşitliğin ön plana çıkması roller arasındaki bu eşitsizliğe tahammülü düşürmektedir. Her bireyin insan olarak değer görmesi ve yapabilecekleri doğrultusunda roller almasının beklenmesi ise eş ilişkisinde bu beklentilerin karşılanmamasına bağlı sorunlara yol açmıştır.

Araştırmaya katılan kadınlarla yapılan görüşmelerde kadınlara, çiftlerin tanışma ve evlilik süreçlerinde herhangi bir **psikolojik destek** alıp almadıkları sorulmuş ve bazı kadınlar psikolojik destek aldığını, kadınların bir kısmı da evlilik danışmanına gitmeye istekli olduğunu fakat eşlerinin o dönemlerde destek almayı kabul etmediklerini ve daha sonrasında ise eşlerinin psikolojik destek almamalarından kaynaklı pişmanlık duyduklarını dile getirmişlerdir;

"Evet evet. Ben çok istediydim evlilik danışmanına gideyim boşanmadan da çok güldüydü bana eşim... Yıllar sonra itiraf etti, Keşke dedi seni dinlesem bir evlilik danışmanına gitseydik, belki sürdürebilirlik ama olmadı... Yani güldüydü bana, "deli miyiz da evlilik danışmanına gideceğiz" delilik mi bu!" (G7)

"Zor zamanlar geçirdim. Sonra toparladım kendimi bir şekilde yardım aldım. Birlikte de yardım aldık. Yani evlilik danışmanına da gittik. Çünkü artık öyle bir oldu son böyle bir 4 yıl işte 6 ayda bir sıkıntı olmaya başladı aramızda. İşte üçüncü şahıslarla ilgili. Ve ben artık yani devam ettiremeyeceğimi anladıydım zaten. Ama şöyle de bir durum vardı, yani biz daha biraz kapalı bir toplumuz ya yani aslında çok modern görünürük ama değiliz. Yani hiç…" (G9)

"Şöyle söyleyeyim, profesyonel destek aldım arkadaşımdı ama hem psikolog hem de evlilik danışmanıydı. Tuhaf gelecek ama görümcemin samimi arkadaşıydı ama onlara belli etmeden gizlice bana danışmanlık verdi. Onun vasıtasıyla tanışmıştık ama görümcemi sildi. Benimle devam etti çok enteresan. O biliyor kişileri biliyor, aileyi biliyor. Eşimi çok iyi tanıyor. Onlardan sana bir durum olmaz. Bu düzelmez dedi ki onunla da ayrıca görüştü. Benimle görüştüğünü hiç kimse bilmez hala da bilemez. Eşimle de görüşmüş görümcemin arkadaşı sıfatıyla asla onun bakış açısıyla hayata duruşuyla şeyiyle sen devam edemezsin. Sürdürme diye. Bana biliyorsun, o kadar net şey yapmıyorlar ama." (G14)

"Aile terapisine gittik ama 2 seans..Araştırmacı: hmm.. Boşanma öncesindeydi o?G4: evet.. Araştırmacı: Çok etkili olmadı, anladığım kadarıyla yüz ifadenden.. G4: olmadı tabi..en son şey dedi kadın siz bu adamdan ayrı bir eve çıkın da (gülerek) kurtarın kendinizi" (G4)

Evlilik ile çiftlere karı kocalık rollerinin eklenmesiyle ilişkideki beklentiler değişmekte ve her bireyin kendi ailesinden getirdiği kültürel özellikler, ayni evin içinde çatışma yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda evli çiftlerin danışmanlık alma noktasında genellikle çözüm bulmak için toleranslarının son raddesine kadar direndikleri ve artık ilişkide kurtarılacak ya da iyileştirecek bir duygu ya da sorun kalmadığı zaman danışmanlık hizmetlerine başvurdukları bu nedenle alınan danışmanlığın etkisinin ve işlevinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kişilerin danışmanlık sürecinde karşı tarafı

düzeltme ya da iyileştirme beklentisinde olup, kendine dair içgörü geliştirmemesi ve değişim yapma niyetinde olmaması ise ilişkilerin genellikle boşanma ile sonuçlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bununla birlikte, kadınların eşleriyle ilişkileri kapsamında **mutsuz oldukları evlilik ilişkisini devam ettirme** nedenleri incelenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların çoğu, ekonomik yetersizlikler, suçluluk duygusu, aile ve kişisel faktörler, ebeveynlik algıları ile alışkanlıkları sebebiyle evliliklerine devam ettiklerini ifade etmişlerdir;

"Hiçbir zaman olmadınız yani zaten sizin yüzünüzden aslında bu durumdayım. Diyemedim aslında. Çok demek istedim diyemedim. Neyse gittim dağa kendimi atacağım. Yani normalde gündüzleri bile korkup gidemediğim bir yerdir. Tek başıma gecenin bir vakti artık neyse öleceğim gerçekten öleceğim. Canıma tak dedi ve. Ne yapacağım ki kurtulayım? Çünkü ben ayrılmak isterim, giderim geri gelirim, aile sahip çıkmaz, destek görmüyorum çünkü. Kalsan mecbursun bu eve. Bu eve işte gelin geldin kefenle çıkacağım. Yani ölüm çıkacak. Artık bu kafada ve dedim o akşam kurtulacağım ikisinden. Neyse gene salaklık, gene aptallık. Hadi dedim tamam ya iki tane çocuk var. Tekrar deneyelim, unutturacak, geri dönündüm, unutturacak. Unutamadım, daha ağır oldu. Anlaştık, dedim ona ki kesinlikle yatak odana girmeyeceğim. Çocuklar için dönüyorum, bunu şimdi sana bir gram ne saygım ne sevgim var. Sadece bu ay oğlum bir buçuk yaşında. Çünkü çok zorlandık. Her açıdan zorlandım. Aldığım maaş yeterli değildi. Çocuğu sadece kreşe vermek o zaman iki bin TL, bin yedi yüz bi şeydi. Kardeşimi bakan erkek kardeşim bakar onlara ama sürekli ağlardı. İşten çıkıp, koşup işte emzirirdim çocuğu, geri dönerdim işe. Çok zorlandım, dedim bak eve geri dönüyorum ama evet çalışacağım, sigortamı başlatacam, arabam evet alacağım. Çocuk bir şey oldu hasta oldu gideceğim. Sana hesap vermeyeceğim." (G17)

"Evet, nişanlılık sürecinde de ben çok tartıştım eski eşimle. Aman dedim. O eve geri dönmek istemem, hep sustum hep sineye çektim. Hiç vazgeçmedim ama çıkayım diye bir ümit ettim. Belki düzelir dedim." (G15)

"Onları(ailesi) Üzmemek için açıkçası sürdürüyordum." (G19)

"...ben bu zamana kadar o evde kalmışsam çocuklarım için kaldım" (G11)

"Herhalde çocuktu yani ayrılmamamın sebebi. Bir de yani kötü şeyler de yaşattı bana olumsuz şeyler de yaşattı. Arkasında birçok kızgın ve şiddetli bir özür geldi ama böyle bir şey bi özür. Yani kapıdan atsan bacadan gelecek bir şekilde bir özür artık böyle baskı derecesinde bir özür şekilde ve inanmak istedim. Sanırım orada ben inanmak istedim." (G2)

"Neden derseniz da hep işte o ben bu şekilde büyüdüm ya anne baba ayrıydı ve hep böyle bir eksikliğini hissettim ben bunun büyürken. Dolayısıyla çocuğun da böyle büyümesin mantığıyla hep böyle bir işte dayanağım bir de bunu yapayım. Bir de bu taraftan bakayım. Bir de bunu deneyeyim. Böyle de deneyim onu da yapayım falan derken kayboldum açıkçası gerçekten kendimi kaybettim... Sadece hazır değildim ve maddi olarak hazır değildim. Belki biraz da manevi olarak hazır yani isterdim ama bir taraftan da korkularım çok vardı. Çocuğumla ilgili kendimle ilgili çok fazla bir korkum yoktu açıkçası ama çocuğumla ilgili acaba işte kötülük mü yaparım. Acaba yapabilir miyim işte acaba kendini benim gibi hisseder mi? Benim büyüdüğüm gibi. Gibi gibi kendime böyle kaygılarla hep öteledim dedim yani ben bu şeyi ayrılığı... Çok hissettim yani ben kendimde de bir özellikle bebeğimi kaybettikten sonra yani işte, eksik hissettim kendimi. Hatalı ya da işte ne bileyim benden kaynaklanan gibi." (G9)

"Ben niye böyle bir karar aldım? O niye şikayetçi olmayıp devam etti... onu da bilmem. Alışkanlıklar da diyebilirim... yani kurulmuş güzel bir düzen var. Memnun bir eş

var neticede yani... işine çocuklarının nerede olduğu bellidir. Çocuklar aç değildir. Çocuklar eğitimlerine devam eder. Çocuklar mutludur. Ama karı koca ilişkisi ne kadar sağlıklıdır o tartışılır (gülerek)… Söylediklerine inandım, güvendim, başımı eğdim. "tamam, ok! çalış sen da ben tamamım mutluyum" Hayır, mutlu değilim. Neydi o şey... Pollyanna... Polyanayı oynadık. Mutlu değildiniz..." (G6)

"Neyi beklerdim bilin, çocuklar en azından 1. sınıfı bitirsin. İlkokul 1. şöyle, 3-4 sene okudukları bir kreş anaokulu vardı. ve o bitecek neticede.. İlkokul bitti ana okula başlayacaklardı. Her şey yepiz yeni olmasın" (G10)

"Sonra çocuklar küçüktü benim bu sorunları başladığında. Oğlum 2 buçuk 3 yaşındaydı. Kızım 6. Yani çocuklar da çok küçüktü. 2 sene boyunca da çocuklar küçüktür diye kendimi bu ortamda hapsettim. (G18)

"Çok zor oluyor, zaten eşimle sorunlarım uzun bir süredir süre geliyordu ama hep bu çocukları naparım korkusuyla hep uzatmaya, hep aramızı düzeltmeye hep bir şeyler yapıp da birlikte kalmaya çok savaş vermiş bir insanım." (G5)

"Ben şimdi diyorum, ben nasıl bir insanla evlenmişim diyebiliyorum... asla benim yani, kültürüm olsun, hiçbir şeyim uyuşmuyor. Sonra anladım bunu... ama devam ettirdim evliliğimi o zaman da. Hani düşüncelerimizin uyuşmadığını çok fark ettim de sırf ailem sen yaptın ettin demesin diye ben sürdürdüm." (G21)

Kadınlar açısından yaşanılan tüm bu istismara, umutsuzluğa ve mutsuzluğa rağmen boşanma kararını almak çok da kolay olmadığı görülmektedir. Genellikle kadınların mutsuz olduğu, ya da ilişkinin beklentilerini karşılamadığını fark ederek evlilik doyumunun tatmin etmediğini dile getiren taraf olmasıyla boşanma için adım atıldığı görülmüştür. Ancak bu sürede kadınların hem konfor alanının dışına çıkma korkusu, hem annelik sorumlulukları (içsel ve dışsal faktörler) altında ezilmeleri, hem de aile ve arkadaş

gibi çevresel faktörler boşanma kararı almaları konusunda onları durdurmuştur. Ayrıca Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği ait olma ihtiyacı, sevilme ve değer görme ihtiyacı da burada etkili olduğu düşünülmektedir. "Ailem bozulmasın" düşünce yapısı aslında bozuk bir sistem de olsa aile birlikteliğinde olmayı tercih ettiklerini, aile sisteminin negantropi boyutunda uzun bir süre devam ettiği, sistemin entropiye dönmesinde uzun bir zaman geçtiği ve bu zamanda da ebeveynlik sosyal çevrenin tutumları, sevilme ve takdir edilme, değer görme ihtiyaçlarının da ön plana çıktığı görülmektedir.

Bununla birlikte katılımcıların çoğu **ailelerinin evlilik ile ilgili düşünceleri** kapsamında, istenmeyen evlilik yaptıklarını ve bunun sonucunda da ailelerinin destek olmadığını dile getirmiştir;

"Evet. Onun için... Okulu da bırakmak zorunda kaldım. Annemin yani babamın korkusu deyim. Çevrenin Korkusu. Acaba böyle bir şey oldu... ne olur? Nasıl olabilir? falan... hiç yani cesaret edip kendi aileme de açılamadım ben. Yani... bir ay içinde gerçekleşti okulu bıraktım. İşte, isteme. Tamam işte, nişan. Tabii ki babam istemedi, çok zoraki bir şey oldu ama, bir an önce de olması gerekirdi. Çünkü sonuçta öğrenirse daha çok yıkılabilirdi yani." (G11)

"Aslında bizim elimizde olan bir şey bu. Bizi durduruyorlar. Evet benim ailem en baştan deseydi ki evet kızım bu adam yanlış senin için beni çekip alsaydılar belki çocuklarım bu şekilde büyümeyecekti, bunlara şahit olmayacaktılar." (G13)

"E küstüler yani... 1 yıl ben Türkiye'ye gittim zaten. Onlar orda yaşıyordu. Mersin'de yaşadık 1 yıl. Sonra geri barıştılar ama, geri döndüm çünkü ben yapamadım Türkiye'de. Yani burada yaşadık. Yani bir sıkıntı olmadı. Zaten ben hemen anne olmak istemedim. Yaşım o zaman 18'di zaten, eğitimime devam etmek istiyordum. Hani benim idealim vardı aslında ama... Ben çok tutucu bir ailedeydim. Öyle, eşim ilk sevgilimdi. Fazla gözü açık biri değildim. Ne bileyim, korktum. Hani ya başkasına verirler diye. Ne

bileyim öyle düşüncelere girmiştim, onu bir kaçış buldum kendime... o sebepten, girdim yani sınavlara girdim, takip ettim evde olduğum halde. E olmadı, sonra bir hapislik durumu oldu eşimin 2 yıl cezaevinde yattı burada. Rum tarafına gittiği için yakalanmıştı, TC vatandaşıydı o. tabi 2 sene de öyle bir şeyimiz oldu. Sonra çıktı, dükkân açtı, kuaför salonu. Çok güzel gelir kazandı ama orda dükkân açtıktan sonra her şey değişti. Vatandaş oldu bu süreçte sayemde. Tabi şimdi özellikle de şey gibi buse hanım yani, benim evliliğim istenmeyen bir evlilikti... benim seçtiğim bir karardı. Yani ben aslında onunla uymuyordum, fikir olarak. Çünkü dedim ya öyle bir yanlış karardı. Evlilik için falan, yaş olarak yanlıştı. Eğer belki de 3-4 sene annem demişti, bir yüzük takalım, ben eğitimime devam edeyim. O zaman Eskişehir Üniversitesini kazanmıştım. Tam lise bitmişti çünkü, ben eğitimime devam edeyim o da çalışıyordu zaten burada. Eee sözlü kalın bir adı olsun, gizli gizli buluşmaktansa... hani tutucu muhafazakâr bir aile olduğu için... hep gizli oluyordu, huzursuzdum. Sürekli kendimi rahatsız hissediyordum, fazla yalan söylemeye başladım onunla buluşmak için. Çok rahatsız ediyordu beni bu durum. Yok dediler ya evlenirsin ya gidersin buradan hani baskı uyguluyordular bana... Ben de öyle kaçışı tercih ettim." (G21)

"Cezalandırdı aslında onlar." (G17)

"En basiti mesela evleneceğin zaman aile ister ki kendi istediğini alasın ben bunu hiçbir zaman yapmadım. Yapmadığım için de istenilmeyen evlat oldum. Ondan sonra işte istedi. Hani olmaz böyle bir yüzük takalım falan dedi. Bizimkilere söyledim. Annem tabi Hataylı istemez diye Türkiyeli istemez diye baya laf söyledi. Ben zaten o zamanki ve şu anki aklım olsaydı bunu asla gidip söylemezdim yani eski eşime annem işte Hataylı istemez falan diye oda kendi ailesine halbuki ben orda iş karıştırdım. Bırak söyleme ama dediğim gibi ne diyebilirim orda o an aklım kesmezdi dedim ya. Çok tecrübe kazandım hatalarımdan. O da öylesine söyledi ki, onun annesi de haklı olarak da benim oğlumu istemeyen ailenin kızını bende istemem çok doğru bir şekilde. Velhasıl biz baya şey ettik, sürekli tartışırdık ama yani aslında bizim ayrılacağımız ta baştan belliydi. Ailelerin birbirini istemesinden belliydi aslında. Biz zoru aştık aslında çok zor günler yaşadık. Çok

kötü günler yaşadık birlikte. Belki de biraz da bu bizi kenetlendiğini birbirimize. Sonra biz şey biz nikah yaptık. Aileler bilmeden sonra öğrendiler. İşte onun ailesi öğrendi benim ailem öğrendi. Bizimkiler işte düğün yapalım dediler yaptık. Ama tabii onun ailesi bilmezdi yani. Düğün yaptığımızı sadece bir erkek abisi vardı burada. O geldiydi bir de tanıdık." (G3)

Aile yaşam döngüsü ve insan yaşam döngüsünü dikkate aldığımız zaman kişilerin ihtiyaçlarının ve beklentilerinin çevresel faktörlerle olduğu kadar bireysel süreçlerle de ilişkili olarak değiştiği görülmektedir. İstenmeden veya planlamadan bir evlilik yapmış olmak, daha sonra karşılaşılan sorunlarda aile desteğinden mahrum olmak kişileri edilgen kılan, güçsüz ve çaresiz hissettiren bir durum haline geliyor.

Ek olarak elde edilen veriler kapsamında katılımcıların çoğu **evlilik öncesindeki eşlerinin veya kendilerinin psikolojileri**nin iyi olduğunu ifade ederken, bazı katılımcılar, duygusal bir yapıya sahip olduklarını, geçmiş yaşantılarında duygusal açıdan yıprandıklarını belirtmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar ise, eşlerinin evlilik öncesinde psikolojik problemlere sahip olduğunu, evlendikten sonra yaşanan sorunlarda fark edilen psikolojik problemlerin ise yaşamlarında yük oluşturduğunu ve olumsuz etkiler yarattığını vurgulamıştır;

"Yani normal şartlarda da çok duygusal birisiyim. Öyle geçmişimle, olmasını istediğim şeyler de bahsedilince evet. Çok fazla ama bunu yıpranmaya da bağlıyorum ben... ki çok fazla yıprandığım için, hiçbir zaman isteklerimin olmamasından dolayı da bu şey duygusallık. Ama başaracağıma da inanıyorum." (G11)

"Narsist evet narsist. Yani aslında değersizlik hissinin yansıdığı bir narsist. Tamamen narsisten de 16 yaşında bunu okumuştum. Yani okuduklarımda hıı narsistmiş. Tamam, kendini şey yapıyor ama. Tablonun bütününde narsist olduğu bencil olduğu." (G14)

"Eski eşim SOS'ten çıkmadır (kurum bakımında büyüdü). Üvey kardeşiynan aynı işyerinde çalışırdım, özeldeydim o zamanlar, o sırada tanıştık. Ben şey yani iyi bir baba olur diye düşündüm aile görmediği için. Yani o yüzden şey yaptım, daha çok güvendim kendine ama... çok psikolojik sorunları vardı. Çok, fazla... yani iyi bir baba da olmadı, beceremedi yani. "(G1)

"Yani şu anda benim geri dönüp baktığımda hissettiğim bütün yükün sanki böyle omuzlarımda olduğu bir süreç hissiyatı vardı." (G4)

"Mecbur kaldığım bir hayatı yaşamaya başladım. Yani ben çocuk yaptıysam, evet çocuklarımdan şikayetçi değilim, çocuk bakımından şikayetçi değilim ama yani bu bakımı yalnız yapacaksaydım yani suni döllenmeynan da bir anne olabilirdim yani günün sonunda ben. Bilinçli olarak da kimseye muhtaç olmadığımı bilerek, muhtaç veya ihtiyacım olmadığını da bilerek düzenlerdim hayatımı. İstemezdim bir evlilik o zaman. Ama yani evlendikten sonra da çocuk yaptıktan sonra sevdiğin ve yapabileceğine inanıp güvendiğim bir insanın bu hale gelmesi... Artık benim bitti yani. Ama yani benim 3 seneme mal oldu bunları algılayıp da gerçekten ne yapmak istediğime karar vermem. Hem çocuklar için uygun, hem kendim için da.. Emin olmak adına, pişman olmayacağım bir şey yapmak... yani 3 senemi aldı." (G10)

Bireysel olarak sahip olunan psiko-sosyal sorunların çözümlenememesi, eş ilişkisinde her iki taraf için daha yıpratıcı olmakta hem mikro hem mezzo hem de ekzo sistemler açısından değerlendirildiğinde kişilerin hayatını zorlaştıran bir durum haline getirmektedir.

Boşanma süreci öncesinde eş ile ilişkiler kapsamında bazı katılımcılar **aileleriyle birlikte yaşadıklarını** ve bu durumun evliliklerinde huzursuzluk yaratığını, eşlerinin iyi bir ebeveyn olmadığını ve çocuklarıyla ilgilenmediğini ifade ederken bazı katılımcılar eşlerinin çocuklarına şiddet uyguladığını vurgulamıştır;

"Evet, aynen öncesinde. Evet, evliliğimizin bir 6 yılı kendi annesi babasıyla birlikte geçti. Kızlar büyümeye başlayınca ki ben ayrı bir ev istedim artık, olmuyordu Huzursuzluğumuz vardı anlaşamıyorduk... ondan sonra onlar gitme kararı aldılar. 2015 falan 14 falan tarihlerinde büyük bir ihtimal. biz işte kızlarım oğlum, (nefes alarak) İşte eşimle birlikte kalmaya başladık. kaç yıl kaldık birlikte hiç bilmem.. 5-6 yıl da herhâlde birlikte kaldık. Şu an kendini tek başına kalıyor. Çocukları gider arada yanına o şekilde. (G11)

"...işte şey, çocuk yani yıkayamıyorm yani çocuk çok küçük doğdu. Yani çok stresli bir dönem geçti, çocuk çok küçük doğdu, çocuğu yıkayacam yıkayamıyorum... yemek yapacam, yapamıyorum. Çocuklarım perişan. yani çok kötüydü, yani o dönem çok zor bir dönemdi (gözleri dolarak).. Çocuklarla ilgilenmiyor, dışarda oturmuş maddeyi kullanıyor... yani her şey çok berbattı." (G13)

"Yani çok canımı acıtıyor, yapmadı ama o zaman yapmadı. Biz boşanma sürecinde kızım onunla yaşadık. Gerçekten her yerini morartmış. Büyük kızını birinci eşinden olan. Kızına tekme tokat yumruk girdiğini gördüm ya. 10 12 yaşındaki çocuğuna. Bizim evliliğimiz sürecinde yapmamıştı benim çocuklarıma ama ona da engel olamadım. Almadı, kapıyı çekti. Bana yaptı mı diyeceksin yapmadı. Asla zaten müsaade etmem de ona onu yapmadı. Ama nedense bu çocuklara karşı çocukları kendi malı gibi görüyor aslında. Evet, buradan hareketle malı gibi ve kafasındaki kalıplara sokmaya çalışıyor. Ben sonra düşündüm ki. Babası gibi oldu. Özellikle kırkından sonra adam babası gibi oldu. Adam başkalaştı ya." (G14)

"Hep ben ilgilendim. Çocukla yani hep ben hastalandı gece üçte hastaneye ben götürürdüm. Yani kendi hiçbir altına bile değiştirmedi. Çocuğunu bile yıkamadı. Ki şimdi çocuk 5 yaşında. Çocuğu kendi yıkansın der, o ben girememem ayıptır der. Ya bu çocuk kendi yıkanıp nasıl giyinecek? Bu babalık mı, değil. Sen kızın affeden taciz mi edeceksin de de o şekilde ayıptır den. (G15)

"Gece yatılı kalır. İki gece kalır yatılı. Orda şeydir sıkıntımız bununla. Mesela geçenlerde bir tartışma falan oldu. Haftanın 4 gecesi çocuk bende gibi bir şey söyledi. Ya zaten cuma aldın. Cumartesi aldın çarşamba aldın ama hep iki saat iki saat sen bu çocuğu gördün için ben zaten sana fazla veririm. Sen saat dörtte çocuğu kreşten geçip alıp da dolu dolu vakit, kaliteli vakit geçirebilecek olsan ben sana çocuğu bu kadar vermem. Bak cumartesi alır ama cumartesi anne kız günümüz bizim. Sabahtan saat yedi buçuğa kadar çocukların aktivite yaparım. Bütün gün birlikteyim. Tabii ki gece sen al ben da rahatlayayım. Cuma gecesi gelip alın bazen. Her gün de değil hem her cuma hem cumartesi değil. Kışta haftanın 2 günü yazda haftanın belki 3 günü olurdu. Sen gerçekten çok geç gelin. Yani napalım yani gibi bir şeydi sanki öyle bir yansıttı. Sanki, haftanın 4 gecesi geline çok huzurlu. Mesela çarşamba günü bile alacaksa bile hani şey beklenir ben işteyim. Saat beşte altıda burada kalayım işlerimi yapayım. O gitsin kreşten alsın yapacaksa yapsın olması gerekir. Ama yok o yedi yedi buçuk gibi çıkacağı için işten. Ben giderim, çocuğu beşte alırım yedi buçuğa kadar yediririm. Daha ne yiyeceğini falan hesabını yaparım çantasını koyarım..." (G2)

"Sonra tabi bizim şöyle de bir sıkıntımız vardı. Baba her zaman bir şeyi bulur yani eve gelir rutini budur. Oturup televizyon açılır, tablet açılır, telefon açılır ve bu üçü arasında kendi de oturur tüm gün böyle geçer. Yani öğleden sonra ben eve gelene kadar çocuk da işte onunla birlikte oynardı, oralarda oynar. İşte bir şeyler yapar, bir şeyler izler falan böyleydi rutin. Ben böyle olmasın dediğimde de dolayısıyla sen gel yap falan filan birazcık boyama ver yapsın derim mesela gün içerisinde. Söyledim ama yapmadı falan böyle. Daha çok böyle tablet telefon arasında geçirdi. Ne zaman ki daha kısa süre görüşmeye başladılar ve bu şey gene böyle devam etmeye başladı ve çocuk tepki göstermeye başladı. Yani daha fazla babayla özel zaman yani gerçek anlamda yani. Çünkü eş, eski eşim şey, yani gene çocuk gelecek her gün ne yaparsaydı gene onu yapacak ama özledi aslında. Ne zaman başladı özlemeye geceleri özellikle. İşte anne ben babamı özledim, ağlardı falan ben vicdan yapardım bu sefer. Hadi gel arayalım ara yani konuş falan gibi. Bir yerden sonra işte gidip gittiği zamanlar böyle yeterince kaliteli zaman geçiremezlerdi bile yani o şeyi alamazdı çocuk. Patlak verdi. Sinirli işte gelmek istemez.

Okula gitmek istemez. Okulda ağladı falan işte babamı özlerim diye okulda ağladı. İşte arkadaşları nöbetçi öğretmene götürmüş işte, neden ağlarsın işte babası olmayanlar ne desin gibi bir konuşma yaptı. Ben toparlamaya çalıştım bilmem ne. Ben babamı özledim, babamı özledim diye böyle hep şey. Hiç bunlar başta olmalıydı yani. Sonradan şey yaptı." (G9)

"İnanın, dondurma istedi çocuk ondan param yok dedi çıkardım para verdim git yedir hani utanmasın çocuğuna param yok diye. Hani her şeyi sundum ama sevgi yok onda. Sevgi olmadığı için bir şey yapamıyorum. Artık pes ettim yani ben onun şeyine... yani beni sevmiyorsun, çocuğu da mı sevmiyorsun. Mesela büyük çocuğu biraz daha yaşadığı için benimsiyor, yani ilgili babaydı beraberliğimizde ona karşı ama diğerini hiç benimsememiş. Mesela çocuk onu bir gün sokakta gördü, Dereboyu'nda gidiyorduk biz arabayla, aa baban dedi, yani abisine diyor ki bu senin baban. Çünkü benimsemedi yani, bak baban gidiyor dedi çocuk. dedim o senin de baban, o zamanlar küçüktü daha. Ama yok." (G21)

Aile yaşam döngüsünün ilk evresinde eş ilişkisi kurulması beklenirken, çiftin ebeveynlerinden ayrışmadan yanlarında yaşamaya devam ederek çocuk rolünün ön planda kalması evliliğinde gerekli sorumlulukları alınmasını engellediği görülmektedir. Daha sonra henüz eş sorumluluğunu alamadan ebeveyn rolünün de eklenmesi ve bunun getirdiği sorumluluklara da uyum sağlayamama ve yaşamını uyumlaştıramama eşler arasındaki sorunları arttırmaktadır. Bireysel olarak sorun çözme becerileri geliş(tiril)memiş kişiler ise sorun karşısında biliş-duyuş-davranış arasında bir denge kuramayıp şiddete yönelebilmektedir. Bu durum ise sistem yaklaşımına göre bakıldığından değişim karşısında sistemin yeniden bir denge sağlayamadığını göstermektedir. Bir başka deyişle aile sisteminin yıkılmasına, alt sistemler arasındaki ilişkilerin zedelenmesine ve belki de kopmasına yol açmaktadır.

Son olarak elde edilen veriler **kapsamında boşanma süreci öncesinde anne ve çocuk arasındaki ilişki** incelenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların çoğu, çocuklarının evlilik sürecinin en güzel yanı olduğunu ifade ederken; bazı katılımcılar, cinsel istismar sonucunda hamile kaldığını, doğum sonrasında eşiyle tartışmalar yaşadıklarını ve çaresiz hissettiklerini belirtmiştir;

"Evet, ki çok şans da verdim... ilk doğumundan sonra çok büyük tartışmalar yaşadık, polislendik. Poliste raporlarımız var. Çocuğu aldı kaçtı beni evden attı, gendi evimden attı beni. Ben gene affettim." (G11)

"Yani annem özellikle işte güçlü bir şey. İşte çalışma iş noktasında hep bunu ister bunu bekler. Bir yandan da çocuğumla ilgili her şeyin çok mükemmel olmasını bekler çok mükemmeliyetçidirler noktada ablam da öyle annem de öyle. O noktada onları da yetersiz hissettirir. Bir yandan biri de sana böyle hissettirir. Gerçekten bunalıma girdim bir dönem olduğuydu ama şu an kendimi düşündüğümde hayır, çocuğumun her şeyi yerinde. Tamam. Çok da güleç bir çocuk. Mutlu da bir çocuk. Problemi yok. Bir tek işte babasıyla hayal kırıklığına uğrayacak bir tek derdim bu son zamanlarda budur." (G2)

"Allah diyorum her zaman isteyenlere. Hani gerçekten isteyenlere çocuk nasip etsin. Bence bilmem. Belki beni çok yargılayacaklar ama bence evliliğin en güzel yanıdır. Çocuk sahibi olmak. Her iki taraf için de. Evet en güzel yanıdır bence meyvesi aslında." (G3)

"O olaydan, o olaydan hamile kalmıştım. Hastaneye o gün hatta yengesinden para istedim. Otobüslen gidip gelicem. Düşünün bizim köyden Esentepe'nin altına kadar yürüdüm. Otobüse bindim hastaneye gittim ve bana, kimdi, hatta tanıdık akrabalarından hemşire vardı. Doktor bana dedi hamilesin. Hemşireye sarılarak ağladım. Abla dedim ben bu çocuğu istemiyorum. Çünkü bunu isteyerek yapmadım. O gün ilk defa işte bana yabancı birine yani görümcemden kaynanamdan sonra işte bana zorla bunu yaptı. Bu bebeği

istemiyorum yani. Abla ne yapacağım falan? Bebeğin riski var. Bana dedi ki işte plasentası sorunlu. Bebek düşebilir, işte sana hap verebiliriz. Hap falan da istemiyorum, düşecekse düşsün çünkü yani aldırmaya da karşıydım. Yani kürtaj benim için çok çok tersti. Dedim abla ne yapacağım, nasıl olacak falan dertleştik, beni sakinleştirmeye çalıştı falan. O gün yürüdüm limana. Ne yapacağım, yani karnımlan konuşurum ki yani düşün sevdiğini düşündüğü ben sana kıyacam hep, ben seni aldıracağım ben seni doğuramam. Ahmet hocaya (SOS Müdürü) söyledim. Neyse geldiler, sağ olsunlar beni aldılar. Eşyalarımı falan topladım geldik. Dediler bu bir hafta hatta bana SOS'i açtılar. On gün falan SOS'de kaldım. Ahmet hoca işte doktorla beni görüştürdü gittik. Dedi bebek çok sağlıklı. Tabii o zaman da üç ay on haftalık olduydu bi şey. Hatta babasının imzasını da istediler. Ve dediler, yani hemen almamız lazım çünkü kullanmayı yasal süreyi dolduracak gibisinden. Bu bana mesaj atıyor o çocuğu aldırsan barışma şansımız biter diye bana bir mesaj. Çünkü Ahmet hocalar onu aradı, işte Nur hamiledir, işte bebeği aldırmamız lazım. Ben hastaneye gittim. Ahmet hocalar alanına döndü. Gittiğimde de aldıydım ultrason kağıdını evde masanın üstüne koydum. Yani bilsinler evet gidiyorum ama gitmeye karar verdim ama hamileyim ilk fotoğrafını çekip attım. Ha sen eskileri buldun şey yaptın yani barışmak için. Hayır, barışmak için değil bu." (G17)

Eğitim ve ekonomik seviyeye göre yaşanılan sorunların farklılaşmayı etkilediği görülse de çocuk sahibi olduktan sonra boşanmaya daha çok yaklaşıldığı, aslında eş ilişkisinin ortadan kalktığı, çift olarak paylaşımların neredeyse yok denecek notaya geldiği görülmektedir. Aile yaşam döngüsüne baktığımız zaman ilk evrede eş ilişkisinin kurulduğu ve iki kişilik yaşama uyum sağlama süreci olduğu görülür. Bu aşamadan sonra 2. evreye, yani ilk çocuğun aile yaşamına dahil olmasıyla ebeveyn sorumluluğunu alma evresine geçilir. Ancak eş ilişkisinin de ortadan kalkmadan hem ebeveyn hem karı-kocalığın devam ettirilmesi evlilik doyumu ve sürekliliği açısından önem taşımaktadır. Yapılan görüşmelerde, eşlerin ebeveyn olduktan sonra eş ilişkisini başarıyla götüremediği hem ebeveynlik hem de eş olmanın gerektirdiği sorumlulukları alamadıkları için ilişkide çeşitli sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bir başka deyişle hem ebeveynlik hem de eş olmanın gerektirdiği sorumlulukların yerine getirilememesi evlilik ilişkisinin

bozulmasına ve çeşitli sorunların yaşanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim ve gelir seviyesi düştükçe ise evlilik doyumundan ve beklentilerin tatminsizliğinden ziyade erkeğin kadına yönelttiği şiddet boşanma kararını düşündürürken, şiddetin doğrudan çocuklara yönelmesiyle boşanma kararının alınmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Yaşanılan sorunların eğitim ve ekonomik seviye ile birbirinden farklılaştığı anlaşılsa da çocukların yaklaşık 2-3 yaşlarına gelmesiyle boşanmanın gerçekleştiği görülmüştür.

3.1.2. Boşanma Sırası: *"...benim ailem de başta arkamda dursaydı buralara gelmezdi belki"*

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların boşanma sırasındaki yaşam deneyimleri kapsamında; boşanma nedenleri, boşanma sürecine yönelik adım atma süreçleri, boşanma sürecinde eş ile ilişkileri, boşanma sürecinde ebeveynlik algıları, bu süreçte psikolojik destek alıp almadıkları, boşanma sürecinin bireysel etkileri ile ayrılık süreçleri incelenmiştir.

Bu bağlamda katılımcıların çoğunluğu, **boşanma nedenlerini** aldatılma ve şiddet olarak vurgulamıştır;

"Onunla da aldatma yüzünden ayrıldım, beni aldattığı için ayrıldım." (G5)

"Ama yani her zaman bu üçüncü şahıslarla ilgili bir sıkıntımız oldu eşim tarafından. Yani benim olmadı, ihtiyaç hissetmedim hiçbir zaman böyle bir şeye. Tek sıkıntımız da bu oldu açıkçası." (G9)

"Yani işte bir bayan hani derler ya bir kadının düşmanı gene bir kadındır ve maalesef bunu bana yaşattı. Ve evime girip çıkan bir insanın olması kahvemi içen,

yemeğimi yiyen, ona içki sofrası hazırladığım bir insan olması zaten. Daha büyük bir hayal kırıklığına uğrattı beni." (G18)

"... evlilikte kendini çok böyle güçlü, nasıl diyeyim hayranlık duyulan bir adam olarak hissetmedi. Diğer kadın da evliydi. İş arkadaşıydı. Biz bir ara da görüştük. Onun hayranlığını ben o bilmeden ilişkilerini şey derdim ne söyledi ki bu, bu kadar gülüyor? Kadından gıcık kaptım ilk günden. Onu arkadaşlarım da bilir dile getirmişim. İstemeden bir gıcık kaptım elektrik aldım ama. Mesela bir ortamdayız söylediği şey de bir şey yok, espri yapmadı bir hayranlık daha onaylar gibi gülme, onaylar gibi bir tezahürat bir şey yapışlar. Şimdi ne söyledi ki bu kadar güldü. Ne söyledi ki yani ne yaptı ki bu şey var. Yani muhtemelen o hayran olunma o şey yapılma duygularını tattı diye düşünüyorum." (G20)

"Aslında yani bizim karı koca ilişkimiz de yoktu açıkçası. Yani 2009'da doğurduğum ilk çocuktan sonra ayrı uyuyorduk biz. Hem aldatması vardı." (G21)

"Hiç hissetmedim ki yani ancak da kendi istediğini erkek boyutu erkeğin istediği doğrultusunda hiçbir zaman bir bayanın duygularını öne süremez. Ben onlar için çok fedakârlık yaptım. Ne yemek beğenir ne onu beğenir. Hepsi sırf mutlu olsun diye mutlu olalım diye hep saçımı süpürge ettim. Yeri geldi yemek çöpe döküldü. Evdeki her şeyi çöpe attı. Yeri geldi ekmek bulamadık evde yani. O kadar bir içip içip şey ederdi. Yani çocuğun altınına kadar istedi, yani benden. O kadar beni aşağıladı ki ben artık gözümü kararttım. Yani düşündüm artık böyle bıçak çekme noktasına geldim. Ki ben çocuğumu ne hallerle ki yaptığımı kendini bilir. Ki benim rahmim, ters doğmuştu yani öyle diyeyim, kadınsal şey vardır, kendi de biliyor doktor kontrolünde. Ama farklı onların ailesinin doldurmasıyla üstüme açıldı. Ne yaptıysam ne kendisine ne ailesine hiç memnun edemedim. Yani bu bir gerçek. Beni farklı boyutta gördüler. Hep dolduruşa gelip bu şekilde hayatımızı kararttılar. Yani kendisi babasını kaybetmiş aslında hani baba sevgisi o da görmemiştir belki. Aynı anne sevgisi görmemiştir ama. Onun o hayata nasıl farklı

bir boyutta atılması o da belki ezildi edildi ama o zannediyor ki dünya hep böyle şeydir. Böyle at gözlüğü takar. Hani sevgi vermeyim, ilgilenmeyim, kaba davranayım. Hani baktığımda iyidir ama onları doldurarak hep bu şekilde hareket etti." (G15)

"Cinsel ve fiziksel şiddet boşanma aşamasında oldu. Bana tecavüz etmeye kalktıydı boşanma aşamasındayken... ve bunu da... Adam şunun yani zaten sorun şu. Bana zorla sahip olma isteği, sözlü olarak bile bu bir tacizdir. Bunu anlamıyor yani... o benim ve üstüme oturup ellerimi tutup beni evin içine kitlemeye çalışıp benimle beraber olmak istedi. Ne var ben senin kocanım deyip... ben sana hayır dediğim anda yatakta cinsel birleşme giriyor olsam ve ben sana hayır desem bu bir tecavüzdür. Doğru değil? yani literatürde polise şikâyet etsen böyle... ve sen benim oturup ellerimi bu tutup da üstüme oturup elle." (G4)

"...bu zorlama karşısında hamile kaldım. O gün kaynanama gittim. Anne dedim, böyle böyle... bana sus dedi, kocana sen yok diyemezsin. O kocandır ve sen yapmak zorundasın. Böyle bir şey yok... Ben deli çıktım dedim yani? Anlatıyorum gidiyorum yani bakma böyle bunu yaşadım. Her yerim mosmor. Ve bana diyor ki sus sakın böyle bir şey konuşma. Deli derler sana git evine. O gece karar verdim, kendimi atacağım. Yani öldüreceğim artık. Şimdi bunu kurtuluşu yok yani." (G17)

"Alakası yoktur ve çocuklarıma kötü bir örnekti zaten. Yani çocukları ona emanet edip da gidemem bir yere kesinlikle, öyle bir şansım yoktu yani... ya da çocuk mesela masada oturduk hep birlikte. Ben yemeğe hazırlarken, kurtarırken şeye... oğlum su su su dedi üç defa ve Çocuğa sarıldı boğazına ve tekrar tekrar söyleme bunları dedi... ben çocuğu çektim aldım elinden düşün. Yani o deyeceğine tamam babam ben vereyim... Sırf o çocuk, tekrar tekrar su dediği için, Üç yaşında çocuk daha düşünün... salacan çocuğun üstüne?! ve bir kere daha yaptı bunu yani ondan sonra... Biz ayrıldıktan sonra çocukları alırken de yaptı bunu…o yüzden yani daha fazla kalmasının bir şeyi yoktu benim için artık hayatımda." (G1)

"Ben içecem diyor, kabul edeceksin dedi, etmeyecem dedim. Neyse akşam oldu bu defa kavga ettik, artık ben bu şekilde görmeye tahammül edemiyorum. O geceyi ışıksız geçirdik, elektriksiz geçirdik yani mumla oturduk. Ben katlanamıyorum dedim, yani istemiyorum ya yapamıyorum. Artık o oturmuş konuşmuyor, maddenin etkisinde olduğunda konuşmuyor. Ben de istiyorum ki cevap versin. Konuşmuyor. Ben bağırıp çağırmaya başladım, bu kalktı mutfağa gitti, bıçak getirdi. Bıçağı aldı üstümüze yürümeye başladı, ben de çocukları aldım dışarı çıktım çığlık atmaya başladım. O arada polis geldi. Komşular polisi aramış, polis geldi. Ben de o arada kaynanamı aradım. Giremiyoruz içeriye. Neyse kaynanam polisten önce geldi, sonra polis geldi... Şikayetçi misiniz? kaynanam hayır şikayetçi olma dedi, olmadım. Sonra ee ikinci günü salı, polis gitti bu arada. Onu da aldılar beraber götürdüler. Ben evde yalnız kaldım." (G13)

"Düşünün 2 tane çocuk var, yataktan kalkamıyorsunuz o çocuklar ne yiyecek ne içecek. Yani çok kötü bir hastasınız ses telleriniz bozuldu, konuşamıyorsunuz, habire sürekli öksürürsünüz. Yataktan kalkamazsınız. Ve beni o halde çocuklar ne yer ne içer düşünmeden bırakıp o kadına gitmiş bir adam var karşımızda." (G18)

"Evet ekonomik şiddete de uğradım. Benim şirketlerimin hesaplarına... gitti İkimizin ortak hesabı vardı, oradan paralar çekti. Bu arada tabi evliliğimizin sonlarına doğru beni artık evde tedirginliğe iten, Bunu da söylemem gerekir, Eşimi sürekli işte benim onu para verirdim mesela, işten kazandığımı artırırdım. Bankaya koy diye benim adıma bir param dursun. Bir kadın olarak bir güvencem olsun isterdim. En son bir gün bankada para çekmeye gittiğimde benim bankada hesabımda para olmadığını gördüm." (G4)

"Ben de çocuğa adapte olmuştum. Yoğundur diyordum, çalışıyor diyordum. Çok umursamamıştım o 1 seneyi, 1 yaşına kadar. Ama meğersem başka bir dünyası varmış, hayatı... Kız arkadaşları her yerde... farklı farklı, İstanbul'da bile varmış yani... bana seminere gidiyorum diyordu, eğitime gidiyorum diyordu. Ama iki günde bir İstanbul'a

gidip buluşuyormuş. Mesela Moldovya'dan bir kız arkadaşı varmış. Buradan tanışıp o gitmiş galiba. Hep bunları daha sonra ekstreden çıkarttım ben bunları bulup. Biraz geç oldu tabi benim için çünkü bir sürü şeye beni kefil yapmıştı bu süreçte. Krediler çekildi, şeyler. O zaman belediyenin yeri daha yeni yapılmıştı, o zaman hak kazanmıştı. Ona bir sürü para ödenmiş, hepsini kaybettik. Kiramızı ödeyememiş, ödedim diyordu... benden alıyordu eczaneden. Ben güveniyordum, sonsuz güveniyordum maleseff..." (G21)

Aldatma ve şiddete maruz kalmak kişinin benlik saygısını ve özdeğerini derinden etkileyen olumsuz durumlardandır. Buna maruz kalan kadınların şiddet döngüsünden çıkıp boşanma kararı alabilmesi bir başarı olarak değerlendirilebilir. Çünkü kendine güvenini, özdeğerini ve cesaretini kaybetmiş bir kişinin önceliklerini belirleyerek güven alanı dışına çıkabilmesi için çevresel ve ailesel desteklere de ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte bazı katılımcılar **boşanma nedenlerini** sevgisizlik, kıskançlık, ilgisizlik ve eşlerinin alkol, sigara, kumar veya madde gibi bağımlılıkları olduğunu belirtmiştir;

"Kumar belki, yani biz boşandıktan sonra birkaç kişi kumarda gördüğünü söyledi gendini. Ama ne kadar gider bilmem." (G1)

"Madde almış ve kriz geçirdi marketin ortasında o yüzden işten durdurmuşlar. Ondan sonra artık neler olduysa ondan sonra olmaya başladı." (G13)

"Mesela dükkânı açmakla birlikte iyi paralar kazandı. Yenikent o zaman ovaydı yani. orda tek kuaför salonuydu, çok iyi müşteri, işi de güzeldi, mesleği de güzeldi... ama kumara düştü o süreçte. Tabi, büyük paralar kazanınca değişti, eve gelmemeye başladı. ee gece kulüplerine çok gitti. Hep sonra sonra ben bunları birleştirdim ve ortaya çıktı. Ben zaten eczanede çalışıyordum yani. O bana çık diyordu işten ama iyi ki de çalışmışım

yani benim bir SSK'm var belli bir süre en azından... ee durumu da iyiydi, evimiz falan hepsi vardı yani. Çok güzel yerlere gelmiştik, birden parladı ama hepsini kumarda kaybetti sonrasında. Son böyle 2009'da yani, çocuk olmakla birlikte tamamen evle bağı kesildi. Bağı kesildi, para falan veriyordu, yolluyordu yanındaki elemanlarla ama…" (G21)

"Çünkü bütün özgürlüğüm iş kadını anne olarak bütün özgürlüğüm elimden alınmıştı ve biz hiçbir zaman çocuğu bırakıp bu emzirme sürecinde ve 2 buçuk sene sürecinde ve ondan sonrasında da hiçbir zaman bir çocuğu ne bakıcı, bakıcımız bile varken bırakmayıp hiçbir zaman özel hayatımıza geri dönemedik yani biz. Hiçbir zaman bir yemek yemedik, Bir otelde kalmadık Karı koca olarak... hiçbir zaman cinsel hayatımıza geri dönmedik, hiçbir zaman yani." (G4)

"Hem eve gelmemesi... evine bakıyordu iyiydi o süreçte çünkü, 2013'te falan kötüleşti çünkü durumları. Bir bağımız yoktu. O 6 aylık süreçte iyi davrandı, çünkü biz yıllardır karı koca gibi değiliz... Etraf öyle biliyor sadece... Hamile kaldım. Birkaç sefer birlikte uyuduk, aldır bana dedi direkmen çünkü ben senden ayrılacağım dedi. Ben şaşırdım, blöf yapıyor sandım. altın için yapıyor sandım. Yok yok dedi, aldır dedi benim dedi bir sorunum yok senle, aldır dedi istemiyorum dedi ve 9 ay... ben de aldırmıycam dedim, sen ayrılsan da ben bu çocuğu aldırmıycam dedim. Tek başıma büyütürüm dedim. Doğurdum 1 ay sonra gitti zaten. Öyle de oldu." (G21)

"Zaten boşanmaya nasıl karar verdim. 35 yaşındaydım. dedim 40 yaşıma geldim, 5 yıldır hiç yani sevgisiz hissederim kendimi. 60 yaşında ayrılırsam, ben tamamıyla biteceğim. Benim sevmeye ve sevilmeye ihtiyacım vardır. o yüzden da elimi artık çabuk tutmam lazım. Zaten 5 yıl geçmiş yani hayatımdan, yeterince beklemişim, bütün çareleri da tüketmişim, her yolu denemişim yani. Mademki işe yaramadı, bir sonraki adıma geçebilirim mantığıynan boşanmayı seçtim. o zaman niçin kendimi cezalandırayım ki sırf toplum farklı bişey bekler senden diye." (G10)

Bağımlılık ya da ilgisizlik nedeniyle sona eren evliliklerde ailelerin fonksiyonlarını dikkate aldığımız zaman ekonomik ve duygusal işlevlerin yerine gelmediğini görebiliriz. Ailenin kaynaklarının tüm üyelerin yararını gözeterek harcanmadığı, kişisel menfaatler doğrultusunda harcanması diğerlerinin gelişimsel ihtiyaçlarını hiçe saymak anlamına gelirken; sevme sevilme, saygı gösterme ve özdeğerinin yükseltilmesine yönelik psikolojik işlevlerin yerine gelmediği de anlaşılmaktadır.

Bazı katılımcılar **boşanma süreçlerinde eş ile ilişkileri** kapsamında, eşlerinin kendisini bu süreçte rahatsız etmediğini, iyi ve sevilen bir insan olduğunu, çocuklarının babası olduğu için de ilişkilerinin kötü olmadığını ifade ederken; bazı katılımcılar, eşlerinin duygu sömürüsü yaptığını ancak ilişkinin kısa süre içinde bitmesi için elinden geleni yaptıklarını, koruma kararı çıkarttıklarını ve yıprandıklarını dile getirmiştir;

"Duygu sömürüsü yapar çocuklara. Babam ben sizi aradıydım bak işte motordan düştüm. Bakmadınız telefona falan... diyorum Haydi bakmadık telefona yanına gelince niçin çocuklara bunu söylüyorsun? Ben işte kaza geçirdim, seni mi arayacağım? ya da çocuklara deycem Gidin babanıza söyleyin? Boşu boşuna derim Hani bu biz olsak da olacaktı. Biz olsak da o kazayı geçireceksen o motordan düşeceksan da olacaktı. Napacaktın gelecektin çocuklarının önünde ağlayacaktın? belli etmemeye çalışacaktın. Belki de aramayacaktın. Korkutmamak için..." (G11)

"Yok, yok. Rahatsız etmedi beni. Hatta o biraz daha güçlüdür benden. Yani kanayan bişey varsa birinin kesip atması lazım. Eee ben evet kesmek isterim ama daha duygusalım kesemem. O daha soğuk kanlı, kesip atar o. Onun için rahatsız olmadım. Rahatsız olmadım." (G8)

"Dağa çıktım. Kendimi öldüreceğim artık yani dedim ya bitecek ya ben biteceğim. Dediğim an zaten bu kararı verdim zaten avukatımla konuştuydum. Avukatım işte hiçbir şey talep etmiyorum. Hiçbir ücret istemiyorum. Dosyayı açtı şey yaptı. Sen bana bırak,

işte hakların bu bunlardır. Bunları alabilirsin, budur, tazminatın var. Bir yıpranma payın falan var. Avukatıma dedim ve bir an önce bitsin bu evlilik hiçbir şey istemiyorum yani ne hapis yatsın ne başka bir şey ne bana versin, çocuklarına ne verebiliyorsam versin. Benim ona güvenerek bir şeylere başlamadım, ona dilenerek de yaşamayacağım. Yani vereceği para umurumda bile değil. Bir an önce bitsin artık boyutundaydık. Boşanmadığım sürece biliyorum ki gene gelecek gene geldi. 3 sene boyunca boşandım gene geldi. İçti içti gene geldi ama bu sefer neydi? Hemen polisi arıyorum. Bak 200 metre yasağın var." (G17)

"Ama o rolü çok atabildiğini düşünmüyorum. Halen de aynı roldedir yani ona bakarsan halen biz tekrardan evlenelim ister..." (G20)

"Ayrılmak isteyince de o ayrılmak istemedi. Hâlen daha devam eder yani öyle şeylere. Mesaj vermeye ya da çocuğu kullanmalara bilmem nelere falan filan. Böyle biraz bıktırdı ve ondan dolayıdır aslında benim gitmek istemem. ARAŞTIRMACI: Hıhı. Evet şey, psikolojik olarak bir mobbing var. Artı diğer taraftan… G2: Mobbing deyemen. İşte ne diyeyim duygusal şiddet diyebilirim." (G2)

"O çok agresifti ve ben sindik sonra daha agresif olurdu ve benim hakkımı koruyacak daha onun gibi onun agresifliklerine daha sert cevaplar verecek avukata ihtiyacım vardı, onu bulduk... ve bu süreç içerisinde yapmaya çalıştı dengesiz davranışlarını. Polis koruma kararı, mahkeme koruma kararı, aldım. Bana uyguladığı şiddetlerden dolayı ve… Bu sürede çocuk tabii ki mahkeme koruma kararıyla olduğunda, bendeydi... zaman zaman çocuğu kaçırdığım için beni öldürmeklen tehdit etti. Mahkemeye, hapse attırmakla tehdit etti falan filan. Bütün ailesi bu şekilde cephe aldı." (G4)

Bununla birlikte araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınların **boşanma sürecindeki ebeveynlik algıları** incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, eşlerinin kendilerini çocuklara kötülediğini, çocuklarının ise her şeyin

farkında olduklarını ve babası aradığında çocuğun telefonu açmak bile istemediğini belirtirken; bazı katılımcılar ise, boşanma sürecinin ortak karar doğrultusunda başladığını ve bu süreçte boşanma sonrası tek ebeveynliğin neler getireceğine dair bir kaygı yaşadıklarını ifade etmiştirler;

"Kötülemek yerine sadece yaptığı şeyler hani. İşte babam, siz annenizin yanında kalıyorsunuz ya ben burada tek başımayım." (G11)

"Ortak kararımızdı. Ee yani, şu şekilde düşündük. Çocuğun bu evde kalması gerekir, hayatında yeteri kadar zaten değişiklik yaratacayık. Evinin değişmemesi lazım. Ben teklif ettim yani istersen sen kal ben anneme gideyim veyahut ta bir ev kiralayım çünkü ikinci bir ev alacak bir birikimimiz yok. Böyle olmasını istedi, böyle oldu yani. Kızım için en sağlıklısının bu olduğunu düşündük, annesiyle doğduğu yaşadığı evde kalmalı... bir şey olmadı yani..." (G8)

"Daha uyumlu konuşmaya başladık, daha çözüm yolunda. Ben evdeyken yapamazdım bunu kabul ederim. En ufak şeyde saldırırdım, çünkü hiç tahammülüm yokdu. Otururum saat 9'da gelecem der, 12'de gelir mesela eve... bunu ben artık12de şey yapamam yani "aman canım nerdesin çok merak ettim" diye şey yapamazdım. Ama şimdi böyle bir şey olsa, yan alacam dersa 9'da da 12 olur, bir şey olur yani aman merak ettik seni yani nerdesin deyebilirim artık yani gendine kavga etmeden." (G10)

"Evet, evin ortasında böyle baygın resmen bu şekilde yatıyor. Çocuklar oturmuş onu izliyor, kaynanam da beraber, görümcem de beraber. Çocuklar oturmuş onu izliyorlar. Geçtim çocuklarımı aldım, abime bekle dedim, çocuklarımı aldım çıktım. Var olduğunu biliyor, var olduğunu biliyor 2-3 görüntülü konuşma yaptılar telefonda görüntülü konuştu birkaç kere ama ne oldu neden bu şekilde olduğunu bilmiyor. Çocukları her türlü şekilde yani... asla yasak koymadım görüşmeyin etmeyin babanızla diye ama çocuklar görüşmek istemiyorlar." (G13)

"Bazen arada bir arıyor. Çocuk açmak istemiyor. Her şeyin farkına vardı zaten çocuk artık büyük yani. Artık ondan sonra tartışmalarımız yükseldi. Bir dönem artık dedim tamam ayrılmış olabiliriz ama bu çocukların seni görmeye ihtiyacı var. Hani bunlar erkek çocuğu, bunların güzel günleri olacak ergenliği olacak, tüylenmesi olacak. Yani benim anlatacağımı senin anlatman... Çok güzel şeyler sundum yani benim dedi ortamım iyi değil dedi, evim yok dedi. Dükkânda yatıyorum, orda yatıyorum burda yatıyorum. Tamam dedim sen uyumak istediğinde ben işte bir odalı evimin ben anahtarını veririm annemlerde yatarım. Sen onlarla uyu, maksat zaman geçir hani... aralarını bulayım gibisinden, seni tanısınlar en azından..." (G21)

"Öncesinde evet, yani o güne kadar elimize kâğıdı alana kadar. "Nasıl olacak, ne olacak? Ne gelecek başıma yapabilecek miyim? 2 Çocuknan napacayım, nasıl geçineceyik, ne yiyeceyik, ne içeceyik?", sanki da yani bunlar çok, hayır. Ama çok soruldu bu sorular beynimde... Ondan sonra kendiliğinden oldu." (G6)

"...bana çok zorluk çıkardığı için. Çok şey yaşattığı için bana. Boşandıktan sonra böyle. Yani tabi çocuk için işte gelecektim, alacaktım, getirecektim gibi şeyleri için konuştuğumuzda. Olmuyor yani ben annemle babam gibi yapamıyorum şu anda. Araştırmacı: Öfkeniz var. G9: Öfkem var, evet öfkem var." (G9)

Boşanma nedeninin ve süresinin, boşanma sonrası ebeveynlik sorumluluklarını ve paylaşımlarını etkilediği görülmüştür. Mevcut sistemdeki eş ilişkisi sona erdikten sonra ebeveynlik ilişkisini devam ettirebilmek için dengeyi yakalamakta ve tek ebeveynli yaşama uyum sağlamakta kadınların kendi bireysel ihtiyaçlarını değil, annelik rollerini önceledikleri dikkat çekmiştir. Bir başka deyişle kadınların özellikle annelik noktasında hassasiyetlerinin olduğu ve kişisel çıkarlarını geri planda tutarak en az sorunla ve taleple ilişkiyi sonlandırmayı tercih ettikleri dikkat çekmiştir. Eşler arası iletişimin iyi olduğu noktalarda ise hem bireysel hem de annelik süreçlerini daha iyi yönettikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca araştırma kapsamında, boşanma süreçlerinde kadınlara **çevreden gelen tepkiler**in ne yönde olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, boşanma sürecinde kimseyle görüşemediklerini, çocuklarının kendilerini bu süreçte zorladığını, eşinin ailesi ile sorunlar yaşadıklarını belirtmiştirler;

"Zaten öyle bir oldum ki kimseyle görüşemez olduydum yani... Zaten evime misafir gelemezdi, onları terslerdi... yahut ben birine gittiğimde arardı nerdesin falan filan hep böyle... ve onlar da çoğu yalanını yakaladılar yani... Yani olmayacak şeyleri aslında bir hayal dünyasında yaşadığı için... Mesela en basit örneğini vereyim size arkadaşının eşine demiş ki biz balayına Paris'e gittik... öyle bir şey olmadı. Ya da İtalya'da bilmem nereye gitmiş, hiç oraya gitmedi... Yani hep böyle bir hayal dünyasında yaşadı... O yüzden etrafımdaki insanlar hep bana doğru karar verdiğimi söylediler yani ve yanımda da oldular... zaten yani 3-5 kişi sayılı etrafımda ve hala daha yanımdadırlar yani onlar." (G1)

"Hala beni en çok zorlayan değildi. Aslında tek zorlayan şey çocuklar. Hiç ben bu kadar çevreyi ya da ailemden zaten bununla ilgili bir olumsuz şey almadım. Babam da dahil olmak üzere kardeşlerim hep destekledi. Onu olumsuzluktan zaten biliyorlardı. Hiç kimse bizi tanıyan, ikimizi tanıyan, hiç kimse ya bunu yapma demedi. Sadece onun ailesi tabii onların da işine gelmedi. Çünkü hâlâ daha görüşmek istiyorlar benimle. Görüşmüyorum ben yani görüşmede kısa telefon konuşmaları zorunluluktan kaynaklı görüşmüyorum. Onlar ailenin dışına beni çıkarmak istemediler. Hani ailesi ve kardeşleri. Ama çok enteresan. Benim boşanmamdan sonra işte dediğim gibi altı kardeşler hiçbiriyle görüşmüyormuş." (G14)

"Mesela biri diyorlar ya işte güzelliğini kullan onu yap bunu yap işte meyhane de temizlikçilik mi yapıyorsun? Ne var en sevdiğim iştir benim temizlik yapmak. Gerçekten öyle zevk ala ala yaptığım bir şeydir. Stres atıyorum ve gurur duyuyorum yaptığım işten. Çünkü gerçekten hem temiz yaparım detaycı yani. Bundan gurur duyarım. Geçen barmen

arkadaşımdı işte çağırdı. Ya diyor yani annemi bile bu şekilde ben görmedim. Burada yalnız yaşayan bir insanım yeğenim de altımda oturur. İşte titiz birine ihtiyacımız vardı. Gerçekten çok temiz yaptın teşekkür ederim işte falan filan korona da olmuştu onlar. Biz demek bu pislikten hasta oluyoruz. Temizlik gördü evimiz. 3 tane yani bu şekilde söyledikleri zaman bile insanın hoşuna gidiyor ya illa başka bir şey olmasına gerek yok bu şeyde. Yani işte temizlik yapmak hiç tipine gitmiyor. Hiç ne olacak yani?" (G17)

"Bilmelerine rağmen. Aman olur benim köken ailem de değil, daha geniş ailemde yetişkin erkekler şey dedi mesela. Aman ne oldu faydası neydi sana ne var yani öyle şey oldu bitti. Sen karısısın o öyle eğlenceydi gibi yaklaşımlar oldu. E bunu her erkek yapar ne var? Anladı işte hatasını geldi ne var diyen oldu. İşte herkesin evlilikten beklentisi farklı olduğu için herkes kendine göre çok çeşitli türlü yorum yaptı yani ona bakarsan." (G20)

"Babamı, babamı ben 10 Kasım 2020'de kaybettim. Ee defin işleminden sonra annemi eve bıraktım. Dedim ki ben bir markete gidip geliyorum. O markete gidip gelişimde ben avukatı aradım. Ve işlemlerin başlaması için hız vermelerini istedim. Öncesinde bir talebimiz olduğunu falan filan. Neyse çok girmeyeceğim buraya. Olayı başlatmalarını resmi olarak istedim, rica ettim ve bunu ona da söyledim. ee, Biz boşandık. Boşandıktan sonra, Tabii babamı kaybetmiştim artık babamı kaybetmeden önce ona söz verdiydim, her şeyi nasıl bıraktıysan öyle devam edecek diye. Bir tek sözümde durmadım (ağlamaya başladı) ...Annem zaten şaşırmadı. Annem hissederdi. Onun annesi da hissettiği için yani naptınız ne ettiniz. Mesela ben, O'nun annesi tarafından Ne Oldu be Kızım? Naptınız diye oğlundan haber aldıktan sonra bir kere bile aranmadım ve hatırım sorulmadı..." (G6)

Yakın çevreden alınan tepkilerin destekleyici olmaması, kadının kendini yeniden sorgulamasına, zaman zaman suçlamasına veya geniş aileye dair kırgınlıklar oluşmasına yol açmaktadır. Anlaşılmak, empatik bir şekilde dinlenilmek, bireylerin yaşadığı

zorlukları aşmasına yardımcı olacak en temel destek mekanizmaları arasındadır. Bu bağlamda aile ve arkadaş gibi yakın çevreden destek görmemek hem bir kadın olarak hem de annelik rolünün gerektirdiği sorumlulukları almakta süreçleri zorlaştırmakta olduğu ortaya çıkmıştır.

Ek olarak kadınların **ayrılık sürecindeki yaşam deneyimlerine** ilişkin elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcıların, eşlerini bağımlılık tedavisine başlattığını, ayrılık sürecinin daha önce başladığını ancak netleşmesinin uzun yıllar sürdüğünü ifade etmektedir. Bazı katılımcılar ise ayrılık sürecinin gebelik döneminde veya doğum sonrası dönemde gerçekleştiğini, bu süreçte morallerini yüksek tutmaya, stres olmamaya çalıştıklarını ifade ederken; bazı katılımcılar ise bu süreçte sigara içmeye başladıklarını ve bu nedenle sütünün kesildiğini, psikolojilerini toparlayabilmek içinde yürüyüş yaptıklarını belirtmiştirler;

"Boşanalı şöyle... yurtdışında olalı 2 sene oluyor. Fakat biz ondan öncesinde Kıbrıs'ta iken de bir evdeydi bir dışarıdaydı, yani başka evde yaşardı. Çok zor durumlara düşerdi. Alkol tedavisine başlatırdım, eve almak zorunda kalırdım. Eve aldığım zaman hani biraz toparlanır diye düşünürdüm, gene aynı şeyler söz konusu olurdu. Yaklaşık üç sene var ayrıyız işte." (G5)

"Bir 6 ay, 7 ay sürdü ondan sonra boşandık zaten. Çünkü eylülde girdim. Hesapla Eylül, ekim, kasım, aralık, ocak, şubat, mart, 10 Mart'ta boşandık." (G7)

"Evet 3 aylıkken. Evet 3. ayımda eski eşim dediydi bu çocuğu ayrı büyütelim, kanamam oldu hemen akşamına, çok şey yaptım. Ama çok fazla bebek istediğim için hep kendimi çocuğuma şey yani onun sağlam olması için, kendi psikolojimi sağlam tutmaya çalıştım ve odaklandım nitekim... ve o şekilde gitti. Yani bir yanım çok acı içindeydi." (G16)

"Evet ordan çökmedim yani. Tamam sütüm gitti ama eee çünkü şey... Sigara içmeye başlamıştım o süreçte. Belki ondan da gitmiş olabilir. Ya da ağlayamamıştım ama hiç üzülmedim, sadece yürümek istiyordum. Annemlere bırakıyordum, ben yürüyecem diyordum. Saatlerce yürüyordum yani..." (G21)

Ayrılık ile aile sistemindeki en önemli alt sistemlerden biri olan karı-koca ilişkisinin ortadan kalkması kişilerin yeni bir sistem kurma çabasını da beraberinde getirmektedir. Burada yeniden hem kendi dengesini bulmak hem de sistemi bir dengeye oturtmak ve uyum sağlayıp devam etmek kişilerin sorun çözme süreçlerindeki başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Sorunu algılayış ve harekete geçme şekli ne kadar dengeli ve başarılı olursa bu dengeyi kurmak ve uyum sağlamak da o kadar kolay olacaktır. Bu noktada kişilerin gerek aile veya çevre gerekse uzman desteği almasının bu süreçleri kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte **kadınların boşanma süreçlerine ilişkin bireysel etkiler** kapsamında ne yaşadıkları incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, boşanma sürecinde alkol bağımlısı olma durumuna geldiğini, şaşkınlık yaşadıklarını, çaresiz hissettiklerini ifade ederken bazı katılımcılar ise, yaşamlarına devam etme noktasında iş bulmak ve çalışmak istediklerini vurgulamıştırlar;

"Evet, bu olayları öğrendikten sonra neredeyse alkolik oluyordum. Yani hem içki içmeye başladım. Hem sigara kullanmaya." (G18)

"Zordu, yani neye uğradığımı şaşırdım birden. Hani öyle bir laf yapıyordu ama ben blöf yaptığını sanıyordum hani altınlar için. Ama sadece o süreçte işte, lohusalıktan çıkmıştım ama emziremedim sütüm kesildi... sonrasında anladım yani. ya dedim ben kendime niye yapmışım bunu. Çok huzurlu hissettim. Tamam tek başıma kaldım, ne yapacam, nasıl evi geçindirecem düşünceleri oldu ama bir yanım da çok güçlüydü..." (G21)

"“Korkum şöyle ki aslında ve çok agresif, çok sinirli Kendini böyle daha Güçlü, herkesten böyle kendinden korkabileceğini düşünen tipte birisi ve şu ana kadar sessiz kalması... bir kere kadın sığınmanın damına çıktı. Oradan atlayacak gibi bir şeyler." (G11)

"Çaresizlik. dedim bak bu hayatta en çok insana yanlış yaptığın şey çaresizlik hiçbir zaman çaresiz hissetmeyin, her şeyin çaresi vardır. Yani ben mesela işimde sıkıntılı. Yani dedim ki yani bir iş var etme. Her zaman bir aksilik çıkar. Hiç neydi işsiz kaldım ve işte meyhane de olmadı. Doğru düzgün ödemediler, başka iş buldum gene orası yeni açıldı var işte. Yeni açıldı, tutulmadı…İşe ihtiyacım var halbuki. Oraya bağlamışım kendimi ve hesap yapıyorum tek tek işte buradan bunu alacağım. Bu hafta kiramı öderim işte bunu bunu yaparım. Çocuğa bunu alırım işte ev masrafım budur. Günlük tek tek hesap yapıp adım atıyorum şu an." (G17)

Kişilerin yeniden yapılanma sürecinde hem kendi bilişsel ve duyuşsal süreçlerinin ne kadar önemli olduğu, hem de bu süreçte destek mekanizmalarını kullanabilme becerisinin ne kadar öne çıktığı görülmektedir. Buna ek olarak kendini güçlü hissetmek veya ihtiyaçlarını karşılayabilme noktasındaki ekonomik özgürlük ve yeterlilik de kişilerin boşanma sürecini daha rahat geçirdiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcıların çoğu **boşanma sürecine ilişkin adımları nasıl attıkları** incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar eşleriyle ilgi alanlarının farklı olduğunu, evlilik süreçlerinde şiddete maruz kaldıklarını, eşlerinin kendilerine ve çocuklarına olan ilgisiz tavırlarından dolayı evliliklerini yürütemediklerini ve bu şekilde boşanmaya karar verdiklerini belirtmiştirler;

"Ama son ikinci çocuktan önce boşanmaya karar verdim ben aslında. Çünkü yürütemedim bir türlü. Fark ederdim yani bir şeyler ödenemez ve ben zora girmeye devam

ederim. Kendi evimi kiraya verdim annemlere yakın bir ev tuttum, bütün evi yalnız başıma taşıdım." (G1)

"Evet... Hatta ben isterdim dansa gideyim. Yok derdi, gitar çalmayı isterdim, yok derdi, dövme yaptırmak isterdim, yok derdi. Tabi bunların hepsini biz boşandıktan sonra hepsini yaptım o ayrı mesele. Son Kıbrıs'a geldiğinde, kız kardeşim eşi ben ve o yemeğe gittik yemekte dedim ki Aspava'ya gittiydik. Bana de ki mesela ayın 2 haftası burada olacağım. İyi bir tasarımcıydı ama hala daha yapar davetiye işi yaptık. Boşandıktan sonra da çok iş yaptık biz. Gel burada bir yer açalım ODTÜ zaman yeni açıldı. Mükemmel bir copy center kurabilirik. Tasarımlar her şeyi yapabilirdik. Yok dedi ben Kıbrıs'a taşınmam tamam. Nasıl olacak? Belki 5 sene sonra taşınabilirim ya da 10 sene sonra ya da belki hiç taşınmam. Nasıl yani dedim? Gelip gideceğim. E ben? ailemle yaşamaya devam... yoktur dedim öyle bir dünya. O zaman dedim boşanalım. Tamam dedi hiç ikiletmedi..." (G17)

"Ne zaman ki işe girdim ve dedim ki ben de bir insanım benim de mutlu olmaya hakkım var ki mutlu bir anne olayım ve illaki eksikleri olan bir çocuk olacak. Sonuçta anne babasıyla yaşamayan… o zaman karar verdim ve boşandım. Ondan sonraki süreç tabi bambaşka... bambaşka bir hayatın olur. Hem annesin hem babasın" (G7)

"Bir de çocuğumun önünde şiddet gördüm. Bu beni yıktı zaten. Artık orada bir çizgi çekmem gerektiğini anladım. O gün gözümü kararttım. Her şeyi bitirdim yani. 11 temmuzdan beri." (G15)

"Ben kendim yakaladım. Benim için çok kötü bir süreçti o zaten. O 4 yıl boyunca da çok şeyler yaşandı işte benim ağlama krizlerim, sinir nöbetlerim. Her zaman söylerim, hani evlatlarıma en büyük zararı o 4 yıl boyunca oldu. En son işte 2016 yılının mart ayında işte geçirdiğim sinir nöbeti üzerine eve ambulans geldiğinde çocuklarımdaki gözlerinde o korkuyu gördüğümde. Böyle bir hani insana bir tokat gibi gelir ya öyle bir tokat gibi geldi.

Ya ben naparım, niye katlanırım? Yani bana bir şey olsa çocuklarıma kim bakacak deyip ayrılma kararı aldım. Ve nisanda da bu işi bitirdim" (G18)

Boşanma için karar alıp uygulamaya geçmekte "annelik"in ön plana çıktığı görülmektedir. Evlilik içinde yaşanılan her türlü istismara birey olarak boyun eğip, göz yumarken çocuklara bir zarar geleceği veya geldiği anlaşıldığı zaman çok net bir şekilde boşanma sürecinin başladığı anlaşılmaktadır. Burada çevresel söylemlerin, toplumun beklentilerinin ve içinde yetiştiğimiz ataerkil yapının etkisi olduğu düşünülmektedir. "Yuvayı dişi kuş yapar", "kol kırılır yen içinde kalır" gibi atasözleri evlilik birlikteliğinde kadına yükümlülükler verdiği ve başarılı ya da başarısız atfettiği bilinmektedir. Buradan hareketle kadınların içselleştirilen bu rolleri annelik dürtüsü ile yıkabildikleri ve çocuklarını koruma içgüdüsüyle mutsuz oldukları evliliği sonlandırma girişiminde bulundukları girişiminde bulundukları görülmektedir.

Bununla birlikte kadınların **boşanma şekli** incelendiğinde ise, katılımcıların çoğu, anlaşmalı bir biçimde boşandığını, evliliklerinin tek celsede bittiğini ifade ederken bazı katılımcılar, ayrılık sürecinin uzadığını ve anlaşmalı ayrılamadıklarını belirtmiştir;

"Tek celsede bitti." (G1)

"Ne gereği var bu evliliğe o zaman noktasına geldim. Ayrılmak isteyince de o ayrılmak istemedi." (G2)

"Yok hiç pişmanlık yaşamıyorum. Hep zaten eşim istedi ayrılalım anlaşmalı ayrıldık. Dedik anlaşamıyoruz ilk tabii. Hani yok mok desem de ondan sonra ayrıldım." (G3)

"Sonra bir yıl da öyle bir evin içinde çekişmenin sonunda da karar verdik ayrılmaya, yani ben karar verdim ayrılmaya. O da bunu kabullenmedi ve boşanma sürecimizin sonunda da kendisinden kabul etmesiyle boşandık." (G4)

"Aynen aynen, smooth bir geçiş olsun isterdim. Yani bir anda ev okul, arkadaş çevresi her şey değişmesin. Hem beklerdim 1. sınıf da bitsin, ondan sonra o yaz tatili döneminde yapacaktım bu işi. Rasgelmedi öyle. Şubat tatili dönemine denk geldi. Çünkü bir ev buldum ben yani by chance. Bir sitede... arada çünkü bakardım sitelere, çok uygun fiyatlı, full eşyalı, çok güzel bir yerde. İşte şimdi kaldığım evdir zaten hiç kaçmadım. Uygun eeee şey apartman dairesi ama 2 katlı bir apartman ama 4 daire var sadece... zemin katı, bahçe benim falan böyle yani vuruldum resmen 5 sene önce ve aradım konuştum emlakçıynan görüştüm. Öyle çok hızlı oldu. Öyle da olunca bu fırsatı kaçırmayım dedim ben, birazcık da dedim zaten aha ilkokula da başladılar işte bir değişiklikleri bu olsun. 3 ay önce sonra fark etmeyecek... deyerekten ben taşınacağım güne kadar o hala daha algılamadıydı benim taşınacağımı da gerçekten ve taşınırken evde kalmadı, evde olmadı yani o günlerde. Yatmaya geldi ama ben toplanırken hiç beni görmedi. Çok az yardım etti taşınmama. Ben da çok talep etmedim açıkçası. Zaten eşyalıydı eşya almadıydım işte birkaç parça bişey aldıydım. O yüzden öyle çok büyük eşya... Benim eşyalarımı taşıdım. Kolay adapte olduk ama o da ben da sonrasında." (G10)

"Ve 1 celsede işte. Şansım da aynı avukata gidince de isimleri verdim. Yahu dedi bu isimler yabancı değil. Bir dosya çıkardı bana. Eşinin adının geçmediği cümle yok. Gerisini dedi ben okumayacağım sana. Ve çaldı. Ve gerçekten yani düşünsene 9 sene vardır 10 sene vardır. Aynı insanla beraberdir ve ben bu zamanda bile söyledim. Sen 10 sene vardır bir insanla berabersen hatadır bu." (G18)

"Türkiye'de görüldüğü için dava ben avukatıma vekalet vermiştim. Dolayısıyla ben hiçbir aşamasını bilmiyorum Tanık olmadım. O sırada Eski eşim de Türkiye'deydi galiba

O da hiçbir sürece katılmadı ama boşanmayı kabul etmiyordu yani herhangi bir suçlama vesaire bir şey yoktu iki tarafta da." (G19)

"Tek avukatla ama tek celsede anlaşmalı şekilde boşandık." (G20)

Boşanma sürecinde yaşanılan travmatik olaylar daha sonra aile üyelerinin karşılaşacağı sorunları etkilemektedir. Yaşanılan sorunlar ve kişisel tutumlar da elbette ki boşanma sürecini ve nasıl gerçekleşeceğini etkileyen kriterler arasındadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler **boşanma sırasında baba çocuk ilişkileri** bağlamında incelendiğinde, bazı katılımcılar boşanma sırasında eşinin çocuklarına, kendileriyle ilgili olumsuz söylemlerde bulunduğunu, evde olmadığı zaman çocuklara çeşitli sorular sorduğunu, çocuklara ilişkin ebeveyn yabancılaştırma sendromu yarattığını belirtmektedir;

"Bir de müdahale ediyor evin içerisine ben evde yokum mesela. Anneniz nereye gitti? Çocukların kafasına böyle. Şey, şüphe soruları ondan sonra ne yediniz ne pişirdi ne bileyim saçma sapan evin içerisinde yaşamaya başladı. Gene ona da bir şey dememiştim umursamam bu saatten sonra ne olacak? Zaten silmişim adamı ama çocukları ciddi zehirledi. Anneniz neye güvenerek beni bıraktı, neye güvenerek beni bıraktı? Kendime güvenerek bıraktım." (G14)

"Yani mesela çocuk bendeyken konuşurduk işte, annen öyledir. Annen hırsızdır. Annen evdeki şeyleri çaldı. Farklı farklı boyutta yani içip içip farklı farklı boyutta konuşur benimle." (G15)

"...çocuğu alıp gaçırıp... ve çocuğumun önünde bu arada bana çeşitli defalar da senin annen orospudur senin annen kötü kadındır. Çocuğumun duyacağı şekilde ve çocuğumun önünde bana şiddet uyguladı... bunu... Ben bunu çok zor atlat... atlatamadım...

hala daha atlatamadığım şeyler bunlardır yani. Hala daha, gızım bana şey der, anne der, hatrılan der babam sana vurduydu der. o eve gitmeylim der. Bana da vuracak der, ben orada kaldığımda…" (G4)

"Babası ne demiş kendine korkarım demiş annen seni benden kaçıracak..." (G3)

"Çünkü çocuk gittiğinde babaya baba hala daha ben annenden ayrılmak istemiyordum. Annenin istedi. Bir de o sorumluluk üstümde. İşte ben anneni severim, çocuk gelir annem işte düşündüm ben barışırsın babamla falan filan. Nerden çıktı Deniz bu? E işte babam seni sever ya. Hiçbir zaman istemedim suçlayım kendini. İşte baban yüzünden oldu falan. Yok anneciğim biz beraber yapamayız falan işte" (G9)

DSM-V'te ebeveyn yabancılaştırma sendromu henüz bir patolojik durum olarak yer almasa da bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmasına dair öneriler vardır (Güler, 2017). Genellikle boşanma ile fark edilen bir durum olsa da evlilik birlikteliği içinde de ebeveyn yabancılaştırma olduğunu söylemek mümkündür. Burada en fazla çocukların duygusal istismara uğradığı ve hem gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması hem de ebeveynleriyle olan ilişkilerinin (özellikle ileriki yıllarda) sağlıksız bir zemin üzerine kurulmasına yol açması olasıdır.

Son olarak katılımcıların çoğu **boşanma süreçlerinde çevreden aldıkları desteklere** ilişkin, ailelerinin yanında olduğunu, sosyal çevrelerinin desteğini hissettiklerini ve hem kendilerinin hem de çocuklarının psikolojik destek aldığını belirtirken; bazı katılımcılar, ailesini kendisini suçlu görmelerinden dolayı engellediğini ve bu nedenle aile desteği hissedemediğini vurgulamıştır;

"Evet benim ailem de başta arkamda dursaydı buralara gelmezdi belki." (G13)

"Ama bir şansım olsaydı da keşke alıp çocuklarımı annemle, babamın yanına gidebilseydim." (G11)

"Evet, evet... yani babamın çok büyük desteği var bana." (G3)

"Evet kesinlikle ve arkadaş ve aile desteği çok önemli. Yani Sadece yorum yapmak anlamında değil yanında olmak ve destek vermek anlamında da çünkü o dönem Mesela Türkiye'ye gittiğimde her yere kardeşim benimle geldi Vesaire ve tek başıma yapabileceğimi zannetmiyordum zaten tüm bunları... yani işte yanımda küçük bir çocuğun elinden tutarak…mümkün değildi yani Aile desteği olmadan bu tür kararlar verilemiyor." (G19)

"Kesinlikle. Zaten çocukları da ara ara gönderirim psikoloğa. İlla bir sorun olsun değil da hayatının bir parçası olsun. Sırf o şey algısı olmasın yani deli miyim da psikoloğa gidecem yani." (G10)

"Aileyi ben engelledim. Çünkü sürekli arayıp işte aldım, gittim falan filan. Konuşmak istemedim aslında, çünkü beni suçluyordu. Öyle gördükleri küçüktü. Yani yanımda olan görümcem işte annelik… bu çocuklarını alıp yuvayı bozmak mı falan filan benim bu arada dayanamadığını ve kaç zamandır çığlık attığımı söyledim ve beni kimse duymadı... Ve bu saatten sonra da tedavi görmüş etmiş umurumda değil. Neyse bebeği aldırdık. Cemaliye annem yanımdaydı. Gerçekten o dönemde çok kendimi çok suçladım, o bebeğe kıyıp. Çünkü bir de artık yasal sürenin sonundaydık, büyümüştü, sağlıklıydı. Yani anlattık öyle sanki hepsini peş peşe yaşadım ama bir bakıyorum üç ay neredeyse bu şekilde devam etmişim. O mesela ilk gece hatırlarım, vücudumu nasıl ovalayıp derimi koparmak istedim; ondan sonra bir bakıyorum karnımda bebeğimle tekrardan böyle yaşama sarılma çabam. Çünkü buradan iki tane çocuk var. Neyse ev bulduk yerleştirdik işte ufak tefek eşyalarınız eksik, onları tamamlıyoruz. İşte erkek kardeşim çocuklara bakıyor. Ama hep içimde bir ses "Anne niçin benden vazgeçtin?". Rüyalarımda sürekli

bir bebek ve bunu yani beş altı senede atlatabildim. Sürekli uykularımda yani vicdan azabı çok duydum bu bebek için. Ama şu an mesela diyorum iyi ki aldırmışım yani iyi ki onu dünyaya getirmemişim. Kürtaja karşı olmam iyi ki işe yaramamış ve yapmışım bunu." (G17)

Boşanma sürecinde hem duygusal hem de ekonomik bir zorlama ile karşılaşıldığı aşikardır. Bu süreçte destek almak kişilerin sorun çözümünde kilit öneme sahiptir. Araştırma bulgularında uzman desteğinden çok aile desteğinin ne kadar kıymetli ve destekleyici olduğu görülmektedir. Kadınların özellikle ataerkil bir yapıda yeniden bir düzen kurabilmesinde kendini yalnız hissetmemesi, güçlenebilmesi ve mücadele edebilmesi için önce aile daha sonra ise profesyonel bir destek alması gerekliliği söylemlerde de göze çarpmaktadır.

3.1.3. Boşanma Sonrası: *"Ben eşimin yanında kendim değildim, ben kendimi buldum.."*

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların boşanma sonrası yaşam deneyimleri incelendiğinde; boşanma sonrası ilişkiler, boşanma sonrası destek sistemleri, boşanma sonrası kişisel gelişim süreçleri, boşanma sonrası ebeveynlik algılarındaki değişimler, ile fiziksel özelliklerinde yaşadıkları değişim incelenmiştir.

Bu bağlamda araştırma kapsamında **boşanma sonrasındaki duygusal durumları** bağlamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunun, boşanma kararı verdiklerinde güçlü hissettikleri, çocukların boşanma sürecini kabullenmeleri dışında çok fazla sorunla karşılaşmadıklarını ifade ederken, bazı katılımcılar ise eşinin yanında kendisi gibi olamadığını, yorgunluk hissettiğini ve evlilik süreçlerine dair herhangi bir güzel anı hatırlamadığını ifade etmiştir;

“Boşanmadan sonra böyle 6 ay falandır. Öyle kendimi kötü hissederim. Boşanma kararı verirken çok güçlü hissederdim kendimi. Hiç böyle şey hayırlı karar verdim oldu, bitecek falan. Ondan sonra böyle bir çöküş yaşadım kendi içimde.” (G2)

“... bağımlı bir karakter haline geldim ve ben ben hatta ayrıldığımda gerçekten buse bunu ben şirketimin bir işi vardı ve bunu böyle anlatırken gözlerim dolar. Ben ki eski kurumunda bütün protokolü ben yapardım. İşlerimiz buydu zaten. Devlet dairesine girecem, Sağlık Bakanlığı'nda herkesi tanırım. Kapısının nerede olduğunu karıştırdım, gidemedim. Yani bulamadım insanları bulamadım yani orda... yani resmen böyle ilk defa şu köyden indim şehre insan gibi girip devlet dairesine nasıl hitap edeceğimi insanlara şey yaptım çünkü 3 4 yıl boyunca bu bütün hep elimden alındı. Alındı bir şekilde. "sen otur, ben yaparım, sen gitme, ben şey yaparım!" (G4)

“En çok öfke neydi bilirmin ve çok zor geçti, yeni yeni geçti bu öfke... tekrarlamış gibi olurum ama şudur: yani yahu 22 yıllık fedakârlık! Bunun için miydi?!? nasıl ben bu kadar büyük bir aptallık yaparak ısrarcı olmadım. Söylediklerine inandım, güvendim, başımı eğdim. "tamam, ok! çalış sen da ben tamamım mutluyum" Hayır, mutlu değil. Neydi o şey... Pollyanna... Polyanayı oynadık. Mutlu değildiniz...” (G6)

“Yani aile hep derdi tabi sen kendi başına kadın başına napacan. Yani her şey koca değil, bir yatak mı koca! gelmesin onu da istemiyorum yani. Bunları ispatladım yani onlara... Kimseye ihtiyacım olmadı, çalıştım, işten çıkardım giderdim ütü yapardım, ev temizliğine giderdim. Çok maratonlu bir hayat oldu ama ben başardım, yani ayakta durmayı başardım. Yani nasıl desem, yani o adama geri dönüp aynı şeyleri yaşamak bana ölüm gelirdi yani. Bazen oraya gitmeyi düşünmüyorum. derim beni o adama götürecekseniz, mecbur kalırsam beni öldürün, götürmeyin. Çünkü gitmek itemiyorum ben o adama gitmek istemiyorum artık... sonra ben ehliyet almaya karar verdim, ailem karşı çıktı tekrar. Ben alacam dedim benim ihtiyaçlarım var... çocuğum var, benim çocuğumu

kim doktora götürecek, hasta oluyor kim götürecek, bir yere gitmem gerekiyor gidemiyorum." (G13)

"Çocuk, çocuk bakımı dışında çocuğun bunu kabullenme sürecinin dışında hiçbir sorun olmadı. Çünkü zaten dediğim gibi hayat becerileri hayatta kalabilme, hayatı sürdürebilme becerilerim zaten vardı." (G20)

"Çevremde iyi ve güçlü bir çevreydi. Onlar çok yol gösterdi yani bir şekilde. Dediğiniz doğrudur yani bu şekilde çevresi olup yol göstermeyen bir insandım. Biz Kıbrıslılar özellikle, Kıbrıslılar diyorum. Bizim çevremizde baktığımız zaman hep böyle şeyden çekiniyorlar. Ben hiç çekinmedim. Ben o günün olduğu gibi şu anda bugünüm var yani utanılacak pek çekinemeyecek bir şey gibi gördüm. Hatta dediniz ya biraz önce ismim açıklanmayacak falan... benim için o da dert değil, ismim de olabilir yani. Yani bunu yaşıyor muyum ben şu anda yaşıyorsam budur önemli olan." (G5)

"Yani dedim ya gerçekten iyi olmuş ya çünkü ben eşimin yanında kendim değildim ben kendimi buldum dedim "sen yani seni kimse kısıtlayamaz nasıl oldu da sen..." Ama eşimi severdim." (G3)

"Tamam okumaya karar verdim. ee o dönemde tamam başladım güçleneyim çünkü self comapssion denilen şey, öz değer, değer verme kendine... ben kendime değer vermezdim ve kendime değer vermediğim için da daha güçsüzdüm. Değer vermediğimi fark edince ve buna çalışmaya başlayınca, daha bir güçlendim yani. Daha bir sağlam basmaya başladım. Şimdi kesinlikle severim yani kendimi da, daha önce hiç olmayan bir duyguydu benim için..." (G6)

"Mesela düşünün deniz var ve denize gidip yüzmüyorlar. Ne yapacan evin içinde bütün gün, yani gel otur kadın muhabbeti hep yani bütün gün temizlik yapan çocuğun dersleriydi oydu, kendinize de vakit ayırın. Hadi bu akşam okey oynayalım, okey alalım.

Yok bilmem yani aslında beni orada da durduran en başta anlatamam aileyi ailem diye gördüğüm için. Yani onlardan geçerim. Hani eşimi böyle hatırlamam benim güzel bir vakit geçiren yani adamın ben evde olup da. Ne çocuklarıyla benimle böyle kıymetli, değerli zaman geçiriyor mesela hatırlamam. Ama o arkadaşlarımla yaptığım hiçbir şeyi de unutmam." (G17)

"Yorulduğumu çok söyledim. Hani bunu çok ifade ediyordum. Çocuklara yansıtmaya başlamıştım artık bu süreci. Yani bıktım demiyorum da sesim çok yükseliyordu artık ev içinde. Bunu gözlemledim ve farkına vardım. Halbuki sakin bir ortamı vardır bizim evimizin. Ama baktım çok yükseliyorum yani böyle..." (G21)

Boşanma kararının alınması ve boşanmanın gerçekleşmesinden sonra yaşamlarına dair tüm sorumluluğun kadınlara kalmasıyla birlikte hangi noktalarda kısıtlandıklarını ya da edilgen hale geldiklerini görme şansını yakalamış oldukları düşünülmektedir. Bu durumun en iyi cam tavan sendromu ile açıklanabilir. Mevcut potansiyellerini kullan(a)mamalarını fark etmeleri ve yeniden özgürleşmeleri ancak bu istismar edildikleri ilişkiden uzaklaştıkları zaman dikkatlerini çekmiştir. Bu nedenle pek çoğu için boşanma travmatik değil, iyileştirici bir süreç olarak yorumlanmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, kadınların **boşanma sonrası ekonomik durumları** değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, eşinin nafakasını ödemediğini, ekonomik sorunlar sebebiyle psikolojik sorunlar yaşadığını, geçinmenin günümüzde zor olduğunu, baba eksikliği sebebiyle çocukların yetişmesinde zorluklar yaşama ihtimaline karşı kaygı duyduğunu ifade etmiştir;

"Maddi açıdan evet hala daha belki aynı düzeydeyim ama..." (G1)

"Dedim bu çocuk özel derse yazdırdım dedim aylık bu kadar dedim yarısını sen ver yarısını ben vereyim gayet normal bir şey söyledim kim dedi diyor bana dedim biri demedi

hani böyle dediği zaman bende hemen parlarım aslında benim de öyle hemen parlama şeyimde var yani e dedi sana nafakayı veriyorum dedim maşallah ne nafakaymış." (G3)

"Çok büyük avantajlarım olur Türkiye'de boşansam. Çünkü ben orada eğer ki boşanırsam orada verilecek olan şey parası, çocuklara nafaka vardır ve orada hiç kaçamaz. Burada da bağlandı ama çekti gitti, yurt dışında, ben de uğraşmadım. Yani güzel olacaktır fakat işte uğraşmak da istemiyorum. Sevdiğim bir insandır, aman uğraşayım da çocuk başına bu kadar nafaka bağlattırayım diyemiyorum. Biraz birkaç ay ihtiyacım var. Yeni başladım çalışmaya, her şeyi yoluna sokayım. En çok destek veren de babamdır benim. İstemedi yani kesinlikle böyle evlilik olmaz diye. ...biraz önce ev diye feryat ettim... ben. Bu eve geçişimin sebebi ve nedeni, üçüzlerle apartmandaydım. Güzel bir apartman dairem vardı Yenikent'te. Balkonda yaşadığımız bir takım psikolojik, yani benim psikolojik sorunlarım oralarda buldum ettim filan. Eşimin da kazadan sonraki zamanıydı. Biz o evi kiraladık ve burada bir bahçeli eve geldik. Çünkü o dönem bir şey alma durumum yoktu ve arkasına zaten başka şeyler girdi. O evi sattı ve aldı gitti parasını" (G5)

"Zor. Nasıl zor? Çok zor aslında. Geçinmek zor. Hele bu zamanda çok zor. Bir de çocukları eğitmek zor. Babada olmayınca iyice zıvanadan çıktılar. Gene biraz bağırır diye korkarlar. Sessiz dururlardı. Tabi korkutmak yanlış bir şey de. Eskilerin de bir sözü var. Baba korkusu olacak falan derler yani. Gerçekten özellikle erkek çocuğu. Ben zapt edemiyorum." (G12)

Ortak velayetin olmaması ve annelerin çocuk bakımında birincil sorumlu hale gelmesi, babaları bu sorumluluklarından çoğu zaman uzaklaştırmış, anneleri ise ekonomik anlamda olduğu kadar duygusal anlamda da yormuş ve yıpratmıştır. Bu bağlamda yasalardaki eksiklikler özellikle kadınları erkeğe daha bağımlı ve muhtaç duruma düşürmekte, güçlenmesi önünde bir engel yaratmaktadır.

Ayrıca bazı katılımcılar, hafta içi ve hafta sonu dahil olmak üzere hem kendi hem de çocuklarının geçimlerini sağlayabilmek için sürekli çalıştığını belirtirken, katılımcıların bir kısmı da sosyal yardımlar ile geçimlerini sürdürmeye çalıştığını ifade etmiştir;

"Hayat aslında çok zor. Çok zor dönemler geçti. Arabam yoktu, çocuklar rahatsızlanıyordu. iş... yani geçim çok zordu özellikle. Çok zorlandığım dönemler oldu. İşte işten çıkıp ekstra ütüye temizliğe giderdim, pazar gün çalışırdım bir arkadaşım bakardı çocuklarıma da. Ama çok şükür toparladım. o zamanlarda zorlandım." (G13)

"Ama sosyal yardımdan para alırım, onu bilir." (G15)

"Borcun harcın içindeyim, kiramı dedim ödeyemedim dedim ilk aydan ve işte yürümüyor yani. 3 iş yapıyorum. Yetmiyor." (G17)

"Evet aynen öyle oldu... ha sıralama dediniz pardon. Eşit olarak zorlandım çünkü... Çocuğun şey, küçük oğlumun zatürre olduğu dönem oldu, besleyemedim. reflülü bir bebekti. Sıkıntılı bir mide sorunu yaşıyordu. İşte özel mamalar alınması gerekiyordu, emziremediğim dönem de oldu. Ben bunu hiç yapamadım. Çocuk hep hastaydı çünkü sosyal hizmetlerden destek istedim... benim SOS'in olduğu kadar sosyal hizmet yanımda olmadı benim... yani o kadar mama dağıttıklarını biliyordum, surlar içinde görüyordum duyuyordum ve ne bez alabiliyordum ne mama alabiliyordum..." (G21)

"Ama bitirip geri çekilmek olmaz olmamalı. Hadi benim 2 tane çocuğum beni ayakta tutuyor ama ne olursa olsun o sınav hayat yaşamak için mücadele etmek için değer. Günün sonunda hepimiz öleceğiz. Her türlü ölümler olacak, yaşayacağız, ayrılıkları yaşayacağız. Ama şu bir gerçek var, ne kadar çaresiz olup geri çekildiğin zaman daha çok küsüyorsun." (G17)

Yasalardaki zorlayıcı unsurların ya da yaptırımların yetersizliği babaların boşanma sonrası ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesine de yol açmaktadır. Bu noktada da anneler hem ekonomik hem de piko-sosyal anlamda daha fazla yıpranmaktadır. Özellikle boşanma öncesinde de sorumluluklarını yerine getirmeyen bir baba modeli olan durumlarda, boşanma sonrasında da bu durum katlanarak artmakta ve kadın çocukların her türlü ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğü ile yalnız başına mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Devlet tarafından sunulan nakdi sosyal yardımlar ise asgari geçim şartlarını bile karşılamaya yetmediği için aile üyelerinin her türlü gelişimsel ihtiyacının yetersiz bir şekilde karşılandığı ya da hiç karşılanmadığı, hatta bazen temel fizyolojik ihtiyaçları boyutunda bile yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların boşanma sonrasında **tek ebeveynli hayata adaptasyon** süreçlerine dair neler yaşadıkları incelenmiştir. Çocuk sayısı arttıkça karşılaşılan sorunları n arttığı görülmektedir. Bazı katılımcılar, çocuklarıyla birlikte ev sorumluluklarını paylaştıklarını, bu bağlamda çocuklarının kendilerine yardımcı olduklarını ifade ederken, bir katılımcı ise, boşanma sonrasında kendisini toparlayamadığını, sürekli çalışmak ve eve gitmek istemediğin, çocuklara da bu bağlamda yararlı olamadığı bir süreçten geçtiğini dile getirmiştirler;

"Bizim, herkesin kendinin sorumluluğu vardır, yani başka türlü zaten o ev gidemez. Zamanında durumumuz iyiydi, bakacımız varken de gene vardı o. yani biri çöpü boşaltırken biri masadaki tabakları kaldırır, her şeye yardım ederler. Akşam yataklarını düzeltiyorlardı, o çok hoşuma gitti izlediğimde (mutlulukla) birlikte yapıyoruz yani." (G5)

"Yani son 2 yıl açıkçası şeydi. Birazcık iplerin ucunu kaçırdıydım ben. Çünkü dedim ya kafa bittiydi benim için. Kendimi böyle daha çok işe işte mesela işim biter diye eve gitmek istemezdim. Yani benim işim şeydir. Çalışma saatleri freedir belirli maaşımız olmadığı için. Freedir, yani ben evden de çalışabilirim. İstediğim saatte istediğim ofise gidebilirim falan filan. Ama ben işimi bitirirdim. Eve gitmek istemezdim mesela. Çocuğum

olmasına rağmen. Koptum yani çok koptuydum böyle çocuğa da artık faydalı olamıyordum. Çünkü o evde olmak istemezdim. Ya da işte ne bileyim temizlik yapmak istemezdim. Yemek yapmak istemezdim. İstemezdim yani. Normal şartlarda bütün bu yükleri zaten taşıyan benim, yani benim şu andaki hayatımda hiçbir şey değişmedi benim için. Yani sadece yeni bir eve geçtim. Onun dışında hayatımın süreçleriyle ilgili herhangi bir şey değişmedi. Sadece yatağa girdiğimde yanımda birisi uyumaz anlatabildim mi yani." (G9)

"Eeee haftada 1 iki haftada 1 temizlikçi gelir o bir temizler tertipler... oğluma çok tertipli olmayı öğrettim, tam bir feministtir o da. o yüzden o kendi dolabını da tertipler, yatağını da yapar, kıyafetlerini da atar. Her akşam yıkanır da diş temizliğini da yapar falan. O zaten çok işi kolaylaştırıcı bir çocuktur. Ve babasının deyimiyle oğlumuz çekip çevirir evi. Yani o eğitimi aldığı için, bizim evdeki alışkanlıklarını diğer eve getirdi, Allahtan tam tersini yapmadı yani. Yoksa tam tersini yapmak daha kolaydır. Ama Allah'tan.." (G6)

"Tabii. Bana gelecek çocuk işte anne benim için fark etmez düşün mutsuz olduğu yere gitmek ister ben bu sıkıntıları aşayım diye. Dedim yok. Beraber sıkıntı çekeceğiz, beraber aşacağız. Büyük oğlum da diyor annem benim de çamaşırlarımı yıkar mı çok daha fazla kirletmem diyor. Evde oturuyor." (G17)

Tek ebeveynli yaşama adaptasyon sürecinde yeniden rollerin ve sorumlulukların dağılımı, ilişkilerin yeni duruma göre kurulması ve yönetilmesi en zorlayıcı durumlar olmaktadır. Eşlerin boşandıktan sonra ebeveynlik rollerini başarılı bir şekilde sürdürebilmesi ve geniş aile tutumlarının yapıcı olması ise bu süreçleri kolaylaştıran unsurlar olmaktadır.

Ayrıca bazı katılımcılar, boşanma sonrasında tek ebeveynli bir hayata adaptasyon süreçlerinde çok zorlandığını, uyku bozukluğu yaşadığını, maddi gereksinimlerini

karşılamakta güçlük çektiğini, sorumluluklarına yetişemediğini ve aile ziyaretleri yapmaktan çekindiğini vurgulamıştır;

"Yani hem anne olup hem çalışmak, bu evli de olsanız boşanmış da olsanız zor bir şeydir yani, kolay bir şey değildir. Çünkü evli arkadaşlarımda da aynı şeyleri gördüğüm için "hah, bana has bir şey değil" diyebiliyorum. Ama tabi ki şey önemli, eğer eş desteği varsa, kesinlikle yük hafifleticiyse o anlamda tabi ki çok önemli, o anlamda evet zorlanıyorum diyebilirim." (G19)

"İlk bir sene toparlanmaya çalıştım açıkçası, maddi açıdan toparlanmaya çalıştım. Yalnız kaldığım için o olmadan yaşamayı öğrendim ilk bir sene boyunca uyumadım... hala daha uyku düzenim yok şu anda bile..." (G1)

"Ama çok zorlandım... Araştırmacı: nelerdi o zorlayan noktalar seni anne olarak, artık tek başına kızınla yaşarken? G4: anne olarak tek başına kalmak değil, kızım olduğunda çok iyi hissederim çünkü benim çok ciddi anlamda yalnızlık kaygım var..." (G4)

"Bir sitede kalırdım orda... O zaman park yerine bile arabalarda özel kumandamızla açılırdı apartmana kilitle girerdik, özel kilitçiklerimizle sitede kuaföründe alışveriş merkezi lüks bir yerde yaşardık... 11 katlı binalar düşün. Köye geldim sonra..(gülerek). (G7)

"Evet çok zor olmadı... 1 sene zaten o öyle gittiği için yani aramadım ben. Bir anda. mm onun ilk 1 senesi bocalamaynan geçti... şöyle yani, kendine mi, kendi hayatına mı baksın, çocuklarınan nasıl ilgilensin... yani farkına varmadı. Daha doğrusu o hayatına devam etti ama, ben evden çıkınca... şimdi ben evdeyken çocukları yatırırdım o 10'da da gelse 12'de da gelse o çocuklar aynı yerde yatırdı. Ama şimdi öyle değil. O ilk sene çocukları alması gerekir ve o gün işi lazım hiç olmasın. Şimdi 12 yaşındadırlar

kalabilirler evde 1-2 saat yalnız ama 7 yaşındayken kalamazlardı. e bu ondan bocaladı.. e tamam bu akşam bu işim var almayım, e tamam yarın akşam da bu var derken böyle ansızın 1 hafta çocukları hiç almaz, hiç görüşmezler. E bunun kavgasını da... 1 sene da böyle bir bocalamaynan geçti onun adına. Şimdi tamamdır. Her sene daha iyiye giderek artık hiç..." (G10)

"Yetişemiyorsun. Gerçekten yetişemiyorsunuz. Bir de Türkiye'deyken ben daha fazla yardımcı elemandan falan daha çok yardım alıyordum. O da kısıtlı." (G14)

"Evet. Biri bana sormasın yani demesin kocan nerde ama sen yalnızsın çocuklarla. O 4 yıl kendimi ve çocukları eve hapsettim. Düşün aile ziyaretleri yok. Şey yok, bir şey yok. Yani ondan sonra işte yavaş yavaş ben bu döngüden çıkmaya karar verdim ve çocuklarım. Şimdi tahtaya vurayım tatilimizi de yaparız. Denizimize gideriz, havuzumuza gideriz. Olduk yani çocuklarla paylaşımlarımız çok olmaya başladı." (G18)

Kişilerin yeni kurdukları aile sistemine adaptasyon sürecinde aldıkları sosyal desteğin önemi açıkça görülmektedir. Yeni rol ve sorumlulukları üstlenme ya da yaşamını yeniden bir dengeye oturtup düzenlemek ve buna hazırlıklı olma da aynı derecede önem taşımaktadır. Boşanma ve tek başına yaşama fikrini kabullenerek bu yola çıkmak güçlüklerle karşılaşıldığında üstesinden gelmek için kişilerin mücadele etme düzeyini de etkilediği anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, kadınların **boşanma sonrası yeni bir ilişkiye bakış açıları** incelenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların çoğu yeni bir ilişkiye başlamaktan korktuğunu, kendilerinin ve çocuklarının bu fikre hazır olmadığını, yeni bir ilişkiye başlama durumunda dahi evlilik düşüncesine karşı olduğunu, bekar birinden daha çok çocuğu olan biriyle birlikte olmayı tercih ettiğini ifade etmiş olup yaşadıkları olumsuz deneyimin yeni bir ilişkiye başlama noktasında negatif etkileri olduğunu vurgulamıştırlar;

"Ben tercihlerimi kesinlikle şu anda değiştirmek isterim. Evet, boşanmış ayrılmış çocuklu biri... Hedef koydum. Öğretmen boşanmış ayrılmış çocuklu... bu hedefi koydum..." (G7)

"Yani anne olarak, onlara arkadaş olmak... Yani başka birini geçirip hayatıma... yani tabi ki geçmek istiyorlar, çok basit görmeye çalışıyorlar seni ama istemiyorum yani ben kimseyi hayatıma dahil etmek. Bir niyette değilim. Çünkü bir adamı eve getirmek işte bu adam sizin babanız artık bizimle yaşayacak, asla!!" (G13)

"Erkek arkadaşım daha önce bizde kalırdı yani bende kalırdı sadece geceleri bende kalırdı. Bu arada ben ilişkilerimi öyle çok çocuğumun gözü önünde yaşamam. Onu da bilin. Çünkü inandığım için ona güvendiğim için ve oğlum da çok sever." (G3)

"Mesela evlendim boşandım bir daha evlenmeyi asla düşünmem. Bu arada onu soracaksan bir daha evlenmeyi düşünürmün, bir daha asla düşünmem... ee, biriynan beraber yaşarım... hatta mümkünsa hatta böyle çocuğu olan biriynan belki yaşarım ki böyle bir beklentisi da olmasın benden..." (G4)

"Ben hayatıma birini sokamadım mesela, bu kadar zaman olmasına rağmen. Hiçbir Erkeği bu yolun karşısına koyup da benim ilişkim diyemiyorum, diyemiyorum yani bilmiyorum. Fazla da şey bir adamdı bu kadar soruna, bu kadar alkole, şuna buna rağmen de kültürlü, aklı başında, konuşulabilecek, sohbet edebilecek bir insandı. Bilmiyorum yani benim de beklentim oydu, ihtiyaçlarımı karşılayabilen bir insandı. Bu konuda, zihinsel olarak... onun için çok fazla birini de yerine koyamıyorum, koyamayacağım da zaten, öyle inanıyorum..." (G5)

"Yan, o arada ben kendimi kapatmayı da doğru bulmazdım. Çocuklarımın hayatına yeni birini da dahil etmeyi doğru bulmadım. Ne kendimi kapattım ne birini dahil ettim işte öyle bir şekilde gider. Tanışırlar illa yani karşılarında çok da fazla samimi olmaya gerek

yok, onu yani ayrı zamanlarda yapabilirim yani ben sevgilimnan.. Bilirler, artık büyüdükçe kızıma daha çok, onun algısı daha açıktır. Kız çocukları her zaman gerçekten ben canlı yaşarım yani bunu... bilirler evet sevgilimdir ama yani hep hayatımda olacak diye bir şey yok. Bu yaşlarda yaşayabilin böle şeyleri, benim yaşlarımda yani. Çünkü benim da o zaman sevgilim var... tabii yani şeyler da çok, sorular. İşte "benim ne zaman sevgilim olacak, senin var" e sen 12 yaşında, farklı olacak senin böyle olmayacak. Sen daha çok seçici olacan, beraber karar vereceyik (gülerek) falan filana gelir ama.. En azında yani bir kadının, bir çocuğa kadının sadece anne olmadığını öğrettiğimi bilmek, özellikle erkek çocuğuna, kız çocuğu illaki bir şekilde deneyimler. Ama erkek çocuğu için zor bir yol. ve bunu psikologla da çok konuştum ben. Tutumum daha farklıydı geçen seneye kadar. Ama tabi yaşları itibarıynan da. Artık dedi bana anlatabilin kendilerine. Çünkü annelerini rahibe olarak gören bir çocuklar yetiştirmek istemen dedi bana büyük bir ihtimal değil mi. Çünkü dedi oğlun da bir gün eğer, karşı cins, heteroseksüelse ve bir kadın seçeceksa hayatına, yani fark etmez da erkek da seçebilir yani ama, onu annesinin rol modeli olaraktan hiçbiriyle birlikte olmamış bir kadını tercih etmek hastalıklı bir durumdur ve yani bunlardan dolayı biraz da zaten erkeklerin biraz da her şeyi ben yapayım ama evleneceğim kadın sadece benim olsun, bakire olsunu... bu şekilde de bir şeye yönelebilir dedi bana, hiçbir şeyi bilmemesi çocukların. Orda böyle bir aydınlandıydım yani. Bilmeme rağmen hiç kendim düşünemediydim." (G10)

"Mesela ben şey mesela anlayayım atlatmak isterim. O evde yaşanan olaylar olur ya şu bir nebze nasıl bir insan gerçi bunu söylemek bile tecavüze uğrar da zoraki bir şey olur ya o. Zorla ya bir insanı memnun eder zorla yani o onlar gelir gözümün önünde sanki gene bir insana mahkûm kalacakmışım gibi esir olacakmışım gibi. Ne bileyim, nasıl o gözümün önünden. Sanki isterim öyle beynim alınsın silinsin de yerine başka bir beyin. Hani ilerideki hayatım da mı bu böyle olacak. Hani kimseye hiç erkek görmek istemem o derece o konumdayım." (G15)

"Benim güvenim sarsıldı. Ben işte dediğim gibi sana 5 sene oldu. Ben hayatıma kimseyi almadım. Gerçi en büyük sebebi çocuklarımdır diye gösteriyorum ama benim karşı cinse olan güvenim inancım yoktur." (G18)

"İşte biriyle tanıştım işte evlenmek istedi falan filan. Hep böyle korkuyorum hani dedim ki bak iki tane çocuğum var. Emin misin işte yani bak bunu çok söyleyen oldu ama farklı tepkiler gördüm. Yani bak bir iki tane çocuğum var, birini çocuğuna babalık yapmak kolay değil, babalık değil tabii ki ağabeylik yapacaksın ama sorumluluk almak zor. Ben evliliğimde çok şey yaşadım gerçekten yani ve adamlardan iğreniyorum, korkuyorum. Tekrardan birine güvenebilir miyim, biri bana dokunabilir mi bunun bilincinde değilim." (G17)

"Çok ciddi bir boyuta gitmedi ama hani o da özel sebeplerden dolayı. Hani bekar oluşundan dolayı ben ileriye götürmedim. Düşünemedim bekar insanla evli bir insan birbirini anlayamaz mantığını şimdi anlıyorum ama. o tamamlarım dedim ama olmazdı kafamda. Ben evlenip ayrılmış sorumluluk bilen bir insanım. Çünkü beyefendi bana mesela hadi gece çıkalım bir kahve içelim, ben gelemem çocuğum var diyordum. e baktım iş kötüye gidecek böyle, yani tartışacağımıza dedim ki seda sen evlilik yaşamış bir insanla, senin sorumluluğunu anlayan bir insanla yola çıkmalısın deyip vazgeçmiştim. Yoksa o da iyi bir pozisyondaydı, kafa dengi... ailelerimiz kültürlerimiz uyabilirdi ama ee düşündükçe, insan yaşadıkça bunu anlayabilir." (G21)

Bir eş seçiminde kişiler beklentilerini karşılama kriterlerini dikkate alırken boşanmış annelerin benzer deneyime sahip birileriyle birlikte olma isteği dikkat çekmektedir. Hem duygusal ihtiyaçlarının giderilmesi hem de ebeveynlik sorumluluğunun ne demek olduğunun farkında olan kendileriyle empati kurabilecek birini tercih ettiklerini ifade ettiler. Bu durumda içinde yaşadığımız sosyal yapının da etkisi yadsınamaz. Boşanmış ve çocuklu bir kadının aynı statüde (boşanmış ve çocuklu bir erkek) ile birlikte olması daha hoş karşılanmaktadır. Öte yandan elde edilen sonuçlar

katılımcıların yeniden evlenmeye sıcak bakmayan bir tutumda olduğunu da göstermektedir. Özellikle boşanma sürecinde haklarını daha fazla alamayan kadınların bu tutumda olduğu da dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte, kadınların **boşanma sonrası iş yaşantılarına** dair veriler değerlendirildiğinde ise, katılımcıların çoğu iş yaşantılarında problemlerle karşılaştıklarını, çocukların gereksinimlerini karşıladıktan sonra hazırlanıp işe gitmenin zor olduğunu, sorumluluklarına yetişemediklerine dair düşünceye sahip olduklarını ifade ederken, bir katılımcı, boşanma sonrasında iş yaşamında herhangi bir problemle karşılaşmadığını, babalarının çocuklarla ilgili olduğunu ve kendisine destek olduğunu vurgulamıştır;

"İş yaşantımda problemlerim oldu. En büyük problem de sabahları işe geç gitmem. Hala daha da yaşıyorum. Çünkü Haspolat'tan çıkıp iki çocuğu farklı okullara bırakmak, ikisini hazırlayıp evden çıkmak gerçekten zor. Haspolat trafiği var her birini bırakmak lazım. Küçük çok bana bağlı, aşırı derecede mesela üç defa kapıdan geri dönüp anneme bir sarılayım, anneme bir sarılayım der sürekli... bunu benim evet amirim anlar, Anlar beni ama bakanlığın müdürü ve diğer müdürlerim beni anlamaz... anlamadılar yani bir türlü... Evet işime gidiyorum, hatta gereğinden fazla da çalışıyorum ama o sabahki geç gelmem ve 8'de işte olan gerekirken 8.30 da 8.40 ta işe gittiğimde onlara batıyorum." (G1)

"Bir şey gelir aklına ararlar falan. Çocuk da senden ilgi bekler. Her şeye yetişememe. İlk baştaki derdim oydu her şeye yetişememe." (G2)

"Boşanma olumsuz etkilemedi iş yaşamımı. Çünkü dediğim gibi zaten çok destek babası. Yani mesela en basidi bu sınav haftası biraz farklı bir uygulama oldu, sınav haftası ders de kondu bize. xx lisesindeyim ben, bizim lisede saat 1e kadar ders yapılacak ama kızımın okulu öyle bir kural koymadı 12de biter, hatta bazen 11buçukta. Önceden bunu

öğrendiğim için babasına dedim ki bu 15 gün böle böyle. Yani bu çocuğu birinin alması gerekir okuldan. Ben bire kadar dersim var alamayacam. Yani orada sınavı bittiğinde eve gelip dinlenmesi lazım, okulda kalıp perişan olmasın. Tamam dedi ben izne çıkayım.15 gün izin doldurdu, her gün çocuğunu sınavı bittiğinde aldı götürdü. Dersleri paylaştık. İşte benim zaten edebiyat öğretmeniyim. Türkçe dersini, birkaç ezber dersini çalıştırmayı ilgilenmeyi ben üstlendim. Birkaç dersini o üstlendi. Bu şekilde yardımlaşarak. İşimi olumsuz etkilemedi." (G8)

"İş yani açıkçası bunu da hissetmedim. Yani bir fark hissetmedim. Çünkü şu anda babam yanımda." (G9)

"Evet yani çok şükür en iyi şekilde toparlamaya çalışıyorum. Elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorum onlar için. Şu an için tek sıkıntım işsizim. ee iş sıkıntımı da halledersem çok şükür bir sıkıntım kalmaz." (G13)

"2 sene pandemi girdi, hep evdeydim, iş birazcık daha ikinci planda kaldı, çok vakit ayırabildim çocuğuma. O bir sanki bize avantaj olarak döndü." (G19)

"Tabii ki, çok (vurgulayarak) iyi gelmişti yani... Güç olarak hani çalışıyorum, hoşuma gidiyor. Hemen anahtarı vermişti eczacı... ne bileyim, kendi işimdi... herkesle yeni tanışmıştık. Tanıyanlar oluyordu aynı camiadan çünkü ilaç satanlar işte sen geri döndün diye..." (G21)

Boşanma sonrasında yeni bir işlevsel sistem kurmak ve hem ebeveyn hem birey olarak sorumluluklarını aksatmadan yerine getirebilmek oldukça başarı gerektiren bir zaman yönetimi gerektiriyor gibi görünmektedir. Ancak bu da kadınların daha fazla yorulup yıpranmasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda toplu taşıma başta olmak üzere altyapı ve sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği akla gelmektedir. Ya çocukların bakımında destek sunacak bir aile desteğinin yetersizliği, ya da kamu ve yerel

yönetimlere ait ücretsiz ya da düşük ücretli etüt merkezlerinin olmayışı kadınları hem ekonomik olarak zorlamakta hem de çocukların gelişimi için tüm sorumluluğu tek başına almasına neden olmaktadır. Öte yandan her iki ebeveyn de sorumluluklarını almaya devam ettiği sürece bu durumun zorlayıcı ya da yıpratıcı olmadığı da anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınların **boşanma sonrasındaki kişisel gelişimleri** incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, çocuklarıyla babalarının ilgilendiği bir dönemde yalnız kaldıklarını ve daha mantıklı düşündüklerini, istedikleri zaman kendilerine vakit ayırabildiğini ifade ederken bazı katılımcılar ise, kendilerine zaman ayıramadıklarını ve bu durumun en büyük sorunlarından birini oluşturduğunu belirtmiştirler;

"Evet oğlumu babasına gönderdim. Zaten tatildi. Babasına gönderdim. Böyle yalnız kaldım. Çünkü yalnız kaldığım zaman dediğim gibi çok daha mantıklı düşünürüm, kendimi bulurum ne istediğime karar veririm. Bu sefer daha iyi hareket ederim daha iyi adım atarım. Bu bana çok iyi geldiydi. Oğlum için da." (G3)

"Hayır! (Çok net) Şu anda en büyük sorunlarımdan biri kendime zaman ayıramam. Ama bu kızımla ilgili bir şey değil. Bu gene, yeni ilişkim olduğu insanla konuştum... işte sürekli iş, çocuk ve ondan dolayı ben hayatımda mesela düşün. Bu süreç içerisinde ilk defa hani kaç aydan sonra ilk defa dün bir erkek bir arkadaşımın, normal gendi arkadaşımnan dışarıya çıkıp yemek yedim yani. Güneyde... yani. Bu benim çok zevk aldığım, yani çok ultra lüks sevdiğim bir hayat değil ama böyle arada bir gün bir arkadaşımdan istediğim gibi giyinip kendimi aynaya bakıp da bu benim deyip da süslenip gittiğim, ilk... ilk neredeyse ilk yani... Yani 1-2 kere daha yazda yapmışımdır, şimdi yalan söylemeyim... ama ilk yau yani anladın... yani öyle koşa koşa Eziç'te yemek ye değil... yani gerçekten aynanın karşısına bakıp evet yahu. Yani çocuğun bende olmadığı günler da çünkü sürekli ya işte yalnızlık kaygımdan dolayı erkek arkadaşımın götündeyim, ya iş

yerindeyim... Dolayısıyla yani öyle giyinip saçımı bunun için yıkayıp darayıp çıkma. Yok yani dün akşam vardı yani." (G4)

"İstediğim zamanı ayırabilirim." (G8)

"Yani tutup ben dışarı çıksam bir arkadaşımda otursam. Düşünmüyorum yani, ben çocuklarım olmadan bir yere gitmek istemiyorum." (G13)

"Bilmiyorum zaman bazen yetiyor. Bazen yetmiyor. Yani mesela. Çok isterim mesela bir günlüğüne tatile gitmeyi. Bunu çok istedim bu sene özellikle. Bir gün yani. Yalnız başıma. Evet. Dinleyelim kafamı geleyim olur. İmkân yok tabi böyle bir şeye. Sadece hayal." (G12)

"Yani 1 de yatıp 5.30 da kalkmak... 2 saat uyku... mesela, kitap okumaya çalışırım. Severim kitap okuyayım. Müzik dinlemeyi severim, yani o kadar. Çiçek, çiçek ekerim sürekli... çiçek falan ekerim, onlarla vakit geçiririm... ama sessizliği severim yani onlar yattıktan sonra o 1-2 saat evi toparlarken bile o sessizliği severim... o kendime ayırdığım zaman dilimi o… dışarı çıkmak derseniz dışarı çıkmak kısmı şu anda... Yani düşünün ki bir hesaplamışım, en son 7 ay önce dışarı çıkmışım. Çünkü araya pandemi da girdi bilmem ne da girdi... Yedi ay evvel çıkmışım, dışarıya. Ve böyle, evet içten içe bi şeyler var, evet dışarı çıkmak isterim. Ne bileyim ben, arkadaşlarımla eğlenmek isterim ama şu anda yok yani." (G1)

Çocuk bakımı ve onların ihtiyaçlarını giderme noktasında annelerin kendi dinlenme ve eğlenme hakkından feragat ettiği dikkat çekmektedir. Halbuki ebeveynlik tutumu açısından bir değerlendirme yaptığımız zaman önce bakım verenlerin kendi iyilik halinin geliştirilmesi ve korunması önerilmektedir ki çocuklarına daha faydalı olabilsinler.

Ayrıca bazı katılımcılar ise, eskiden yapmaktan çok hoşlandıkları aktiviteleri evlilik süreciyle birlikte yapmadıklarını, ancak boşanma sonrasında tekrar yapmaya başladıklarını ve kendisini dinlediğini, eğitimlerine devam ettiklerini ve yabancı dil kursuna giderek kişisel gelişimlerine katkıda bulunduklarını ifade etmiştirler;

"Mesela ben önceden çok müzik dinleyen, işte söyleyen kendi çabamla tabii söyleyen birisiydim. Bir baktım kitap okuyan. İşte kütüphanem var kendimce ama işte hiç dokunmazdım yani o kitaplara böyle alırdım. Öyle dokunulmamış dururlardı orda. Bunlara bu yani kendimi beslemeyi unuttuydum açıkçası, ruhumu. Daha çok müzik dinler oldum. Daha böyle içimdeki o sesi o şeyi bulmaya başladım. Daha böyle kendimi dinledim. Nedir beni mutlu eden? Yani bilmem mesela etrafımda da görürdüm işte insanlar boşanıp hemen hayatına başkası girsin falan. Yani bu değil benim beklentim hayattan açıkçası. Önceliğim değil. Mutlaka insan yalnız kalmak istemez. Ama şu an için benim böyle bir düşüncem yok yani. Bir de şey var. İlk boşandığım zaman arkadaşlarıma dedim ki eğer beni biri sorarsa söylemeyin ki boşanıyoruz, söylemeyin yani. Düşündüm ki, yani böyle insanlar boşandığımı duyarsa hemen şey yapacak. Sarkıntılık edecek anlatabildim mi. Yani böyle işte yanaşmaya çalışacak falan. Beni biri sorarsa sakın söylemeyin ha falan böyle bir psikolojiye büründüm. O anlamda gerçekten belki de o güven duygusunu tekrar kazanıp da işte biriyle birlikte olmak. Bunlar benim için birazcık açıkçası uzaktır bana şu anda. Çünkü yaralıyım yani şu anda anlatabildim mi? Yani karşıdaki insana şey olurdu, haksızlık olur. Yani dolayısıyla yani." (G9)

"Hamurdan... bunlar bir şeyi, kolyeler küpeler, bunları... yani onlara bile zaman ayırdım günün sonunda. Ama çocukları da kattım bu hayatın içine hep. Götürdüm yanımda... bunları da yaptım." (G10)

"Yani cumartesi de bu İngilizce dersim var. Kendimi İngilizce mesela İngilizce bilmediğim İngilizce kursuna yazıldım." (G15)

"Dıştan bitirmeye kaydoldum…kendim için ilk defa yaptığım bir şey olduğu için ona gayret gösterip yapacağımı düşünüyorum yani." (G11)

"Yazdırdı beni şeye. Esnaf Zanaatkarlara tırnak eğitimi alayım." (G12)

"Onun dışında tam tersine artılarını çok yaşadım. Lefkoşa gitmekten gıcık kapardım. Sonuçta yüksek lisansa başladım. Onunla evliyken gıcık kapardım Lefkoşa'ya gitmekten." (G20)

Kadınların kendilerini baskılayan ve engelleyen şiddet döngüsünden ya da konfor alanından çıktıktan sonra kendi bireysel ihtiyaçlarını ve hayallerini gerçekleştirme noktasında adım attığı görülmektedir. Buradan da mutsuz ya da "tutsak" olduğu evlilik birlikteliği içinde kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına yönelik bir şey yapamadığı sonucuna varılması mümkündür.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınların **boşanma sonrasında ebeveynlik algılarında** değişiklik olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, çocuklarıyla oyunlar oynadığını ve yakın ilişkiler kurduğunu, babaları hakkında olumsuz bir şey söylemediklerini, tam tersine babalarıyla olan ilişkilerini desteklediklerini, manevi olarak güçlü hissettiklerini ancak duygusal bağlamda zorlandıklarını ifade etmiştirler;

"Türkiye'de çocuklu kadın olmanın yani evet küçük yaşta anne olmuş olur. Anne olmuş olabilirim ama bu demek değildir yani çocuğumla oyun oynamayacağım bir şey yapmayacağım ve aslında köye şu faydalı olduğunu görüyorum. Mesela geçenlerde konuşurum yani biz daha önce çekinirdik. Çocuğumuzu sevelim işte şey yapalım. Mesela ben hadi bayanları topladık işte çocukları yakan top oynayalım bilmem ne. Sen der yani o kadar güzel günler yaşattın ki bize yani." (G17)

"Çok netim o konuda tam tersine hatta babasını hani onu çok seven biri olarak onun yanında duran biri olarak anlatırım. Babalar günü doğum gününde hediye alırız ona birlikte. Çünkü zaten benim evlilik birliğinde olsaydık alacaktık yani ondan mahrum da olsun istemiyorum." (G20)

"Yani tabi... bir iş saatim oluyordu, öyle stres atıyordum, başka çevrede oluyordum, bir arkadaşı görüyordum. Ama şimdi rutin, sabah kalk kahvaltı hazırla, evi temizle, çocuklarla oyna... Yani şey bir anneyim de lise çocuk gelişimi mezunuyum. Kesip biçeriz, öyle hiç acımam yani, kirlenmiş, boya dökülmüş... Canı sağ olsun, öyle rahat bir insanım. Tamam kudurma falan yapmıyorum öyle şeyler... erkek çocuklar da olduğu için kudurmak şeklinde oyun istiyorlar... onları yapmıyorum ama işte psikolog öyle yastık fırlatma falan gibi oyunlar önerdi bize..." (G21)

"Manevi olarak güçlüyüm. Yani güçlü bir anne olduğumu düşünürüm." (G1)

"Yani biz mutluyuz. Yani aileye kimseyi dahil etmediğim sürece mutlu olacağımıza inanıyorum. Çünkü dışardan biri dahil olmaya çalışırsa benim kafamı oynatır, çocuğun kafasını oynatır, evin düzenini bozar öyle deyim sana." (G13)

"Evet görüştürmeyi denedim. Bundan yıllar önce tabii çocuklarda da büyük bir travma vardı. Yani şey var dedi. Hani çocuklar da benim biliyorlar ya o kadınla görüşmeyi istemediğimi. Çocuklara ben Türkiye'deyken eğitim için gittiğimde de. Çocukları aldı ve o kadına götürüp görüştürmeye çalıştı. Bu yolu geçerken çocuklar anladı. İkisi de başladı ağlasın. Biz görüşmek istemeyiz bizi götürme falan filan aradı. Aradı amcasını, amcası geldi, yoldan aldı, kendi devam etti. Çocuklar geri gitti babaanneye. Yani denedi çok kez denedi. Mesela geçen ay temmuzda bir tartışmamız oldu. Çocukları istedi benden şeye gitsinler Tombala 'ya. Dedim tamam, yani gidebilin, alabilin de gidersiniz, hatta davet etti beni dedim, yok. Yani benim gelmem doğru değil al çocuklarını git. Bir şeyler oldu oğlunun yanında birtakım konuşmalar oldu. Çocuğu getirdi bir işi vardır gitti. Gelecek

alsın çocukları. Oğlum dedi ki, anne ben dedi. Gitmek istemiyorum. Niçin annem? Babam bize bir tuzak hazırladı, o kadın da geliyormuş Tombala 'ya. Ve ben gitmek istemem. O zaman telefon açtım kendine. Sen ne yapmaya çalışırsın sonuçta beni biliyorsun, ne yapmaya çalışın? İnanamazsınız ortalık nasıl kalktı oturdu. Nasıl büyük bir tartışma çıktı. Nasıl bize özellikle bana bir isyankâr, bir şey davrandı ve bunun 2 gün sonrası ben aileme yansıtmamama rağmen aileme yansıdı. Ve aileme bir suçlamayla gitti. Ben onu çocuklarıyla tehdit ederim ve bugüne kadar da hiçbir zaman çocuklarıyla tehdit etmedim. Bunu bile isterken kendinden tehditvari davranmadım kendine, yani demedim." (G18)

"Duygusal anlamda zorlardı. Çünkü ya ben mesela kızıma hiçbir şey anlatmadım bilmez. Hiç, babasının olumsuz hiçbir şeyini anlatmadım." (G20)

"Evet, hani ben artık yalnız kalınca onunla paylaşmaya çalışıyorum, ona diyorum oğlum böyle mi yapsak sonra düşünüyorum. "ya sen niye bunu çocukla paylaşıyorsun ki, onun neden beynini yoruyorsun!?" diye ama istemeden yapıyordum. Sonra anlıyordum, geç oluyordu. Artık o da oturmuş, değiştiremiyorum mesela şu saatten sonra." (G21)

Boşanma ile ebeveynlerin duyduğu en büyük kaygılardan birisi de çocuklarını nasıl yetiştireceğine dairdir. Burada kadınların genellikle çocukların daha mutlu ve iyi hissedeceği şekilde yaşamlarını düzenleme çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu süreçte bir uzman desteği almanın, ebeveynlik eğitimlerine dahil olmanın veya kendi duygusal ihtiyaçlarını gidermenin olumlu bir ebeveynlik imajı ya da tutumu için gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte, kadınların **boşanma sonrasında fiziksel özelliklerinde değişim** olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, boşanma sonrasını kendilerini bırakmadığını, bakımlı olduğunu ifade ederken, bir katılımcı kilolu olduğu için aldatıldığını ve bu nedenle kimsenin onu seveceğine inanmadığını belirtmiştir;

"Evet, yani kendimi bırakmış değilim mesela... ne bileyim ben kendime bakarım, bakmaz değilim... mesela saçımı kendim boyarım, kendi saçımı yaparım… öyle şeyler da gelir elimden yani bazı şeyleri yaparım kendi başıma… asla kendimi bırakmadım. Ama sadece şu anda dışarı çıkamam. Yani çıkarım, ancak nasıl çıkarım işte babamlara derim bu akşam ben bu çıkayım birazcık. Şimdi ben pozitif olduktan sonra onlar da korktular hiçbir yere gitme derler bana (gülerek)," (G1)

"Evet ama gene o şeyleri düşünerek ben de kendimi ihmal etmiş değilim. Ben de salona(spor) giderim uyduğunda..." (G6)

"İşte ben şeye de geçtiydim açık ve net söyleyen sana. Kilolu bir bayan olduğum için işte şişman bir kadın olduğum için bu yüzden aldatıldığıma hep inandım. Ve şişman olduğum için hiçbir erkeğin beni beğeneceğine inanmıyorum. Ya da beni seveceğine. Açık ve net söyleyiyim size" (G18).

"Hiç hiç hiç yok, yok olmadı. Boşandım diye bir şey hiç olmadı yani. Tam tersine yüklerinden hafiflemiş ve gençleşmiş bir insan oldum. O zamanki fotoğraflarımı gör. Daha anne teyze gibiyim. Daha ruhen de öyle ağır külçe gibi. Şimdi çok farklıyım yani çok farklı." (G20)

"eee... iyi bir eş olamıyordum. Dolayısıyla kendime bakardım. Ne kendimden ne fiziğimden memnundum, fiziksel olarak da mutsuzluk dışa vurur, vurur yani. Önce fiziğine vurur. Ondan sonra ne da. Bir, sosyal anlamda da arkadaş çevremnan ya da şununnan bununla da görüşmem yoktu ve ayrıyeten kendi kontrol mekanizmam da elimden alındığı için... bir devlet dairesine gidip de bir kimlikle çıkaramayacak yapıya geldiydim yani." (G4)

"Ben da bedenimi yorduğum zaman gerçekten mutlu olurum. Daha rahat uyurum, daha neşeli olurum. Dolayısıyla ufak dokunuşlarım var kendime, merak etme tamamım." (G6)

"Ve kendime yaptım hep işte. Çok kilo aldım mesela. Stres kaynaklı hep öyle. Birazcık kendimi çok boşladım, yani açıkçası değerli görüp hissetmediğim için ben de kendime saygımı ve değerimi kaybettim açıkçası." (G9)

"Zaten bu kararı verdikten sonra böyle bir kendiliğinden kilo vermeye başladım." (G9)

Boşanma süreciyle yaşamlarında stres yaratan faktörlerin ortadan kalkması ile kadınların öz değerlerine ve beden imajlarına daha fazla özen göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. Beden farkındalığı kişilerin duygusal sorunlarını da aşmalarında önemli bir faktördür. Bu bağlamda psiko-sosyal ve fiziksel iyilik hallerinin eş zamanlı olarak desteklenmesi kadınların daha hızlı ve kolay bir uyum sürecine girmesini de etkilemektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınların **boşanma sonrası destek sistemleri** incelenmiştir. Bu bağlamda, bazı katılımcılar aile desteği, arkadaş desteği aldığını ifade ederken, bazı katılımcılar ise kurum ve kurum çalışanlarının desteğini, hukuksal desteği ve psikolojik desteği aldığını ifade etmiştir;

"Hiç gerek yok, genel tükendi. Bak yazılana ailevi destek anlamında maddi hiçbir destekleri yok. Şey anlamında bana işte babam da bana her ay bu kadar para versin. Hiçbir destekleri yok. Manevi destekleri çocuğu yarım saat önden okulundan almaları. Ben hemen koşa koşa çocuğa giderim zaten. Haftanın 3 günü falan yemek vardır orada yerler. Değilse zaten çocuğa yemek yapmaya giderim ya da yemek almaya giderim falan filan böyle bir düzen." (G2)

"Anne ve babamın hakkını asla ödeyemem hep mesela derler ki sana hiç yardım edemedik. Bana en büyük yardımları bana kapılarını açtılar boşandığımda ve mesela bir işim olmasa hep görürüm arkadaşlarımdan İlk isteyen kişiyla evlenirler çünkü o hayatı yaşayamazlar…" (G7)

"Zorlandığım, daha küçük yaşlarda evet, zorlandığım çok şeyler oldu. Maddi olarak daha çok zorlandım çünkü ilk eve çıktığımda belli bir ücret öden, şey kirayı 6 aylık falan ödedim, borç aldım onu yaptım, maaşım daha az oldu, annem babam gene destekti ama ben öyle full destek istemedim hiçbir zaman." (G10)

"Rahatlığı olur. Çünkü evet annem beni dışlamadı. Çünkü kimi anneler evet boşanıyorsan benim kızım değilsin ya, geri döneceksin. Git çek ya da benimle muhatap olma diye çok kişi bilirim. Yanımda olmalarını bilmek beni rahatlatıyor beni. Evet bugün arayıp anneme ağlayabilirim. Anne böyle böyle oldu, şöyle oldu diyebilirim. Biliyorum ki çünkü destek bana. Demeyecek "Ben sana demiştim dön diye"..." (G11)

"Evet. Abim karşı çıktı bana, araba almayacaksın dedi. Bir şey olduğunda beni arayacaksın ben gelecem. Ben alacam dedim. Orda abim beni kolumdan tuttu bana bir tokat vurdu, almayacaksın. Ben alacam dedim. Yanımda olup olmamanız beni ilgilendirmiyor dedim. Artık bundan sonra dedim, tokat değil, saçımın teline, çocuklarımın teline de dedim kimse dokunmasın istemiyorum dedim ki dedim ben hata yaparsam gelip beni uyarın. Ben kendi ayaklarımın üstünde durmaya çalışıyorum, sizden para istemiyorum, sevgi istemiyorum hiçbir şey istemiyorum. Benim karşımda durmayın. Ben hata yaparsam bana deyin ki ya kardeşim, bacım yanlış yapıyorsun bu yola girme, beni uyarın ya! çok mu zor! ya insanlar yabancıları uyarıyor. Yani çok zor bir dönem geçti yani, ailem tarafından eşim tarafından... ama en şanslı tarafım çocuklarımın yanımda olması ve ben onlara tutundukça hayatta daha çok güçlendim." (G13)

"Yani maddi olarak bilemem ama hani manevi olarak da zaten bu çocuğu okuldan almaları getirmeleri benim için büyük bir olay yani şimdi." (G15)

"Evet. Çok şükür ben bu konuda her türlü destek oldular. Bunun yeri ayrı bir şey ama kendi kanım, canım, ailem dediğim insanların hiç olmaması. Bilmem, dul olarak aslında devam etmek beni çok yıprattı." (G17)

"E tabi bunu ben şöyle çözmeyi isterdim. Yani şimdi atıyorum teyzem burada olsaydı, annem hayatta olsaydı ve gelebilmiş olsaydı, işte anneannesiyle büyüseydi gibi. Ama ölen insanları geri getirmek mümkün değil. Babam geldi bayağı bir bizimle kaldı, 4-5 ay kadar yaşadı. Çok önemli bir destekti mesela, çok çok önemliydi. Dede-torun bağı, onunla oynaması onunla vakit geçirmesi. Ben o zaman anladım ki kesinlikle ihtiyacımız var hala, ne kadar büyürsek büyüyelim anne ve babaya… (duygusallaşarak)" (G19)

"Kurtuldum tabi yani ailemin gücünü aldım bir kere. Baktım aa dedim hiçbiri üstüme gelmedi ya dedim, çok mutlu oldum bundan. Hani bana destek oldular. Hadi git kızım biraz yürü çık dışarı açıl diyorlardı. Yani böyle sanki lisede bana yapması gerekenleri bu zaman yapmışlar... şayet belki o zaman çok tutucu olmasalardı ben belki bu insanla evlenmezdim. Hani biraz beni rahat bırakmasalardı. Rahat... yani ben evliliği kurtuluş sandım galiba. Öyle oldu büyük bir ihtimal. Baktım destek oldular, bu beni çok güçlü yaptı." (G21)

"Tabii ben işten izin almak istedim. Müdürüm ilk tamam dedi. Al rapor, gelme dedi. Eeee, Asla hakkını ödeyemem. Sonra çıktı adam geldi ve dedi ki hayattan kopacan iznim yoktur Buna. Okula gelecen dedi az ders verecem sana. Ama okula gelecen." (G7)

"Yani 2013ten 2016 17'ye kadar ben gerçekten yani psikolojik olarak çökmüştüm. Hayattan hiçbir zaman kopmadım yani... arkadaşlarım çoğudu, gelenim gidenim çoğudu.. Onların da desteğiynan zaten iyi bir hayatım vardı ama. Hep bir kaygı halindeydim.

Çünkü farkındayım bir şeylerim değişir hem kimyam değişir hem fiziksel olarak, etrafım ee şeyim evim değişir. Ve burda çok etkilenecek iki tane insan var, yani ne karar vereceğim ben. Düşünürken gerçekten 3 sene." (G10)

"Tabi. İşte bir dönem karşılayamadığım oldu. Mesela bazen bezleri bittiğinde alamadım. Nasıl alacağım diye baya düşündüm. İlaçları bitip hasta olduklarında doktora götürdüm, ilaç parası bulamadım. Gidip arkadaşlarımla kız arkadaşlarım var Allah'tan çok keresinde borç aldığım oldu. Ama tabi geriye ödeyemedim. Öyle bir durumum olmadı çünkü. Onlar da istemedi gerçi." (G12)

"Gerçek dost. Kimin menfaati kimin başka bir şeyler için yanında olduğu kimin beni arayıp ne yaptın, halledebildin mi? Evini tutabildim mi? Çocukları alabildin mi? Demelerinin bile gerçek yüzlerini anladım. Bu aslında benim için yeni bir sayfa ve daha sağlam adım atabilmem için en büyük faktör. Bazen bakıyorum diyorum, yani gerçekten sen güçlüsün yani bu kadar şey yaşayıp halen daha gülen mesela. Müzik çalar sabah açtım, müziği. Evin içinde böyle gece ağlıyordun abla dedi izle sabah ne değişti? Dedim ki bugün böyle enerjiyle dolu ki enerjili olarak hareket edeceğim..." (G17)

"Yani işte bahsettiğim rahmetli arkadaşım. Eğer şey yaparsak birazdan bakar gelir Gülsüm diye bir arkadaşım var o. Esra diye bir arkadaşım var o. Yani bu üçü bana en fazla destek olanlardır. Çünkü onların olduğu ortamlarda çok şey yaşandı." (G18)

"Orada en büyük desteği de zaten, benimle her yere polislere bile geldiler. Sağ olsunlar Sevgi Hanım, Hasan Bey (SOS personeli) filan onların da çok büyük desteğini gördük." (G5)

"SOS'un bana çok desteği var. İyi ki varlar ve iyi ki hep yanımda. Evet herkes aile güçlendirmeden (SOS'ten destek aldığı birim) destek alıp güçlenebiliyor ama bana verdikleri destek paha biçilemez. Çok farklı. Yani belki de onların sayesinde ben bu adımı

attım. Onlar için onların sayesinde ben kendim için bir şeyler yapmaya başladım onun için. Evet iyi ki var onlar." (G11)

"Yani ondan pek bir şey kalmıyor ekstradan. Yardım dairelerine üye oldum. Gıda paketleri getirir Allah'tan. Onlar var. İşte bir de ağda yaptığım bir müşteri çıkar. Bazen iki, bazen üç, bazen dört çıkar belli olmuyor." (G12)

"Psikolog şeyine gitmem. Giderim de zaten işin şakası bu şeyden sonra çok gerekli olduğunu düşünmeye başladım psikoloğa gideyim en iyi." (G2)

"Hala daha da uğraşıyorum. Bugün de işte psikolojik filan testleri vardı, psikiyatrla ayrıca görüşüyoruz. İlaç tedavisine başladım bir kısmına. Dediğim gibi, zor yani ama ben birlikteyken de zordu." (G5)

"Burada da aldım zaten psikoterapi." (G14)

"Tabi canım, yani öyle çok benim boşanmam nasıl diyeyim sana boşanmam çok şey oldu tabi ki birden şoklanıyorsun. Öyle ağır travmatik olmadı ama sonrasında nereye gideceğini, nasıl barınacağım ben, çocuklarıma nasıl bakacağım hiçbir gelirim yoktur. İşte çalışmıyorum, sosyal yardım bana verecek mi? Oradan nafaka alacak mıyım? Gibi şeylerim" (G20)

"Oluyor evet dönem dönem... ama işte şimdi şeye gidiyorum. Psikolog desteği alıyorum." (G21)

"Doğrudur. Yani işte insan ne bileyim, etrafı, çevresi destek de çok önemlidir. Evet, şu an ailem olmayabilir. Canımdan kanımdan olmayabilir ama aslında yanlışları öğrettiler. Yanlışları sana öğretince sen kendin doğruları fark edebiliyorsun." (G11)

Stres veren bir durumdan kurtulup yeni bir bilinmeze doğru ilerleyebilmek oldukça cesaret gerektiren bir adımdır. Konfor alanından çıkabilmek için kişilerin ya yüksek bir farkındalığı olması ya da konfor alanında ciddi bir tehdit olması gerekmektedir. Bu alanın dışına çıktığında ise karşılaşabileceği sorunlara dair hazırlıklı olması daha kolay baş etmesini sağlar. Ancak hem bireysel hem de çevresel faktörler bu baş etme süreçlerinde olumsuz bir etkiye de yol açabilir. Bu bağlamda kişilerin destek alabileceği güvenli kaynakların olması yeniden bir denge kurup uyum sağlamalarını oldukça kolaylaştıracak ve etkileri uzun vadeye de yayılacaktır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınların boşanma sonrası eş, aile, arkadaş ve **sosyal çevreleriyle olan ilişkileri**nde değişim olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, boşanma kararından dolayı pişman olmadıklarını, babalarının çocukların gözünde bir rol model olmadığını, eski eşinin ailesiyle maddi ve manevi sorunlar yaşadıklarını ifade ederken bazı katılımcılar eski eşleriyle arkadaş kalabildiklerini veya çocuklarının babası olduğu için görüştüklerini ifade etmiştir;

"Pişman değilim yani ayrıldığım için çünkü evet bir baba şeyi yok çocukların şu an figürü belki, babam yani, elinden gelen yapar... ama onuylan kalsaydık daha kötü olacaktık psikolojikmen." (G1)

"Evet iyiydik. Arkadaş dost gibiydi. Şimdi yüzünü göreyim istemem. Yani şu şekilde istemem çünkü benim için Artık sadece çocuğumun babasıdır. Düşmanlık yok. Kesinlikle öyle bir şey yok. Dediğim gibi o kendi hayatını seçti." (G3)

"Zaten o da bana karşı şey değil. Yani kötü değiliz iyiyiz, normal güzel konuşuyoruz." (G12)

"Bütün ailesi bu şekilde cephe aldı ve en son şirketlere çok büyük borçlar çıkararak beni hala daha ekonomik olarak da zorlamaya çalıştı Ta ki ben oradan kaçana kadar. Beni hala daha işletmemin sahibini arayıp bunu orada at gibi beni ekonomik olarak daha da dara, daha da zora... sen onu oradan at ben geleyim gibi şeylerinan devam etti ve en son da çocuğun ve bana takılan şu düğünle ve bir çocuğa takılan doğumundaki altınları da bu tehdit ve şey yoluynan daha yenile istedi. Ve böyle şey ağızları bozdurmadıysan da harcamadıysan o altınları geri getir bana. Ben da bozurup harcadım, kendime da gucci çanta aldım dedim (alayvari bir gülüş). Halbuki bankaya koydum altınları... yani vermeyeceğimi söyledim ve bu yasal olarak böyle bir hakkı yoktur. Mahkemede her şey çözümlendi ve Günün sonunda çocuğa takılan altınlar velayeti bendeyken çocuğun tasarrufu da bendedir." (G4)

"Annem zaten şaşırmadı. Annem hissederdi. Onun annesi da hissettiği için yani naptınız ne ettiniz. Mesela ben. Onun annesi tarafından Ne Oldu be Kızım? Naptınız diye oğlundan haber aldıktan sonra bir kere bile aranmadım ve hatırım sorulmadı..." (G6)

"Ben hiç vazgeçmediydim. haa bak bu arkadaş bacağı. Dön diğer bacağa, Aile bacağı. İşte babaanne teyzeler büyükler Onlarda da şey modu "Aman o dul kadın", "artık sen dulsun, hiçbir yere gitmemelisin!" ve çok enteresan ben orda şok olduydum. Hani Türkiye'de bir kültür farkımız var. Orada duyduğum bazı şeylerin burada duyacağım asla aklıma gelmezdi, saf Kıbrıslılardan. Şunu duydum "günün birinde evleneceksen herhalde kızını annene bırakırsın." Neden!? Bir adamla evlenecen, yabancı... iyi de ben yabancı bir adamla evleneceksem, bir hayat kuracaksam çocuğumu onunla yaşayamayacaksam öyle, bir güvenli ortam hissedemeyeceksem niçin evleneyim... hala daha bana bunu, yemin ederim sana bana bir ay içinde söyleyen insan var. Kıbrıslı yau, burda yetişmiş... Herhalde diyor evlenirsen çocuğunu bırkacan annene!! Niye bırakayım anneme? Yani o adama güvenemeyeceksem ben niye evleneyim ben." (G7)

"Sadece onun ailesi tabii onların da işine gelmedi. Çünkü hâlâ daha görüşmek istiyorlar benimle. Görüşmüyorum ben yani görüşmede kısa telefon konuşmaları zorunluluktan kaynaklı görüşmüyorum. Onlar ailenin dışına beni çıkarmak istemediler. Hani ailesi ve kardeşleri. Ama çok enteresan. Benim boşanmamdan sonra işte dediğim gibi altı kardeşler hiçbiriyle görüşmüyormuş." (G14)

Yaşadığımız kültürde aile ilişkileri ve bağları önem arz etmektedir. Mevcut kültürden bağımsız bir çocuk yetiştirmek ise mümkün değildir. Bu bağlamda çevresel faktörler ve bireysel olarak sahip olunan değerler bu noktada etkili olmuş gibi görünmektedir. Çocukları yetiştirirken her ne kadar boşanmış da olsalar çocuklarının bağlarının geniş aile ile güçlenmesi için eski eşin ailesiyle ilişkilerini iyi tuttukları görülmüştür. Buna ek olarak kendi köken aileleri ile de iyi ilişkilerini sürdürme gayretinde oldukları görülmektedir.

Bununla birlikte bazı **katılımcılar boşanma sonrası arkadaşlık ilişkileri**nde herhangi bir değişim yaşamadıklarını, tam tersine görüşme sıklıklarının arttığını ifade ederken, bazı katılımcılar ise arkadaşlık ilişkilerinde değişim olduğunu, daha çok bekar arkadaşlarıyla vakit geçirmek istediğini ve bu nedenle de çevresini yeniden yapılandırdığını vurguladı. Ek olarak bazı katılımcılar aile desteği kapsamında, ailelerinden yeteri kadar destek ve sevgi göremediklerini de sözlerine eklemiştir;

"Evet, evet. Bir tane vardı zaten okulda en yakın arkadaşım. 50 yaş, 50li yaşlarda bir erkek. O zaten çok çok önce boşanmıştı. Onunla ilişkimde hiçbir değişiklik olmadı. Zaten yani o duldu hep. Ama oturduğum öğretmenler odasında başka dul bayanlarla ya da evlenmemiş bayanlarla gene görüşürdüm, görüşme sıklığım arttı. Mesela yani onların çocuklarının babada olduğu gece ya da boş oldukları gece buluşup bir yerlere gitmek, bir şeyler yapmak ya da birimizin evinde buluşup şarap içmek gibi... onlar arttı..." (G8)

"Tabi daha çok arkadaş isterdim yani, daha içten arkadaşlar. Ama Çalışma yaşamı insana onu çok da sunmuyor açıkçası. Çok boş vaktimiz yok, herkes çalışıyor, herkesin belli meşguliyetleri var. Ve arkadaş desteğim çok azdı..." (G19)

"Yok, yok öyle demem ben çünkü beni bugün anlamazsa benim açımdan bakmıyorsa da belki daha sonra anlarlar ya da her konuda beni anlamak zorunda değil. Benim onunla eğer zorunlu değil de tercihen bir arkadaşlık ilişkim varsa da aldığım başka bir doyum vardır. Başka noktada zaten o doyumu alıyorumdur. Beni her noktada yüzde yüz anlamasına. Hani onaylamasına gerek yok arkadaşlığımı devam ettirmem için" (G20).

"Yani benim arkadaş çevrem çok fazla değişmedi aslında. Hani dışarıda birbirimizi gördüğümüzde işte canım ciğerim falan filan ama ben evli arkadaşlarımın evine gitmediğim için onlar da bana gelmediler. Benim yani şu anda görüştüğüm çok iyi kaynaştığım 2 arkadaşım var. Kötü günümde yanımdalar iyi günümde yanımdalar. Onlarla yani şey." (G18)

"Yani 25 yıldır hiç ayrılmadığım iki tane arkadaşım var ve onlar da yeni beni hiç mesela bırakmadılar. Benim çocuklarımın teyzesidir mesela ikisi de... Yani tatile gidecekler, gittikleri tatilden bile ararlar bizi gelin siz de kalın bu akşam bizimle diye... yani sevgi gördüğümüz yerdeyik aslında..." (G1)

"Çok ilginçtir, bu soruyu sormanı beklerdim... Çok yakın sandığım insanlardan Sıfır Destek, Ama çok az iletişimim olan insanlardan da tam destek gördüm ben bu süreçte ve Arkadaş çevremde şekil değişti bu olaydan sonra. (Hayal kırıklığı olan bir gülümseme). Hiçbirine küs değilim. Ama beni her gün arayıp soran insanlar (gülümseyerek) artık aramıyor, yolda karşılaşırsak birbirimize Merhaba, derik. Ama evet. Çok ender da napan nasılsın diye konuştuğum insanlar da Her daim yanımdaydılar, Hala daha da yanımdadırlar. Her gün da mutlaka ne oldu bugün sesin çıkmadı diye. "Ne oldu sevgilim bugün sesin çıkmadı" diye espiriynan bana ya mesaj atarlar ya da telefon ederler...

Araştırmacı: bu seni aramaktan vazgeçenler peki evli midir? G6: Evet. Araştırmacı: Yani aslında arkadaş çevren senin medeni durumuna benzer şekilde evrilmeye başladı. Evli olanlarnan uzaklaştığın ve boşanmış olanlarla devam ettiğin bir ilişki var. G6: Gerçekten tam söylediğindir. Yani ciddi anlamda şekil değiştirmeye devam eder arkadaş çevrem..." (G6)

"Evliyken hiçbir sıkıntı yok. Evli arkadaşlarınla, nişanlı arkadaşlarınla herkesle görüşün. Ne zaman ki boşandım, potansiyel tehlike olarak görülmeye başlandım. Kız arkadaşlarım, artık beni bir yere gittiklerinde eşleriyle, hiçbir yere davet etmemeye başladılar bunlar liseden ya da aynı iş yerinde çalıştığımız eski arkadaşlarım veya erkek arkadaşlarımın eşleri, normalde çocuğu hep beraber bir yerlere götürdüğümüz. Mesela eşim de geldiğinde işte Tiyatroya gittiğimizde bir anda benden böyle ip gibi kesildiler. Çok ağırıma gitti. Sonra dedim ki ne ağırına gider! kendilerine güvensizdir bu insanlar ki ben evliyken senin eşine veya ailendeki herhangi birine. ...direkt potansiyel tehlike oldum. Yani bana onu hissettirdiler. Çünkü Bir anda koptuk, bir anda ortamların dışına atıldım… Birkaç aile kaldı öyle çocukluğumdan... hala da görüştüğüm insanlar var işte. Ama çok az yani bir elin beş parmağını geçmez." (G7)

"Evet, yani bir anda düştüm. Şimdi ondan bir utanç şeyi oldu ister istemez. O kadar feministliğime rağmen kendimnan çelişmedim değil... mesela çok geleneksel kafalı ve toplumun geneli öyle malesef... eemm arkadaşlarımın düşüncelerini bilirdim mesela kocalarını kıskanırlar, işte dul tırnak içinde kadınlardan uzak tutmaya çalışırlar... O yüzden ben ne yaptım. Oradaki komşuluk ilişkilerimi geliştirmedim. Çünkü evli çiftler, evli çocuklu bir arada yaşayan çiftler. Mm gitmedim mesela evli arkadaşlarıma çok fazla gitmemeyi seçtim. Ya da onlarla çok fazla vakit geçirmemeyi seçtim, falan... eemmm sırf kimseyi rahatsız etmeyim diye. Yani ben böyle toplum adına gereksiz yere insanları rahat ettirmeyi seçtim. Ama öyle öyle da aslında kimleri elemem gerektiğini öğrencim hayatta. Yani bu insanlar demek ki çok da gerekli değilmiş yahu benim hayatımda, bu kadar... bu düşünceye itiyorsa beni bu insanlar hiç da gerek yok yani bunlarnan ahbaplık edeyim

deyip bir sürü temizlik da yaptım geçmiş hayatımdaki insanlarla ilgili olarak. Toplumsal olarak bu..." (G16)

"Ama bu süreçten sonra o kadar çok yalnız kaldım ki bütün o sosyalist arkadaşlarım, feminist, sisterhood arkadaşlarım tarafından da böyle yani... onların aslında hep kâğıt üstünde kaldığını, tam gerçek anlamıyla ee benim aradığım o samimiyetin olmadığını gördüm insanlarda... bir sürü gizli ajandalar olduğunu da gördüm, bilmem ne... Ondan dolayı daha bireysel bir yol seçmem gerektiğine karar verdim aslında." (G16)

"Şimdi oğlumun arkadaşlarının seçimi noktasında, normalleştirmesi için, ilk başlarda ağırlıklı boşanmış olan arkadaşlarımla görülmeyi tercih ettim. Onu tercih ettim, Denizin gözünde normalleşsin boşanma süreci kendimden çok yani. O, o şekilde... artı, o kadın olma halleri, onları da beni daha iyi anlayabilir boşanmış bir kadın arkadaşım evli birine göre. Evlilerin de bu arada ne kadar sıkıcı ve işkence hayatları olduğunu da görüyorum bu arada... ne kadar mutsuzdurlar, ama ayrılıp da özgürleşmeyi tercih etmezler. O koca evlere hapsederler kendilerini, ya da ekonomik şeylere bağlılıklara... Ama aslında çok içi geçmiş bir sürü insan var, bişey demem tabi ki ama konuşacağım şeyler daha azdır. Yani o kadın olma hallerini evli arkadaşlarımla çok konuşmam, diğer arkadaşlarımla konuşurum." (G16)

"Ee eşli toplantılara davet almam, ı ı almam... Araştırmacı: boşandığınız için mi davet almazsınız artık? G8: herhâlde... yani o şeyin dışına çıktım. Dediğiniz çemberin. Yani artık… evet yani gündüz ayrı görüşüyorum bayanlarla ama o ortamlarda yokum Araştırmacı: eşli toplantılarda yoksunuz artık... G8: evet yokum. Bu güzel değil ama hak da veririm. Zaten kendimi herhâlde kötü hissedecem. Başka bir aile var çok yakın görüştüğümüz. Eski eşimin yeğenleridirler aslında. Sürekli beraber bir şeyler yapardık, tatillere giderdik şey yapardık. Çocuklar da yaşıt. Hatta şimdi kızımla oğlu aynı sınıfta da... Mesela onlar her şekilde onlar beni her yere hala daha şey yapar. Eşli yerlere de…

onların arkadaşlarıyla gerçi çok şey değilim... ee ama mesela bir gün aradılar pikniğe gideceklerdi herkes eşli, hayır işim var dedim, yalan söyledim... ve telefonu kapattıktan sonra ağladım. Gitmek istemedim zaten. Öyle eşli aileli yerlere gitmek istemem. Ama mesela o arkadaşlarımın evine, bahsettiğim bu mahallede olmayan, eski eşimin yeğeni, gece çocuğumu alıp eşi de evdeyken gidip oturup yeyip içebiliyorum onlarla. Eee… daha çok hiç evlenmemiş ya da dul arkadaşlarımla vakit geçirmeye başladım. Onlarla yakınlaşmaya başladım. …onlarla daha çok vakit geçirmeye başladım..." (G8)

"Yani her türlü bir şey söylenecek yani sonuçta. O yüzden dedim ben. Evime gelene kapım açık olacak. Nitekim evde kızlı erkekli düşün, 2 tane çocuk var evde gelen arkadaşlarımın da çocukları olur. Kadın erkeklerle alem yaparım diye dedikodu çıktı benim mesela yani en basiti. Ben mesela kendi kendime bir karar aldım ve bu kararımı da hiçbir şekilde değiştirmedim. Arkasında da durdum. Kararım neydi? Boşandım. Evli arkadaşlarımın evine gitmeme kararı aldım. Neden diyeceksiniz bana çünkü orada rahmetli arkadaşım benim, benim evime geldiğimde. O da boşanmış aynı kaderi yaşamış bir arkadaşımla birbirimize çok destek olduk. Çok kaldırdı beni. Düştüğümde kaldırdı. Tokat vurdu kendine gel dedi. Yani farklıydı şeyimiz ilişkimiz ve kayınvalidem bana dedi ki dul kadındır evine alma kocanı baştan çıkarır. Bu söz çok yaraladı beni ve o gün ben kayınvalideme söyledim. Benim başıma duldan değil, evliden geldi. Çünkü o zaman evliydi hanımefendi. Yani sadece benim yuvamı yıkmadı." (G18)

"...ama yani ben ikisinden de soyutlamıştım yani kendimi evli oldukları için... ...yani işte şey, oğlumun istemedim hani o ezikliği yaşasın. Çünkü evli hepsi baba figürü var evde. e çocuk sorguluyor baba ansızın kayboldu evden... tam da bildiği yaşı, dönemdi. Baktım bir iki hani anne benim babam nerde, anne benim babam nerde... kendimi de kötü hissettim yani ne cevap verecem. Ona anlattım ama anlayacak yaşta da değil... yani neyi anlatayım... dedim en iyisi uzak durmak, arkadaşlarımla dışarda görüşürüm. Bir de sonuçta artık yalnız bir bayanım hani cesaret edemiyordum, çekiniyordum gitmeye... siz gelin diyordum..." (G21)

"Anne baba sevgisi görmedim. Hani şimdi de. Şimdi şimdi 30 yaşında başladım. Onların sevgisini, desteğini göreyim. Yani bana olan ilgilerini göre ha şimdi ne olarak gelir? Babam mesela bazen neredesin, ne yapan diye beni aradığında böyle bir an o güne dönerim. O evden kaçtığım güne dönerim. Bunu suratına söylerim. Bana böyle davranmayın yapmayın ama onlar da anlamaz beni. Bir nebze üstümüzde baskı var. Heves kaçar içimden yani çocuğumla böyle bir şey yapamam. Onu bırakın ailemle oturup bir akşam yemeği yerken bile huzursuzluk verir. İşte çocuk ailemle baskı kurar çocuğumun üstüne. Çocuk farklı davranırmış onlara gittiğinde yani. Yani benim ailem doğrudur. Yani geçmişteki konuları gene gündeme getirmeye çalışır. Yani nasıl derim bazen. Bu kabuktan çıkacağım da düzgün bir yaşantım olacak ki beni sinir hastası gibi bir şey oldu benim. Karşı taraftaki bir arkadaşım bir şey söylediğinde sinirlenirim hani böyle farklı bir şey olurum, tahammülüm kalmadı." (G15)

"... annem der bana çocukları at gel, çocukları bırak babasına... benim ailem de başta arkamda da dursaydı buralara gelmezdi belki… işte ailelerinin kızlarına arka çıkması gerekiyor. Bir yerden sonra kızları için başkaldırması gerekiyor." (G13).

"...ailevi destek anlamında maddi hiçbir destekleri yok. Şey anlamında bana işte babam da bana her ay bu kadar para versin. Hiçbir destekleri yok. Manevi destekleri çocuğu yarım saat önden okulundan almaları. Ben hemen koşa koşa çocuğa giderim zaten. Haftanın 3 günü falan yemek vardır orada yerler..." (G2)

Boşanma sonrası genellikle bekar ya da boşanmış kişilerle arkadaşlık ilişkilerini sürdürüp, evli olanlarla ilişkilerinin daha sınırlı olmasında hem toplumun hem de ebeveynlik algılarının olduğu görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle boşanmış bir kadın, evli erkekler için "potansiyel tehlike" olarak görülmekte, kadınlar da hem bundan duyduğu rahatsızlıkla hem de çocuklarının babaları yokken diğer çocukların babaları ile birlikte olmasından üzüleceğini düşünerek böyle bir değişime yönelmektedir.

Son olarak bazı katılımcılar ise, kişisel ilişkilerinde yeni biriyle görüşmeye başladığını, ancak çocuklarının psikolojisinin olumsuz etkilenme ihtimalinden korktuklarını ve kaygılandıklarını, sevilme ve değer görme gereksinimleri olduğunu ifade etmiştir;

"Biriyle görüşmeye başladım. Mesela onu da anlatayım size. Ama o kadar korkarım ki çocuğumun psikolojisi etkilenecek falan. Onun yanında telefonla konuşmuyorum. Mesela arabada bluetoohtla bağlanır telefonum o varsa asla bağlanmam. Eve gelmez ben onunla konuşabilmek için gece saat ondan on buçuktan sonra konuşurum ki çocuk uyur, yanında konuşmam duymasın... yani çocuk duysun birinin ismini sonra olmaz, etkilenmesin." (G2)

"Yaşşa... evet başka, daha uygun biri olsaydı bence utanmazdım çünkü utanılacak bişey değil kesinlikle... zaten boşanmaya nasıl karar verdim. 35 yaşındaydım. dedim 40 yaşıma geldim, 5 yıldır hiç yani sevgisiz hissederim kendimi. 60 yaşında ayrılırsam, ben tamamıyla biteceğim. Benim sevmeye ve sevilmeye ihtiyacım vardır. o yüzden da elimi artık çabuk tutmam lazım. Zaten 5 yıl geçmiş yani hayatımdan, yeterince beklemişim, bütün çareleri da tüketmişim, her yolu denemişim yani. Mademki işe yaramadı, bir sonraki adıma geçebilirim mantığıynan boşanmayı seçtim. O zaman niçin kendimi cezalandırayım ki sırf toplum farklı bişey bekler senden diye." (G16)

"Yani anne olarak, onlara arkadaş olmak... Yani başka birini geçirip hayatıma... yani tabi ki geçmek istiyorlar, çok basit görmeye çalışıyorlar seni ama istemiyorum yani ben kimseyi hayatıma dahil etmek. Bir niyette değilim. Çünkü bir adamı eve getirmek işte bu adam sizin babanız artık bizimle yaşayacak, asla!!" (G13)

"O erkek arkadaşım daha önce bizde kalırdı yani bende kalırdı sadece geceleri bende kalırdı. Bu arada ben ilişkilerimi öyle çok çocuğumun gözü önünde yaşamam. Onu da bilin. Çünkü inandığım için ona güvendiğim için ve oğlum da çok sever" (G3)

"...hiçbir zaman ikimizin da önceliği olmadı hayatlarımıza giren çıkanlar. Öyle bir şey var. Hala daha şu anda da var biri hayatımda ama çocuklarıma göre planlarım. O da, kabul edecek olan kalacak zaten bir şekilde. İşte burada deyebilirim galiba ben böyleyim, bir tek bu noktada çünkü... yani ben aynı eve istemiyorum çocuklar varken herhangi biriynan aynı evde yaşamayı istemem. Böyle bir talebi olursa birinin olmayacağını da en başından söyledim yani görüştüğüm insanlara. Bir tanesiynan zaten mesela bu yüzden ayrıldık." (G10)

"Bir erkek arkadaşım oldu ama onunla hiçbir zaman fazla dışarı çıkıp da arkadaşlarımla tanıştırmak istemedim onu. O da bence toplumsal bir baskıydı. Ama aslında toplumsal baskının ötesinde onu sonradan çözdüm, hiçbir zaman tam benim için uygun biri olduğunu düşünmedim, düşünemedim. O yüzden da çocuğumla asla tanıştırmayacağım dedim ki tanıştırmadım, ayrıldık şimdi... ama yani hiç onunlan tanıştırmadım. Yakın arkadaşlarımla da tanıştırmak çok istemedim, toplumun içine da çok çıkmak istemedim. Çünkü çok farklı insanlardık, o benim seçimimdi kadın olmaktan çok... senin sorunla ilgili olarak.." (G16)

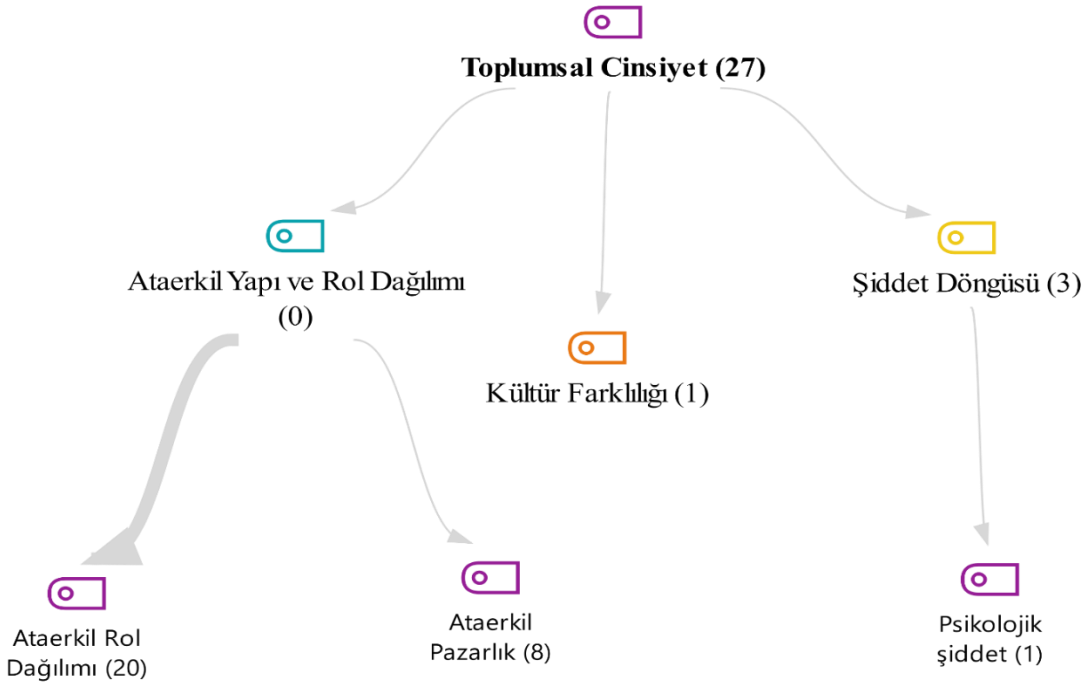
"Çok ciddi bir boyuta gitmedi ama hani o da özel sebeplerden dolayı. Hani bekar oluşundan dolayı ben ileriye götürmedim. Düşünemedim bekar insanla evli bir insan birbirini anlayamaz mantığını şimdi anlıyorum ama. o tamamlarım dedim ama olmazdı kafamda. Ben evlenip ayrılmış sorumluluk bilen bir insanım. Çünkü beyefendi bana mesela hadi gece çıkalım bir kahve içelim, ben gelemem çocuğum var diyordum. e baktım iş kötüye gidecek böyle, yani tartışacağımıza dedim ki kendime, sen evlilik yaşamış bir insanla, senin sorumluluğunu anlayan bir insanla yola çıkmalısın deyip vazgeçmiştim. Yoksa o da iyi bir pozisyondaydı, kafa dengi... Ailelerimiz kültürlerimiz uyabilirdi ama ee düşündükçe, insan yaşadıkça bunu anlayabilir." (G21)

Yeni bir ilişkiye başlama noktasında her kadın aynı tutumu sergilemezken bir ilişkiye girenler ise kendi eş ilişkisinden tatmini ve beklentilerinden önce çocuklarına olan

yansımalarını ve onların ihtiyaçlarını tutmaktadır. Bu bağlamda biri ilişkiye girerken daha seçici, daha dikkatli ve annelik rolünün de gerekliliklerini yerine getirmesinde engel olmayacak bir kişi ile birlikte olmayı tercih ettikleri görülmektedir.

3.2. Toplumsal Cinsiyet

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde; toplumsal cinsiyet kapsamında, ataerkil yapı ve rol dağılımlarının, kültür farklılığının ve şiddet döngüsünün ön plana çıktığı görülmekte olup Şekil 3.3'te gösterilmektedir.

Şekil 3. 3. Toplumsal Cinsiyete İlişkin Bulgular (MAXQDA 22- Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli)

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden toplumsal cinsiyete ilişkin bulgular değerlendirilmiştir. Bu bağlamda

katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında şiddet döngüsü hakkında bilgi verdikleri ve ataerkil yapının etkisi ile ilişkili veriler ön plana çıkmıştır. Buna karşın toplumsal cinsiyet kapsamında psikolojik şiddete ve kültür farklılığına az sayıda rastlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.1. Ataerkil Yapı ve Rol Dağılımı: *"...aile hep derdi, sen kendi başına kadın başına napacan?!"*

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında; ataerkil yapı ve aile içindeki üyeler arası rol dağılımları, ataerkil pazarlık, kültürel farklılıklar ve şiddet döngüsü ön plana çıkmıştır.

Bu bağlamda katılımcılar, **ataerkil toplumsal yapının** öncesinde kadınların daha değerli ve üstün olduklarını, doğum sonrasında çocukların bakım ve gereksinimlerinin karşılanmasına ilişkin sorumlulukların kadına yüklendiğini belirtirken bir katılımcı evlilikleri boyunca çocuğun bakımı ve kendi hayatıyla ilgili tüm kararları eşi aldığı için kendini yetersiz ve başarısız olarak gördüğünü ifade etmiştir;

"Ki mutlaka okudun bilin... Ataerkil toplumlardan çok önceleri kadınlar daha değerliydi, daha üstündü, işini kadın kendi seçerdi, adet dönemlerinde büyük çadırlar yapılırmış düşün kadınlar orda hamama girer rahatlasınlar... ne zaman ki bu toprak kavramı, mülkiyet kavramı girdi işin içine güç girdi işin içine, erkeğe..." (G7)

"Eski işimde çalışırken şeydi bizim nöbet usulüydü ve dolayısıyla gece nöbetlerimde vardı. Artık doğum yaptıktan sonra biraz zor oldu. Bebeği bırakıp devam etmek. Dolayısıyla işten çıktım. Tamamen evde 1 buçuk yıl oturdum. Bu da beni çok zorladı. Çünkü daha böyle dışa dönük bir insanım yani sürekli evde kalmak beni zorladı." (G9)

"Zaman içerisinde tabii çocuk da olduktan sonra ben bilmiyorum, yani şimdi tabi bunları bazı şeyleri şimdi de görebiliyorum. Yani artık çıkınca o şeyin içinden ve dışarıdan baktığımız zaman çok fazla yük almışım üzerime. Yani çok fazla her şeyi yapayım işte işe de gideyim, çocukta bakayım, evin işini de yapayım. Ona da yetişeyim, buna da yetişeyim. Yani çok fazla bunlar arasında yorulmuşum ve kendimi unutmuşum açıkçası. Yani hep kendimi geri plana attığımı gördüm. Tabii bu eşimin suçu değildir. Bu tamamen benim almış olduğum bir yoldu aslında." (G9)

"Mecbur kaldığım bir hayatı yaşamaya başladım. Yani ben çocuk yaptıysam, evet çocuklarımdan şikayetçi değilim, çocuk bakımından şikayetçi değilim ama yani bu bakımı yalnız yapacaksaydım yani suni döllenmeynan da bir anne olabilirdim yani günün sonunda ben. Bilinçli olarak da kimseye muhtaç olmadığımı bilerek, muhtaç veya ihtiyacım olmadığını da bilerek düzenlerdim hayatımı. İstemezdim bir evlilik o zaman. Ama yani evlendikten sonra da çocuk yaptıktan sonra sevdiğin ve yapabileceğine inanıp güvendiğim bir insanın bu hale gelmesi. Artık benim bitti yani." (G10)

"...her zamanda şöyle güzel bir teşvik oldu yani "sen kazanç gailesi içinde olma. Ben çalışıyorum senden istediğim çocuklara sahip çıkıp onlarla alakadar ol" ve ben bunu dinledim. Yapmak istediklerimi erteledim, çok uzun süreler part time olarak çalıştım." (G6)

"Yani devamlı istediğim bişey aslında ama. Eşim, eşimin ailesi tarafından işte okuyup napacan, ne olacan? deye deye bu zamanda geldi... Baktım gördüm ki her şey benim üstümde. Çocukların okulu yemek, ev, iş, eğlenmek, çocukları eğlendirmek. Arkadaşlarımla aktivite yapıp Sadece ben ve çocuklarım katılınca, aslında yok. Ama neden ben onu var gibi edeyim? Olmayan birisi ise hayatımda yoksa var gibi görünme... bu son noktaya getirdi." (G11)

"Yani aile hep derdi tabi sen kendi başına kadın başına napacan. Yani her şey koca değil, bir yatak mı koca! gelmesin onu da istemiyorum yani. Bunları ispatladım yani onlara.. Kimseye ihtiyacım olmadı, çalıştım, işten çıkardım giderdim ütü yapardım, ev temizliğine giderdim. Çok maratonlu bir hayat oldu ama ben başardım, yani ayakta durmayı başardım." (G13)

"Halbuki hani yaşımızın verdiği bir şey de var. Ve yaşanmamış bir hayat var aslında. Neydi bana hayatımda öyleyse evliliğin haricinde… Evlilik haricinde yapacağım işte yemek yap, eşe hizmet et, sus, işte çocuğuna bak, erkektir yapar, erkektir şey yapar, kadın susacak. İşte dişi kuş yuvayı yapar. On sene bu şekilde dayanabildim... Artık kadınlığımı unuttuğum yerde onu unutmak istedim." (G17)

"Araştırmacı: her şeyi sen organize ederdin? G16: evet, her şeyi... ben o şekilde devam ettim. Eski eşim öyle olmadığı için ilk ben onun evinin kurulmasına yardımcı oldum yani. Bir şeyler aldım, yemek nasıl yapılır onları öğrettim. Öğrendi, şimdi kendi yapar yemek mesela. Çocuğa mis gibi yemekler yapar, öğrendi. Ama hala daha çok pis ve dağınıktır. Ama bir tane robotcuk aldık, o temizlik yapar şimdi Allahtan. Bazen ben giderim. Gittiğimde bir illaki bulaşık kısımlarını toparlarım ki mutfak açık plandır. Temiz görünsün falan yani. O hijyen kısmı giderilsin." (G16)

"Çünkü eşim çok fazla control freak bir insandı. Çocuğu bana yıkattırmazdı, emzirme dışında hiçbir annelik görevini yapmadım. Yani doğru düzgün nasıl yapmadım. İşte çocuğu yıkattırmazdı ya da atıyorum üstüne değiştirtmezdi, Gece uyanırdım tabii ki emzirirdim ama sabah o kaldırsın o şey yapsın. Çünkü bu garip bir kontrol şey noktası vardı. Ben çocuğu yıkamak bile istesem sen git diyen bir yapısı vardı ve ben artık kendimi eksik hissederdim sürekli... iyi bir anne olamıyorum kafası yaşarım ki bence olamayıyordum. Ondan sonra... eee iyi bir eş olamıyordum. Dolayısıyla kendime bakardım. Ne Kendimden ne Fiziğimden memnundum, fiziksel olarak da mutsuzluk dışa

vurur, vurur yani. Önce fiziğine vurur. Ondan sonra ne da. Bir, Sosyal anlamda da arkadaş çevremnan da şununnan bununla da görüşmem yoktu" (G4)

Araştırmaya katılanların da söylemlerinden anlaşılacağı üzere ataerkil rol dağılımı toplumun tüm kesimlerinde, eğitim veya ekonomik statü fark etmeksizin eril yapıyı destekleyici şekilde tecrübe edilmiştir. Bazı stereotip cinsiyet rolleri kadınların hayatını hem evlilikleri hem de boşanma sonrasında zorlayıcı olmuştur. Sadece geniş aileden ya da eşten gelen baskılar değil, kadınların kendilerine de yarattığı zorluklar olmuştur. Çünkü içinde yetiştiğimiz ataerkil yapı her ne kadar eleştirsek de büyürken değerlerimizin ve davranışlarımızın şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla içselleştirdiğimiz bu stereotip yargılardan sadece ideolojik olarak değil, uygulamada da kurtulmadıkça tam anlamıyla bir eşitlikten söz edilmesi mümkün görülmemektedir.

Buna karşın katılımcılardan bazıları boşanma sonrasında çocukların bakım ve gereksinimlerini karşılama noktasında eski eşin de sorumluluk aldığını ve birbirleriyle yardımlaştığını belirtirmiştir;

"Zaten çok destek babası. Yani mesela en basiti bu sınav haftası biraz farklı bir uygulama oldu, sınav haftası ders de kondu bize. x lisesindeyim ben, bizim lisede saat 1e kadar ders yapılacak ama kızımın okulu öyle bir kural koymadı 12de biter, hatta bazen 11buçukta. Önceden bunu öğrendiğim için babasına dedim ki bu 15 gün böle böyle. Yani bu çocuğu birinin alması gerekir okuldan. Ben bire kadar dersim var alamayacam. Yani orada sınavı bittiğinde eve gelip dinlenmesi lazım, okulda kalıp perişan olmasın. Tamam dedi ben izne çıkayım.15 gün izin doldurdu, her gün çocuğunu sınavı bittiğinde aldı götürdü. Dersleri paylaştık. İşte benim zaten edebiyat öğretmeniyim. Türkçe dersini, birkaç ezber dersini çalıştırmayı ilgilenmeyi ben üstlendim. Birkaç dersini o üstlendi. Bu şekilde yardımlaşarak." (G8)

"Tek ebeveyn yani... aslında evet yani çok tek da sayılmaz. En azından bizim ayrılık hikayemiz öyle devam etmedi. Aynı evde geçinemedik ama ayrı evlerde çok daha iyi geçinen iki insan olduk günün sonunda. Yani çocuklar için da değil, kendi his, ruh sağlığımız, kendi akıl sağlığımız için da gelişti bir şekilde. O yüzden yani kendimi tek görmem. Babaları da çok ilgili. Bir anne farkı yoktu yani bizim mantalitemizde benim kadın olmam, onun erkek olması, değiştirmezdi yani bizim şeylerimizi..." (G10)

Ebeveynlerin her ikisinin de eşit sorumluluk alması özellikle çocukların bu süreçten daha az olumsuz etkilenmesine, yeni düzenlerine daha kolay adaptasyon sağlamalarına yardımcı olurken; psikolojik yansımaları daha olumlu olmaktadır.

Bunun yanında katılımcılar, çocuklarının velayetini babasına vermeyi düşünmediğini, babasının çocuklarının velayetini isteme durumunda ise velayeti alabilmek için çabaladığını vurgulamış olup, kendilerinin de bu rolleri benimsediğini, annelik noktasında ataerkil rol dağılımında birincil sorumlu ebeveyn olarak kendilerini gördüğünü vurgulamıştır;

"Araştırmacı: Velayet babasında olsaydı gibi bir şey aklınızdan hiç geçmedi? G8: yo, hiç hiç... hiç aklımdan geçmedi. Araştırmacı: evet, bakışlarınız zaten şu an ne alaka bu sorular diye bir mesaj verir.. G8: evet (Gülerek) hiç aklımdan geçmedi" (G8)

"Çocukların eğitimin aksamaması için babalarıyla görüşme günleri gerekirse kısıtlanacak, belki bu 1 yıl görüşmeyecekler gerekirse benim yanımda kalacaklar düzenleri burdadır." (G6)

"Büyük oğlumu sever. Yanında ister. Onu hatta yanına alsın isterde ben istemem. Bakamaz yani." (G12)

"Yani kesinlikle çocuğun velayetini asla ve asla vermem. Eğer benimle bu konuda şeyseniz onunla savaşırım yani. Evet, bu konuda savaşırım ama işte ne bileyim arabaymış evmiş bilmem ne bunlarla ilgili savaşmam yani." (G9)

"Çünkü bizim bir ortak şirketimiz var. Bu şirketin ayrılma sürecinde de hala daha maddi olarak beni darbeledi. Bu. Bu şirketler ayrılırken, ben imalathaneyi kullanmaya devam ederdim, pasta üretim sürecince... ve dediydim yani ayrılırken kimse kimsenin ayağına basmasın işte beraber alırık süt. sen gendinin kadar öden bana ben gendim gadarınkini öderim ve en son şirketlere çok büyük borçlar çıkararak beni hala daha ekonomik olarak da zorlamaya çalıştı Ta ki ben oradan kaçana kadar. Beni hala daha işletmemin sahibini arayıp bunu orada at gibi beni ekonomik olarak daha da dara, daha da zora... sen onu ordan at ben geleyim gibi şeylerinan devam etti ve en son da çocuğun ve bana takılan şu düğünle ve bir çocuğa takılan doğumundaki altınları da bu tehdit ve şey yoluynan daha yenile istedi. Ve böyle şey ağızları bozdurmadıysan da harcamadıysan o altınları geri getir bana. Ben da bozdurup harcadım, kendime da Gucci çanta aldım dedim (alaycı bir gülüş). Halbuki bankaya koydum altınları... yani vermeyeceğimi söyledim ve bu yasal olarak böyle bir hakkı yoktur. Mahkemede her şey çözümlendi ve Günün sonunda çocuğa takılan altınlar velayeti bendeyken çocuğun tasarrufu da bendedir." (G4)

Toplumsal cinsiyet rollerinin bir öğretisi olarak çocuk sahibi olduktan sonra kadınların annelik rolü kendilerinden bile önce gelmektedir. Ayrıca anneliğin "kutsal"laştırılması, kadının birincil sorumluluğu olarak görülmesi ve boşanma durumunda sorgusuz sualsiz velayetin anneye verilmesi toplumsal olarak beklenen bir durumdur. Bu bağlamda içinde yaşadığımız toplumla karşılıklı etkileşim içinde olduğumuz gerçeğinden yola çıkarak, kendini geleneksel olarak tanımlamayan kadınların bile çocuğunun velayetini alma noktasında kendini sorumlu gördüğü ve aksi durumda bunun için kendi bireysel haklarından feragat ettiği görülmektedir.

Ataerkil yapı ve rol dağılımlarına rağmen, bazı katılımcılar, kendi ayakları üzerinde durduğunu, birçok işte çalışarak hem kendi hem de çocuklarının gereksinimlerini karşıladığını, evlilik sürecinde maaş yönetiminin eşinde olduğunu ancak maddi gücü eline almasıyla birlikte aslında özgürleştiğini dile getirmiştir;

"Kadrolandığımda boşanmaya karar verdim, g16, devletten istifa etmiş ve şimdiki free lance işimde çalışıyor olsaydım boşanma kararını bu kadar kolay alamazdım herhâlde." (G7)

"Yani aile hep derdi tabi sen kendi başına kadın başına napacan. Yani her şey koca değil, bir yatak mı koca! gelmesin onu da istemiyorum yani. Bunları ispatladım yani onlara... kimseye ihtiyacım olmadı, çalıştım, işten çıkardım giderdim ütü yapardım, ev temizliğine giderdim. Çok maratonlu bir hayat oldu ama ben başardım, yani ayakta durmayı başardım. Yani nasıl desem, yani o adama geri dönüp aynı şeyleri yaşamak bana ölüm gelirdi yani. oraya gitmeyi düşünmüyorum. derim beni o adama götürecekseniz, mecbur kalırsam beni öldürün, götürmeyin. Çünkü gitmek istemiyorum ben o adama gitmek istemiyorum artık... sonra ben ehliyet almaya karar verdim, ailem karşı çıktı tekrar. Ben alacam dedim benim ihtiyaçlarım var... çocuğum var, benim çocuğumu kim doktora götürecek, hasta oluyor kim götürecek, bir yere gitmem gerekiyor gidemiyorum." (G13)

"Yani ama şunu söyleyeyim samimiyetle. İki ilişkimde de. Maddi olarak bütün evlilik iki evliliğimde de tamamen maaşımın kontrolü eşimin elindeydi. Ta ki. Ben ne zaman açtırdım ondan sonra boşanma oldu. Ben ne zaman tamamen parama sahip çıktım. Güçlendikten sonra bunun pek çok şeyleri farklı şekilde yaşamış kişiler de. Bunu hep söylerim sonun başlangıcıdır diye maddi özgürlüğünün olması ve kadının gücü sağlaması diye." (G14)

"Ben devlette çalışırdım AB koordinasyon merkezini kurduyduk orda işte. Müsteşar seviyesindeydim. 17B'di galiba baremim. Ama memurluktu. Memurluğun bana göre olmadığını anladım, orda istifa ettim. Hemen arkasına eğitim bakanlığından ve tarım bakanlığından teklif aldım, gideyim diye. Yürüttüğüm chapterler vardı, hem tarım kırsal kalkınma hem eğitim kültür konuları falan. Eğitimi seçtim. Arabam yoktu, bisikletnan giderdim her yere. bisikletnan daha yakındı eğitim ve eğitim konuları benim daha çok ilgimi çekerdi o yüzden orayı seçtim. 2 yıl da öyle gitti ama cidden devletin bana göre olmadığını anladım ve en son ordan da ayrıldım. Şimdi evliyken bu güvenceyi hissettim ben bir şekilde hissetim ben hallederim diye. Ama belki da boşandıktan sonra olsaydı böyle bir kararı ben veremeyecektim çünkü maaşım çok iyiydi. İyiydi da işim iyiydi. Uluslararası 5 tane proje yürütürdüm, falan. Eğitim bakanlığına da uzman olarak alındıydım oraya da diğerine da ve boşandığım bir dönemde ya da boşanmak zorunda olduğum bir dönemde ordan belki da ayrılmazdım." (G16)

Ekonomik bağımsızlığa ve güce sahip olmak kadınların özgürleşmesinde ve psiko-sosyal iyilik halini kazanması veya sürdürmesinde büyük bir öneme sahiptir. Pek çok kadının sırf ekonomik kaygılarından dolayı şiddete uğradığı bir ilişki içinde kaldığı gerçeğinden hareketle çalışmaya katılanların da söylemlerinden ekonomik anlamda bağımsızlıklarını kazanabileceklerini hissettikleri zaman istismar edildikleri birliktelikten çıkabildikleri görülmüştür.

Ayrıca bazı katılımcılar, ev içi sorumlulukların kadına atfedildiği ve bu nedenle kadınlığını unuttuğunu, kadınların şiddete ve istismara maruz kaldığı bir toplumda yaşadıklarını, çok uzun bir süre yapmak istediği şeyleri yapamadığını veya ertelediğini, tüm bunların **ataerkil yapı**nın etkisiyle yaşandığını ifade etmiştir;

"Halbuki hani yaşımızın verdiği bir şey de var. Ve yaşanmamış bir hayat var aslında. Neydi bana hayatımda öylesine evliliğin haricinde… Evlilik haricinde yapacağım işte yemek yap, eşe hizmet et, sus, işte çocuğuna bak, erkektir yapar, erkektir şey yapar,

kadın susacak. İşte dişi kuş yuvayı yapar. On sene bu şekilde dayanabildim artık. Kadınlığımı unuttuğum yerde. Onu unutmak istedim." (G17)

"E bunu her erkek yapar ne var? Anladı işte hatasını geldi ne var diyen oldu. İşte herkesin evlilikten beklentisi farklı olduğu için herkes kendine göre çok çeşitli türlü yorum yaptı yani ona bakarsan. Tabi erkektir yapar modu." (G20)

"…çünkü günün sonunda ataerkil bir toplumdan bahsederik gerçekten öyle ve. Kadın... e erkeklerin de suffer ettiği, kadının da şiddet gösterdiği noktalar… ama ağırlıklı kadının şiddet gördüğü bir toplum yapısında çok faydalı olurdu. Çünkü çoğu mesela bir arkadaşım vardı. Ben boşanma sürecindeyken benden cesaret almak istedi. Benim yaşadığım süreci sordu ve o da boşanmaya karar verdi. Ama ekonomik gücünü adam öne sürerek kadını boşatmadı bir şekilde ve hala daha evlidirler. Ama kadın çok mutsuzdur, biliyorum yani bundan. Çünkü ekonomik özgürlüğü yok." (G4)

"Hani bu ataerkil yapının da etkisi vardır. Birazcık erkeğin gücü işte hakimiyeti elinde tutması, kontrolün kendisinde olması." (G14)

"bir de erkek olduğundan dolayı erkeksel hormanlarından dolayı herhalde kendi istediğinin olmasını isterdi. Yönetilmeyi sevmezdi e bende yönetilmeyi sevmiyorum ama ben her zaman doğrudan yanayım eşim de yaşı küçük bir de şöyle bir şey hep böyle havai yaşamak isterdi hep havai yaşamak isterdi.. en basiti mesela bir yere giderdik otururduk işte karşılıklı masaya tamam mı ya karşımdaki masada diğer masada adamsa karşımdaki beni bu tarafa geçirirdi… öyle şeydi yani dedim ya gerçekten iyi olmuş ya çünkü ben eşimin yanında kendim değildim ben kendimi buldum dedim yani seni kimse kısıtlayamaz nasıl oldu da sen... Ama eşimi severdim. Allah var. Severek evlendik" (G3)

"Her zamanda şöyle güzel bir teşvik oldu yani "sen kazanç gailesi içinde olma. Ben çalışıyorum senden istediğim çocuklara sahip çıkıp onlarla alakadar ol" ve ben bunu

dinledim. Yapmak istediklerimi erteledim, çok uzun süreler part time olarak çalıştım… Bu değildi benim yapmak istediğim. Yani ben kariyerimde daha ileri bir seviyede olmak isterdim. Yani gerçek duygularımı herhâlde bastırdım. Bastırırken de içimde bir öfke büyüdü. O büyüyen öfke belki de beni eşle karşı mutsuz ve çekilmez bir eş haline da getirdi. Çünkü çocuklarla yoğunluklu olarak vakit harcayan, çalışmak isteyen ama kadın olarak, anne olarak sorumluluklarını da eksiksiz yapmak isteyen bir karakterdir sana konuşan karakter şu anda." (G6)

Bu noktada, kadın ve erkeklere biçilen rollere bağlı olarak, kadınların ilişki içinde uğradıkları istismarın toplum tarafından normalleştirildiğini, istismar olarak değerlendirilmediğini ve kadınlarında bu duruma razı gelmek zorunda kaldığını söylemek mümkündür. Yapılan bu ataerkil pazarlık içerisinde ise kadınların kimi zaman ekonomik kimi zaman ise psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasından dolayı bu duruma ses çıkar(a)madığı anlaşılmaktadır.

3.2.2. Kültür Farklılığı

Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında kültür farklılıkları ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda bazı katılımcılar, ailelerin yerli Kıbrıslı olduğunu, köyde yaşadıklarını ve eşinin ailesinin sahip olduğu kültür ile farklılıklar yaşadıklarını, şiddet döngüsünün de kültür farklılığı ile ilişkili olduğunu dile getirmiştir;

"Tabi annemle benim yerli Kıbrıslıdır. Daha çok yani inanın babamın ailesi kültürü hakkında hiçbir fikrim bile yok. Çünkü yani eşimde gördüğüm Karadenizliler çok farklı bizim aile daha farklıdır." (G17)

"Çünkü şiddet bir döngü" (G11)

"Ancak açıkçası zaten şey olarak da farklıydık. Sosyokültürel durumda. Tamamen çocukluğu çok köyde geçmiş yokluklara geçmiş para harcama şeyi yok ya kazanıyor adam. Kulak burun boğaz uzmanı ama kendine ve şeye gezmeye atıyorum sosyal kültürel şeylere harcamıyor. Mesela tıbbi malzeme alıyor. Sürekli arkadaş çevresi çok kısıtlı ya bana taban tabana zıt. Ben sosyalim. Arkadaşım olsun, para harcayayım, kültürel şeylere harcayım falan onda öyle bir şey yoktu. Bir de mutsuzdu. Çocukları kendi malı gibi görüyor aslında. Evet, buradan hareketle malı gibi ve kafasındaki kalıplara sokmaya çalışıyor. Ben sonra düşündüm ki. Babası gibi oldu. Özellikle kırkından sonra adam babası gibi oldu. Adam başkalaştı ya." (G14)

"Benim için sığınmaydı onun için bir... neydi bilmiyorum... ben şimdi diyorum, ben nasıl bir insanla evlenmişim diyebiliyorum... Asla benim yani, kültürüm olsun, hiçbir şeyim uyuşmuyor. Sonra anladım bunu... ama devam ettirdim evliliğimi o zaman da. Hani düşüncelerimizin uyuşmadığını çok fark ettim de sırf ailem sen yaptın ettin demesin diye ben sürdürdüm." (G21)

Katılımcılar eşleri ile olan farklılıkları evliliklerinin başında hatta öncesinde fark etmesine rağmen bunu sorun etmezken süreç içinde bunun evlilik tatminini düşüren bir sorun haline dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda çiftlerin içinde yetiştiği sosyal çevrenin kesişimine dair farklılıkların evlilik birlikteliğinde birtakım sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar aynı kültürde yetişmelerine rağmen şiddete maruz kaldığını, aldatıldığını, psikolojisinin bozulduğunu ifade ederken, bazı katılımcılar ise, kültürel farklılıkları olduğunda, aynı bölgede ve kültürde yetişmemelerine rağmen şiddete maruz kaldığını vurguladı. Bu durum aynı vatandaşlıkta olunsa da olunmasa şiddet döngüsünün varlığını bize yansıtmaktadır.

"Yani hiçbir şekilde. Mesela doğum gününde veya benim doğum günümde veya baka bir özel günde işte. Bu gece dışarıya çıkalım. Ne gerek. Evde bu eksik bunu alalım. Ne gerek var? Şunu yapalım, ne gerek var ama ondan sonra öğrendim ki karşı tarafa ne gerek var olayı oldu. Ne isterse ne isterse. Çok düşündürdü beni. Yani şimdi bir kadın için. Şimdi bunlar sana söyleyeceğim. Ses işe alın ama dertleşerek için. Ne demek ya sana kocan diyecek ki sidik kokan bok kokan. Yani seninle nasıl bir hissi uyandırır bu şey? Yani kavga anında da bile söylense… Ve benim o kadar bir bozduydu psikolojimi. Günde 5 defa 6 defa banyo yaptığımı bilirdim. Tuvalete girerdim, banyodaydım. Tuvalete girerdim, banyodaydım. Yani beni suçlamaları hep bu şekildeydi yani." (G18)

"Şimdi zaten çocuk karnımdayken de şiddet gördüm ki. Evet yani karnımdayken bir beşik almayası ailemin bu şekilde olduysa ki dedim. Belki doğunca veririm. Kapıdan çıktım doğumhaneden yürüyeceğim, ailen gelmeyecek dedi bana. Ben mesela çocuğumun doğduğuna sevinemedim. O derece böyle 2 ay ailem gelmedi eve. Kendi başıma zaten çocuğu verdiler kucağıma ne yapacağım? Bir onun korkusu var. Nasıl bakacağım ne yer ne içer ne gazı nasıl hiçbir fikrim yok. Tamam kaynanamla kalırım ama onlarla da tahammülüm yok. Sonra emredeyim. Hepsi bir bilmişlik taslar. Sen, ailemin gelmeyeceğini üzüldüm. Yani ben nasıl söyleyeceğim ya babama gelme torununu göresin. Oradan zaten yürürken odaya giderken içkiliydi, o gün de düşün içkili. Kafasını ailene söyle gelmesin. Yani öyle dondum kaldım, sütüm kesilirse dedim. E şimdi nasıl bakacağım bu çocuğa? Ağlayamadım, edemedim." (G15)

Kültürel farklılıklar bir çiftin ilişkisini yürütebilmesinde bazen etkili bazen de anlamsız kalabiliyor. Önemli olan kişilerin beklentilerini net bir şekilde ifade ederek tatmini sağlamasıdır. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki göçmenlik durumu ve farklı kültüre sahip olma evlilik beklentisi ve tatmini üzerinde bir etki yaratmamaktadır.

3.2.3. Şiddet Döngüsü: *"..değer mi bu hayat çocukların için bunu yapmaya, değer mi? Değmedi."*

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında yer alan şiddet döngüsü incelendiğinde ise, katılımcılardan biri, çocuklarının doğumundan kısa bir süre sonra şiddete maruz kaldığını ve ailesine söylediğini, tehdit edildiğini, eşinin bağımlı olduğunu ve maddenin etkisindeyken kendisini kıskandığını bu nedenle de sürekli içerek kendisine şiddet uyguladığını belirtti. Ayrıca bir diğer katılımcı ise, evlilik sürecinde psikolojik şiddete de maruz kaldığını ve bu şiddetin çocuklarının doğumundan sonra gerçekleştiğini vurgulamıştır;

"Çok oldu yani çocuk 2 yaşındayken gene artık tak etti gene ilk o zaman da aileme söyledim. Babam gel dedi. 2 gün kaldım, tehdit etti beni. Yaşatmam seni öldürürüm vesaire. Ben de korkumdan aileme hem kendime zarar vermesin. Çocuğu alıp gittim.1 2 ay iyi oldu. Tekrardan gene aynı içti içti. İşte huzursuzluk, işte kıskançlık. Girdiğim işyerinde beni kıskanmaya başlardı. Yani ben kendi, yani ben bu yaşıma kadar hep kendi ayaklarımın üstünde durdum söylediğim gibi." (G15)

"Aslında o ona şans o şanslı. Böyle bunları yapan bir adama sen gene şans veriyorsun. Çocukların için değer mi bu hayat çocukların için bunu yapmaya, değer mi? Değmedi. Daha çok yıprandım ama en azından çocuklarım için denedim." (G17)

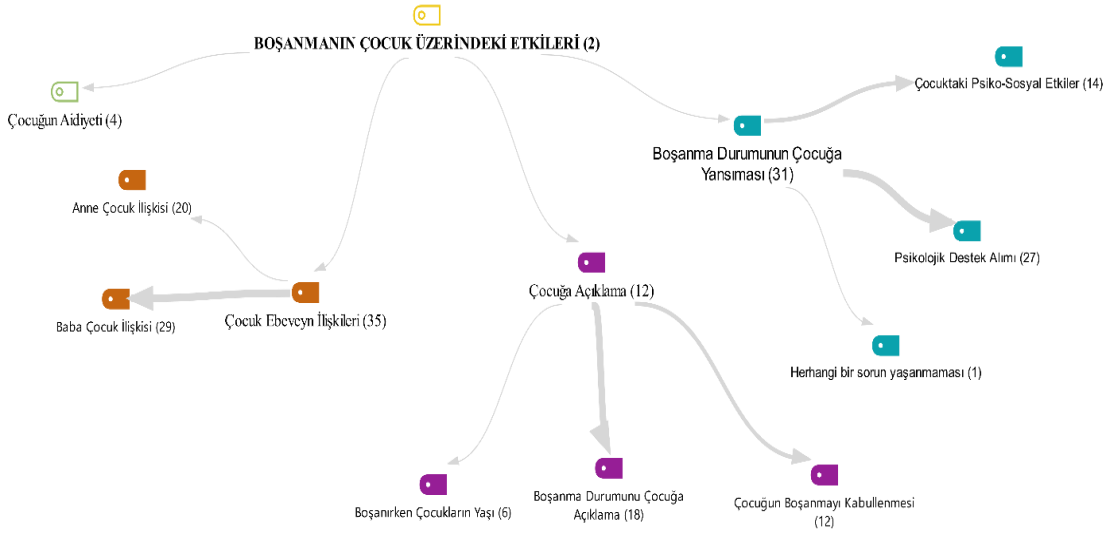
"Araştırmacı: Çünkü şiddet bir döngüdür aslında. Küçük şeylerle başlar işte. niçin onu giydin, kiminle konuştun, kim aradı, telefonuna bakayım.. işte o para çok değil mi ver birlikte idare edelim, birlikte paylaşalım gibi başlar. Bir süre sonra işte bir tokat olur ya da yüksek bir sözle başlar. Tokatla devam eder. O tokat sonrasını zaten hepsini yaşadınız, en patlama noktasına geldikten sonra pişmanlık, özür dileme bir daha olmayacaklar ve tekrar sonra... (sözü keserek) G11: (derin bir ah çekerek) evet, ve hep böyle devam etti" (G11)

"Bana baktı, gözümün içine bakıyor niye bana polisin geldiğini bana neden diyor söylemedin diyor. Yani aslında çok da üzülmedim o an. Çünkü hak etti. Ben elimden gelenin fazlasını yaptım ona. Ben uyuşturucuyla mücadeleye götürdüm, onun yanında olmaya çalıştım ve ben uyuşturucuyla mücadeleye götürdüğümde orda bir bayan vardı bana dedi ki çok destekçisin dedi eşine. Ben kurtulmasını istiyorum dedim. Gerçekten kurtulmasını istiyordum, bizim düzenli bir hayatımız olsun istedim, çok şey istemedim ki. İşte aynı şeyi o da çıktıktan sonra bana dedi ki çok şanslıyım senin gibi eşim olduğu için. Ama yakalanmadan önce söyledi bana bunları. Sonra gittikten sonra yani çok da üzülmedim yani açıkçası. Çok böyle canım yanmadı. Çünkü hak etti. O çocuklara o şiddeti evde yaşatmaya hakkı yoktu. Sonra işte tutuklanınca yurt dışı olacağını biliyordum, o da biliyordu çok iyi hem de. Çünkü bir şans verildi ona. burda işte 40 gün kadar cezaevinde yattı. Kıyafet götürdüm, sigara parası istedi götürdüm. Telefonla görüşüyorduk yani, arıyordu beni konuşuyorduk. Ben işte onun cezaevinden çıksın çocukları alıp tekrar ona dönmeyi düşünüyordum, Türkiye'ye gitmeyi düşünüyordum açık konuşayım. Son güne kadar böyle düşünüyordum. 10 günde 50 TL falan götürüyordum yani sonuçta benim de kira elektrik var kreş var ve annesi gitti gelmedi tekrar. Neyse 40 gün kaldı cezaevinde, sonra işte bilet kesilecek işte biletini falan kestik kardeşiyle birlikte. Sonra gitti Türkiye'ye, hani ben dedim bitti herhâlde, 3 aydır içemeyen adam bir daha içmez herhâlde. Yani dedi ben sizi kaybetmeyi göze alamam bitti kafamda, ne yapmam lazım dedi. Bu şekilde konuşuyorduk. Sonra Türkiye'ye gitti işte 2. günü madde kullandı. Ben annesini görüntülü aradım, annesi telefonu ona çevirdi bak dedi. Ben onu öyle görünce o saat karar verdim gitmemeye." (G13)

Şiddet döngüsünden çıkamayan kadınların ölüme varacak kadar ağır sonuçlarla karşılaştığı bilinmektedir. Bu döngüden kurtulabilmek için kadınların güçlü yanlarına dair farkındalığının artması ve sosyal destek alabilmeleri de önemlidir. Bu sosyal destek mekanizmaları içinde başta aile olmak üzere kolluk kuvvetleri ve sosyal hizmetler de yer almalıdır. Bu şekilde kişiler kendini güvende hissederek güvenli sandıkları o çemberin dışına çıkabilirler.

3.3. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen sonuçlar incelendiğinde; boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri kapsamında, çocuğun aidiyeti, çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişki, boşanma durumunun çocuğa yansıması ve çocuğa boşanma sürecinin açıklanmasına dair veriler ön plana çıkmış olup Şekil 3.4'te gösterilmektedir.

Şekil 3.4. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkilerine İlişkin İlişkin Bulgular (MAXQDA 22- Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli)

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerine ilişkin elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların çocuk ile ebeveyn ilişkilerine dair daha fazla söylemler de bulundukları, bu söylemleri de çoğunlukla babalarına yönelik oluşturdukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca boşanma durumunun çocuğa yansıması da en çok değerlendirilen konular arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda boşanma durumunu çocuğa yansıtılırken çocukların da bu süreçte psikolojik destek alması gerektiğine dair buğular ön plana çıkmıştır. Buna karşın çocukların boşanma durumunda herhangi bir sorunla karşılaşmaması en az değerlendirilen konu başlıkları arasında yer almaktadır.

3.3.1. Çocuğun Aidiyeti: *"O eve gitmeylim!"*

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri kapsamında, çocuğun aidiyeti incelenmiş olup, katılımcıların çoğu çocuklarıyla birlikte yaşadığını, eşinin çocuklarına bakamayacağını ve çocuklarında babalarıyla yaşama isteği konusunda düşük motivasyona sahip olduğunu ifade etmiştir;

"Ev dediği yer burası, her zaman. Onun için doğru karar vermişim ben bu evde kalarak. Çünkü ev diye bahsettiği, 3 gece bende 3 gece orda da olsa, orda da odası eşyaları da olsa ev burası." (G8)

"İşte dedim bu ikimizin evidir. Benim evim değil." (G9)

"Büyük oğlumu sever. Yanında ister. Onu hatta yanına alsın ister de ben istemem. Bakamaz yani, babası. Oğlum da ister gerçi babasıyla kalsın. Çünkü şey der anne orası benim doğup büyüdüğüm ev ben orayı isterim der." (G12)

"Şu anda da babası geldiğinde evden filan aldığında babasının eve girmesini istemiyor açıkçası (gülerek). Babayla dışarıda görüşülsün, sen başka otelde kal diyor (gülerek) ya da beni paylaşmak istemiyor herhalde bilmiyorum. Bana çok bağlı ama babasını özlüyor tabi ki... Vakit geçirmeyi de seviyor ama öyle illa babamla yaşayalım o da bizimle kalsın demiyor." (G19)

"Her ikisinin da akademik olarak ve çok yoğun çalışması gereken bir dönemdir ve ilk konfor alanları bu çocukların Lefkoşa'da bu evde kurulmuştur. Hiçbir anlamı yoktur, onları sürükleyip başka yere sırf babalarını... görmeyeceklersa görmeyecekler... yani bu sene böyle geçecek hazirana kadar." (G6)

"O çocuk oradayken beni aratmaz ya misal. Mesela çocuk benimleyken bilirim, şimdi morali bozulacak. Gene kötü konuşacak, gene her saat değil ama öyle sabah ve öğlen mesela pazar günü hiç aramadım. Çünkü anladığım cevabından. Ben derim annem ara babanı konuş. Önce istemem der niçin annem istemezsin? İstemem napayım der... duysun sesini çocuk bile der istemem" (G15)

"Çocuğumun önünde bana şiddet uyguladı... bunu... Ben bunu çok zor atlat... atlatamadım... Hala daha atlatamadığım şeyler bunlardır yani. Hala daha, gızım bana şey der, anne der, hatırlan der babam sana vurduydu der. O eve gitmeylim der. Bana da vuracak der, ben orada kaldığımda." (G4)

Güvenli ve sevgi dolu bir ortamda büyümek her çocuğun en temel haklarından birisidir. Maslow da ihtiyaçları hiyerarşik bir sırada verirken en başta temel fizyolojik ihtiyaçların giderilmesinden daha sonra ise güvenlik, sevme sevilme ve ait olma ihtiyaçlarından bahseder. Sırsıyla bu ihtiyaçlarının karşılandığı durumlarda çocukların aidiyetinin yetiştikleri evde olduğu aşikardır. Ancak sevgi ve güven duyduğu kişi ile kurduğu bağ, yerin önüne geçmektedir. Şiddet gördükleri ya da huzurlu olmadıkları bir ortama aidiyet geliştirmedikleri, sevildikleri, değer gördükleri ve güvenli hissettikleri kişilere bağlanıp, bu kişilerle oldukları yeni mekâna aidiyet duygularının geliştiği görülmektedir.

3.3.2. Çocuk ve Ebeveyn İlişkileri: *"...baba değil de babasızlık acı veriyor!"*

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri kapsamında, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda, kadınların çoğu çocuklarıyla ilişkilerinin iyi olduğunu, gereksinimlerinin her büyüme dönemlerinde değiştiğini, eşinin çocuklarıyla ilişkilerinin kendisi kadar iyi olmadığını, babalarına karşı tepkide bulunduklarını veya görüşmek istemediklerini ve boşanma sonrası eski eşinin çocuklarıyla vakit geçirme oranını arttığını ifade etmiştir;

"Değişiyor ihtiyaçlarımız. İhtiyaçlarının dışında kendi şeyleri de değişecek yani ergenliğe girecekler. Şimdi öteki evdeyken biz birlikte uyurduk. Sonra ben onları yavaş yavaş ayırdım ya... ayırdıktan sonra onları gendi odalarına. Sürekli böyle uyursam da bir şey isterler duymam gibisinden böyle sürekli gidip gelmelerim başladı odalarına... ama onu da atlattım yani şu anda." (G1)

"Çok aşırı derecede yani. Zaten oğlum benim her şeyim. Bütün dünyam o yani benim. Tabi şimdi çok sever çocuğunu aman şey çocuk babasını ama laf kondurmaz o ayrı bişey.. annem dedim isten gidelim buralara veya babanla da gitmek istediğinde söyle babana çıkaralım diyorum çıkarsın demiyorum... Çıkaralım şey.. Babasına demiş ki babası ne demiş kendine korkarım demiş annen seni benden kaçıracak... ben bunu yapacak olsam kendi de çok iyi bilir ben Kıbrıslı bir vatandaşım bir şekilde yapabilirim yaparım yani bunu eğer ki istesem ama ben neden kendi çocuğumu kendime düşman edeyim, ya da neden çocuğuma ne kadar da ayrı olsak en azından babasıyla büyüyor yani... görüyor babasını ben neden bu çocuğu bu şekilde cezalandırayım dedim." (G3)

"E kız arkadaşı anne dedirtirmiş gendine!! Anne dedirttirirmiş gendine (ağlamaya başladı) sinirlerim bozuldu (sessizlik)... şu anda bence kızımın kaybetme kaygısı var. Anneciğim, canım annem, canım annem seni çok severim der da iki kelimesinden biri budur. Bu sağlıklı mı bilmiyorum. Çok severim seni der yani... ikide bir gelir çok seviyorum seni der öper beni... durmadan beni artık ben... insan Çocuğunun öpmesinden bunalır mı... çocuk beni durmadan öpmek ister... bunalırım ve durmadan öpmek ister, durmadan... ve normal bir öpme değil yani... yürür (öpücük hareketi) öpeyim seni, öpeyim seni..." (G4)

"...teyzesine neredeyse hiç konuşmaz. Ben ilk şey yapardım annem, olmaz konuşmalısın. Sonra fark ettim ki niye konuşsun, o onun tercihidir. Arada çok kaldım. Annemle çocuk arasında, babayla çocuk arasında. Sonra dedim ki yok bu çocuk artık büyüdü. Ben 17 yaşında üniversiteye gittim. Şimdi sadece otururum. Benim kendimce

doğrumu söylerim. O kendi doğrusunu söyleyip ona göre hareket eder. Zaman gösterecek... Bak 3 gün oldu üç gündür çıkarık evden sürekli kızımla gezerik. Dün akşam gene Lefkoşa'ya geldik... istediği yerler vardı oralara gittik. Döndük yemek yedik, döndük Gloria'ya gittik. Yani hep böyle eskiye göre daha çok vakit geçiririk." (G7)

"Babasında olduğu gün diye bir şey koymadık işte biz hiç. O tamamen duruma göre. O gün ne getirirse. Babasının bir işi varsa eve gelir, benim bir işim varsa babasına gider. Veyahut isterse 3-4 gece hiç kalmaz babasında sonra gider 1-2 gece kalır. Yani bir şey hiç koymadık..." (G8)

"Tepki gösteriyor babasına. Geçen gün mesela gitti geldi. Atıyorum, dörtte gelecekti 2 buçukta aradılar beni. Evde misin geliyorum diye. Evdeyim gel. Bir baktım ıslak çoraplarıyla gelmiş. Ne oldu? işte sinir oldum babama çıktım dışarıya şeylerle çoraplarla. E niye değiştiremezsiniz? işte ben. Yani bir tepkisi var açıkçası babaya karşı. Döndü şu an değişir yani çocuk sürekli o şeyi belki daha sonra bana gösterecek bilmiyorum ama." (G9)

"Aile birliği tamamdır, başarmışık yani. O çok mutlu edici bir haber olduydu benim için. İlk gittiğimde çocuğa resim çizdirdi psikolog, çok klasik bir yöntemdir, hepimiz aynı resimin içindeyik. Baba, anne, kedilerimiz var bizim evimizde, onun evinde köpek vardı öldü ama, köpek... Hepimiz bir resmin içindeyik. Yani 3 kişilik bir aile kedileriynan, 3 kişilik da bir aile köpeğiynan ayrı bir aile yok. Tek bir ailemiz var bizim, onu başardık." (G10)

"Çünkü 3 çocuğu var. İki ayrı kadından üçü ile de arası kötü kimse görüşmüyor onunla üç çocuğu da. O baba değil de babasızlık acı veriyor ve çocuk kendini suçluyor ya bilmiyorum yani onunla ilgili sorun var mı daha? Ben iyiyim diyor. Çalışkanım anne diyor. Özellikle küçük çocuğum. Bakıyorum diyor, öbür insanlara diyor, benim kadar başarılı, uyumlu değiller ama babaları var, iyi babaları. Benim suçum ne ben çocuğum

dedi ya. Benim en çok üzüldüğüm nokta çocuklarım hatta tek üzüldüğüm nokta. Sosyal ve ekonomik hiç dedim ya bütün samimiyetimle söylüyorum, bir kalemle her şeyi sildim maddi olarak. Ya da ay boşanmış diyecekler dul hiç şu kadar şu kadar takmadım takmam da yani. Bugün olsa gene üçüncü kocam, beşinci kocam olsa. Yine boşarım, yemin ederim bak. Bu kadar da kendime de güveniyorum güçlüyüm de. Ama o çocuklar benim en zayıf noktam. O hep benim kanayan yaram olacak yani. Ama onlar beni niye evlendin diye suçluyorlar." (G14)

"Yok, çocuğuna iyi davranır ama ilgisizdir. Yani ilgi göstermez işten eve geldiğimde yani. Nasıl diyeyim. Benim böyle içime sokasım gelir evladımı. Yani yanımdan ayırmak istemem. Çünkü ben annemden görmedim. Ben, o da görmesin istemem yani. Yani nasıl bir baba sevgisini göstermez ya ben eve gidince telefonumu yani zaten sosyal medya kullanmamış bütün bağını koparıp onunla olmak isterim. Yani çok mu zor bunu yapmak? Sen çocuğu alın götürün balık ortamında, erkeklerin ortamına niye evladınla yalnız kalmak istemen? Yani sana çok mu ağır gelir? Yani anlamam hiç. Yani geçmişten bir insan ders alması lazım. Ya baba sevgisi görmedin ezildin. Evlendin evladına da yapma yani o da senden bekler. Çocuk bana gelirdi anne der ben babamın evine gittiğimde uyuyamam der. Rahat değilim der. Bunu söyleyince ben nasıl yollayayım? Mesela dün ben kızımı hiç görmedim. Eve gittim. 6 buçukta çocuk uyur. Niçin, sabah sordum. Anne der babamın evinde uyuyamadım. Seslendim diyor bakmadı demek ki içti gene çocuğu takmadı yani. Bir bardak suyu diyor gidip alamadım. Korktum dedi çocuk. Korkudan üstüne kaçırmış. Öyle ıslak ıslak uyudu eminim o yüzden hasta oldu. Bilmem nasıl iş." (G15)

"Çok farklı aile tiplerini oğlum taa çocukluğundan beri bilir, görür ve kabullenir. Yani mesela lezbiyen bir çiftin düğününe da gitti İsveç'te, bir sürü gay couple'ın çift olduğunu bilir ve bu onun için çok normaldir, doğuştan beridir... ayrı bir sürü insanın olduğunu bilir, evli olup da kavga eden bir sürü insan olduğunu bilir. İşte nenesiyle yaşayan bir sürü insan olduğunu bilir. Şiddet gören çocuk olduğunu bilir... bir sürü aile tipi olduğunu bilir ve bence memnundur ailesinden..." (G16)

"Ama boşanma sonrası babasını daha çok görmeye başladı (gülerek) daha sık görüşmeye başladılar. Şu anda da iyi bir ilişkileri var. Neyse ki geçirdiğim trafik kazasından sonra düşman olmaktan vazgeçti, tekrar arkadaş olduk. Şu an Babalık sorumluluğunu da yerine getiriyor. İhtiyacım olduğunda arayabiliyorum. Normal iki medeni insan gibi. Yani her şey bir yıl öncesine göre çok daha iyi O da kabullendi. Şu an kesinlikle daha tatmin edici bir ilişki yaşıyorlar. Bir araya geldiklerinde daha çok şey paylaşıyorlar. Daha çok sanki hani kıymetini de anladı. Hani bir çocuğun. Çünkü onu kaybetmek sorunuyla da karşılaştı, bir de o var. O korkuyu yaşadı, niye yaşadı bilmiyorum ama bir daha hiç göremeyecek gibi bir korku yaşadı." (G19)

Boşanmayı algılayış, boşanma şekli, çocukların bu süreçteki yaşları ve ebeveyn tutumları gibi pek çok faktör boşanma sonrasında çocuklarda farklı etkilere yol açmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlarda da boşanma sürecinde deneyimlenen şiddet, istismar veya ihmal çocukların özellikle baba ile olan ilişkisini zedelediği görülmüştür. Aynı şekilde boşanma sonrasında babanın aile sisteminden uzaklaşarak anne ile çocukların birlikte yaşamaya devam ettiği süreçlerde babanın daha ilgisiz veya istismarcı olması da çocuklar üzerinde yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir.

3.3.3. Çocuğa Açıklamak: *"'vay be! olgun çocuklarmış" dedik… ya da olgun gibi görünen çocuklar..."*

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri kapsamında, boşanma sürecinin çocuğa açıklanmasında, çocuğun yaşı, boşanmayı açıklama süreci ve çocuğun boşanmayı kabullenmesine ilişkin elde edilen veriler incelenmiştir.

Bununla birlikte bazı katılımcılar, boşanma sürecinin çocuğa açıklanmasında, eşiyle çocukların önünde hiç tartışmadıklarını, güzel bir akşam yemeğinde çocuklara boşanma sürenini birlikte açıkladıklarını, çocuklarının ise farkındalıklarının yüksek olduğunu ve soru dahi sormadıklarını belirtirken; bazı katılımcılar ise, çocuklarının kendisini

sorguladığını, babalarıyla bir arada olamama sebebinin ise annelerinden kaynaklandığını, eski eşinin de boşanmayı istemeyen bir biçimde davranmadığını ve boşanma isteğinin annenin isteği ile gerçekleştiğine dair çocuklara mesajlar verdiğini belirtmiştir;

"Babam niçin gelmiyor anne falan dedi ama birkaç sefer. Hiç önünde tartışma falan yapmadık. Belli etmemek için elimden geleni yaptım. O şey noktada her şey yolunda giderken. Hiç çocukta şey yapmadım. Öyle aman aman babam bu akşam gelsin falan filan böyle hiç böyle ısrar etmedi kabul etti. Babana gideceksin o babanın evidir. Babam ilk başlarda işte babam ne zaman gelecek dedi, artık gelmeyecek anneciğim orada kalacak onunla ilgili olursan ona gideceksin söylemeye başladım. Sonra da çok sormadı üstüne düşmedi." (G2, çocuk 3 yaşında)

"Açıklamaya gerek yok ki babası kalktı işte sabah dediğim gibi bende şeyden geldim sigortalardan geldim. Direkt, bu gün bu iş bitsin dedi... yani zaten dediğim gibi o günü çok iyi hatırlamam ben hatırlamak istemem herhalde." (G3, çocuk 8 yaşında)

"Evet, öyle. Ha nedir benim bir tek nedir şey olan hani "babam nerde? Babamdan niye ayrıldın" gibi sorular gelmiyor, çünkü olaylar hep kendi önlerinde yaşandı, hiç değilse sebebini biliyorlar, küçük olan hariç." (G5, ergenlik döneminde)

"Hayır. Söylememiştik onlara boşanacağımızı. Geldik dedik ki güzel bir akşam yemeği yiyelim. En sevdikleri yemekleri aldık, hep birlikte masaya oturduk. Her zamanki yerlerimize oturduk. Birbirimizle bakıştık ve baba bana dedi ki sözü sen al kaşıyla işaretini yaptı. Ben de dedim ki size söylememiz gereken bir şey var. Babanızla, babanızla, sizle söylememiz gereken bir şey var. Her ikisi de ellerindeki çatalı bıçağı bıraktı. Arkalarına dayandılar (gözleri doldu) ... Biz dedim babanızla boşandık ve zaten biliyorduk dediler. Hiç başka soru sormadılar. Sonra yemeğe devam ettiler. Sonra şey dediler. Peki nasıl olacak? ve biz işte onlara iki evlerinin olduğunu izah ettik. Ne zaman isterlerse, nasıl isterlerse bizlerle birlikte olacaklarını söyledik. Rahatladılar. Çok fazla sorgulamadılar.

Evet, ama daha sonra yani süre geçtikten sonra artık böyle yani Eşya toplayıp neticede baba Girne'de kalır. Çocuklar benimnan beraber Lefkoşa'dadır. Eşyalarını toplayıp da bir yerden bir yere gitmek artık onları yordu bir süre sonra ve buna itiraz etmeye başladılar... Yorulduklarını dile getirmeye başladılar... ve biz aslında o zaman anladık nasıl bir zarar verdiğimizi... ama bir taraftan da şey yaptık "vay be! olgun çocuklarmış" ya da olgun gibi görünen çocuklar..." (G6, ergenlik döneminde)

"Evet. Şimdi boşanma süreciyle de ilgili yani çocuğumuza çekip anlattığımızda artık eski eşimde ikna olduğu zaman yani yürümeyecek bu iş bitecek. Boşanma gerçekleşecek. Çektik dedik ki, yani biz ayrılıyoruz başka evde yaşayacağız ve senin ama sen istediğin zaman gene baban gelebilecek seni çok seviyoruz diyerek falan ama işte birlikte yapamayız artık falan." (G9, çocuk 7 yaşında)

"Çocuklara nasıl açıkladık? Açıkçası ben çocuklara söylediğimde çocuklar o zaman tabii babalarının bu yüzden çok görmüyorlar. Daha da küçükler dedi. 2015 tabi 10 yaşında, 9 yaşında küçüklerdi. O arada onlara çok iyi davrandı. Yani o evden ayrılmıştı. Al al al hafta sonu. Yakınımızda bir ev tuttu. Orada onlara işte istedikleri şeyleri sağlıyor, yediriyor, gezdiriyor, içiyor. Bu arada da ben istemiyorum annenizden boşanmayı o istiyor diyor." (G14, 10 ve 9 yaşlarında)

"O konuşmaya kadar o sorgulaması devam etti, evet. Ama o sorgulamadan sonra ve ben ona bu açıklamayı ona yaptıktan sonra kabullendi. Bu arada ben bir psikologla görüşürdüm, o da bize tavsiye etti anne baba birlikte de konuşun... Hemen arkasına da bu konuşmanın 3müz birlikte bir konuşma yaptık. Sonra o da kabullendi, hiç ciddi bir soru gelmedi yani. Bir tek arada bir özlem duyduğunu, yani birlikte olduğumuzda hoşuna gittiğini falan... bilir ama zaten mm çok da fazla özlemeye ihtiyacı kalmaz çünkü birlikteyiz. Özel günlerde birlikteyiz, ne bileyim sonra babası ev aldı. Biz gittik birlikte ona alışveriş yaptık. Onların evlerine bir şeyler aldık. Ya da işte yeni yılları birlikte kutlarız.." (G16, çocuk 4 yaşında)

"Yani. Aslında çok hatırlamıyorum. Çok uzun zaman oldu. Sonrasında karşısında çok şükür iletişimiz düzeldi bizim. Tutarlı şeyler söyler oldu çocuğa artık. Hani ilk başta tabii ki bizim birbirimizle ilgili o hararetli öfkemiz ve duygu yoğunluğumuzdan arada şey kaynadı ama sonrasında yani şimdi de çok şükür. Güzel bir iletişimimiz var. Yani sınava girecek, ödevlerini kontrol et falan konuyu anlamadı sen de olduğunda sen el ver. Falan gibi hoş genelde bunları söyleyen benim gene yönlendirmeyi yapan benim. Ama şimdi şey yapmaz Allah'tan. Yani tamam der bunu böyle yapalım. Hoş yapabildiğini yapar, yapamadığını yapmaz." (G20, çocuk 4 yaşında)

"Ben asla hiçbir zaman kötü demedim bu aşamada da. Bana bir gün kızımın doğum günü için biz burada kaldık baba orada. Ben de anlattım dedim. Böyle böyle tartışıyorduk ya senin önünde artık dedim ayıracağız annem yolumuzu. O orada kalacak. Biz burada. Ben bunu anlattım zaten dedi ben istemem ki dedi. O eve gideyim dedi. Ben dedi istemem dedi kavga etmenizi. Çocuk bunu söyledi bana. Barışmanızı da istemiyorum. Bunu söyleyince zaten ben şok oldum böyle zaten dedim gitmeyecek hani dedim. Gene konuşacağım. Babanla gene bir yerde buluşacak yine yemek yenecek ama sadece yataklarımız ayırdık dedim. Ben bu şekilde çocuğu alıştırırken bir gün çocuk geldi bana dedi ki "anne bilin, babam dedi benim bir kardeşim olacak, sen geri geleceksin. Aynı evde yemek yapacağız, benim kardeşim olacak." Hani o farklı boyutta çocuğa yönelir. Ben farklı boyutta." (G15, çocuk 5 yaşında)

"Hah... çocuğa bunu nasıl açıkladık... bir gün 6 yaşındayken, köpeğimizi gezdir meye çıktık ve gölgelerimiz önde giderdi. İşte Fluffy, oğlum ve ben. dedi ki anne bak, burda bir gölge eksiktir, babam. Yani onu eğer isteseydin o da bizimle birlikte aynı evde yaşayacaktı, o da bu yatakta yatacaktı, sonra akşam ben onu çok isterim, hep birlikte olmak isterim falan dediğinde bana.. Ben ona dedim ki annem bu benim seçimim değildi, ayrılmak isteyen aslında babaydı. Ama yani bir sürü aile türleri vardır, bizimki da böyle bir ailedir. Gördüğün gibi biz çok yakınız babayla. Çünkü nasıl bir formatımız vardı, pazarları hep birlikte bir şeyler yaparız. Hala daha yani aşağı yukarı öyledir. cumartesi günleri gene böyle yarı zamanımızı birlikte geçiririz. Haftanın 4 günü benimledir, 3 günü

babasıyladır, 1 gün 1 gün arayla gider ve mm hep birlikteyiz yani... mesela ben bamya yaptım, arabadadır. Bugün oğlumu saat 1'de alınca babasına gideceğiz, orda ısıtacağız yeyceğiz falan. Sonra ben çocuğu diş doktoruna götüreceğim falan. işte böyle hep şeydir... hala daha günde 10 defa konuşabilirik babasıyla, bir şekilde koordine ederiz. Çocuk bunu güzel kabullenmiştir. eee tabi ki hala daha eminim ki bayılırdı bizi birlikte görmekten ama olabildiğince zaten birlikteyiz biz. O yüzden tamamdır." (G16, 6 yaşında)

Çocukların bir birey olduğu gerçeğini unutmadan ailede özellikle onları da ilgilendiren boşanma gibi önemli bir konuda mutlaka gelişimlerine uygun bir biçimde ve tutarlı ifadelerle bilgilendirilmesi gerekmektedir. Aksi halde çocukların ebeveynlerine duyduğu güven ve bağ sarsılabilir. Evden ayrılan ebeveyn tarafından istenmediklerini, sevilmediklerini veya bu ayrılığın sorumlusu kendilerinin olduğunu düşünerek tüm yaşamlarını suçlulukla geçirebilirler. Bu bağlamda çocuklara yapılacak uygun bir açıklamanın psiko-sosyal gelişimlerinde ve yeni yaşamlarına uyum sürecinde ciddi bir öneme sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Ayrıca bazı katılımcılar ise, eski eşlerinin çocuklara boşanma sürecini açıklamaya fırsat kalmadan eski eşlerinin evi terk ettiğini belirtirken bir katılımcı da eşinin polis tarafından tutuklandığını ve bir çocuğunun babasını hiç tanımadığını belirtti. Bu nedenle katılımcılar, çocuklarını teselli etmek durumunda kaldıklarını, babalarının evden kaybolmasını çocuklarının anlamadığını ve çocuklarının boşanma sürecini kabullenmesinin bu bağlamda zorlandığını vurgulamıştır;

"O işin en zor kısmıydı çünkü bir gün ansızın baba evden kayboldu. Gitti, çocuk anlamadı. Açıklama şansımız olmadı. Yani biz karar verdik ayrılıyoruz, ayrı yaşıyoruz gibi olmadı. Pat diye adam 1 gün eşyalarını topladı gitti. İştedir 2 gün iştedir, 3 gün iştedir, 4 gün iştedir, 5 gün iştedir. Ve ondan sonra artık ayrı yaşayacağız. Odur budur diye yavaş yavaş anlattık ama çocuk şoka girdi mi girdi. Kabullenmekte zorlandığı mı çok

zorlandı. E ağlama, isyan, geceleri şey yapmak istememe, kaygı beni odada gözünden kaybetmek istememe." (G20)

"Polis tutuklayarak götürdü evden, küçük hiç tanımadı babasını o arada sorar babam var mı diye." (G13)

"(Bir nefes alarak tekrar anlatmaya başladı) evet, sonra da ertesi gün biz evde yokken geldi eşyalarını aldı babası gitti. Zaten evi de tuttuydu ayarladıydı. Zaten biraz da o şekilde çocuğu teselli ettik. İşte, bir evin daha olacak (sesi titremeye devam ederek), bir odan daha olacak. Ertesi gün gitti, eee… tabi ben, biz bunları psikologla görüştüydük kendimiz. Gittiler odasını yaptılar, aldılar. Yani babasıyla birlikte yeni bir ev kurma fikri onu biraz teselli etti. Çabuk adapte oldu. Daha kötü beklerdim ama, çabuk adapte oldu ve çok şey etmedi. Şu an mutlu, şu an mutlu... ee bir iki kez psikologdan destek aldık." (G8)

Çocukların yeni süreçle ilgili bilgilendirilmemesi ya da hazırlanmaması kafalarının daha çok karışmasına ve yanıt aradıkları sorgulamalara yol açmaktadır. Bu nedenle çocukların gelişimsel ihtiyaçları gözetilerek bilgilendirilmesi önem taşımaktadır.

3.3.4. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Yansımaları*: "O eve gitmeylim... Bana da vuracak, ben orada kaldığımda..."*

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri kapsamında bazı katılımcılar, çocuklarının boşanma konusunu açmak bile istemediklerini, babalarından bahsedildiğinde konuyu kapattıklarını, çocukların kendilerini ağlattıkları için babalarına karşı öfkeli olduklarını ifade ederken; bazı katılımcılar ise evde yaşanan huzursuzlukları çocukların çok fazla hissettiğini, babasının bağımlılık süreçlerine şahit olduklarını, çocukları çok fazla etkilenmesin diye şiddete maruz kaldıklarında kendilerini sessiz olmaya zorladıklarını, çocuklarında şahit oldukları veya anlamlandırdıkları olaylara karşı öfke sorunları ile yansıtma yaptıklarını belirtmiştir;

"Ben konuyu geçiştiririm açıkçası, zaten dediğim gibi büyük oğlum hiç konusunu bile açmak istemez yani bu konunun... yani baba dediğinde biri kendine, konuyu kapatır yani, babam yoktur der kapadır. Küçük da yavaş yavaş alıştı yani buna.. ." (G1)

"Oğlum şey dediydi bana hiç unutmam anne dedi seni ağlattı ya babam dedi bana ben onu büyüyünce dedi dövecem mi öldürecem mi öyle bir şey söyledi... dedim yok annem öyle bir şey yok hani çocuğu da istemedim şey etsin. Çocuğum belki de hatırlar çünkü o birebir yaşadı yani bu olayı… evin içinde ve biz oğlumla ben topladı şeyi.. Babası toplandı biz arabayla birlikte götürdük." (G3)

"Çocuğumun önünde bu arada bana çeşitli defalarda senin annen orospudur senin annen kötü kadındır. Çocuğumun duyacağı şekilde ve çocuğumun önünde bana şiddet uyguladı... bunu... Ben bunu çok zor atlat... atlatamadım... hala daha atlatamadığım şeyler bunlardır yani. Hala daha kızım bana şey der, anne der, hatırlan der babam sana vurduydu der. O eve gitmeylim der. Bana da vuracak der, ben orada kaldığımda..." (G4)

"Her şey ortada yaşandığı için yani normal bir anne baba tartışması olmadığı için her şey çok ortada oldu, alkollü oldu, sorun çıkardı, vurdu kırdı. Bugün söylüyorlar bizim tabletimizi babam kırmıştı diye. Yani hatırlıyorlar çocuklar... Büyük olan kızda 14 yaşında olanda bayağı belirgin sorunlar başladı. Ondan sonra biz çocuk psikiyatrisine yöneldik. Bu arada da üçüzlerin da dikkat dağınıklığı çıktığı için gittik. Bir de şey vardı, şiddet eğilimi başladı üçüzlerin bir tanesinde. Niye yaptın dediğimiz zaman baba yapıyordu dedi." (G5)

"Onun dışında artık son yılda yani mahkeme gününden bir yıl öncesine gidecek olursak artık had safhadaydı. Huzursuzluk evin içerisinde çok ciddi hissediliyordu ve en kötüsü de bunu çocuklarımız hissetti" (G6)

"Evet... çocuklar çok fazla etkilenmesin diye aslında yanlış yapmışım. Çünkü evet o vurması, sövmesi çok fazla canımı acıtırdı. Hemen susmak ve hemen ona tamam deyip tekrardan devam etmek aslında iyi bir şey değilmiş ve bunu da öğrendim. Çünkü bir kızımı ben öyle etkiledim. Şu an kızım diyor ki anne evet babam sana vuruyordu ama bize komiklik de yapıyordu. O dövme ya da sövme esansından sonra olaya bir komik bir şey karıştırır. Olay ortam yumuşasın. Tebessüm ettiğimde de diyor ki anne bak sen de gülüyorsun babamın yaptıklarına. Babam bizi güldürüyor aslında biz mutlu bir aileyiz. Asla şiddetle mutluluk olmaz. Ben çocuğa bunu böyle. Olayı büyütmesin, çocuklara daha çok yansımasın diye olay tebessüm edip hayata devam ettim. öyle günlerce küsmedim bile. Onun için yanlış öğrettim kızıma da." (G11)

"Oğlumu hastanede bir psikiyatriste götürüyorum. Çünkü yazmasındaki sıkıntının temel altını merak ettik. Öğrenmek istediğim gerçekten ilgisizliğinden mi." (G12)

"Büyük çocuklarım özellikle, o polisin eve gelmesi babalarının maddeyi kullanması, kelepçelenmesi... Kapı arasından her şeyi gördüler. 4 yıl olacak bu olaylar olalı, ben asla bunları en büyük çocuğumun hafızasından silemiyorum, asla atamıyorum yani. O özellikle hafızasından silmiyor." (G13)

"Çocuklar mesela istemediler şeyi kayıtlara dolduruluyor ya. Yeni yeni onu kabulleniyorlar boşanmış anne babanın çocukları. Hatta söylemediklerini fark ettim çok uzun süre. Ne zaman söylüyor diyor ki mesela annem babam ayrı deyince onunla ve o çocuklarla arkadaş oluyor. Boşanmış ailelerin çocuklarıyla daha çok arkadaş olmaya çalışıyorlar. Evli anne baba, evli kişilerle görüştüğümüzde anksiyeteye girdikleri, saat hatta böyle tepkisel olduklarını çok gördüm. Kendini ifade ettiklerini çok yaşadım" (G14)

"İşte onunla birlikte yaşayacak velayetini alacak, İngiltere'de okutacaktı güya vatandaş olacaktı. Çocuğun bütün geleceğiyle oynadı. Çocuk çünkü eğitim sistemini

değiştirdi. Çok güzel zarar verdi. Hadi onu da geçtim psikolojisine zarar verdi çocuğun." (G14)

"İşte evet, yani onun önünde ağlamamak bazen yani. Gözümü gördüydü mesela gözün kan çanağı olduydu. Ne oldu? Dedi bana. Hiç dedim annem ayağım kaydı düştüm, söylemedim. O gün babası vurdu da öyle oldu. Yani bazen bazı şeyleri saklarım, ama çocuk her şeyin farkındaydı." (G15)

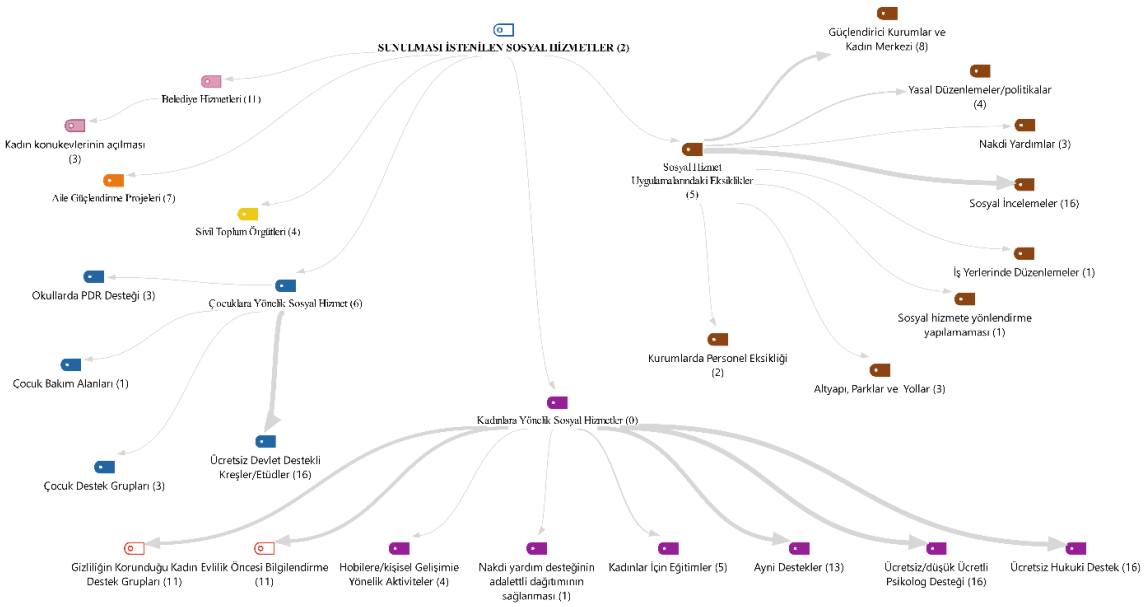
"İlk zamanları yaşları da küçüktü ya bunu da yaşadık biz. Yani oğlumun öfke krizleri vardı. Öfke nöbetleri vardı. Vurur kırar dökerdi. Kızım da tamamen içine kapanıktı yani. Konuşmayan, odasına kapanıp oyun oynayan şey yapan bir çocuktu. Ben aldım, psikoloğa gittim. Çocuk psikoloğuna gittim. Çocuklarımı gösterdim. Çocuklarımla beraber ben de katıldım. Bana psikolog dedi ki, senin gelmen doğru değil. Dedim, niçin? çocuklarının seninle bir sorunu yok. Bütün şikâyet babayla ilgili. Babaya söyleyin. Şey yapsın, gelsin. Biz babaya söylediğimizde baba ben deli miyim dedi ya da çocuklarım deli mi dedi. Dedim tamam. En azından oğlum kırma dökme huylarından vazgeçti ama öfke nöbetleri hala daha devam eder." (G18)

"Yani zaman zaman yapısı gereği kaygılı bir çocuktur. Zaman zaman pick ettiği oluyor ama şunun farkındadır zihinseldir bu onu kendi kendine söyler. Ben gene zihinsel şey oldum der zihinsel sıkıştım zihinsel şey yaptım falan. Ama yapısı gereği böyle bir kaygılı çocuk modu var." (G20)

Çocukların şiddete tanık olmaları da duygusal istismar olarak kabul edilmektedir. Evlilik içinde ya da boşanma sürecinde karı-koca arasındaki şiddete tanık olmaları yaşlarına göre hem akademik hem davranışsal hem de duygusal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

3.4. Sunulması İstenen Sosyal Hizmetler

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde; kadınların sunulmasını istediği sosyal hizmet uygulamaları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar incelendiğinde; kadınlara ve çocuklara yönelik sunulan sosyal hizmetler, takip sisteminin kurulması, sivil toplum örgütleri, belediye hizmetleri, aile güçlendirme projeleri ve sosyal hizmet uygulamadaki eksiklikler ön plana çıkmış olup Şekil 3.5'te gösterilmektedir.

Şekil 3.5. Sunulması İstenen Sosyal Hizmetlere İlişkin Ana Temalar (MAXQDA 22- Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli)

Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlar ile gerçekleştirilen görüşmelerden boşanma sonrası sunulması istenilen hizmetlere ilişkin elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen bulgular, kadınlara yönelik sunulan sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, ücretsiz veya düşük bütçeli psikolog ve hukuki danışmanlık desteği verilmesi gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca hizmet sunumunda yaşanan eksikliklerin daha çok sosyal incelemelerin yapılmaması odağında oluştuğu görülmektedir.

3.4.1. Kadınlara Yönelik Sunulan Hizmetler*: "Hiç birbirini tanımayan kadınlar bir araya gelse ve dertlerini konuşabilseler çok iyi olabilir."*

Kadınlara yönelik sunulan hizmetler kapsamında katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğu, gizliliklerinin korunduğu bir kadın destek grubunun oluşturulması gerektiğini, evlilik öncesi bilgilendirme veya bilinçlendirme çalışmalarının artmasını, eğitim gibi kişisel gelişime ve hobilere yönelik girişimlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini, ayni ve nakdi yardımlar ile kadınların desteklenmesini, ücretsiz olarak kadınlara hukuksal ve psikolojik desteğin sağlanması gerektiğinin önemini belirtmiştir;

"Destek grubu onlara çok yazdırdığım kadın oldu falan böyle şeyler yaptım yani." (G2)

"Evet, kadına dair bir kurum olması lazım. Evet evet.. Yani kadınlara ait bir yer olduğu zaman daha çabuk, daha rahat ulaşılabilecek, daha çok insan gider gibi geliyor bana. Çünkü ben öyle oldum şu anda, arkadaşlarım diyor çık bir şeyler, işte buraya git, talep et yani ben çalışıyorum çocuklarıma bakan yoktu ve eylülden sonra hiç olmayan kızım gidiyor. Yapamıyorum yani artık o gücüm yok gidip de birine bir şey söyleyim gerçekten." (G5)

"Mesela yine benden sonra eşi evden ayrılan ve şu an boşanma sürecinde olan başka bir arkadaş var. Arkadaşa dedim yani kızlarımız küçüklükten beri işte aynı okulda, aynı satrançta aynı dansta mesela o beni aradı ve beni evine yemeğe davet etti. İşte sadece satranç turnuvalarına giderdik Antalya'da beraberdik. Hep birbirimizi görürdük ama birbirimizin evine gitmişliğimiz gelmişliğimiz yok. Gittim onun evine oturduk yemek yedik sohbet ettik. Devamını ben da yapacağım dedim ama fırsat bulamadım. Yani böyle bir görüşme talebi oldu mesela. Evet destek grupları, şimdi… güç alma." (G8).

"Destek grubu harika olurdu. Harika olurdu gerçekten." (G9)

"Bir de hep diyoruz ya diyabetliler gidiyor, kanserler gidiyor niye boşanmışlar gitmesin." (G19)

"…onun dışında kadınların kadınlarla dertleşebilmesi konuşabilmesi çok sağlıklı bir durumdur. O sisterhood dediğimiz şeydir zaten. öyle dostluklara da ihtiyaç vardır… aslında daha fazla birey bunu kendi yapabilir ama belki da örgütler olsa ve kadınlar öyle bu dertleşme panelleri tarzı alanlar bulabilse kendilerine. Hiç birbirini tanımayan kadınlar bir araya gelse ve dertlerini konuşabilseler çok iyi olabilir. Mesela bizim bir grupcuğumuz vardı, ee oğlu olup da oğlunu işte feminist yetiştirmek isteyen kadınların bir araya geldiği bir grupçuktu bu. Kuzeyden ve güneyden 5 kadınık. Çok güzel dertleşirdik yani çünkü erkek çocuk yetiştirmek da çok zordur. Çünkü çok ataerkil bir yapı var. O bilinçten acı çekmeyen, bilinçli çocuk yetiştirmek da çok önemlidir. Bu gibi grupların olması çok iyidir." (G16)

Boşanma sonrasında erişilebilecek güvenli sosyal destek mekanizmaları hem sosyal devletin temel hizmetleri arasında yer almalı hem de bu alanda hizmet sunan sivil toplum örgütlerinin gündeminde olmalıdır. Kadınlar bu süreçte deneyimledikleri olumsuzlukları kendileriyle benzer deneyime sahip kişilerle paylaşıp yalnız olmadığını öğrendiği ve bir uzman tarafından da onaylandığı ve anlaşılıp ihtiyaçlarına göre yönlendirildiği zaman yeniden işlevsel bir yaşama sahip olabilir.

Kadınlara yönelik sunulan hizmetler kapsamında bazı katılımcılar **eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin eksikliğine** dikkat çekerken, boşanma sürecinde destek alamayacak durumda olduğunu ve kendilerini nasıl bir sürecin beklediğini bilmemelerinden kaynaklanan bir bilgi eksikliği yaşadıklarını, bu nedenle evliliğe devam etmek zorunda kaldıklarını belirtirken; bazı katılımcılar ise çalıştıkları yerlerde genç kadınlara yönelik boşanma sürecinin kadın üzerindeki etkilerine ve karşılaşılabilecek

problemlere ilişkin eğitimler düzenlediklerini belirtti. Ayrıca bazı katılımcılar, boşanmanın günümüzde normalleştiğini, kamu hizmeti olarak, evlenmeden önce boşanma potansiyeli olan çiftler içinde danışmanlık programlarının düzenlenmesi gerektiğini ifade ederken; bazı katılımcılar ise, aile ve sosyal destek sistemlerinin olmasına rağmen evlilik danışmanlığı gibi programların kadınların farkındalık bilincini arttıracağını ifade etmiştir;

"Kaldı ki bu süreçlerde destek alamayacak ve nasıl bir süreç izleyeceğini ya da yaşayacağını bilmediği için mutsuz olduğu Evliliğe devam etmek zorunda kalan pek çok insan da vardır. O yüzden hani bu hizmetler yoksa geliştirilmeli, varsa da görünürlüğü, bilinirliği artırılmalıdır." (G6)

"Türkiye'de ben hastanede çalışırdım bir ara özel bir hastanede... Biz her hafta sonu boşanmış olsun, yeni evli olsun böyle genç kadınlara özellikle eğitimler düzenlerdik. Doğum kontrolü yöntemleri... Kesinlikle bilinçlenmek çok önemli bir şeydir. Boşanma süreci, seni nelerin beklediği, maalesef hemen hemen birçok kadın aynı şey yaşar. Hatta çok kötü şeyler dediğimiz gibi ailesi destek çıkmaz. Hemen onu isteyen başka biriyle evlenmek durumunda kalır. Döner yaptığı hatanın üzerine başka bir hata yapmış olan mutsuz bir evlilik, döner ordan çocuk sahibi olur. Bu sefer kendi çocuklarına bakamaz. Yani Her şey aslında böyle sırayla gidebilmeleri için... O yüzden başından müdahale edilebilecek eğitimler şeyler olursa ki mesela erkeklerin çoğu bu tarz şeyleri kabul etmez malesef ki hangi toplumda olursa olsun." (G7)

"Yok. Ne deyim artık normalleşti boşanmak. Bunun için bence kamu hizmeti olarak bir kere evlenmeden önce, bir danışmanlık evlilik sürecinde bir de boşanma potansiyelinde olanlar için ya da boşanma sürecine giren insanlar için destekleyici şeyler hizmetlerin olması gerekir bence." (G14)

"Yani benim olmadı o anlamda dediğim gibi. Çünkü anlamlı sosyal çevrem var bunları paylaşabilecek. Ayrıca aile desteğim var. Hani bu hizmet olsaydı daha şey yapsa

mıydım? Bilmem ama genel anlamda soracak olursan nasıl ki evlenmeden önce de bu hizmeti veriliyor. Ben dedim ya evliliği ne olduğunu bilmiyordum aslında. Ayrı eve çıkma kısmı mıydı beni heyecanlandıran, evlenme kısmıydı, emin olamadım diyorum şimdi bunu. O karar alınmadan önce o yola girmeden önce de hani bir eğitim programı gibi bir farkındalık programı gibi boşanırken de neden boşandığını dair en az işte şu kadar bir eğitim, farkındalık ya da kendini anlamak gibi bir psikolojik destek sürecinden geçip, ona göre boşanma kararı almak. Belki bu süreç sonrasında seni nelerin beklediğini bilmek." (G20)

Şimdi bu ihtiyacımız olan danışmanlık hizmetleri bir... yani bak en basitinden. Bir karar alınır, Boşanmaya yönelik bir karar alınır ve görüş için öncesinde bir ortak mı yoksa ayrı ayrı avukatlarla mı nedir prosedürü bilmediğim bir prosedürdür.. Bu prosedürle ilgili bilgi için bile biz ayrı ayrı değişik avukatlara gittik... Ve bu avukatlar da biliyorsun ne ise danışmanlık ücreti senden talep eder. (G6)

"Boşanmadan önce ya da işte ilk 3 ay öncesine kadar. Evet, onlarla görüştüm, bunları konuşmak. Çünkü ister istemez konu buraya geldi. Benim aklımda sürekli bu vardı zaten. Dolayısıyla insanlar bana işte benim de böyle olduydu. Aslında böyle geliştirildi ha bunu unutma. Mesela işte boşanma sürecinin şeyde mahkemede bunu da yazdır falan gibi destek yani." (G9)

Boşanma kendi içinde özelleşen ve sonuçları bu bağlamda farklılaşan bir durum olsa da ülkedeki kaynaklar ve yasalardan yararlanma süreçleri benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda hangi kaynaklardan nasıl yararlanacaklarına, yasal anlamdaki haklarının ve sorumluluklarının neler olduğuna dair bir bilinçlendirme yapmak kadınların boşanma sonrasında yeniden yaşamlarını dengeye koyma ve düzenlerine uyum sağlamalarını kolaylaştıracaktır.

Bununla birlikte bazı katılımcılar, yapmaktan hoşlandığı şeyleri daha fazla talep etmesi ve sosyalleşmesi gerektiğini, **hobilerine yönelik kurslara** ilgi duyabileceklerini belirtmiştir;

"Para yerine bir şeyler talep edin. İnsan zaten işten ve evdeki sorumluluklarından nasıl kurtulur? Ya bir hobisi vardır değil mi? ya da sosyalleşir. E sosyalleşmek birazcık kişilere şeydir. Sosyalleşmek için ne bileyim. Evet, arkadaş çevremiz vardır ama ne kadar sosyalleşmeyi sevdiğin... kimisi haftada bir çıkar, kimisi her gece çıkar. Kimisi Haftada üç çıkar... o daha farklı ama... insanın kendini geliştirmesi için ya bu hobidir ya da eğitimdir diye düşünüyorum ben. Her ikisinin de eksikliği vardır. Nedir eksikliği? Eğer paran varsa yapan, param yoksa yapman. Paran varsa salona gidebilin... Çıkıp da evet parkta yürüyüş... hayır, parktaki yürüyüş farklı bir aktivite. Tek başına çık şimdi sen parkta yürü... istermin yürüyesin? hayır istemen... Kaldı ki memleketinde zaten ne doğru dürüst yol var ne sokak var ne aydınlatma var." (G6)

"Mesela en çok sevdiğim şey butik pastalar yapmaktır, işte böyle kurslar ya da atölyeler olsa çok iyi olurdu... hiç bulamadım mesela, hep yurt dışında var, İstanbul'da, Türkiye'nin belirli yerlerinde, yurt dışlarında... böyle bir şeyi çok isterdim." (G8)

"Hım. Tabii ki olabilirdi. Birden hani düşünün o toplumda böyle bir aktivitemiz şeyimiz olsa diye paylaşım grupları çok güzel olurdu. Tabii ki iyi gelirdi ona herhalde. Çünkü o yani yalnız hissederdi kendini tek onun olduğu düşünürdü." (G20)

Kadınların sosyal anlamda kendilerini geliştirebilecekleri daha çeşitli fırsatların sunulması yaşamın her alanında yer almalarını da kolaylaştıracaktır. Yerel yönetimler, kamu veya sivil toplum tarafından kadınlara yönelik sunulan ücretsiz veya düşük bütçeli eğitimler daha fazla ataerkil yapı tarafından onaylanan ve domestik rolleri destekleyecek boyuttadır. Kadının ev içinde üretip iş yaşamına katılabileceği mesleki eğitimler daha fazla yapılmaktadır. Öte yandan ise çocuklarına baktığı için çalışamayan kadına verilen

nakdi sosyal yardım ise çalışmama kaydıyla devam etmektedir. Yani ev içi üretimle ancak cep harçlığını çıkarabilecek boyutta bir kazanç elde etmesine rağmen sunulan nakdi destek kesilmektedir. Bu da kadının üretkenlikten ve sosyal yaşamdan uzak bırakılması anlamını taşımaktadır.

Katılımcılardan bazıları, kadınların **boşanma sonrasında maddi yetersizlikler** yaşayabildiğini, ayni ve nakdi yardımların adaletli bir biçimde kadınlara iletilmesi gerektiğini, çocuklarının gereksinimleriyle birlikte kendi gereksinimlerinin verilen sosyal yardımlar ile karşılanmasının mümkün olmadığını ve yetersiz kaldığını ifade ederken bazı katılımcılar ise, nakdi yardımların eşit ve adil bir biçimde kadınlara ulaştırılmasının yanı sıra, yiyecek, içecek gibi ayni desteklerle de kadınların maddi anlamda desteklenmesi gerektiğini belirtmiştirler;

"Evet. Tamam sosyal hizmet tamam psikolog pedagog sundu o zaman da hani yanımda oldular ama onun dışında bilmiyorum... Onlara da gelen sayı kadardır mesela hani, bir... biraz şey var orda... mesela orda adaletsizlik olduğunu düşünüyorum, dediğim gibi. Çoğu insana et balık dağıtılıyordu, işte hala da bu böyle devam ediyor. Mamalar, işte herkesin durumuna göre, çocuğun yaşının durumuna göre. Giydiriyolar, okul eğitimleri, burslar veriliyor... hiç benim yanımda onlar olmadı. Hani ben ayaklarımın üstünde durdum... ama ee çok iyi pozisyonlarda olup da evi olup da yaşayan insanların yanında eksrta bulunmaya gerek yok. Asıl temel ihtiyacı olan insanlara araştırıp sunulsa daha uygun olurdu diye düşünüyorum ve bunu hep sitemimi sundum. Her gittiğimde onlara, her ay giderim belirttim yani.. "e geleceksin sık sık" acaba sen soruyor musun benim benzinim var mı yani... kusura bakmayın bunu açık söylüyorum, ben seni sık sık arayabilecek faturam açık mı ya da kontörüm var mı... hani tamam bir işi yapıyorsunuz ama, hani arayın... yani verdiğiniz maaşın arkasına düşün... bunu insanlar hak ediyor. Gel evini gör, gel dolabını gör, aile, özel hayatını takip etmelisin. Ben nice insanlar tanıyorum, aynı ortamda eğitimlere giriyoruz burda... yani tabi ki de bakımlı olmak başka bir şey, benim kardeşimin mesleği kuaförlük, bakımlı biri ama... ben gidip saçımı da boyatabilirim, bakım da yapabilirim her şeyi yapabilirim... ama ee gelen bayanlar son stil

giyiniyorlar, takma o tırnaklar... bunlar hep para, az bişey değil yani. 150 200den aşağa değil, takma kirpikler... yani böyle hayatın acısıyla mücadelesinde boğulan insanlar gibi gelmiyorlar bana. Hani ben 2300 için geçinmeye çalışıyorum, ama o insanlar, sen o parayı veriyorsun o insan o parayı barda orda burda yiyor... çocuğuna yedirmiyor ki... e bunun peşine düşmüyorsun sen, onun iki çocuğu var onun bir çocuğu var 2300 ona veriyorsun e benim 2 çocuğum var bana da 2300 lira veriyorsun... hep bir eşitsizlik hep bir haksızlık yani..." (G21)

"Yani şu anda SOS bana çok büyük bir destektir. Yani manevi olarak da çok büyük bir destektir. İyi ki onları tanımışım, bu üçüncü senemdir. Onun dışında bilmem ben yani ne olabileceğini şu an hayal bile edemiyorum çünkü çoğunu kendi başıma açtığım için herhalde farkında değilim neyim var, neyim eksikdi, neyim olurdu... Ama gerçekten SOS'la tanıştığım günden beridir iyiye doğru gittiğimin farkındayım. Hem manevi olarak hem maddi olarak. Çünkü iki tane çocuk okutmaya çalışırım. Annem babam yaşlı.. e düşünün ki 5.30 da çıkarım işten ve mesailere de kalmaya çalışırım, ki ekstradan para kazanayım diye.. Çok aktivitede bana yardımcı oldular. Biri jimnastiğe gide diğeri futbola gider mesela... yani şu anda hiç kimseye ihtiyacım yoktur diye düşünüyorum. Tabii ki maddi bir açıdan baktığımda ayın sonuna gelir miyim, babam olmasa belki de gelemem! yani maddi açıdan şey yapar bana ama şey da önemli... Devlet memuru olduğum için, bana şey maaşı vermez mesela... demez sana çocuklarına bu kadar yardım ediyoruk demez... niçin ben devlet memuruyum. Ama baktığınız zaman ben 2011 de işe girdim. Ve 2011'de işe girdiğimde ben özel sektörde 4 bin lira maaş alırdım, devlette de 4400 lira maaş almaya başladım." (G1)

"Unlar bayağı süt sekiz milyon oldu. Yani iki paket en az iki paket süt gider benim evimde. Bezi de zaten hem olsun uyuyacağında kaçırıyor altında diye mecbur takıyorum yani. Günde bir defa takarım. Neredeyse kesmeye çalışırım. Bir ara kestik sonra hasta oldu. Altın da enfeksiyonu olunca tekrar da ben bezi çıkarınca yerden yere bir saat ağlar deli ediyordu bizi. Bilmiyorum." (G12)

"Ha işte... yanlış dile getirdim. kesiklikle... bilirsa deyecektim, böyle bir imkanı olduğunu ve gücü yetersa. Yalnız başına bir kadın hem çalışacak, hem çocuğuna bakacak, işte... çalışmak zorundadır çünkü..." (G10)

"Bir de tabii benim boşanma sürecim Türkiye'deydi ve oranın şartlarında boşandım. KKTC de işler nasıldır bilmiyorum ama çok farklı değil tahmin ediyorum. Kadın çok negatif bitiriyor mesela ben 1000 er liradan 2000 lira alıyorum. Bana onun ne kazancının yanında bir şey ne de çocukların ihtiyaçlarının yanında hiçbir şey. Adil bir şey yok. Maddi olaraktan." (G14)

"Yani problemleri parayla çözdüm çoğunlukla işte bakıcı tutarak, bir aileye önce verdim, sonra işte kreş, çeşitli şeyler deneyerek ve bunların mümkünse en sevgi dolu olanlarını bulmaya çalışarak insanlara sorarak vs o yüzden hep isabetli seçimler oldu çok zorlanmadım ama dediğim gibi parayla çözdüm." (G19)

"Mesela gıda yardımında bulunurlar bana 15 günde bir. Ben yani, kaşar geliyorsa kaşar, yoğurt, meyveler... Çeşit çeşit... Meyve alabildiğim bir şey değil... bir her bir normal iki memur anca alabilir. Şeftali 15-20 lira... Her şey pahalı, yani sayıyla alınabilir. Hani misafir ağırlayamaz bir insan kolay kolay o meyvelerle... Hep bol yani dolduruyorlar kasaları, her çeşit meyve çocuklara veriyorlar. Pirinci, mercimek, kuru baklagili süt varsa sütü... her dönem değişiyor bunlar. Kıyması eti. Sonra eğitimleri, yüzmeye jimnastiğe gönderiyorlar, satranç... Çocukların ne faaliyeti varsa ilgilenmek istedikleri hep yanımızdalar. Özel doktora gönderirler. Birçok eczane aynı şekilde ilacımızı alıyorlar. Yani ben ödeyemem haklarını asla..." (G21)

Yasalardaki yetersizlikler veya eksiklikler maalesef kadınların hem ekonomik hem de psiko-sosyal açıdan daha fazla mağduriyet yaşamasına neden olmaktadır. Yasaları uygulayarak hizmet sunan personelin ise hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersiz kalması hizmetlerden duyulan memnuniyetsizliği arttırmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kadınlara yönelik sunulan **psiko-sosyal hizmetler** kapsamında, bazı katılımcılar, kişisel gelişimleri için çeşitli planları olduğunu, ancak kendilerini destekleyecek bir hizmete erişemediğini, boşanmış oldukları için çocuklarının öğretmenler tarafından problemli olarak algılandıklarını, bu bağlamda çeşitli meslek elemanlarına da eğitim verilmesi gerektiğini, boşandıktan sonra tek ebeveynli hayata uyum süreçlerinde desteklenmeleri gerektiğini belirtmiştir;

"Kendi gelişimim için... kendi gelişimim için kafamda yaptığım planlar var ama onlar da yaşadığımız ülkede ne burs olarak ne de ne bileyim sponsorluklarla Gerçekleştirebileceğimiz hizmetler değil. Yani ben mesela biraz daha bir sene sonra çok rahat olacağımı ve belki de. İyi bir yüksek lisans daha deneyebilirim gibi bir düşünceye girdim ben. Çünkü belediyenin arkadaş üniversiteleri var. Ciddi iş birliği içinde olduğumuz üniversiteler var ve ben ilgilendiren alanlarda yüksek lisans programları vardır bunların. Ama bunlara ben para ödemek zorundayım şu an. Yani, Hizmet karşılığı yani kazan kazan prensibiyle çalışan anladın, gene bu böyle kurumlarda hizmet veren insanların gerek kariyerleri aslında kendileri için önce kendileri için sonra kariyerlerine yardımcı olabilir. Böyle hayallerini gerçekleştirebilecekleri kazan kazan projeleri üretilmeli yauu... her iki taraf da kazanmalıdır. Siz bana eğitim verirken, ben de o eğitimi sizden alırken benden bir şeyler talep edin." (G6)

"Yani şu an aslında olsa iyi olurdu, hiç düşünmedim. Ne yalan söyleyeyim hiç. Ama olsa iyi olurdu bence." (G12)

"Aynen. Mesela ben 2 yıl dünya tarihi dersi verdim, öğretmenler da sohbet ederken işte bu sorunlu bir çocuktur ailesi boşanmıştır derler. Çok fazla öğretmenler arasında da bir şey vardır, genel bir gözlem vardır ki boşanmış çocuklar problemli çocuklardır. Bu çok büyük bir önyargıdır. Ve özellikle öğretmenlerin da belki bu anlamda bilinçlendirilmesi gerekir. İşte polisin da bilinçlendirilmesi gerekir çünkü şiddet gören bir

sürü kadın vardır. Ve yani "boşandı zaten bakalım naptı" gibi kadına otomatik bir suçlama yüklenir. Dolayısıyla toplumun çeşitli sektörlerinin ayrı ayrı ihtiyaçlarına göre eğitimden geçmesi çok önemlidir..." (G16)

"Aynı boşanmadan önce neden boşanıyor olmakla ilgili boşandıktan sonra da depresyon ve çocuklara nasıl bunun izah edileceği nasıl yani dediğin gibi uyum süreci nasıl. Görüşleri, programlamaları nasıl alınacak, nasıl etkilenecek, nasıl sınır konacak gibi. Bir yerde ebeveyn tutarlılığı önemlidir. Onun yapma dediği bir şeyi ben sırf onu bozmak adına yap derim yaptırırım. Bu sefer çocuğu tamamen sersem ederimin bilincine varması için birtakım sınırlar koymak lazım çünkü." (G20)

Boşanmanın gerçekleştiği bir aile yapısında mikro sistemin içinde yer alan her birey kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Buna ek olarak mezzo ve ekzo sistemler de kişilerin deneyimleri üzerinde büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda mezzo sistem içinde yer alan kişilerin de farkındalığının kişilerin uyum sürecine büyük etkisini söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamında **kadınlara yönelik sunulmasını istedikleri sosyal hizmetler** kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde; kadınların ücretsiz hukuksal ve psikolojik destek hizmetlerinden yararlandırılmasının önemli olduğunu, boşanma sürecinde veya evlilik süreçlerinde yaşadıkları problemlerin üstesinden gelmelerinde ve gereksinim duydukları sosyal hizmetlere daha kolay ve hızlı bir biçimde ulaşmak istediklerini belirtmiştiler;

"Devlet hizmetleri anlamında baronun yaptığı Çalışma Bakanlığında bir proje var. Şiddet gören kadınlar için destek şeyi, ücretsiz ve avukat desteği ama onlar da mesela çoğu da çalışıyor diye vermezler. O noktada bence bir destek, hatta çalışan kadına da olmalı ya da belli bir bütçeye kadar en azından asgari ücretliyi de kapsamalı." (G2)

"Yani şimdi bu tarz sorunlarınızı böyle daha çabuk, daha kolay ulaşılabilir şekilde yani sosyal hizmetler değil de ne bileyim gidip bizim başvurabileceğimiz, bunları bizim anlatabileceğimiz, belki psikolojik olarak destek, belki bu tarz olayları koşturmaya dermanın kalmıyor bir yerden sonra. Ben koşturayım da bu ülkede bir destek parası bir bakıcı tutmam için bir para var mıdır diye. Ya kafan artık alamıyor. Araştırmacı: Haklarınızla ilgili bilgilendirme yapacak bir yer olmasını tercih ederdiniz... G5: evet haklarımızla alakalı ve bunun bilinir olmasını… (G5)

"Mesela nafakayı almadığım dönemlerde ve bu borcu ödemediği dönemlerde ben sosyal hizmetlere de gidip başvurdum. Anlattım durumu "ben dedim nafaka almam bu adamdan ve dedim bu adam borçları başladı üstüme yıksın..." yapabileceğimiz bir şey yok dediler bana... yani evet, ben şiddet görmüyorum. Şu anda şiddet yok ama ben şu anda maddi açıdan bir şiddet görüyorum. ...yani, sosyal hizmetler şu anda beni bu konuda koruyamıyor! diyemiyor bu kadın çocuklarına nafakasını almıyor ve bu adam nerdedir!? ...Araştırmacı: yani Barolar Birliği'nin ücretsiz avukat hizmeti olsaydı ve daha iyi bir avukat seçme şansınız olsaydı böyle bir şeyi tercih ederdiniz. G1: evet." (G1)

"Yani daha düzgün bir avukatım olmuş olsaydı daha detaylı, daha beni koruyucu belki o zaman... bilmem... gene olacaktı gene ödemeyecekti belki da bilmiyorum. Belki de ben bu kadar tolerans vermeseydim bu kadar borç kalmayacaktı üstüme Araştırmacı: evet, yani haklarınızı daha iyi koruyan bir avukatınızın olmasını tercih ederdiniz... G1: evet. Ki arkasından yani mesela nafaka alınmadı üstüne düşmedi avukatım da gene... Gene ben koşturdum. Gene ben polise gittim. Poliste tanıdık bulmaya çalıştım. Yani hep ben koşturmaktan aslında yorulduğum için artık nafakanın üstüne düşüyorum." (G1)

"Şimdi bu ihtiyacımız olan danışmanlık hizmetleri bir... yani bak en basitinden. Bir karar alınır, Boşanmaya yönelik bir karar alınır ve görüş için öncesinde bir ortak mı yoksa ayrı ayrı avukatlarla mı nedir prosedürü bilmediğim bir prosedürdür... bu prosedürle ilgili bilgi için bile biz ayrı ayrı değişik avukatlara gittik... Ve bu avukatlar da

biliyorsun ne ise danışmanlık ücreti senden talep eder. Hatamız neydi? Araştırdık mı, araştırmadık ama yoktur, diye biliyordum ben yoktur yani. Gidip de bugün sosyal hizmetlere dediğinde ben böyle bir karar aldım. Bana bir avukat söyleyin da gideyim konuşayım, ücretsiz olarak faydalanayım... Böyle bir hizmeti yoktur sosyal hizmetlerin... var mı?" (G6)

Birtakım hizmetlerin kadınları güçlendirmek ya da desteklemek için mevcut olmasına rağmen gerek bilinirliğinin olmaması gerek ise kriterlerin çoğu kadını bu sistemin dışında tutması ihtiyaç duyulan hizmetlere erişmenin önünde engel teşkil etmektedir. Oysaki eğitim ya da ekonomik statü fark etmeksizin her bireyin hakları ile ilgili bilgi alması, yaşadığı sorunların üstesinden gelebilmek için ihtiyaç duyduğu psiko-sosyal hizmetlere erişebilmesi bir temel hak olarak kabul edilerek politikaların ve hizmetlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu hizmetlere sunacak kişilere ve kurumlara olan güven de yetkin personel ve donanımlı bir altyapı ile sağlanabilir.

Bununla birlikte, katılımcıların çoğunluğu, sosyal hizmetlere gereksinimin en fazla duyulan alanlardan birinin ekonomik koşullar olduğunu ve bu anlamda büyük önem taşıdığını, boşanma sürecinde olan kadınlara ve çocuklarına **düzenli ayni ve nakdi yardım desteği**nin sunulması gerektiğini ifade etmiştir;

"Kesinlikle ekonomik durum en önemli şeydir. Mesela Kadın sığınma evleri veya çocukların kaldığı SOS... oraya çocuklarını bırakmak zorunda olan kadınlar, başka evlilikler yapmak zorunda kalırlar. Evlenirler, hemen başka başka çocuklar yaparlar. Hayatlarını yoluna koymadan dönerler tekrar ayrılırlar... Bir kere boşanan ve maddi durumu olmayan kadınların kesinlikle önce psikolojik tedavi ya da tedaviyle psikolojik destek. Bu çok önemlidir ve sadece o kadına değil, o kadının ailesine de. Çünkü herkes aynı şekilde karşılamaz boşanmayı. Hatta gerekirse belki de boşandığı eşine bile. Hani evlilik danışmanları çift danışmanları ok ama boşandığın zaman." (G7)

"Sosyal hizmetlere çok fazla iş düşer, özellikle ekonomik durumu iyi olmayanlara... mesela bu dönemde alınacak psikolojik destek ne kadar kıymetli olduğunu birebir deneyimleyen biri olarak..." (G10)

"Belki de rutine binmeli bence boşanan çiftlerde. Özellikle kadın ve çocuklara yönelik rutinde bir destek olabilir yani ben talep etmekte onu bulmak da kolay değil biliyor musun? Kolay değil, belki ihtiyacın oluyor, farkında değilsin." (G14)

"Düşünüyorum ne ihtiyaç hissettim bu süreçte şu olsaydı. Bu hizmet bana verilseydi dediğim. Normalde insan herhalde psikososyal destek ister. O da benim vardı çok şükür öyle anlamlı bir çevrem diye öyle bir şey, belki bireysel terapi alsam iyi olurdu. O kısmını belki ihmal etmiş olabilirim kendimde." (G20)

"Var da yani... polise defalarca gittiğimde polis: "işte biz bulamadık gendini" polis çalıştığı işyerine gitmiş polis... daha o zaman belliydi çalıştığı işyerine ordan sonra ordan ayrıldı. Gittiğinde oraya gendini da buldu, kendi olduğunu bilmeden polis ismini sordu ve "Burda yoktur" dedi... yani ki düşünün... e sonra da bir iş yok çünkü korkuyor... hem bu Borcundan dolayı, borçtan dolayı bulunmasın diye sigortasız çalışır sağda solda... hem da nafakayı ödemesin, polis bulmasın gendini diye..." (G1)

"O noktada bence bir destek, hatta çalışan kadına da olmalı ya da belli bir bütçeye kadar en azından asgari ücretliyi de kapsamalı onu da koyabilirsin mesela." (G2)

"Ben o kadar utanarak söylüyorum ki bunu. Ben o dönem hani eşim çalışamamaya başladı, gidip sosyal hizmetlerde arkadaşlar aracı oldu. Gene böyle bir şey aklıma gelmemişti. Hiç bildiğim bir şey değildi. Bu çocuk yardımı denen bir şey bağlatıldı bize. Uçmuyordum da ben o dönem daha. Eşim toparlandı. Ben uçuşa başladım. Aynı anda bize parayı kestiler. Halbuki o para bizim için çok önemli bir şeydi. Geçinmeyi bırakın, o adam zaten bakmıyordu çocuklara. Ben uçuşa gideceğim hani evde bir bakıcı olması... anında

parayı kestiler. Bir de böyle şey gibi değil ama sosyal hizmetler değil gibi azarlayan tavırlar orada şunlar bunlar işte siz başladınız da haber vermediniz. Ben daha üç gün başlayalı benim bilgim yoktu bile yani daha size gelip de bunu hemen bildirmem gerektiğinden... öyle bir o da şeydi şiddetli böyle bir konuşmalar, şunlar bunlar ve para direk kesildi. Verilen para çok cüzi bir miktar zaten. Yani onunla direk bir bakıcı tutulamazdı. Neydi benim uçuşta olduğum vakitler? Part-time bir kadın gelebilirdi eve." (G5)

Farklı ekonomik düzeyden her kadın ücretsiz ya da düşük ücretli hizmetlerin ve bu dönemde sunulacak nakdi desteğin önemini vurgulamıştır. Buradan hareketle kadının ekonomik bağımsızlığının özgürleşip, temel insan haklarından biri olan zarar görmeden veya en az zararla yaşayabileceği bir yaşam kurabilmesi için büyük önemi vardır. Ekonomik olarak bağımlı olan kadın istismar edildiği ilişkinden çıksa da geri dönmek zorunda veya çok daha ağır şartlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalabilir.

3.4.2. Çocuklara Yönelik Sunulan Hizmetler: *"her yerde kreş kolaylığının olması gerekir."*

Çocuklara yönelik sunulan hizmetler kapsamında katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bazı katılımcılar gelişmiş ülkelerde çocuk bakım alanları olduğunu, çocuk destek gruplarının oluşturulduğunu, kamu hizmetleri kapsamında çocukların gereksinimleri doğrultusunda ihtiyaç duydukları eğitimlerin ücretsiz bir biçimde sağlanması ve eğitimlerde çocuklara psikolojik danışman tarafından psikolojik destek verilmesi gerektiğini ifade etmiştir;

"Mesela orda bir alışveriş merkezine bir yere gittiğim zaman aşağı katlarda kreşler çocukların. Çocukları orada bırakıyorsun, alışveriş yapıyorsun, sonra tekrar alıyorsun. Mesela bir işin olduğunda her şekilde ücretsiz bunlar devletlerin." (G12)

"Özellikle çocuk anlamında çocuğun şeyi konusunda gösterebileceği tepkileri konusunda. Belki iyi olabilirdi diye düşünüyorum." (G20)

"Tabi ki... Şimdi devlet okuluna veriyorum mesela ama ingilizceleri yok. Bunu yapmam lazım, ingilizceyi temelden vermem lazım. Yani ilerde çöpçü bile olsa ingilizceyi bilmesi lazım diye düşünürüm ben ." (G1)

"Belediye kreşi mesela çok şey özellikle o kreş hizmeti her belediyenin olması gerekir." (G2)

"Ekonomik olarak gerçekten alt ve artık ne derseniz ona zayıf dersiniz alt düzey dersiniz, o durumdaysan sadece çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsan ve başka hiçbir şeye gücün yetmiyorsa, Ders ve özel ders ihtiyaçları varsa, ona hizmet verebilir... bir şey yapamıyorsan, doktora götüremiyorsan ki, inan bizler zorlanıyoruz. Bugün bu konumumuzla bizler zorlanıyoruz. Bu o yaşadığın sıkıntıyı veya psikolojik çöküntüyü 10 katına çıkarır, 100 katına çıkarır. Ben bir itirafta bulunayım. Bundan 9 ay önce böyle düşünmezdim, daha çok kafaya takardım... aman Allah'ım! Derdim her gece para hesabı yapardım... Yok yahu dedim kendime bırak, su akar yolunu bulur. Bir şekilde bir şeyler yapan... ama kendi kendine gerek ek gelir getirici gerekse hayatını daha ekonomik bir şekilde sürdürebileceğin çözümler bulun aslında otomatik olarak... gerçekten bir güç, bir düşünce yeteneği gelir sana o yaşam şeyi içine girdiğinde." (G6)

"Boşanamaz çalışmazsa. Ama çalışırken çocuğuna birinin bakması zorunluluğu var. Okula gitmeyip daha küçük yaşta olan çocuklarda... bu çocuklar, bu kadın ne olur..." (G10)

"Yani 1 yıl olduydu evliliğim biteli. Geldim işte başvurdum evimi gördüler, pandemi girdi kapandık falan. Sonra kabul edildik ve kızım burda (SOS'te) kreşe başladı. Her konuda yardımcı oluyorlar." (G13)

"Hmmmm... yani, kreş hizmetlerinin mutlaka olması gerekir. Bence her yerde kreş kolaylığının olması gerekir. Belediye, yerel yönetimler da olabilir ama kamuda da olmalı. Bütün ne organize edersan et bir kreş şeyi olmalı. Mesela bizim bir derneğimiz var, bir seminer bir şey düzenleyeceğimiz zaman hep çocuklara bakabilecek birini da oraya koyduk, yani gönüllü. Fotoğraf çeken olduğu gibi, ya da bulaşıkları yıkayacak biri olduğu gibi daha informal bir şeyse organizasyon, aynı şekilde bir de çocuklara bakan biri da olabilmeli... kadın eğitimleri falan da gene verdiğim zaman hep başka bir arkadaşla daha birlikte gittik ki kırsal bölgelerdeki kadınlar çocuklarını getirdiği zaman çocuklarla da birisi ilgilenebilsin ve o kadınlarla da biz eğitim yapabilelim daha rahat şeklinde. Dolayısıyla o kreş şeyi önemli. Bakıcı meselesi ağırlıklı işte Kıbrıs'ın geleneksel yapısından dolayı ağırlıklı ailelere bırakabiliyorlar. Ama arkadaşlarımda babalar ağırlıklı olarak çok sorumluluk almaz. Hep annelerdedir bütün yük ve hiç özel yaşamlarına vakit kalmaz, benim boşanmış olan kadın arkadaşlarımın. Dolayısıyla bu bilincin bence geliştirilmesi önemlidir. Babaların daha fazla sorumluluk alabilmeyi öğrenmesi gerekir. Ve bu onların sorumluluğudur bir yere kaçmamaları gerekir. Çok ayıp zaten yani tamamıyla kadınlara yüklemesi bu işi." (G16)

"Araştırmacı: Peki destek grupları, ya da sosyal hizmetlerden alabileceğiniz danışmanlık hizmetleri, ücretsiz kreşler gibi şeyler? G19: Parayla çözebildim, yani çalışmıyor olsaydım ve para kazanmıyor olsaydım yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Onlar ne yapıyor bilmiyorum. Çok zorlandıklarını tahmin ediyorum ama muhtemelen aile desteğiyle çözüyorlar ama bir göçmen herhâlde barınamaz geri dönerdi, yaşayamazdı." (G19)

"Olsaydı güzel olabilirdi onun dışında. Ya çocuğum öğretmenini en azından her daim konuşup yönlendirme yaptı. Belki ilkokullarında rehber öğretmenler daha aktif olsa, çok çok daha verimli olur. Son 1 2 yıldır okulda varmış ama inan kimdir bilmiyorum, henüz görmedim tanışma şansım olmadı... O da çok aktif değil. Belki pandemiden dolayı aktif olamadılar. Öyle bir şansızlık olmuş olabilir ama biz başladığımızda yoktu. Kızım ana sınıf, 1, 2, 3 iken yoktu yani onu net söyleyebilirim. Öyle bir rehber öğretmen şey

yapmadık ama sınıf öğretmeni zaten vakıf ve çok dinamik insanlar olduğu için onlar her anlamda kabul edecek şekilde. Ama öyle damgalayan bir öğretmen olsaydı karşısında beni bulurdu, çok net yani hani anne olarak da sosyal hizmetler olarak da her iki tarafta da olurdu. Öyle bir yani en sevmediğim şeydir etiketlemek ötekileştirmek. Hele çocuğumla hiç alakası yok bu mevzuların." (G20)

Özellikle çocuk bakımı hem toplumsal olarak annenin sorumluluğunda olması gerekir algısı hem de velayetin anneye verilmesiyle kadının bu sorumlulukta birincil sorumlu yapılması kadınların hayatını pek çok noktada zorlaştırmaktadır. Devlete veya belediyelere ait kreşlerin belirli bölgelerde olması kişileri özele mecbur bırakmakta ancak ücretlerini ödeme gücü olmayan kadınların ise ya çalışamamasına ya da çocuklarının riskli bir bakım almasına ve dolayısıyla istismarına yol açmaktadır. Ayrıca ekonomik anlamda yoksunluk içinde olan kişilerin çocuklarının eğitimde fırsat eşitliği olmadığı için ihtiyaç duyduğu eğitimi alamamasından dolayı kaygı yaşamaktadır. Ücretsiz ya da düşük ücretli kreş hizmetleri ile tek ebeveyn kadınların çocuk bakımına ilişkin sorumluluğunu paylaşıp çalışma yaşamına katılabilmesindeki en önemli destek olarak kabul edilebilir. Yaşadığımız ataerkil toplum yapısında kadının çocuk bakımından sorumlu olarak görülmesi onu edilgenleştiren bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda kadınların özellikle ekonomik bağımsızlığına kavuşup, kendi ayakları üzerinde kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmesi için bu hizmetlerin her bölgede ve erişilebilirlikte olması bu bağlamda çok daha fazla önem arz etmektedir.

3.4.3 Takip Sisteminin Kurulması: *"bir işi yapıyorsunuz ama, hani arayın... yani verdiğiniz maaşın arkasına düşün..."*

Sunulan sosyal hizmetler kapsamında katılımcılardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bazı katılımcılar takip sisteminin kurulması gerektiğini, bunun aksine kamu hizmetlerinin kişileri takip ederek gereksinime ihtiyacı oldukları zamanda

talepte bulunmalarına gerek kalmadan hizmetlere ulaşmalarını sağlayacak bir sistemin eksikliğini dile getirdi ve talep sisteminin kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır;

"Onun farkındayım, bilincindeyim. Ama SOS her zaman söylüyorum, hep yanımda oldular... ki proje belli sınırlardadır, süresi vardır bir anlattılar bana... hep uzattılar bana destek olsunlar diye. Yani bilirler benim hayatımı, evimi gelir görürler. Ben sosyal hizmetin, devletin kurumunun da bunu yapmasını isterim. Hani bunun peşine düşmeleri gerekir diye düşünüyorum. Her ihtiyacı olan kadın çalışmayabilir. O paranın nereye gittiğini... yani çocuk içinse bu para çocuğa bakılmalı takip edilmeli. Aile Güçlendirme projesinden aldığımız yardımların devlet kurumları tarafından da biz talep etmeden, onların değerlendirmesiyle sunulmasını beklerdim..." (G21)

"Evet. Tamam sosyal hizmet tamam psikolog pedagog sundu o zaman da hani yanımda oldular ama onun dışında bilmiyorum... onlara da gelen sayı kadardır mesela hani, bir... biraz şey var orda... mesela orda adaletsizlik olduğunu düşünüyorum, dediğim gibi. Çoğu insana et balık dağıtılıyordu, işte hala da bu böyle devam ediyor. Mamalar, işte herkesin durumuna göre, çocuğun yaşının durumuna göre. Giydiriyorlar, okul eğitimleri, burslar veriliyor... hiç benim yanımda onlar olmadı. Hani ben ayaklarımın üstünde durdum... ama ee çok iyi pozisyonlarda olup da evi olup da yaşayan insanların yanında ekstra bulunmaya gerek yok. Asıl temel ihtiyacı olan insanlara araştırıp sunulsa daha uygun olurdu diye düşünüyorum ve bunu hep sitemimi sundum. Her gittiğimde onlara, her ay giderim belirttim yani... "e geleceksin sık sık" acaba sen soruyor musun benim benzinim var mı yani... kusura bakmayın bunu açık söylüyorum, ben seni sık sık arayabilecek faturam açık mı ya da kontörüm var mı... hani tamam bir işi yapıyorsunuz ama, hani arayın... yani verdiğiniz maaşın arkasına düşün... bunu insanlar hak ediyor. Gel evini gör, gel dolabını gör, aile, özel hayatını takip etmelisin. Ben nice insanlar tanıyorum, aynı ortamda eğitimlere giriyoruz burda... yani tabi ki de bakımlı olmak başka bir şey, benim kardeşimin mesleği kuaförlük, bağımlı biri ama... ben gidip saçımı da boyatabilirim, bakım da yapabilirim her şeyi yapabilirim... ama ee gelen bayanlar son stil giyiniyorlar, takma o tırnaklar... bunlar hep para, az bişey değil yani. 150 200'den aşağa

değil, takma kirpikler... yani böyle hayatın acısıyla mücadelesinde boğulan insanlar gibi gelmiyorlar bana. Hani ben 2300 için geçinmeye çalışıyorum, ama o insanlar, sen o parayı veriyorsun o insan o parayı barda orda burda yiyor... Çocuğuna yedirmiyor ki... e bunun peşine düşmüyorsun sen, onun iki çocuğu var onun bir çocuğu var 2300 ona veriyorsun e benim 2 çocuğum var bana da 2300 lira veriyorsun... hep bir eşitsizlik hep bir haksızlık yani..." (G21)

Sosyal hizmetler planlı ve sistematik bir şekilde belirli bir süre dahilinde yürütülür. Bu planlı müdahale süreci içerisinde ara değerlendirmelerle uygulamanın işlevselliği değerlendirilir ve süreç takip veya izleme basamağıyla son bulur. Bu bağlamda profesyonel uygulamaların sağlıklı yürütülmesinde sunulan hizmetlerin etkililiği ve verimi belirli rutinlerde değerlendirilmelidir.

3.4.4. Sivil Toplum Örgütleri*: "...bu işleri sivil toplum örgütleri yapabilir, bilinçli insanlar yapabilir"*

Sunulan sosyal hizmetler kapsamında bazı katılımcılar sivil toplum örgütlerinin, kamu hizmetlerinin yetersiz kaldığı noktada çok önemli olduğunu, sivil toplum örgütlerinin bilinçli kitleler tarafından oluşturulduğunu ve kaynak ile hizmetlere erişimleri noktasında aracılık görevi gördüklerini, bazen de kaynak ve hizmet sağladıklarını ifade etmiştirler;

"Öyledir. Bir da benim kişisel görüşümdür bu, ben devletin hiçbir kurumuna güvenmiyorum. Dolayısıyla çok daha sivil toplum kafam var. Ağırlıklı bu işleri sivil toplum örgütleri yapabilir, bilinçli insanlar yapabilir diye düşünürüm. Yoksa devlet kurumlarının hiçbirinin böyle bir şeye, bu mantaliteyle yetişebileceğini ya da yapabileceğini düşünmüyorum kesinlikle... bu işler para ister ve bu işler sivil toplumun üzerinde olmamalı. Böyle bir yükü taşımamalı kesinlikle. Sivil toplum zaten yani fon yoktur, insan kaynağı yoktur. Kolay kolay öyle bir kaynak da alaman yani. Dolayısıyla bu

iş devletin işidir ama devlete hiç güvenmediğim için ister istemez bir süre daha sivil toplumdan beklerim yani, ümit ederim ya da deyim. çoook.. Başka sivil toplumdan insanları arayıp da danışabilirim ama devlet kurumlarıynan değil yani." (G16)

"Yani davam sürüyordu, 1 yıl olduydu evliliğim biteli. Geldim işte başvurdum evimi gördüler, pandemi girdi kapandık falan. Sonra kabul edildik ve kızım burda kreşe başladı. Her konuda yardımcı oluyorlar. Yani en basiti şu an kreşler 1500 TL'yken ben kızımı buraya ücretsiz getiriyorum. Yani herkesten çok memnunum."(G13)

Ayrıca bazı katılımcılar, sunulan sosyal hizmetler kapsamında etkin olan sivil toplum örgütleri tarafından **aile güçlendirme projelerinin** yapılandırıldığını, aile güçlendirme merkezi gibi kurumlarının açılması, boşanma sürecinde olan ailelerin ücretsiz destek alabilmesini, ebeveynleri boşanmış çocukların tespit edilmesi ya da çocukların kolaylıkla ulaşabileceği bir sistemin geliştirilmesini, devletin denetim ve kontrollerini sıklaştırması, ailelerin ekonomik yönden desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir;

"Tabi yani bütün bunları devletten alabileceğim, bir yer olsaydı. Neden olmasın yani. Bütün bunlar bir külfet de aslında ama. Kendim için yapmam gereken şeylerde yaptım. Hala daha dediğiniz gibi mesela bazen gitmeyi düşünürüm. Şey yaparım ama önceliğim olmaz çünkü. Yani ödemem gereken faturalar atıyorum, krediler falan. Olabilse böyle bir şey süper olurdu tabii ki yani ne bileyim böyle aileyi güçlendirme gibi bir şey olabilir, bir kurum olabilir, bir merkez olabilir insanlar buradan yararlanabilir. Neden olmasın? Çok güzel bir şey olurdu." (G9)

"Yani sosyal hizmetlerin her boşanan özellikle anne baba olarak boşanan, yani çocukları olup boşanan insanları tespit edip bu senin yaptığını birebir yapması gerekir, bütün boşanmış insanlara. Bir feedback alması gerekir, yaşar mı, yer mi, içer mi, anası

babası desteği osu busu var mı... Yani bir kadın bence kendi istersa kendi imkanlarıynan ulaşır ve destek alabilirsa alır." (G10)

"Yani aslında burayı (SOS) daha çok önceden duydum, ilk dönemlerde bana dediler ki oraya gidersen, çocuklara bakamayacak durumdasın tek başına çalışıyorsun çocukları alabilirler sizden ve ben korktum gelmedim. Sonra bir arkadaşım git bi başvur işte belki olur... onun çocukları da buraya geliyor. İşte onlar dedi almazlar falan. Ben de başvurdum çünkü zor durumdaydım, ev kirası pahalı, çocuklar okula gidiyor, artık yetişemediğim dönemler oluyor. Sonra geldim başvuru yaptım..." (G13)

"Başka biri gidiyor biri geliyor... Hani bu dönüşümlü. Devletin bunu yapması lazım, denetlemesi lazım. Mesela o zamanlar şey vardı bizim bölgemizde bir memur vardı takip ederdi ama, çok yok yani... Biraz eksik olduğunu düşünüyorum daha da bunun yoğunlaşıp fazlalaştırılıp döndürülmesi gerekiyor. Çünkü çok iyi bir yere gittiğini düşünüyorum... yani veriyorlar bezi mesela, surlar içinde bezi çöpe atıyorlar, beğenmedik biz bunu diyorlar. e sen beğenmedi, belki başkasının işine yarardı. Onun için verilen yerin düzenli kontrol edilmesi gerekiyor." (G21)

Sivil Toplumda sunulan hizmetleri kamu ile kıyaslayınca daha fazla profesyonel ve daha donanımlı hizmet sunumu görmek mümkündür. Çünkü buralarda çalışan kişilerin farkındalığı yüksek, toplumun yararını gözeten ve sadece kişisel tatmini için çalışma yaşamında olmadığı açıkça görülmektedir. Devlet kurumlarına baktığımızda da benzer özelliklerde kişiler olabilirken sistemsiz bir çalışma ortamının olması ve profesyonel personelin yetersizliği genel olarak kamu kuruluşlarının sunduğu hizmetlere olan güveni zedelemektedir. Öte yandan kamunun etkisi ve yaptırımı sivil toplumdan daha yüksektir. Bu avantajı da dikkate alarak sunulan hizmetlerin etkililiğini de arttırarak daha fazla sayıda kişiye yarar vermek önem arz etmektedir.

3.4.5. Belediye Hizmetleri

Sunulan sosyal hizmetler kapsamında bazı katılımcılar belediye hizmetlerinin, yurtdışında daha fazla koruyucu mekanizmalar odağında oluştuğunu, kadınlara yönelik kadın konukevi sayısının arttırılması gerektiğini, belediye hizmetleri kapsamında ayni ve nakdi yardımlar yapılması ve bu yardımın ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını, bireylerin istihdamı noktasında kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştiler;

"Giderim zaten belediye kesinlikle mesela Avrupa'da falan baktığınızda genelde bu iş sığınma evleriyle birlikte belediyelerdir. Bu koruyucu mekanizmaları şey yapan devrede olan. Yani Sosyal Hizmetler de var ama belediyelerin de bu var. Tıpkı Sosyal Hizmetler gibi. Bütün böyle değerlerin olması gerekiyor. Yani bu kesinlikle Lefkoşa belediyesinde çok o da kısmen var. Yani sığınmaya dört dörtlük bu yüzde yüz mükemmel işler diyemeyiz. Bir bina bile zaten daha yeni bitti ama şey eksik. Ama proje de bitirecek bu bir Avrupa Birliği projesiydi neticede martta bitiyor, bundan sonrasında nolacak ama çok merak ederim. Bütün belediyelerde de kesinlikle olması gerekir." (G2)

"Ben... (düşünerek) olabilir ama ben kendim olsa da gitmezdim yani. Olsa ben kendim gitmezdim ama yani şöyle bir şey bilmem yani bunu söylemek itici olabilir da. SOS... yani sosyal ve maddi açıdan Bence bu desteği ben ücretli birinden alırdım ama bir belediyeden alabilecek sosyo sosyokültürel midir? Sosyal ve ekonomik yani şeyin welfare'ın ve bunu bundan almazdım. Anlatabildim. Gidip paralı belki birinden alırdım ama daha ekonomik durumu kötü olan bir insan eminim bundan çok faydalanırdı. Ben gitmezdim ama.. Yani o kadının aslında belki bir iş bulmasına bile yardımcı olabilecek bir şey olması lazım. Çünkü günün sonunda tabii ki boşanmak çok eğlenceli bir durum değil ama yani bir kadının şiddet gördüğü bir yerde de kalmasını sırf ekonomik bağlılığı var diye olmaması gerekir." (G4)

"Yani bana SOS Çocukköyü'nün sunduğunu sosyal hizmetler sunmadı. Devletin bir kurumu değil burası, özel bir kurum bildiğim kadarıyla..." (G21)

"Bir da sığınma evi... mm onu da eksik bırakmayalım. Ok. Evet, belki... 3-4 tane. Evet sadece Lefkoşa'dadır. Tabi tabi en az 4 tane olması gerekir diye düşünüyorum." (G16)

Kadınların özellikle şiddet gördüğü bir birlikteliğe sırf ekonomik özgürlüğü olmadığı için katlanmak zorunda kalması kabul edilemezdir. Bu bağlamda destekleyici ve güçlendirici kurumların hem nicelik hem de nitelik açısından bu ihtiyaca yanıt verecek donanımda olması gerekmektedir. Bu desteği bulamayan veya profesyonel olarak alamayan kadınlar maalesef şiddet döngüsünden kurtulmakta daha fazla başarısız olmaktadır. Bu da hem kadınların iyilik halini hem de mutsuz ve şiddetin olduğu bir birlikteliği modelleyerek büyüyen çocukların geleceğini, makro düzeyde ise toplumun geleceğini riske atan bir sorun haline geliyor.

3.4.6. Aile Güçlendirme Projeleri: *"…iyiye doğru gittiğimin farkındayım!"*

Sunulan sosyal hizmetler kapsamında bazı katılımcılar aile güçlendirme projeleri yapıldığını, aile güçlendirme merkezi gibi kurumlarının açılması, boşanma sürecinde olan ailelerin ücretsiz destek alabilmesini, ebeveynleri boşanmış çocukların tespit edilmesi ya da çocukların kolaylıkla ulaşabileceği bir sistemin geliştirilmesini, devletin denetim ve kontrollerini sıklaştırması, ailelerin ekonomik yönden desteklenmesi gerektiğini belirtmiştirler;

"Tabi yani bütün bunları devletten alabileceğim, bir yer olsaydı. Neden olmasın yani. Bütün bunlar bir külfet de aslında ama. Kendim için yapmam gereken şeylerde yaptım. Hala daha dediğiniz gibi mesela bazen gitmeyi düşünürüm. Şey yaparım ama önceliğim olmaz çünkü. Yani ödemem gereken faturalar atıyorum, krediler falan. Olabilse

böyle bir şey süper olurdu tabii ki yani ne bileyim böyle aileyi güçlendirme gibi bir şey olabilir, bir kurum olabilir, bir merkez olabilir insanlar buradan yararlanabilir. Neden olmasın? Çok güzel bir şey olurdu." (G9)

"Yani sosyal hizmetlerin her boşanan özellikle anne baba olarak boşanan, yani çocukları olup boşanan insanları tespit edip bu senin yaptığını birebir yapması gerekir, bütün boşanmış insanlara. Bir feedback alması gerekir, yaşar mı, yer mi, içer mi, anası babası desteği osu busu var mı.. Yani bir kadın bence kendi isterse kendi imkanlarıynan ulaşır ve destek alabilirsa alır." (G10)

"Yani aslında burayı daha çok önceden duydum, ilk dönemlerde işimde. Ama bana dediler ki oraya gidersen, çocuklara bakamayacak durumdasın tek başına çalışıyorsun çocukları alabilirler sizden ve ben korktum gelmedim. Sonra bir arkadaşım git bi başvur işte belki olur, Fatma, abimin gelini... onun çocukları da buraya geliyor. İşte onlar dedi almazlar falan. Ben de başvurdum çünkü zor durumdaydım, ev kirası pahalı, çocuklar okula gidiyor, artık yetişemediğim dönemler oluyor. Sonra geldim başvuru yaptım..." (G13)

"Onun da sıralaması var. Başka biri gidiyor biri geliyor... hani bu dönüşümlü. Devletin bunu yapması lazım, denetlemesi lazım. Mesela o zamanlar şey vardı bizim bölgemizde bir memur vardı takip ederdi ama, çok yok yani... biraz eksik olduğunu düşünüyorum daha da bunun yoğunlaşıp fazlalaştırılıp döndürülmesi gerekiyor. Çünkü çok iyi bir yere gittiğini düşünüyorum... Yani veriyorlar bezi mesela, surlar içinde bezi çöpe atıyorlar, beğenmedik biz bunu diyorlar. E sen beğenmedi, belki başkasının işine yarardı. Onun için verilen yerin düzenli kontrol edilmesi gerekiyor." (G21)

"Yani şu anda SOS bana çok büyük bir destektir. Yani manevi olarak da çok büyük bir destektir. İyi ki onları tanımışım, bu üçüncü senemdir. Onun dışında bilmem ben yani ne olabileceğini şu an hayal bile edemiyorum çünkü çoğunu kendi başıma aştığım için

herhalde farkında değilim neyim var, neyim eksikdi, neyim olurdu... Ama gerçekten SOS'la tanıştığım günden beridir iyiye doğru gittiğimin farkındayım. Hem manevi olarak hem maddi olarak. Çünkü iki tane çocuk okutmaya çalışırım. Annem babam yaşlı... e düşünün ki 5.30 da çıkarım işten ve mesailere de kalmaya çalışırım, ki ekstradan para kazanayım diye.. Çok aktivitede bana yardımcı oldular. Biri jimnastiğe gider diğeri futbola gider mesela... Yani şu anda hiç kimseye ihtiyacım yoktur diye düşünüyorum." (G1)

Bireyler karşılaştıkları sorunların çözümü için güvenilir ve erişilebilir kurumlardan destek almak elbette ki isterler ki kendi ayakları üzerinde durabilsinler, bağımsız bir şekilde yaşayabilsinler. Bu zaten sosyal devlet anlayışında vatandaşların hakkı olarak da kabul edilir. Ancak bu hizmetler belirli bölgelerde kısıtlı sayıda ve yetersiz personel ile hizmet sunulduğu zaman hem toplumun her kesimine ulaşması mümkün olmaz hem de erişebilenlerin alacağı hizmet kalitesi düşük olur. Bu nedenle planlı müdahale sürecinin her adımını titizlikle uygulamaya aktarabilecek meslek elemanlarının ve erişilebilir kurumların olması ve politikaların da bunu destekleyecek şekilde düzenlenmesi sorunlarının çözümünde başvuracakları destek mekanizmalarına dair bilinçli bir toplum olması açısından önem taşımaktadır.

3.4.7. Sosyal Hizmet Uygulamalarındaki Eksiklikler: *"Aslında hizmet var mı bilmiyorum!?"*

Sunulan sosyal hizmetler kapsamında, günümüzde mevcut olan sosyal hizmet uygulamalarındaki eksikliklerin neler olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar, sosyal hizmetlere yeterli yönlendirmelerin yapılamadığını, yasal düzenlemeler ile politikalarda kişilerin hizmet ve haklarına erişimine dair yetersiz bilgilerin olduğunu belirtmiştirler;

"Hiç hiç kesinlikle... şiddete uğrayan bir kadını bile polise yönlendiremem yani." (G16)

"Evet... Yani yasalardaki boşluk ya da altyapı eksikliğinden dolayı da devlet tarafından da uğradığınız bir mağduriyet var bu noktada. Yani umarım. Ben bu seçim şeyine geleceğim... Hiç istemem. Yani ne oy vereyim isterim ne hiç. Gerçekten boykot her zaman için benim gönlümde olan bir şeydir ama. Artık şey olarak düşünmeye başladım, birkaç kişiynan da konuştum bunu. Yani değişeceysa bu yasalar, bunlarnan hiç değişmez. Bari 3 5 tane aklı başında, partiden da geçtim yani ben, 3 5 tane okumuş, aklı başında, bu şeyleri düşünen insanlara gidelim oy verelim ve yani değiş... bu yasaları en azından o mecliste tartışsınlar. Bu kadınlarnan ilgili, çocuklarnan ilgili, eğitimnan ilgili... Değişsin bari bunlardan bişey değişsin, yoksa yani sonuna kadar boykotçuyum. Hiç da çekinmem yani bunu söylemekten... ama içim el vermiyor... Yani yapabilecekse bu insanlar... kadınlar var şimdi giren, birçoğunu tanırım, yani karakter değil benim için gerçekten düşünce yapılarıdır önemli olan... gideyim oy vereyim bunlara girsinler yani o meclise gireceklersa ve değişsin bir şey yahu..." (G10)

"Tabii polisimizde da iş yoktur gerçekten... Gidip da bulmadı gendini.. Biz adresine kadar bulduk işte. Nerde kaldığını tespit ettim, ben kendi çabamla. Ama polis gitmedi, nafakadan dolayı 8 9 defa gittim ondan sonra kestim... nafakadan dolayı da gitmem polise artık..." (G1)

"Mesela nafakayı almadığım dönemlerde ve bu borcu ödemediği dönemlerde ben sosyal hizmetlere de gidip başvurdum. Anlattım durumu "ben dedim nafaka almam bu adamdan ve dedim bu adam borçları başladı üstüme yıksın..." yapabileceğimiz bir şey yok dediler bana... Yani evet, ben şiddet görmüyorum. Şu anda şiddet yok ama ben şu anda maddi açıdan bir şiddet görüyorum. Ekonomik açıdan... yani, sosyal hizmetler şu anda beni bu konuda koruyamıyor! diyemiyor bu kadın çocuklarına nafakasını almıyor ve bu adam nerdedir !?" (G1)

"Sosyal incelemelerine ek de ben çok şey olduğunu düşünmüyorum. Sosyal hizmet raporlarının çok aman babaya da dokunmayalım anneye de dokunmayalım böyle çok radikal bir şekilde veya işte doğruyu yansıtacak şekilde çıktığını düşünmüyorum." (G2)

Devletin koruyucu ve geliştirici sorumluluğunu yerine getirmesi için iyi yapılandırılmış, sistemli politikalara ihtiyacı vardır. Ancak bugüne kadar KKTC çatısı altında hiçbir hükümet tarafından aileye dair bir politika geliştirilmemiş olması da bu bağlamda diğer dikkat çeken bir noktadır. Aile politikasının olmayışı da bir politika olarak kabul edilebilir ve bu bağlamda aile içerisinde bireylerin güçlenip gelişmesine yönelik hizmetlerin yetersiz kalması şaşırtıcı olmaz.

Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğu, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan **profesyonel meslek elemanlarının** sayıca yetersiz olduğunu, sosyal hizmetler dairesine güven duymadıklarını, kadınların boşanma sonrası süreçte tek başına çocukların gereksinimlerini karşılama noktasında zorlandıkları, bu bağlamda kadınları ve çocukları güçlendirecek merkezlerin açılması, bu merkezlerde toplumsal istatistiklere bakılarak gereksinimlerin tespit edildiği ve sosyal yardımların bu gereksinimleri karşılayabilecek nitelikte yapılması gerektiğini ifade etmiştir;

"Personel yetersizliği var. Ayrıca çocuklar mesela düzenli tiyatro veya sporlara gitmesi gereken çocuklar, düzenli ve zamanında gitmiyor. Bazıları az gidiyor. Ağır vakalar çok daha çok gidiyor ama her çocuğun bence gitmesi lazım. En azından bir raporlama süreci onun içinde olması lazım. Belki çocuğun hiç ihtiyacı yoktur ama en azından bir gidilip raporlanması lazım. Durumlarda işte kadınlarla ilgili aynı şekilde ama. Mükemmel de diyemeyiz ama en azından hiç yoktan bir Lefkoşa bölgesi bir şeyler için çabalar." (G2)

"Yani tek başına gerçekten zorlandım yani, çünkü sınav haftasında bile götür getir. Toplu taşıma taksi hizmeti bile sanırım." (G14)

"e şimdi Aile güçlendirme projesinden olan destek yeni yıla kadar... kadın sığınmadan çıkınca bir iki ayım kalmış zaten... çıkınca kendim tek bir birey, hiç kimse olmayacak. Aldığım devlet maaşı falan da yok ekstra... kendim çalışıyorum. Yani kendim aslında o eksik, bu eksik Birilerine bir şeyler atmak yerine kendim ekstra bir iş imkânı yaratmaya çalışacağım ki daha çok yetebileyim. Daha çok rahat geçindirebileyim onları..." (G11)

"Aslında hizmet var mı bilmiyorum (gülerek) özür dilerim ama, sadece bilgilendirme eksikliği mi hizmet çeşitliliği eksiği mi onu da bilmiyorum. Çünkü o dönem mesela Lefke'de yaşıyordum ben Lefkoşa'da bir kreşe çocuğu getirmem zaten mümkün değil. Hani hizmetler gerçekten çok çeşitli ve herkesin ulaşabileceği yerde mi? Bu da önemli. Hani Lefke'de zaten bana ne yapabilirdi ki sosyal hizmetler?!" (G19)

"Çalışıyor olsaydım eğer gitmezdim sosyal hizmetlere. Zaten orada bir maaş alamayacağım. Bir dönüp de evime gelecekler ve sadece bir defa gelip de bir rapor yazılır. Yazılacaksa hiç yazmasınlar daha iyi. Evet, güven duymazdım" (G2)

"Korktum en son bana tekrar git dediklerinde ben korktum geleyim. Çünkü böyle böyle dediler çocuğumu alıyorlar. Şimdi üç tane çocuk evin kirasını nasıl yani lüks anlarsalar ne yapacağım dedim. Ben verememçocuklarımı kimseye dedim. Onun için korktum yani." (G12)

"Mesela benim gibi dul mesela şey insanlara konut yapıp evin imkanını sağlayabilirler bence. Mesela devletimiz yapması gerekir. Ki muhtaç olmasınlar kimseye. Ya da ne bileyim ucuz miktara kiralasalar, yapıp. Mesela vardır EVGAF ama EVGAF hesapta devletindir, birkaç kişiye vermiş ondan zaten maddi durumu güçlü insanları almış EVGAF tan evleri güzelleştirip satıyorlar başkalarına. Ama EVGAF ın haberi yok." (G12)

"Sosyal yardımlar, evet. Bize ihtiyacımız olan destekleri mesela sunamaz, belediye bile sunamaz. Yani bunlar ne bileyim daha fazla geliştirilmeli ya bunlar... ihtiyaçlar bir daha değerlendirilmeli. Toplumda nedir, o istatistiklere bakılmalı. Yani Yılda ne kadar boşanma gerçekleşir? Yılda ne kadar kadın veya erkek danışmanlık hizmeti için başvuruda bulunur veya çocuk... Bunların dataları incelenip buna göre ilgili kurum, kuruluşlar, birimler oluşturmalı. Ve ona göre uzmanları yerleştirip oraya danışmanlık hizmetlerine başlamalı. Yani budur, arzu ettiğimiz budur." (G6)

"Yani sosyal hizmetlerin her boşanan özellikle anne baba olarak boşanan, yani çocukları olup boşanan insanları tespit edip bu senin yaptığını birebir yapması gerekir, bütün boşanmış insanlara. Bir feedback alması gerekir, yaşar mı, yer mi, içer mi, anası babası desteği osu busu var mı... Yani bir kadın bence kendi istersa kendi imkanlarıynan ulaşır ve destek alabilirsa alır." (G10)

"Araştırmacı: Yani şöyle söyleyebilir miyiz? Özellikle ataerkil bir toplumda yaşadığımız için kadını güçlendirici mekanizmaların eksikliğini deneyimledin bu süreçte ya da gözlemledin bu süreçte? G4: Evet, tabi kii..." (G4)

"Yani şöyle bir şey. Şey olarak ebeveyn destek programları bir tek SOS'in var. Baktığımda bir de GADEM'in güya var. Ama artık gerçekten çok yeterli olduğunu düşünmem. Aile içi güçlendirme programı gibi bir şey GADEM'in da. Öyle biliyorum. Ebeveynlik becerilerini güçlendirmek için bir program var ama bu çok yaygın bir erişim değil. Genelde mahkeme daha boşanma aşaması olmadan gönderilir oraya. O noktada bir şey var. Devletin eksikliği var. Ekonomik anlamda sadece zaten KKTC vatandaşlarına sunulan bir şey var. Nedir? Sosyal yardım var. O da gerçekten bir kira kadar bile değil. Kira kadar olmayınca hiçbir işe yaramaz. O değil kadın çalışırsa zaten onu da vermezler. O yüzden insanlar zaten evlilikten çıkamaz. Bir durum devletin o anlamda bir yetersizliği var." (G2)

"Ben mecburum onları o kapıya kadar götürmeye. Araştırmacı: Sığınma evinde kalırım dediniz. Sizin korunmanızla ilgili orda da bir sorumluluk var aslında. Sığınmaevi personelinden böyle bir destek alamaz mısınız? G11: (derin bir nefes) yok, mesai saatleri içerisinde evet ama öğlen saat 1 2'den sonra onlar yok. Benim iş saatlerim zaten 3 gibi biter. Çocuklar yanımda olduğu zaman ben 3ten sonra götürebilirim." (G11)

Özellikle ekonomik yoksunluk içinde olan kadınların yaşam mücadelesinde karşılaştıkları stres çok daha ağır olabiliyor. Bu bağlamda güvenilir ve sistemli hizmet sunan kurumların varlığı çok kıymetli olmaktadır. Mevcut kurumlardaki hizmet sunumunun yetersizliği ise daha büyük bir hayal kırıklığı yaşamalarına, umutsuzluğa kapılmalarına veya yeniden "bağımlı" bir birey olacakları bir ilişkiye ya da çok ağır çalışma şartları ile sömürülerek yaşamlarını sürdürmelerine neden olmaktadır.

Son olarak bazı katılımcılar **belediye hizmetleri** kapsamında parkların, yolların ve altyapıların kadınlar ve çocukların rahat edebileceği ve kaygı duymadan hareket edebilecekleri şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini, sosyal incelemelerin daha sistematik ve düzenli olması gerektiğini, yapılan nakdi yardımların daha adil ve eşit bir biçimde dağıtılması gerektiğini vurgulamıştır;

"Yerel yönetimler düzeyinde sunulan hizmetlerden belki…evet o hiç olmadığı için onlardan bahsetmiyorum (Gülerek). Yani sadece parklar bile olsa çok iyi olurdu yani. Mesela rampalar, kaldırım. Çok basit gibi görünen çok önemli şeyler. Mesela bebek arabasıyla kesintisiz bir şekilde çocuğumu evimden parka götürebilmek... Bu bile çok önemli, kaldırım yok, yol yok... Elimde çocukla toplu taşımaya binmek... Ya da her yere arabayla gitmek tercihim değil. Daha çok yeşil alan, daha çok park, çocuklar için daha çok aktivite olmasını tercih ederdim. Düzgün yollar, düzgün yürüyüş yolları, düzgün aydınlatma, kapkaranlık yollar sokaklar yerine…" (G19)

"Evet. Ha benim evime hiç gelmediler bugüne kadar... E gelin diyorum hani gelin görün... gelir sevgi hanımlar ortamı görür. Çocuklar için çünkü her şeyin tek amacı ama gelen yok giden yok hiçbir şey yok. Tamam bana güvenebilirsin ama..." (G21)

"Bir de tabii benim boşanma sürecim Türkiye'deydi ve oranın şartlarında boşandım. KKTC de işler nasıldır bilmiyorum ama çok farklı değil tahmin ediyorum. Kadın çok negatif bitiriyor mesela ben 1000 er liradan 2000 lira alıyorum. Bana onun ne kazancının yanında bir şey ne de çocukların ihtiyaçlarının yanında hiçbir şey. Adil bir şey yok. Maddi olaraktan." (G14)

"Yani umarım. Ben bu seçim şeyine geleceğim... Hiç istemem. Yani ne oy vereyim isterim ne hiç. Gerçekten boykot her zaman için benim gönlümde olan bir şeydir ama. Artık şey olarak düşünmeye başladım, birkaç kişiynan da konuştum bunu. Yani değişeceysa bu yasalar, bunlarnan hiç değişmez. Bari 3 5 tane aklı başında, partiden da geçtim yani ben, 3 5 tane okumuş, aklı başında, bu şeyleri düşünen insanlara gidelim oy verelim ve yani değiş... bu yasaları en azından o mecliste tartışsınlar. Bu kadınlarnan ilgili, çocuklarnan ilgili, eğitimnan ilgili... değişsin bari bunlardan bişey değişsin, yoksa yani sonuna kadar boykotçuyum. Hiç da çekinmem yani bunu söylemekten... ama içim el vermiyor... yani yapabilecekse bu insanlar... kadınlar var şimdi giren, birçoğunu tanırım, yani karakter değil benim için gerçekten düşünce yapılarıdır önemli olan... gideyim oy vereyim bunlara girsinler yani o meclise gireceklerse ve değişsin bir şey yahu..." (G20)

"Ev işlerine yardım edecek, bir de daha fazla sorun alanı var. Su bitmesi sorun, elektrik gitmesi sorun, evde tamir işleri sorun. Toplu taşıma taksi hizmeti bile sorun, yani aslında bu anlamda burada daha fazla yalnız kadın olmanın sıkıntısını yaşadım." (G14)

Boşanmış bireylerin yaşadığı sorunları anlayabilmek için sadece bireysel süreçlerini anlamak yeterli olmayacaktır. Hem içsel hem de dışsal faktörleri birlikte değerlendirmek karşılaştıkları sorunların ve ihtiyaçların boyutuna dair bir ışık tutacaktır. Kadınların

söylemlerinde olduğu gibi, çevresel faktörler, şehir altyapısı, toplu taşıma imkanları, ücretsiz kreş ve bakım merkezleri, ihtiyaçları dikkate alarak hazırlanmış politikalar ve bilinçli bir topluluk bunların sadece bir kaçıdır. Bu bağlamda mikro ihtiyaçların ve desteklerin yanı sıra mezo ve ekzo düzeyde de yaşanılan sorunlara eğilerek eş zamanlı sunulacak hizmetlerle tam bir iyileştirici ve geliştirici hizmetten söz etmek mümkün olacaktır.

4. TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda yaşadıkları sorunların ve sosyal hizmet gereksinimlerinin incelenmesi konusunda edinilen bulgular konu ile alakalı ve bağlantılı literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Boşanma Süreci

Bu başlık altında boşanmış tek ebeveyn kadınların boşanma öncesi, sırası ve sonrasında karşılaştıkları sorunlar ve buna karşılık gelen ihtiyaçları literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Boşanma Öncesi

Boşanma öncesinde kadınların yaşam deneyimlerine bakıldığı zaman eşiyle tanışma şekli, süresi ve evliliklerindeki deneyimleri, evlenmeden önceki psikolojik durumları, mutsuz oldukları evliliği sürdürme nedenleri, ailelerinin evliliklerine ilişkin düşünceleri ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerine dair deneyimleri literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Tanışma Şekli, Süresi ve Evlilik Deneyimleri

Araştırmaya katılan kadınların çok farklı sürelerde evlilik öncesi birliktelik yaşadığı görülmektedir. Evlilik kararını kimisi tanıştıktan 2 hafta sonra alırken kimisi de 10 yıllık bir yaşanmışlıktan sonra almıştır. Evlenmeden önce sosyal anlamda kabul görmek için yapılan söz ve nişan evlilikte ortaya çıkabilecek olası problemleri de görmek ve çiftin uyumunu değerlendirmesi gereken bir süreçtir. Bu sürenin uzaması ise daha fazla sorun yaşanması riskini arttırmakta ve evliliğe kıyasla dışa açık olunduğundan çiftler için

yıpratıcı olmaktadır (Tarhan, 2013). Evlilik öncesinde çiftin birbirini yeterince tanıyacak kadar birlikte vakit geçirmemesinin boşanmalara yol açtığı da vurgulanmaktadır (Köroğlu, 2013; Tarhanacı, 2017). Yapılan bir araştırmada evlilik öncesindeki paylaşımların evliliğin ilerleyişinde etkili olduğu tezinden yola çıkıldığı ancak bu sürecin tek başına evlilik doyumunu etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır (Gültekin ve Parlar, 2019). Bir başka çalışmada ise evlenmeden önceki birliktelik süresinin evlilik uyumunu nasıl etkilediği incelemiş kadınların daha çok etkilendiği, 1 yıldan daha kısa birliktelik yaşayan çiftlerin evlilik uyumlarının daha uzun süre birlikte olanlara kıyasla daha düşük olduğu sonucu elde edilmiştir (Yüksel, 2013). Francis-Tan ve Mialon, (2015) tarafından yapılan bir çalışmada ise evlilik öncesi birliktelik süresi ile boşanma ilişkisine dair sonuçlar ortaya koyulmuştur. Evlenmeden önce 1-2 yıl arasında bir süre birlikte olanların boşanma olasılığı 1 yıldan kısa birlikte yaşayanlara göre %20 daha azken, evlilik öncesi birliktelik süresi 3 ve daha fazla yıla çıktığında boşanma olasılığı %50 oranında azaldığı dikkat çekmektedir.

Özgüven'in (2017) çalışmasında eş seçiminde büyük çoğunluğun kendi karar aldığını ortaya koyan sonucuyla aynı doğrultuda, çoğunlukla eş seçiminde özgür olan kadınlarla görüşme yapılmış olsa da görücü usulü ya da kendi ailesinden gördüğü baskıdan kurtulmak için sağlıklı bir değerlendirme yapmadan evlendiğini söyleyenler de olmuştur. Mevcut olumsuz şartlarından kurtulmak için yapılan bu evlilikler "*acele yapılmış kaçış evliliği sendromu*" olarak adlandırılmakta ve erken evliliğe yol açıp boşanmayla sonuçlandıkları görülmektedir (Ekmekçi, 2010). Halbuki yaşamın önemli bir kısmını etkileyecek boyuttaki evlilik kararını vermeden önce sağlıklı bir değerlendirme yapmak, evliliğin daha uyumlu, dengeli ve düzenli olmasıyla yakından ilişki içindedir (Özgüven, 2014). Bu bağlamda evlilik süresince eş ilişkilerinin mutlu ve güzel ilerlediğini belirtenler kadar, eşinin ilgisiz ve ihmalkâr olduğunu hatta her türlü şiddete maruz kaldığını söyleyenler de olduğu görülmektedir. Nihayetinde çiftler evlilikleri boyunca deneyimledikleri pek çok problemi aslında evliliklerinin öncesinde de deneyimlemektedir. Öyle ki boşanmış kişilerin yarısından çoğu boşanma nedenlerini daha evlenmeden önce fark ettiklerini belirmektedir (Sürerbiçer, 2008). Sonuç olarak

evlenemeden önce birlikte vakit geçirme, çiftlerin birbirlerinin yaşam tarzını, beklentilerini, düşünce ve tutumlarını anlaması evliliğin ilerleyişine yön vermektedir ancak evlilikten alınan doyumu tek başına etkilememekte ve boşanma için belirleyici bir unsur olmamaktadır.

Evlilik sürelerine bakıldığı zaman ise araştırmaya katılanların çoğunun 6-10 yıl arası ve 11-15 yıl arası evli kaldığı görülmektedir. Literatüre bakıldığı zaman ise boşanmaların genellikle ilk 5 yılında ortaya çıktığı (Dişsever ve Dişçi, 2000; Kaba ve Öztürk, 2018; TC, Başbakanlık, 2009), bu yılların evliliğin en kritik dönemi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (Kaya ve Eren, 2020; Yıldırım, 2004). Bu bağlamda çalışmaya katılanların küçük bir kısmı (%14) evliliğinin ilk 5 yılında boşanmıştır. Ancak öne çıkan ortak bir nokta çocuk sahibi olduktan sonra aile yaşam döngüsündeki (McGoldrick ve Carter, 2003) ilk evrede eş ilişkisinin geliştirilip, ikinci evreye geçişle ebeveynlik rolünün eklenmesinden sonra genellikle boşanma sürecine girildiğidir.

Katılımcıların gelişimsel ihtiyaçlarının yaşa ve deneyimlerine bağlı değişmesi eş ilişkisinde birtakım sorunlara yol açmıştır. Bu sorunların üstesinden gelmek için kullandıkları yöntemler farklılaşırken işlevsiz kalması sonucu evlilikleri boşanma ile sonuçlanmıştır. Evlilik bireyim yaşam döngüsünde önemli değişiklikleri beraberinde getiren önemli bir gelişimsel görev olarak kabul edilmektedir. Çünkü evlilik yeni rol, görev ve sorumlulukları da beraberinde getirmekte ve çiftin bunlara göre yeni bir yaşam biçimi oluşturması, sorumlulukları paylaşmayı yani çift olmayı öğrenmesi, aile ve sosyal çevre ile olan ilişkileri yeniden yapılandırması, duygusal ve cinsel bağlamda tatmin edici bir ilişki örüntüsü oluşturmaları beklenmektedir. Bu beklentilerin evliliğin ilk yıllarında karşılanamaması ise sorunlara ve hayal kırıklıklarına sonucunda da çatışmalara yol açabilmektedir (Kalkan ve Yalçın, 2012; Onur, 2008; Sevim, 1999). Bu olumsuzluklar ise boşanmaya neden olabilmektedir. (Dennison vd., 2014; Neff ve Geers, 2013; Van Steenbergen vd., 2011). Steenbergen vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada çocuklu ve çocuksuz çiftlerin çalışma yaşamındaki iş yüküne göre evliliklerinden aldıkları doyum incelenmiştir. Çocuksuz çiftlerde, kocaların iş yükündeki artışın, her iki eş için de evlilik

doyumunu arttırdığı; çocuk sahibi olan çiftlerde ise tam tersi, her iki eş için de evlilik doyumunu düşürdüğü görülmektedir. Ancak şaşırtıcı olarak nitelendirilen sonuç ise kadının iş yükündeki artışın evlilik doyumunu da arttırdığı yönündedir. Sonuç olarak kadınların kocalarının iş yükünün artmasından daha fazla etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Terzi İlhan ve Işık (2019) çalışmalarının sonucunda çiftlerin birbirine karşı anlayışlı olmasının, aile desteği almanın, uyum için zaman vermenin ve evlilik öncesindeki paylaşımların evlilikteki çatışmaları azalttığını ve uyumu arttırdığını; ev içi sorumlulukların paylaşımındaki dengesizliklerin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve değişen sosyal yapının çatışmaları arttırdığını ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda çalışmanın sonuçları ile uyumlu olarak ev içindeki sorumluluklarda ve çocuk bakımında kadının daha fazla sorumluluk almasının ya da yalnız kalmasının, bir başka deyişle eş ilişkisinin kurulamaması ve erkek egemen toplumdaki toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olması sonucu ev içi sorumlulukların kadının aleyhine dengesiz paylaşımı çiftler arasındaki çatışmaları arttırdığı literatür ile de desteklenmektedir.

Bununla birlikte çalışmada ev içi sorumlulukların paylaşımında ataerkil rol dağılımının baskın olduğu görülmüştür. Her ne kadar eşitlikçi bir ideolojide olanlar olsa da özellikle çocuğun doğumuyla birlikte ev içi sorumluluklar daha fazla kadına verilmeye başlanmıştır. Terzi İlhan ve Işık (2019) tarafından yeni evli çiftlerle yapılan bir çalışmada çiftlerin en çok ev işlerinin dağılımında, evlilik sonrası yaşama adapte olmada ve birlikte yaşamaya uyum sağlama konularında zorlandıklarına dair sonuçlar elde etmiştir (Terzi İlhan ve Işık, 2019). Buna ek olarak çocuk sahibi olma ve çocuk sayısı evlilik kalitesini etkileyen bir unsurdur. Çocuk sahibi olmayan kadınlarla yapılan bir çalışmada evlilik kalitesinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Anderson vd., 1983). Benzer şekilde çocuksuz evli kadınların da çocuklulara kıyasla evlilik uyumları daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gür, 2017). Sonuç olarak çalışmadan elde edilen bulguların alan yazın ile örtüştüğü, evliliğe uyum sürecinin, özellikle çocuk sahibi olduktan sonra ataerkil rol dağılımının evliliklerde soruna yol açtığı görülmektedir.

Psikolojik Durum

Katılımcıların bir kısmının evlenmeden önce panik atak, yeme bozukluğu, yalnız kalma kaygısı, baskıcı ve otoriter veya ihmalkâr ebeveyn tutumunda büyümeye bağlı gelişen özdeğer, özsaygı ve özgüven sorunu gibi sorunlara sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. On sekiz yaşından önce ailede edinilen olumsuz yaşam deneyimlerin de stres yaratmakta olduğu ortaya konulurken, bunlar fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla da ilişkilendirilmektedir (Pollmann vd., 2022). Olumsuz çocukluk deneyimleri depresyon, yeme bozuklukları, madde kötüye kullanımı ve kaygı gibi psikopatolojilerin (Hovens vd., 2010; Kessler vd., 2010; Speranza vd., 2003; Witt vd., 2019) yanı sıra düşük yaşam memnuniyeti sorunlara da neden olabilmektedir (Hughes vd., 2016). Yani psikolojik faktörlerin boşanma üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır (Çelen, 2011; Köroğlu, 2013).

Ayrıca kişilerin evlilik birlikteliği içerisinde kendini "yeterli" olarak algılamasının evlilik uyumunu arttırdığını göstermektedir (Ergül ve Yılmaz, 2020). Bu bağlamda evlilik bu sorunların çözümü ya da ihtiyaçlarının giderilmesinde bir çıkış yolu olarak da görülmüş ve beklentilerini etkilemiştir. Evliliklerin ihtiyaçların karşılanmasında bir aracı olduğu literatür ile de desteklenmektedir. Yalnızlık (Ash, 2001; Doman ve Le Roux, 2010) duygusunun, sevme, sevilme (Özgüven, 2014) ve beğenilme gibi psikolojik ihtiyaçların karşılanmasında evliliğe anlam yüklendiği görülmüştür (Terzi İlhan ve Işık, 2019). Sonuç olarak ihmalkar, baskıcı ve otoriter ebeveynlerle yetişmiş kişilerin aile içinde yaşadıkları huzursuzluk ve değersizlik hissinden kurtulup mutlu bir yuvaya sahip olma beklentisiyle evlendiği ortaya konulmaktadır (Kıran ve Bölükbaşı, 2021).

Mutsuz Evliliği Sürdürme Nedenleri

Kadınların mutlu olmadığı bir birlikte ısrarcı olmasını gerektiren pek çok neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların çoğu ebeveynlik algıları nedeniyle bu birlikteliği sürdürürken, ekonomik bağımsızlıklarının olmayışı, ailelerinin tutumu, kişisel süreçleri

ve alışkanlıkları nedeniyle bu ilişkiye devam etmeye kendilerini zorladıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Boşanmaya karar verme süreçlerine ilişkin yapılan bir çalışmada çocukların bir miktar etkisinin olduğu ancak esasen ekonomik nedenlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öyle ki, çocuk yetiştirmenin getirdiği stres ve bu stresin evlilik ilişkilerini olumsuz etkilediği ancak öte yandan da çocuklarına olan sonsuz sevgilerinden dolayı çocukları için kendi kişisel mutluluklarını feda etmeye (kötü bir evlilik içinde kalmaya) istekli oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Yani evlilikte ekonomik durum ve çocukların geleceğine dair kaygılar hem stres/çatışma kaynağı hem de evlilikte kalma nedenleri olarak değerlendirilmektedir (Bell vd., 2022; Fackrell, 2012; Kanewischer ve Harris, 2015; Kıran ve Bölükbaşı, 2021; Previti ve Amato, 2003).

Evlilik ilişkisindeki tutku ve çekicilik azalsa bile, çocukları birlikte büyütürken eşler arasında oluşan sevgi ve bağ, insanların evliliklerini sürdürmelerine yardımcı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Özellikle boşanmanın çocukları üzerindeki etkisinden ve hayatlarını nasıl değiştireceğinden endişe duydukları için boşanmayı düşünmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu kaygıları genel olarak şu başlıklar altında toplamışlardır:

- Çocuklarım için mutluluğumdan vazgeçmek,
- Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi,
- Ebeveynlere zaman ayırma ve/veya velayet kaygıları,
- Katılımcıların ebeveynlerinden veya aile ve arkadaşlarından gördükleri boşanma deneyimi ve
- Çocukların hayatındaki boşanma zamanlaması (Bell vd., 2022).

Bir başka çalışmada ise bir ilişkiyi sürdürmekte aile fonksiyonlarını yerine getirmedeki sorumlulukların önemine değinilmektedir. Buna göre uzun vadeli yakın ilişkiler kurmanın nedeni, eşlerine ve çocuklarına güvenilir ve uzun süreli destek sağlayacak eşlere sahip olmak (Apostolou ve Wang, 2021), yani ailenin psiko-sosyal işlevlerinden yararlanmak olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, ilişkiye bağlılığın azalması ve kişinin eşine ve çocuklarına güvenilir bir şekilde bakabilme kapasitesinin azalmasına işaret eden davranışlar, insanları ilişkilerinin geleceğini yeniden değerlendirmeye motive eden kişiler üzerinde de öfke ve hayal kırıklıkları gibi olumsuz duyguları tetikleyen bir etkisi olmaktadır (Apostolou, 2022). Sonuç olarak evli çiftlerin çocuklarına yaptıkları yatırımın evlilik ilişkisini zayıflattığı (Bell vd., 2022) ve evliliklerini genellikle çocukları için sürdürdüğü sonucu alan yazın ile de örtüşen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda alan yazın ebeveynlik algısı ve ekonomik nedenleri mutsuz olunan bir birlikteliği sürdürmedeki öncelikli nedenler olarak ortaya koymakta ve çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Ailelerinin Evliliğe İlişkin Düşünceleri

Aile onayı olmadan yapılan evliliklerin sonucunda bir aile desteği görememe korkusu bu destek arayışı kadınları zorlarken, aile onayı ile evlenenlerin boşanma süreçlerinde ailesinden daha fazla destek gördüğü dikkat çekmiştir. Alan yazın da bu durumu destekler nitelikte olup ebeveyn tutumlarının boşanma sürecinde yaşanılan sorunların üstesinden gelme noktasında önem taşıdığı görülmektedir (Kıran ve Bölükbaşı, 2021). Aile onayı olan evliliklerde uyumun (Erkılınç, 2020; Hortaçsu, 2007; Şendil ve Korkut, 2008), görücü usulü ile evlenenlere (Yılmaz, 2016) veya akraba evliliği (R. Koçak, 2008; Tutarel-Kışlak ve Göztepe, 2012) yapanlara göre daha yüksek olduğu sonuçları yer almaktadır. TÜİK 2021 yılı sonuçları evliliklerin yarıya yakınının (%46,1) görücü usulü ve kendi rızasıyla, yaklaşık üçte birinin (%34,9) kendi kararı ve ailesinin rızasıyla, çok az bir kısmının (%10,7) görücü usulü ve kendi görüşü sorulmadan aile kararıyla, gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Aile, 2021). Öte yandan ailenin kararı ile

yapılan evliliklerde, çiftin bağımsız bir yaşam kuramadığı ve tüm süreçlere geniş aile üyelerinin dahil olduğu, bunun da çiftler arasında çatışmaya yol açtığı görülmektedir (Beşpınar ve Beşpınar, 2017). Çalışma sonuçlarına bakıldığı zaman eğitim seviyesinin düşük olması ile evlilik kararının aileye rağmen alınmış olduğu ya da görücü usulü evlilik olduğu görülmektedir. Bu bağlamdaki literatür de eğitim seviyesinin artmasıyla kendi kararı ile evlenenlerin oranının aynı şekilde arttığını göstermektedir (Beşpınar ve Beşpınar, 2017).

Aile Üyeleri Arasındaki İlişki

Katılımcıların evlilikleri süresince eş ilişkisi ve ebeveyn çocuk ilişkisinin nasıl deneyimlendiğine ilişkin yapılan incelemelerde kök aile ile kurulan ilişkilerin çekirdek aile üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Geniş aile ile yaşayanlarda eşler arası çatışmaların daha fazla olduğu, babaların ebeveynlik sorumluluğundan kaçtığı ve bunun da ayrıca karı-koca arasında çatışmalara yol açtığını göstermektedir. Çekirdek aile olarak yaşayanların ise eşlerinden bekledikleri ilgi ve sevgiyi görmemeye, eş ve babalık sorumluluklarına dair yetersizlikleri olduğunu düşündükleri için eş ilişkisinin bozulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazına bakıldığı zaman geniş aile ile birlikte yaşamanın yaygın olduğu topluluklarda eş ilişkisinde aile üyelerinin etkili olduğu görülmektedir (Riley, 1994). Geleneksel geniş aile yapısında yaş veya cinsiyete dayalı bir otorite kurulmakta ve genellikle en yaşlı erkek otorite olarak kabul edilmektedir. Bir başka deyişle geniş ailede ataerkil bir yapı hakim olup (Yıldırım, 2016) erkeğin mutlak yetkiye sahip oluşunun aile içindeki iş bölümünü belirlediği anlaşılmaktadır (Özkiraz vd., 2016). Buna göre de aile içi ilişkilerde bir eşitlikten ve eşit paylaşımdan söz edilemez. Kadın (gelin) statüsü en düşük kişi olup, ev işlerinde ve çocuk bakımında, erkek ise ev dışındaki işlerde sorumluluk alır. Eş ilişkisi ise mesafeli olup, duygusal paylaşımlara çok yer verilmez (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011). Bu geniş aileye has bir özellik gibi görünse de çekirdek aile yapısında da evlilik tatmininin düşmesi eşler arasındaki duygusal paylaşımları olumsuz etkileyebilmektedir. TÜİK, 2021 Aile Yapısı raporunda erkekler için en önemli ikinci boşanma nedenini geniş ailenin aile içi ilişkilere müdahil olması

olarak açıklamıştır. Yapılan çalışmalarda da geniş aile üyelerinin evlilik süresince ilişkiye müdahil olduğu ve bunun da önemli bir boşanma nedeni olduğuna yer verilmektedir (Çiçek, 2014; Köroğlu, 2013; Yıldırım, 2004). Bu bağlamda modern çekirdek aile yapısında yetişip geleneksel geniş aile yapısına evlenen kadınların eş ilişkisinde tatminin olmaması ve eş ilişkisinde çatışma yaşaması bu yapı içerisindeki doğal sonuç olarak değerlendirilebilirken; çekirdek aile yapısında da geniş ailenin süreçlere dahil olmasının evlilik içinde çatışmalara neden olduğu sonucuna varılabilir.

Boşanma Sırası

Boşanma kararını aldıktan ve boşanma davasının sonuna kadar olan süreçlerdeki deneyimler incelendiğinde bu kararın esas nedenlerine, kararı nasıl aldıklarına, bu süreç içerisinde eş ile ilişkilerdeki deneyimlerine, boşanma sürecindeki ebeveynlik algılarına, psikolojik destek alma durumlarına, sosyal çevreden aldıkları tepkilere ve bu sürecin bireysel yansımalarına ilişkin bulgular literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Boşanma Nedeni

Hukuk düzeninde tarihsel süreç içindeki değişimlere bağlı olarak çok eşlilikten tek eşliliğe geçilmiş ve bu özellikle Batı toplumlarında bir norm olmuştur. Ancak evlilik kültüründe oluşan değişimler de pratikte artık tek eşli evliliklerin sona ermeye başladığı, tek eşle bir ömrü tamamlamama yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum ise ailenin çöküşü olarak yorumlanmaktadır (Karslı, 2019). Bu bağlamda çalışmada öne çıkan boşanma nedenleri aşağıda verilmektedir:

- Evlilikte gelişimsel ihtiyaçların değişmesine bağlı evlilik tatminin düşmesi,

- Şiddet,

- Aldatma,
- Eşten beklenen ilgilinin görülmemesi
- Ev içi sorumlulukların toplumsal cinsiyet rollerine göre paylaşılması
- Madde kullanımı

Dikkat çeken sonuçlardan birisi eşinden şiddet gören bir kadın bu evliliği yaşadığı şiddet çocuklarını etkileyene dek sürdürmüştür. Öte yandan eş ilişkisindeki ilgisizlik veya tüm ev içi sorumlulukların kadına bırakılması evlilik doyumunu ve tatminini düşürmeye başlamış ve kadınlar kendilerini sadece annelik rolüyle var olduklarını hissetme noktasına gelmiştirler. Bu da evliliği sona erdiren diğer bir önemli faktördür. Bazı kadınlar ise evliliklerinden doyum sağlarken çocuğun yaşamlarına dahil olmasıyla eş ilişkilerinin zarar gördüğünü ve evlilik doyumunun kalmadığını ifade etmiştir.

Evlilikteki beklentiler çift arasındaki uyumun da kalitesini belirler (Tarhan, 2013). Boşanmanın nedenlerini ortaya koymak için yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların yer aldığı görülmektedir. Bunlardan biri kadının kendini ekonomik olarak güçlü ve bağımsız hissetmesi olarak kabul edilmektedir. Öyle ki kadın mutsuz olduğu veya tatminini yitirdiği bir evlilikte kalmakta ısrarcı olmamaktadır. Buna ek olarak küçük yaşta yapılan evlilikler, eğitim düzeyinin düşük olması, yetiştiği aile yapısında boşanmanın bir sorun çözme şekli olarak modellenmesi, inançların baskın olması ve evlenmeden çocuk sahibi olmanın boşanma olasılıklarını arttırdığını ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak aldatma ve ev içi sorumluluklarda eşlerden birinin sorumluluk almaması, iletişimsizlik ve ekonomik sorunlar da boşanmayı arttıran faktörler arasında kabul edilmektedir (Avcı, 2011; Previti ve Amato, 2003; Santrock, 2012; Uçan, 2007; Zencirkıran, 2016).

Öte yandan bağlanma stilleri ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bir başka çalışmada ise kadınların sırasıyla eşin ilgisizliğini, çift arasındaki iletişim problemlerini, eşin psikolojik şiddetini, aldatmayı ve fiziksel şiddeti bir boşanma nedeni olarak kabul ettiği sonuçlarına varılmıştır (Öztürk, 2016). Boşanma süreçlerine ilişkin yapılan bir çalışmada ise madde kullanımı ve buna bağlı ortaya çıkan fiziksel şiddet en önemli boşanma nedeni olarak ortaya koyulmuştur (Kucur ve Kelebek, 2021; Montenegro, 2004; Ögel, 2010; Previti ve Amato, 2003).

Can ve Aksu (2016) tarafından yapılan çalışmada boşanmanın nedenleri eğitim seviyesine göre incelenmiş ve eğitim seviyesi düşük olanlarda kocanın alkol, uyuşturucu ya da kumar bağımlılığı, aldatma veya kıskançlık olarak ortaya konulurken, eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte evlilik beklentisi ve uyumundaki düşüşün boşanma nedeni olarak görüldüğü, bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer bir şekilde ortaya konulmuştur. Yapılan başka çalışmalarda da eğitim seviyesinin düşük oluşunun boşanmalarda bir faktör olduğu ortaya konmaktadır (Bratter ve King, 2008; C. Doğan, 1998; Keskin, 2007; Uğur, 2014)

TÜİK, 2021 yılı boşanma nedenlerine ilişkin istatistiklere bakıldığı zaman en önemli nedenin eş ilişkisindeki duygusal paylaşımın yetersizliği ve sorumsuzluk (sorumsuz ve ilgisiz davranma %32,2) olmuştur. Cinsiyet temelinde bir ayrıştırma yapıldığında ise hem erkekler hem kadınlar için ilk neden sorumsuzluk ve ilgisizlik olarak tanımlanırken erkekler geniş ailenin aile ilişkilerine müdahil olmasını ikinci önemli neden olarak sunduğu görülmektedir. Kadınlar ise sırasıyla aldatma ve şiddeti boşanmanın diğer nedenleri olarak ortaya koymuştur (Aile, 2021).

Sonuç olarak evlilik tatminin zaman içinde değişebileceği ve yüksek tatmini olan çiftlerin bile boşanabileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda alan yazında öne çıkan boşanma nedenlerinin çalışmanın sonuçları ile örtüştüğü görülmektedir.

Boşanma İçin Adım Atma

Bu süreçte kadınların evlilik içinde yaşadıkları pek çok sorun olmasına rağmen boşanma kararı almalarında etkili olan unsurlar aşağıdaki gibi bulunmuştur:

- Eşlerinin ev içinde hem eş hem baba olarak gerekli sorumluluğu almaması,
- Eş ve ebeveynlik sorumluluklarında kadınların yalnız kalma,
- Özellikle fiziksel şiddetin doğrudan veya dolaylı olarak çocuklarına yönelmesi,
- Eş ilişkisindeki tatminsizlikle daha fazla yaşamak istememeleri.

Tüm bu sorunların sonucunda maddi ve manevi olarak kendilerini güçlü hissettikleri zaman boşanma davasını açabilmişlerdir. Alan yazın da tarihsel süreçte kadınların iş gücüne katılımıyla ekonomik bağımsızlığını elde etme imkanı bulmasının boşanma oranlarında etkili olduğunu göstermektedir (Kapız, 2002; Karal ve Aydemir, 2012; Kutlar vd., 2012). Öyle ki Can ve Aksu (2016) yaptıkları çalışmada çalışan ve çalışmayan kadınların boşanma kararı verme süreçlerinde ekonomik bağımsızlığa sahip olmanın önemini bildirdiklerini aktarmıştır. Bir başka çalışma da benzer şekilde kadınların eğitim ve istihdam olanaklarından uzak kalması sonucu güçlenemediğini bu nedenle de boşanmayı erteleddiklerini ortaya koymaktadır (Handan, 2018). Kadınların boşanma kararını nasıl aldığını değerlendirmek amacıyla yapılan bir başka çalışmada genellikle çocukların geleceğine ilişkin duyulan kaygılarından, çevrenin tepkilerinden utandıklarından ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmadıklarından dolayı boşanma kararını almayı erteledikleri vurgulanmaktadır (Can ve Aksu, 2016; Handan, 2018).

Alan yazında yer alan pek çok başka çalışma ise kadınların sorunlarının çözülemeyeceğini anlayıp, boşanmak istemelerine rağmen çocukların varlığı ve ekonomik bağımsızlıklarının olmamasından dolayı boşanamadıklarını belirtmektedir (Çiçek, 2014; Handan, 2018; Heaton ve Albrecht, 1991; Kökcen Eryavuz ve Üçdoğruk Birecikli, 2018; Kucur ve Kelebek, 2021; Montenegro, 2004; Uçan, 2007). Çocukların varlığının boşanmanın gecikmesine bir neden olması yanında kadınların haklarını bilmemesi (Kucur ve Kelebek, 2021) ve sosyal ve kültürel faktörler (Handan, 2018) nedeniyle de bu adımı atmakta cesaret edemedikleri görülmektedir. Bir başka çalışma ise kadınların evlilikleri boyunca yaşadığı tüm şiddete çocukları mağdur oluncaya kadar katlandığı, ancak bu şiddetin çocuklarına yönelmesiyle boşanma kararını alıp harekete geçtiğini ortaya koymaktadır (Bilgin, 2018).

Sonuç olarak çalışmada elde edilen sonuçlarla benzer şekilde, kadınların boşanmak için harekete geçmekte ekonomik güçsüzlükleri ve ebeveynlik algılarındaki değişimlerin ortaya çıkması gerektiği alan yazın ile de desteklenmektedir.

Boşanma Sürecinde Eş İlişkisi

Boşanma sürecinde kimi kadın eşiyle sağlıklı bir zeminde ilişki kurup yürütürken çoğunun bu süreci çekişmeli yaşadığı, çocukların suistimal edildiği ve ebeveyn yabancılaştırmasının deneyimlendiği anlaşılmıştır. Bu süreçte öne çıkan kadınların bu çekişmeli ve yıpratıcı süreçten bir an önce kurtulmak için boşanma sürecindeki haklarından feragat ederek ciddi maddi kayıplar yaşadığı yönündedir. Davanın anlaşmalı olup çekişmeliye dönmemesi için genellikle sunulan talepleri kabul ettikleri görülmüştür. Bir başka deyişle psiko-sosyal olarak yaşadıkları kayıplar yıpranma ekonomik yıpranmadan daha ağır olmuştur.

Ebeveyn yabancılaşması bir ebeveynin diğerini çocuğa karşı kötülemesi, çift arasındaki çatışmalara çocuğun tanık olması sonucunda bir ebeveynine taraf olması ve

diğer ebeveyni görmek istememesi olarak ifade edilmektedir (Baran ve Bütün, 2004; Gardner, 1985; Wallerstein ve Kelly, 1976). Bu durum ebeveynler arasındaki olumsuz duyguların yansıması olarak öfke ya da kırgınlık duyulan ebeveyni cezalandırmak için çocuğun duygusal istismarı olarak kabul edilen ebeveyn yabancılaştırma sendromu olarak ifade edilmektedir (Baran ve Bütün, 2004; Gardner, 1985; Şen, 2014; Torun, 2011). Literatür ile araştırma bulguları karşılaştırıldığında benzerliklerin olduğu, özellikle anlaşmalı boşanmanın gerçekleşmediği durumlarda ebeveyn yabancılaştırmasını uygulandığı görülmektedir.

Kelebek Küçükarslan (2022) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmanın sonuçları ile örtüşen, boşanma aşamasında kadınların mümkün olan en kısa sürede boşanabilmek uğruna pek çok hakkından feragat ettiği sonucu elde edilmiştir.

Ebeveynlik Algısı

Boşanma sürecinde veya öncesinde çocukların doğrudan fiziksel şiddete uğradığı veya tanık olduğu ailelerde, baba-çocuk ilişkilerinin boşanma sonrasında ciddi zarar gördüğü, bazen de sona erdiği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan boşanma sonrası yeniden bir sistem kurup ebeveyn çocuk ilişkilerinde bir denge yaratma annelerin en ortak kaygılarından biri arasında yer almaktadır.

Yapılan çalışmalar özelikle boşanma sonrasında ebeveyn-çocuk ilişkilerini yeniden dengeleme noktasında ebeveynlerin tutumları ve ebeveynlik tipleri ile ilintili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ortada olmayan ebeveyn hakkında olumlu ya da olumsuz yorumlar veya söylemlerde bulunmak o ebeveyn ile çocuğun ilişkisini etkilemektedir. Olumsuz eleştirilerde bulunulması ortamda olmayan ebeveynin rolünü küçümsemek olarak kabul edilmektedir (McHale, 1997). Bu bağlamda ortak ebeveynlik ilişkisini kurabilme becerisi, diğer ebeveynin rolünü küçümseme veya önemseme ile ilişkilidir (Feinberg, 2003). Anneler, baba-çocuk ilişkilerinin olumlu olduğuna dair bir

algılamada olduğu zaman destekleyici bir ebeveynlik tutumunda oldukları da görülmektedir (Petren vd., 2017; Trinder, 2008). Bu bilgiler ışığında Erdemir Aşıkoğlu'nun (2022) çalışma sonuçlarında da vurguladığı gibi, boşanmış anneler babaların da çocuklarının yaşamlarında olmasını önemsediği ve bunun için çabaladığı sonucu alan yazın ile örtüşmektedir.

Psikolojik Destek Alma Durumu

Katılımcıların bir kısmı evliliklerinde yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilmek için bireysel ve çift danışmanlığına başvurduklarını ifade etmiştir. Genellikle kadınların bu destek talebinde olduğu erkeklerin gönülsüz destek aldığı veya destek almaya karşı sonucu elde edilmiştir. Bu destek arayışının boşanmadan önceki son adım olduğu ise diğer dikkat çeken bir unsurdur. Yapılan bir çalışmaya göre evlilik birlikteliğinde bir sorun yaşandığı zaman çiftin büyük çoğunluğu (%62) bir destek almayı düşünmezken, %3 gibi küçük bir kesim profesyonel destek almayı tercih ettiği, destek alma noktasında ise öncelikli olarak aile büyüklerinin öncelikli sırayı aldığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Beşpınar ve Beşpınar, 2017). Halbuki çiftlerin alacağı profesyonel yardım sorunlarının çözümüne katkı vererek evliliğin beklentilerini karşılayacağı ve tatmin olacakları bir şekilde devam etmesine veya boşanmanın kişiler üzerinde yıkıcı etkiler bırakmadan gerçekleşmesine katkı sağlayabilir (Uçan, 2007). Boşanmış kadınlar ile evliler arasında ruhsal sorun yaşama durumuna ilişkin yapılan bir çalışmada boşanmış kadınların 3 kat daha fazla sorun yaşadığı ortaya konmuştur (Yörükoğlu, 2000). Bu nedenle kadınların kişisel sorunlarının üstesinden gelmesinde psikolojik destek almasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda boşanma sürecindeki ailelerin sorun çözme becerilerine ilişkin yapılan bir çalışmada (Erbay vd., 2015) da belirtildiği gibi boşanma öncesinde yaşanılan problemlerin çözümü için profesyonel danışmanlık hizmetlerine ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmaya erkeklerin de katılım göstermeye gönüllü olmaması danışmanlık hizmetlerine ilişkin tutumlarını da yansıttığından, alan yazın ile çalışmanın bulgularının örtüştüğü, erkeklerin danışmanlık alma noktasında kadınlara kıyasla daha uzak olduğu görülmektedir.

Sosyal Çevreden Alınan Tepkiler ve Destekler

Boşanma sürecinde kadınların çevre ile iletişimini sınırlandırdığı, olası olumsuz tepkilerden ve yorumlardan kendini korumak istediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan yakın arkadaşlarının ve ailesinin desteğini alarak bu süreçte karşılaştıkları güçlükleri yenenler de olduğu dikkat çekmiştir. Öte yandan destek görmesine rağmen ilk etapta ailesi ve arkadaşları tarafından evliliğine bir şans vermesi konusunda telkinlerde bulunulanlar olduğu da görülmüştür.

Sosyal çevrenin boşanma kararına ilişkin tepkisi destekleyici olduğu zaman kadının kendini daha güçlü ve güvenli hissettiği ancak tersi durumda ise yıkıcı olduğu görülmektedir. Boşanmadan önce kadınların en çok endişe duydukları konular arasında çevreden alacakları tepkiler, çevrenin "boşanmış kadın"lara ilişkin cinsiyetçi tutumu ve ayrımcı davranışları, mahalle baskısı ve boşanma nedenini açıklamaya ilişkin duyulan güçlükler yer almaktadır. Sosyal çevreden alınan desteğin önemi ile benzer şekilde aile desteği de aldıkları zaman boşanma süreçlerinde karşılaştıkları duygusal sorunların üstesinden daha kolay geldikleri, aksi halde çok zorlandıkları pek çok araştırmanın sonucunda görülmektedir (Can ve Aksu, 2016; Kucur ve Kelebek, 2021; Rathi ve Pachauri, 2018; Uçan, 2007).

Bu süreçte kimi katılımcı ailesinden destek alarak bu süreci daha güçlü ve kolay hissettiğini dile getirirken, aile desteğinden yoksun olanlar daha çok zorlandığını ve ailesinin bu kararında ve süreçlerde yanında olmasını dilediğini ifade etmiştir.

Alan yazında yapılan taramalarda ataerkil yapıdaki toplumumuzda kadınların boşanmaya karar verdiği süreçte yakın çevresi (aile ve arkadaş) tarafından kolaylıkla onaylanmadığı ve evliliğine bir şans daha vermesi için ısrarcı olunduğu görülmektedir (Can ve Aksu, 2016; Çiçek, 2014; Handan, 2018; Akgül Sarpkaya, 2013). Bu bağlamda araştırma sonuçları ile alan yazında algılanan ve ihtiyaç duyulan sosyal desteğe ilişkin

benzerlikler olduğu, kadınların çevrelerinden alacakları desteğin sorunlarının çözümünde ve güçlüklerle baş etmelerinde büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

Bireysel Etkiler

Katılımcıların ayrılık sürecindeki deneyimlerine bakıldığı zaman bu süreçte farklı baş etme stratejileri ürettikleri görülmüştür. Kimisi bu dönemde ev içi sorumluluklarını ve annelik sorumluluklarını yerine getirmek istemezken, kimisi çaresiz hissettiğini, bir kısmı ise üretkenliklerini arttırıp çalışma yaşamında aktif olmayı tercih ettiklerini dile getirmiştirler.

Boşanma süreci kişiler için fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak zor bir dönem olabilir ve kişilerin bu stres veren durum ile baş etme becerileri geliştirebilmeleri çok önemlidir. Bu bağlamda geliştirilen yılmazlık (resilience) kavramı, baş etme süreçlerinde geliştirilen becerileri ifade etmektedir (Greene ve Conrad, 2002). Bu baş etme stratejilerinin zorlukla başa çıkmadaki en önemli kaynak olduğundan (Ergin ve Dağ, 2013) hareketle, eksikliğinde veya yanlış bir şekilde geliştirilmesi kişilerin psikolojik sorunlar yaşamasına yol açmaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984). Yapılan bir çalışma boşanma sürecinde kadınların yaşadıkları toplumsal ve kişisel sorunların üstesinden gelebilmek için yeni baş etme stratejileri geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Schalkwyk, 2005). Yapılan alan yazın araştırması boşanma öncesinin stres veren ve her bireyin pek çok değişken doğrultusunda farklı baş etme stratejileri geliştirdiğini ortaya koymaktadır bu bağlamda çalışmaya katılanların bu süreçteki farklı stratejilere sahip olduğuna dair edinilen bulgular literatür ile örtüşmektedir.

Boşanma Sonrası

Katılımcıların boşanma davası gerçekleşip resmi olarak tek ebeveyn kadın olarak devam ettikleri süreçlerdeki deneyimleri incelendiği zaman bireysel süreçleri, eski eş ile

ve sosyal çevre ile ilişkilerinin nasıl olduğu, destek sistemlerinden yararlanma durumları ve ebeveynlikle ilişki deneyimleri ile fiziksel olarak yaşadıkları değişimler üzerinden elde edilen bulgular literatür doğrultusunda ayrı alt başlıklar halinde tartışılmıştır.

Alan yazında çalışma sonuçları ile benzer şekilde tek ebeveyn kadınların ebeveynlik sorumlulukları, çocuk bakımını tek başına üstlenme, evle ilgili sorumlulukları alma, sosyal yaşama aktif katılma, zaman yönetimi ve ekonomik sorunlar gibi pek çok sorunla karşılaştığı yer almaktadır (Boylu ve Öztop, 2013; Gladding, 2012)

Bireysel Süreçler

Katılımcıların *duygusal durumlarına* bakıldığı zaman çoğu boşanma ile özgürlük ve rahatlama hissettiğini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise eski eşten değil ama belirsizliğin ve kaygıların fazla olduğu boşanma sürecinden kurtulduğu için rahatlama hissettiğini ifade etmiştir. Alan yazında daha fazla travma sonrası ortaya çıkan olumsuz sonuçlar yer alsa da, çalışma sonucunda öne çıkan durumda olduğu gibi, kişilerin hayatlarında olumlu şekilde değişimler olduğunu ortaya koyan ve bu değişimin dinamiklerini inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Calhoun ve Tedeschi, 1998; Larner ve Blow, 2011; Linley ve Joseph, 2004). Travma sonrası kazanım elde etme pozitif psikolojide travma sonrası büyüme (TSB) olarak tanımlanmaktadır. TSB, önemli bir yaşam mücadelesinin sonucunda görülen önemli olumlu değişimler olarak tanımlanmaktadır (Calhoun vd., 2000). Boşanma çoğu durumda travmatik bir süreçtir ve sonrasında boşanmış aile üyelerinde birtakım gelişimler tespit edilmiştir. Boşanmadan on yıl sonra kadınlarla yapılan bir çalışmada büyük çoğunluğu yaşamlarının daha iyi olduğunu bildirmektedir. Bu kadınların benlik saygılarının ve kendi yaşamları üzerinde geliştirdikleri kontörlün arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Duffy vd., 2002). Bir başka çalışma ise, boşanma sonrasında yetişkinlerin boşanma öncesine kıyasla benlik imajlarının, öz saygılarının, öz değerlerinin, özerkliklerinin arttığını ve daha bağımsız olduklarını öne çıkarmaktadır (Baum vd., 2005). Buna göre çalışmanın bulguları benlik kavramının yetişkinlik

döneminde de değişebileceği, boşanmanın olumsuz sonuçları yanında kişisel gelişime katkı veren önemli olumlu sonuçları olduğu ile desteklenmiştir.

Çalışmaya katılanların yaşadıkları duygusal süreçlerin üstesinden gelebilmek için kendilerini meşgul edecekleri aktivitelere (spor, çalışma yaşamı gibi) yönelirken kimisi de zararlı alışkanlıklara (alkol ve sigara gibi) yönelmiş, kimisinde ise panik atak, yeme bozuklukları, intihar eğilimi, özdeğer düşüklüğü gibi sorunlar görülmüştür. Alan yazın da boşanma sonrası kadınlarda zararlı madde kullanımı ve dengesiz beslenmeye bağlı obezite görüldüğünü özdeğer ve özsaygının düşmesine bağlı psikosomatik hastalıklara yakalanabildikleri ve intihar eğiliminin yüksek olduğu vurgulamaktadır (Can ve Aksu, 2016).

Ekonomik anlamda çoğu kadın evdeki gelirin azalmasına bağlı olarak güçlük yaşadığını, bir kısmı ise nafaka alamadığı için sorun yaşadığını belirtirken, sosyal yardım ile geçinmek zorunda kalanlar veya birden fazla işte çalışanlar olduğu tespit edilmiştir. Boşanmayla birlikte pek çok sorun ve değişimle karşılaşan ailelerin en çok ekonomik sorunla karşılaştığı (Arıkan, 1996; Kucur ve Kelebek, 2021; Yanar ve İlhan, 2019; Yazıcıoğlu ve Kayhan, 2007) ve aşina olduğu sosyal standartların altında bir yaşam sürmeye adapte olmak zorunda kaldığı ortaya konmaktadır (Yanar ve İlhan, 2019). Özellikle evliliği boyunca ev dışında çalışmayan kadınların daha fazla ekonomik güçlükle karşılaşması hem bireysel süreçlerinden dolayı hem de aile ve yakın sosyal çevre başta olmak üzere, toplumun "boşanmış kadın"a bakış açısından dolayı yaşamlarına sorun olarak yansımaktadır (Yazıcıoğlu ve Kayhan, 2007). CEDAW, Türkiye Yürütme Kurulu Raporu'nda da ekonomik yoksunluk içindeki boşanmış kadınların ve çocuklarının nafakalarını almaya ilişkin haklarının kullandıkları ve almaları gereken miktarın azaltılmasına bağlı kadınların yoksullaşmasına zemin hazırlandığı ve buna ilişkin herhangi bir koruyucu önlem alınmadığı vurgulanmaktadır (CEDAW, 2021).

Tek ebeveynli yaşama uyum sağlama noktasında elde edilen bulgular arasında çocuklarıyla ev içi rol ve sorumlulukları paylaşarak bir düzen kuranların oranının daha fazla olduğu yer almaktadır. Buna ek olarak bazı katılımcılar geniş aile olarak yaşamlarına devam ederken bu sürece uyum sağlamakta zorlanıp sorumluluk almak istemediği bir süreçten geçtiğini belirten katılımcılar da olmuştur.

Çocuk sayısına ilişkin yapılan değerlendirmede ise iki çocuk sahibi olan kadınların diğer katılımcılara oranla tek ebeveynli hayat adaptasyon süreçlerinde daha fazla sorunla karşılaştıkları ve zorlandıkları ön plana çıkarken; tek çocuk sahibi kadınların tek ebeveynli hayata adaptasyon süreçlerinde daha az sorunla karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bir başka deyişle çocuk sayısındaki artış karşılaşılan sorunları da doğru oranda etkilemektedir.

Toplumun boşanmış kadınlara dair cinsiyetçi ve dışlayıcı tutumları, boşanmayla kadının statü kaybettiğine dair düşünce yapısı kadınların bekar anne olarak yaşama uyumlarını da güçleştirmektedir (Doğan, 2018; Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011; Akgül Sarpkaya, 2013; Uğur, 2014). Buna ek olarak kadınların tek ebeveyn olarak yaşamlarına devam ederken hem ev içi sorumlulukları almaları, hem çocuk bakımı ve onların sorunları ile baş etme süreçlerinde mücadele etmeleri, bir yandan çalışma yaşamındaki sorumluluklarını yerine getirip ev işleri ile ilgilenmek zorunda olmaları onları psikolojik açıdan yoran ve yıpratan bir süreç olmaktadır (Karaca Aydın, 2019). Tüm bu bilgiler ışında çalışmadan elde edilen buğuların literatür ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yeni bir ilişkiye başlamaya bakış açıları değerlendirildiği zaman büyük çoğunluğun bu fikre sıcak baktığı ancak kendi deneyimlerinde olduğu gibi evlenip ayrılmış ve çocuklu biriyle bir birliktelik kurma niyetleri olduğu ancak evlilik yapmayı düşünmedikleri dikkat çekmiştir. Bir grup katılımcı ise henüz bu fikre hazır olmadığını, yeni bir ilişki yaşamak istemediğini dile getirmiştir.

Can ve Aksu (2016) tarafından yapılan çalışmada özellikle çocukları olanların başka birine ihtiyaç duymadıkları ve ayrıca yaşadıkları sorunları yeniden yaşamaktan korktukları için (Kıran ve Bölükbaşı, 2021) yeniden evlenme fikrine sıcak bakmadıkları vurgulanmaktadır. Alan yazın ise yeni bir ilişkiye başlamanın, boşanmaya uyum düzeyini arttıracağını da ortaya koymaktadır (Aseltine Jr. ve Kessler, 1993; Garvin vd., 1993; Karahan ve Yıldırım, 2021; Thuen, 2001; Williams ve Dunne-Bryant, 2006). Bu bağlamda araştırmanın bulguları ile alan yazının örtüştüğü görülmektedir.

Boşanma sonrası *çalışma yaşamındaki deneyimlerine* bakıldığı zaman eşlerin ebeveynlikle ilgili sorumluluklarını paylaştığı yerlerde herhangi bir sorun yaşanmadığı görülürken, annelerin tek başına her türlü sorumluluğu aldığı durumlarda işe geç gitme, işten ayrılma veya diğer konularda sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma ortamında boşanmaya bağlı yaşanılan herhangi bir olumsuz tutumla karşılandığı sonucuna ulaşılmasa da literatürde boşanmış kadınların çalışma ortamında damgalandığına veya dışlandığına dair deneyimler yaşadığını ortaya koymaktadır (İlhan, 2020; Akgül Sarpkaya, 2013). Bekar annelerin yaşamlarını idame ettirebilmek için gelir getirici bir işe veya nakdi sosyal yardıma ihtiyaçları vardır (Kelebek Küçükarslan, 2022). Bu bağlamda kadınların refah içinde yaşaması için devlet tarafından çocukların bakımı için kendisine veya bakıcı tutması için ödeme alacağı bir sistemin kurulmasının önemine dikkat çekilmektedir (Hobson, 1994).

Kadınların boşanma sonrası *kişisel gelişimlerine* bakıldığı zaman ise kimisi sadece anneliği üstünden var olduğunu ve bireyselliğini unuttuğunu ya da öne çıkaramadığı için yaşadığı yorgunluğu ve hoşnutsuzluğu dile getirirken, büyük çoğunluğu evlilik içinde kendine dair yapmak isteyip de engellediği hayallerini gerçekleştirdiğini, özellikle eğitim ve kariyer boyutunda ilerleme sağladığını ifade etmiştir. Kıran ve Bölükbaşı (2021) tarafından Tekirdağ ili örneğinde yapılan çalışmada da kadınların boşanma sonrasında çalışma yaşamında aktif rol aldığı ve özgürleştikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Boşanmış annelerle yapılan bir çalışmada ise kadınların boşanma ile birlikte önceden hoşlandıkları şeylere ilişkin ilgi kaybı yaşadığı, çalışma durumunun ise bunun üzerinde olumsuz etkisi

olduğu, yanı çalışma yaşamında yer almanın ilgi kabını azalttığını ortaya koymaktadır (Acar, 2013). Akgül Sarpkaya (2013), toplumun boşanmış bekar kadınlara yönelik cinsiyetçi ve baskıcı tutumlarının ve boşanma sonrası süreçlere uyum sağlamaya çalışırken yaşanılan bu ayrımcı tutumların kadınların kendilerini sosyal hayattan geri çektiğini ve hiçbir etkinliğe veya eğitici faaliyete katılmak istemediklerini (SDAM, 2018) ortaya koymaktadır. Sonuç olarak literatür boşanma sonrasında kadınların genel olarak olumsuz bir duygu durumu içinde olup kendini soyutladığını, uzun bir süre sonra iyilik halini yakaladıkları ortaya konulmakta; ancak çalışmadan elde edilen sonuçlar bununla örtüşememektedir. Aksine katılımcıların büyük bir çoğunluğu boşanmadan kısa bir süre sonra hayallerini gerçekleştirme süreçlerinde ilerlemeye başlamışlardır.

Boşanılan Eş ile İlişkiler

Çocukların bakımı konusunda birincil sorumlu olması beklenen baba ile ilişkilerin boşanma sonrası nasıl kurulduğu incelendiği zaman boşanma şeklinin ve evlilik sürecindeki ilişkinin etkileri olduğu görülmüştür. Birbirine karşı öfkesi devam eden eşlerin daha çatışmalı olduğu, ya da çocukların babaları ile ilişkilerinin daha sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Boşandıktan sonra duygusal anlamda nötr kalabilmeyi başaranların ise çocuk ile ilgili konularda sorumluluğu eski eş ile paylaşabildiği, en azından özel günlerde bir araya gelebildikleri ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin daha sağlıklı olduğu görülmüştür.

Amato ve arkadaşları (2011) tarafından boşanma sonrası ebeveynlik süreçlerine ilişkin yapılan çalışmada ise genellikle üç tip ebeveynlikten bahsedilmektedir: işbirlikçi ortak ebeveynlik (cooperative/collaborative coparenting), paralel ebeveynlik ve tek ebeveynlik modelleri. İşbirlikçi ortak ebeveynlik, artık romantik bir ilişki içinde olmamalarına rağmen her iki ebeveynin de çocuklarını destekleyici ve işbirlikçi bir şekilde yetiştirmek için birlikte çalıştıkları bir ebeveynlik düzenlemesidir. Bu tür bir düzenlemede, her iki ebeveyn de birbirleriyle aktif olarak iletişim kurar, çocuklar

hakkında ortak kararlar alır ve çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesi için sorumlulukları paylaşır. Paralel ebeveynlikte çocukların bakımı ve yetiştirilmesi için eşit sorumluluk taşıyan ancak birbirleriyle oldukça sınırlı iletişim kuran ebeveynlerin oluşturduğu bir düzen mevcuttur. Tek ebeveynli olunan durumlarda ise ebeveynlerden birisinin çocuk bakımından ve gelişiminden tek başına sorumlu olduğu, diğer ebeveynin sürece pek dahil olmadığı yapı ifade edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın sonuçlarına bakıldığı zaman sadece 4 katılımcının işbirlikçi ortak ebeveynlik modelinde olduğu, 3 ebeveynin paralel ebeveynliği benimsediği ve geriye kalan 14 katılımcının (çalışmaya katılanların 2/3'ü) tek ebeveynli modelde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çocukların bakım sorumluluğunu tek başına almanın anneler üzerindeki yorucu ve yıpratıcı etkilerinin ve bir stres kaynağı olmasının (Cihan vd., 2021) bu sınıflandırma altında literatür ile desteklendiği görülmektedir.

Sosyal Çevre ile İlişkiler

Boşanmış tek ebeveyn kadınların arkadaşlık ilişkilerinde bir değişim olmadığı ve daha sık görüşmeye başladıkları öğrenilirken, kimisinin ilişkilerinin daha fazla arkadaşlarının medeni durumuna göre evrildiği görülmüştür. Evli arkadaşlarının onlardan artık uzaklaştığını, ya da kendilerinin evli çiftlerle bir şeyler yapmaktan rahatsız duydukları için bekar arkadaşları ile görüşmeyi tercih ettikleri öğrenilmiştir. Kültürel olarak "dul kadın" evli erkekler için bir tehdit oluşturur algısından dolayı bu değişimin oluştuğu katılımcıların ortak görüşüydü. Toplum olarak oldukça modern ya da ileri görüşlü olduğunu savunan bir yapı olsa da bu görüşün hakim olmasıyla aslında ne kadar gelenekçi olduğu ve kadınlara yönelik ayrımcılığın ne kadar yüksek olduğunu görmek de mümkündür.

Boşanmış kadınların ataerkil toplum yapısında kabul görmediği ve tehlike olarak algılandığı için boşanma sonrasında genellikle sosyal çevreden bu bağlamda dışlandıkları, mahalle baskısına ve çevrelerinden gelen evlilik ya da birliktelik tekliflerinden duydukları

rahatsızlık belirtilmektedir (Arıkan, 1996; Can ve Aksu, 2016). Öte yandan bu toplum ve mahalle baskısı, taciz edilme kaygısı kadınların boşandıklarını gizleme ihtiyacını doğurduğu pek çok çalışmada öne çıkmaktadır (Çiçek, 2014; Kavas, 2010; Khan ve Hamid, 2021; Kucur ve Kelebek, 2021; Tugut, 2015; Uzunoğlu, 2016; Zare vd., 2017). Boşanma sonrasında karşılaşılan sorunların üstesinden gelmekte toplumda yerleşmiş inançların da etkili olup bu uyumu etkilediği ortaya konulmaktadır (Gray ve Silver, 1990; Karahan ve Yıldırım, 2021; Kitson, 1982; Muñoz-Eguileta, 2007; Simon ve Marcussen, 1999). Çalışmanın sonuçlarıyla paralel olarak boşanmış kadınların çevreleri için bir potansiyel tehlike (Feyzioğlu ve Kuşçuoğlu, 2011) olarak görülmesi de ilişkilerini kısıtlamakta ve kendilerini çevrelerinden soyutlamalarına neden olmaktadır.

Destek Mekanizmaları

Katılımcıların tümü boşanma sonrası sosyal çevrelerinden destek alarak bu süreci atlatmıştır. Bunlar arasında şüphesiz en fazla önem verileni aile desteği olurken, kurumlardan ve arkadaş çevresinden alınan destekler de yeni yaşamlarına uyum sağlayıp sorunlarını çözmelerinden büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Ailesinden destek göremeyenlerin kurum ve arkadaş desteği ile yeni süreçlerine uyum sağlamaya çalıştığı ancak bir yandan da buruk, ya da eksik hissettikleri dikkat çekmiştir.

Boşanma sonrasında annelerin yaşadığı stres ve depresyonun daha yüksek olduğu, bu nedenle sosyal destek ihtiyaçlarının olduğu ortaya konulmaktadır (Nair ve Murray, 2005). Alan yazın da boşandıktan sonraki süreçlerde karşılaşılan sorunların üstesinden daha kolay gelebilmek, yani uyumun sağlanması için, sosyal desteğin önemine vurgu yapmaktadır (Karahan ve Yıldırım, 2021). Alınan sosyal desteğin boşanmış annelerin kendilerini daha yetkin hissetmelerine (Cutrona ve Troutman, 1986; MacPhee vd., 1996; Teti ve Gelfand, 1991), özellikle aile ve arkadaş çevresinden gelen sosyal destek ile saygı görme ve değerli hissetme ihtiyaçlarının karşılandığı (Cobb, 1976), duygusal destek ile de yaşadıkları stres ile baş etmelerinde öz yeterliliklerinin arttığı (Weaver vd., 2008)

çalışmalarla ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak alan yazın boşanmış tek ebeveyn kadınların algıladığı sosyal desteğin ebeveynliklerine ilişkin stresi azalttığı (Bakır ve Demirli, 2020; Cihan vd., 2021; Hernandez, 2019; Wang vd., 2020; Zeng vd., 2020), kendilerini daha yeterli ve güçlü hissettikleri çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Ebeveynlik Algıları

Boşanma sonrasında babanın ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda annelerin özellikle oğullarının cinsel gelişimlerinde ve özbakım ihtiyaçlarını karşılama noktasında kaygı yaşadığı, otorite kurup çocuklarına sınır çizmede kendilerini yetersiz gördükleri ve çocukların sorumluluğunu tek başına almanın onları etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Babanın ilgisiz olduğu durumlarda bile baba-çocuk ilişkisini güçlendirmek için çabaladıkları öne çıkmıştır. Genel anlamda katılımcılar manevi olarak kendilerini güçlü hissederken yorulup yıprandıkları için zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Boşanma sonrasında ebeveynlerin deneyimlerine ilişkin alan yazına bakıldığı zaman ebeveynlerin çocuk sorumluluklarını ortak alması durumunda bile annenin birincil sorumlu olarak kabul edildiği, karar verme süreçlerinde annenin daha ön planda olduğu ve gerektiği zaman babanın destek sunduğu görülmektedir (Erdemir Aşıkoğlu, 2022). Babaların kendini "destek veren" olarak tanımlaması zaten ikincil sorumluluğu aldıklarını anlatmaktadır.

Ebeveynlerin duydukları kaygı ebeveyn kendilik algısı kavramı ile açıklanabilir. Ebeveyn kendilik algısı, bir ebeveynin kendilerinin ebeveynlik rolüne ilişkin düşünceleri, hisleri ve tutumlarını ifade eder. Bu algı, ebeveynin çocuğunun bakımı, yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgili kararları verirken, çocuğun gelişimini nasıl etkileyebileceği ve ebeveynin kendilerine nasıl bir ebeveyn olduğu hakkındaki düşüncelerine etki eder. Ebeveyn kendilik algısının pozitif olması, ebeveynin çocuğunun ihtiyaçlarına uygun bir şekilde

cevap verebilme, çocuğun gelişimini destekleme ve çocuğun sağlıklı bir birey olarak yetişmesine katkıda bulunma konusunda daha başarılı olabileceği anlamına gelir (Bornstein vd., 2003; Cihan vd., 2021; M. Güler, 2007; M. Güler ve Yetim, 2008; McPhee, 1984; Tambulut ve Engin, 2019). Öte yandan ebeveynlerin kendilik algısı özyeterlik düzeyiyle de yakından ilişkilidir. Öz yeterliği yüksek olan ebeveynler çocuk yetiştirmeyi tehdit ya da bir stresör olarak değil, üstesinden gelinmesi gereken veya baş edilmesi gereken bir durum olarak değerlendirirler (Albanese vd., 2019; Bandura, 1982; Seetharaman vd., 2022). Bu bağlamda çalışmaya katılanların çok düşük bir oranının (2 kişi) yüksek öz yeterliğe sahip olduğu; katılımcıların büyük çoğunluğunun çocuk yetiştirmeyi sorun ve stres yaratan, zorlu bir süreç olarak tanımlamasının nedenleri alan yazında teorik olarak ortaya konulmuştur.

Fiziksel Değişim

Katılımcılar arasında özellikle öz değer ve benlik imajına önem verenler fiziksel değişimini de gözlemlemiştir. Bir kısım katılımcı boşandıktan sonra fiziksel anlamda kendini iyileştirmek için daha fazla çabaladığını, kimisi de stresin ortadan kalmasıyla bir çabaya gerek duymadan daha sağlıklı hissedip aldığı kilolardan kurtulmaya başladığını ifade etmiştir. Bir katılımcı ise boşanma sonrası uyku sorunları yaşadığını aktarmıştır.

Kadınların boşanma sonrası yaşadığı sağlık sorunlarına ilişkin alan yazında özgüven ve öz değer düşüklüğü yetersizliğine bağlı gelişen ülser, migren, miyalji gibi psikosomatik bozukluklar ve ayrıca dengesiz beslenme, obezite gibi sorunlar bulunduğu görülmektedir (Oğurtan, 2011; Özabacı vd., 2015). Buna ek olarak sağlıklı yaşama ilişkin bozulmaların olduğu, fiziksel aktivitenin azaldığı ve sigara ve alkol bağımlılığının başladığı görülmektedir (Bourassa vd., 2019). Yapılan bir başka çalışma ise boşanma sonrasında kadınların uyku sorunları yaşadığını (Acar, 2013); bir başka çalışma ise boşanmanın yarattığı stres nedeniyle de boşanmış kişilerin uzun vadede daha fazla fiziksel sağlık sorunu yaşadığını ortaya koymaktadır (Lorenz vd., 2006)

Bu bağlamda çalışmanın sonuçları kadınların genellikle olumlu fiziksel değişim içinde olduğunu ortaya koyarken alan yazında kadınların olumsuz etkilenimleri üzerinde durulmuştur.

Toplumsal Cinsiyet

Boşanmış tek ebeveyn kadınlarla gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen toplumsal cinsiyetle ilişkili bulgularda ataerkil yapı ve rol dağılımları, kültürel farklılıklar ve şiddet döngüsü öne çıkarılmış ve bu başlık altında literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Ataerkil Yapı ve Rol Dağılımı

Çalışmadan elde edilen sonuçlar ataerkil yapının yaşamın her alanında hâkim olduğunu ve aile içindeki rollerin belirlenmesinde, özellikle çocuğun doğumundan sonra, dominant olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı çocuk bakımı ve ev işleri ile ilgili sorumlulukları genellikle kendilerinin aldığını, böyle bir ayrım olmayanlarda ise ilk çocuğun doğumuyla birlikte bu rollerin kadına kalmaya ve erkeğin daha fazla ev dışında aktif bir yaşamı olmasına dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet rolleri ve beklentilerine ilişkin algı, bireylerin boşanmayı nasıl deneyimledikleri ve toplumun boşanmış bireylere, özellikle de kadınlara nasıl baktığı konusunda rol oynayabilir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın ve erkek arasında hem kamusal yaşama katılımda hem de kaynaklardan yararlanma noktasında bir fırsat eşitliği olmadığı bilinmektedir. Bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise erkeklerin kamusal alanda, kadınların ise özel alanda sorumluluk ve güç sahibi olmasına yol açmaktadır. Sosyal ve kültürel yapımızda geleneksel olarak da kadının özel alanda, erkeğin ise kamusal alanda güçlü ve sorumlu olduğunun kabul edildiği “yuvayı diş kuş yapar”, “Gündüz yağar gece açar, yıl bozgunluğu; kadın söyler erkek susar, ev bozgunluğu; kadın dediğin ailesi için saçını süpürge etmelidir; kol kırılır yen içinde kalır” gibi atasözlerinden de

anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal olarak klişeleşmiş tutum, kadınların istikrarlı bir ev ve aileyi sürdürmekten sorumlu olduğu, sorunları kendi içinde çözmesi ve dışarıdan bir destek aramayıp gizli tutması gerektiğidir. Bu nedenle boşanma için adım atması veya boşanması hem başarısızlık olarak algılanmakta (Kavas ve Gündüz Hoşgör, 2013) hem de erkeğe kıyasla daha olumsuz görülebileceği yönündedir. Bu bağlamda kadın ve erkeğe yönelik toplumda eşitlikçi olmayan beklentiler ve tutumların kadınlara yönelik ayrımcılığı da arttırdığı kabul edilmektedir (Güdekli, 2016). Bu ayrımcı tutum sonucunda kadının kamusal alanda söz sahibi olmaması ise bağımlı olmasına ve karar verme süreçlerine dahil olmasına, yani güçlenmesine engel teşkil etmektedir.

Katılımcıların hepsinin çocuklarının velayetini aldığı ve bunun zaten böyle olması gerektiğine dair bir algısının olduğu için velayet talep eden baba ile çekişmeli boşanma sürecine girdiği ve velayeti almak için diğer tüm haklarından vazgeçtikleri dikkat çekmiştir. Literatüre bakıldığı zaman, bu çalışmada da öne çıktığı gibi, boşanma sonrasında çoğu kadın için hayati öneme sahip nafakanın çocukların velayetini almada sorun çıkmaması (Kucur ve Kelebek, 2021) veya eski eş ile iletişim kurulmaması (Uğur, 2014) için talep edilmediği görülmektedir. Kadınlar özel alanda olmayı, kamusal alanda yer almamayı yetiştiği aile ve toplumsal yapı içerisinde öğrenirken, aslında edilgen, pasif, sabırlı ve hoşgörülü konumda tanımlanmayı deneyimler. Erkek ise aynı yapı içerisinde kamusal alanda söz sahibi olmayı öğrenir (Akgül Sarpkaya, 2013). Bu bağlamda boşanma sonrasında özel alana dahil olan çocuk bakımında birincil sorumlu olabilmek için kadının birtakım haklarından vazgeçmesi, bu bağlamda, toplumsal cinsiyet öğretilerinin sonucu olarak sergilenen bir tutum olarak yorumlanabilir.

Çalışmada öne çıkan diğer bir nokta ise kadınların kendilerine biçilen rollere (sorgulasalar da) uydukları ve evliliklerini yürütmek için çaba sarfettikleridir. Bu durumu çoğu katılımcının mutsuz olduğu evliliği bitirmek için kendilerinden ziyade çocuklarının zarar görmesini beklemesinden hareketle, ataerkil pazarlık içinde olmalarıyla açıklayabiliriz. Ebeveynliğin en birincil sorumluluğu çocuğu korumak ve gelişimini desteklerken yüksek yararını gözetmek olsa da eşlerin evlilik içinde birbirine karşı

uyguladığı her türlü şiddetin çocuklara da yansıdığı gerçeğinden yola çıkarak, bu dolaylı zararı görmezden gelmesi toplumun kadın için biçtiği basmakalıp yargıları normalleştirerek bir ataerkil pazarlığa girdiğini söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında hem boşanma sürecinde hem de sonrasında kadın ve erkeklerden beklenen tutum ve davranışlar farklılaşmaktadır. Bu bağlamda kadın daha fazla ev içi sorumlulukların ve çocuk bakımının yerine getirilmesi gibi domestik işlerde görünürdür. Bu bağlamda kadın ve erkeğin sosyal yaşama aktif katılımında bir eşitsizlik olduğu ortaya çıkmaktadır (Acar, 2013; Kıran ve Bölükbaşı, 2021; TC Başbakanlık, 2011).

İçinde yaşadığımız toplumda cinsiyetler arasındaki eşitsizlik nedeniyle kadınların doyum ve tatmin almadığı bir evliliği sonlandırma kararında ailesi ve çevresi tarafından bir daha düşünme noktasında yönlendirilip, cesaretlendirilmediği veya desteklenmediği vurgulanmaktadır. Özellikle eğitim ve ekonomik seviyesi düşük bir kadın bu tepkilere maruz kaldığı zaman boşanma için adım atmayı erteleyebilmektedir (Can ve Aksu, 2016). Bu alanda yapılmış başka çalışmalar da evliliğinde mutlu olmayan kişilere bu karardan vazgeçirmeye yönelik geniş aile baskısının olduğunu ve bundan en çok kadınların zarar gördüğünü ortaya koymaktadır (Arıkan, 1996; Bayraktar, 2010). Kadınların bireysel ve sosyal etkenler nedeniyle boşanmadan daha fazla etkilendiği vurgulanmaktadır (Yazıcıoğlu ve Kayhan, 2007). Bu durum ise kadınlara toplum tarafından yapılan cinsiyet eşitsizliğine dayalı baskı, eğitime daha az katılım, sosyal statüsünün daha düşük algılanması ve ekonomik yönden kocalarına bağımlı olmaları ile açıklanmaktadır (Can ve Aksu, 2016).

Kültür Farklılığı

Toplumsal cinsiyet rolleri toplumdan topluma farklılık gösterse de ataerkil toplumlarda kadına ve erkeğe biçilen roller arasında birtakım benzerlikler bulunmaktadır.

Çalışmanın sonuçları da bu doğrultuda farklı kültürlerden bir araya gelen kişilerin yine aynı şekilde şiddet döngüsüne girdiğini ve kültürel farklılıkların veya yerli olmanın bir etkisi olmadığını göstermiştir. Alan yazın ise kültür farklılığını bir boşanma nedeni olarak ortaya koymaktadır (Kaya ve Eren, 2020; Köroğlu, 2013; Yıldırım, 2004).

Şiddet Döngüsü

Çalışmada yer alan kadınların kimisi daha evlilik öncesinden, kimisi evlendikten hemen sonra kimisi ise çocuk sahibi olduktan sonra eşinden fiziksel şiddet görmeye başladığını ifade etmiştir. Hepsinin ortak noktası ise evliliğin ilk zamanlarında farklı boyutlardaki şiddete maruz kalması ve bunu sağlıklı kadın-erkek ilişkisi olarak yorumlayıp bir şiddet olarak değerlendirmediği yönündedir. Şiddet döngüsünde olduklarını genellikle sosyal çevrelerinin farkındalıklarını arttırmasıyla anlamıştırlar. Bu döngüden de yine mesleki ya da çevresel (aile veya arkadaş) destek alarak çıktıkları görülmüştür.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar evlilik sürecinde yüksek eğitim seviyesinde olan kadınların sadece psikolojik, düşük eğitim seviyesinde olanların ise her türlü şiddete maruz kaldığı yönündedir. Bu bağlamda literatürde de kadının eğitim ve istihdam fırsatı yakalaması, şiddeti azaltacak ve evliliği sürdürecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Çünkü yüksek gelire sahip işlerde çalışan eğitimli kadınların evliliklerini daha başarılı yürüttükleri görülmüştür (Kreager vd., 2013). Akgül Sarpkaya (2013) ise çalışmasında kadının eğitimli ve çalışma yaşamında olmasının boşanma sonrasındaki süreçlerinde önemli role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kadının eğitim ve çalışma yaşamında yer alması güçlenmesini, kamusal alana hakimiyetinin artmasını ve geleneksel toplumsal cinsiyet algılarının yıkılmasını etkileyecek önemli bir etken olarak yorumlanabilir. Çünkü ataerkil yapı ve aile içi şiddet boşanma nedenleri arasında önemli bir yere sahip olmaktadır (Yıldırım, 2004). Öte yandan şiddete uğradığı zaman eşe direnç gösterip boşanma yoluna gitmenin de

boşanmaların artışında bir neden olduğu (Karal ve Aydemir, 2012), yani kadınların kendilerinden cinsiyet rollerine ilişkin kalıpları kırma yolunda olduğu görülmektedir (Tarhanacı, 2017; Uğur, 2014).

Şiddet mağduru kadın, istismarcısı tarafından kasıtlı olarak yalnızlaştırılmış, korkutulmuş ve tehdit edilmiş olabilir. Bu da kadının kendini daha da desteksiz hissetmesine ve boşanma için adım atmaya cesaret edememesine yol açmaktadır (El-Bassel vd., 2001). Şiddet mağduru olan kadınlar yeterli sosyal destek göremedikleri zaman şiddet uygulayıcısından ayrılsa bile geri dönmek zorunda kalıp, bu döngüden çıkamamakta ve kendine olan inancını kaybetmektedir. Bu bağlamda özellikle aile ve arkadaşlardan alınan sosyal desteğin karşılaşılan sorunlarla baş etmede büyük önemi vardır (Goodkind vd., 2003).

Boşanma, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için iyileştirici bir adım olarak değerlendirilebilir, çünkü şiddet döngüsünden kurtulmaları ve yasal koruma elde etmeleri bir yol sunmaktadır. Bununla birlikte, boşanma süreci zor ve duygusal olarak yorucu olduğundan özellikle aile içi şiddete maruz kalan kişilerin alacağı psiko-sosyal ve hukuki destekler bu süreçte hayati öneme sahiptir. Sonuç olarak alan yazın, kadınların yaşadığı şiddet ve sonuçlarına ilişkin bulgulara benzer bulgular vermektedir.

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri

Bu başlık altında boşanma sürecinin çocuk üzerindeki etkilerine ilişkin elde edilen bulgular olan çocuğun aidiyeti, çocuk ebeveyn ilişkileri, boşanmanın çocuğa nasıl açıklandığı ile boşanmanın çocuğun gelişimsel süreçlerine yansımaları literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Çocuğun Aidiyeti

Çocukların velayeti annede olduğundan ve genellikle boşanılan evde yaşamaya devam edildiğinden çocukların aidiyetinin anne ile yaşadıkları evde olduğu görülmüştür. Öte yandan başka bir eve taşınılması durumunda da eğer çocuklar boşanma sürecinde veya öncesinde şiddete uğramamışlarsa büyüdükleri eve ait hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır Çocukların bu süreçteki yaşadıkları yeri benimsemesine ilişkin ifadelerinde huzurlu oldukları yeri tanımlarken "*evimiz*", korku ya da kaygı dolu anılarının olduğu evi ise *"o ev"* diye tanımladıkları dikkat çekmiştir. Yapılan alan yazın araştırmasında da boşanma ile sonuçlanan evliliklerde genellikle annelerin çocuk bakımı konusunda birincil sorumluluğu üstlenip çocukların velayetini aldığı dikkat çekmektedir (Arıkan, 1996; Berk, 2013; Dişsever ve Dişçi, 2000; Epik vd., 2017; Kaba ve Öztürk, 2018; Karadağ ve Özdemir, 2021; Kelebek Küçükarslan, 2022; Kıran ve Bölükbaşı, 2021).

Çocuk Ebeveyn İlişkileri

Boşanma sonrasında çocukların velayeti annede olduğundan anne ile daha iyi ilişkiler içinde oldukları ilk akla gelen durum olabiliyor. Ancak çiftin boşanma süreçlerini ve sonrasını iyi yönetmesi durumunda çocukların her iki ebeveynle de iyi ve sağlıklı ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. Boşanmadan sonra babalık sorumluluğunu almaya devam edenlerle çocukların ilişkisi ne kadar kaliteli vakit geçirdikleriyle doğru orantılı oluyor. Babanın ihmalkâr ve ilgisiz olduğu süreçlerde ise çocukların babaları ile görüşmek istemediği, yok saydığı, ebeveyne yabancılaşmanın ortaya çıktığı sonuçları elde edilmiştir.

Yapılan çalışmalar babasız ya da babanın ihmalkar tutumlarıyla büyüyen çocuklarda yüksek intihar eğilimi, düşük okul başarısı, okuldan ayrılma oranının arttığı ve suça sürüklenme riskinin arttığını ortaya koymaktadır. Davranışsal sorunlar yanında özgüven düşüklüğü, başarılı olma ve kendini ifade etme konularında başarısızlık yaşama

gibi psiko-sosyal birtakım güçlükler ve zihinsel gelişimlerinde olumsuz etkileri olduğu da görülmektedir. Baba figüründen yoksun büyüyen çocukların yetişkinlik döneminde aileyi gereksiz olarak gördüğünü de ortaya koymuştur (Canatan ve Yıldırım, 2013; Wilson, 2002). Boşanma sürecinde çocuklar için çok daha kaygı ve korku verici olan boşanma sürecinde ebeveyn desteğinin olmaması çocuk ebeveyn ilişkisinde sonlanmaya varacak derecede iletişim sorunlarına yol açabilmektedir (Sancaklı, 2014).

Çocukların ebeveynleri ile yeniden geliştirdikleri ilişkilere dair alan yazın incelendiğinde büyük çoğunlukla çocukların anne ile ilişkilerinin değişmeden ya da iyi bir şekilde ilerlediği; baba ile ilişkinin azaldığı, zayıfladığı, babanın daha az kabul edici olarak algılandığı ve temasın azaldığı yönünde sonuçlar vurgulanmaktadır. Çok küçük bir kesim ise baba ile ilişkisinde bir sorun olmadan devam ettiğini bildirmiştir (Amato ve Sobolewski, 2001; Karadağ ve Özdemir, 2021; Milam ve Schmidt, 2018; Öngider, 2013; Sancaklı, 2014; Yanar ve İlhan, 2019).

Bunun yanında babaların büyük kısmının boşanma sonrası çocukla yeterli ve kaliteli vakit geçirmemesine bağlı olarak ebeveyn yabancılaşmasının ortaya çıktığı da görülmüştür. Yapılan çalışmalar genellikle babaların aleyhine bir ebeveyn yabancılaşma yaşandığını ortaya koymaktadır (Alyanak, 2008; Gardner, 2004; Johnston vd., 2005, 2005; Karadağ ve Özdemir, 2021; Thayer ve Zimmerman, 2003; Torun, 2011). Bu bağlamda çalışmanın bulguları alan yazın ile örtüşmektedir.

Boşanmayı Çocuğa Açıklamak

Çocukların bilişsel gelişimleri dünyayı ve etraflarında olup bitenleri algılayış şekillerini etkilemektedir. Boşanma gibi stresli ve soyut bir kavramı en az soyut işlem döneminde olan çocukların anlaması beklenmektedir. Daha erken gelişimsel dönemde veya okul öncesi dönemde olan çocukların bu açıklamayı anlaması beklemezken, ergenlik döneminde olan çocukların ise tam anlamıyla kavranması beklenmektedir. Gelişime ek olarak bu açıklamanın nasıl yapıldığı da çocukların olayı anlamasını, kabullenmesini ve

en az düzeyde kaygı duymasını sağlar. Bu bağlamda araştırmaya katılan kadınların çocuklarına dair yapılan sorgulamada soyut işlem ve sonrasında olan çocuklara ebeveynlerin genellikle birlikte açıklama yaptığı, okul öncesi dönemde olan çocuklara genellikle bir açıklama yapılmadığı, bazı çocukların ise tüm çatışmalı sürece şahit olduğu için açıklama yapılmadığı anlaşılmıştır. Alan yazında da benzer bir şekilde kimi çocukların ebeveynlerinin boşanacağını planlı bir açıklama ile öğrendiği kimisinin ise planlı öğrenmediği anlaşılmaktadır (Koçak vd., 2019; Moné vd., 2011; Yanar ve İlhan, 2019). Çocuğa hem boşanma öncesinde hem de boşanma sonrasında kaygılarını azaltıcı bilgilendirme ve açıklama yapılması olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmesini kolaylaştıracaktır. Çünkü çocuklar bu süreçte boşanmadan kendilerini sorumlu tutabilirler veya anne-babasının yeniden bir araya gelebileceğini düşünebilirler. Bu bağlamda ebeveynler çocuklara boşanmalarında onun bir rolü olmadığını anlatıp, boşanma sonrası süreçlerde de onların hem duygusal hem fiziksel tüm ihtiyaçlarını karşılamaya devam edeceklerini açıklayıp uygulamalıdırlar (Amato, 2000; Aydın, 2009). Ayrıca yapılan açıklamada ebeveynlerin birlikte olması, içten tutarlı, açık ve anlaşılır bir dil kullanıp, çocuğu suçlayan ifadelerden kaçınması gerekmektedir. Bu anlatımda muhakkak gelecekte nasıl bir yaşamları olacağının ve yeni aile düzenleri, yaşayacakları ve özellikle onun hayatının nasıl ilerleyeceğine yer verilmelidir (Geniş vd., 2019).

Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Yansımaları

Ergenlik çağında olan kızların yeni girdikleri arkadaş ortamlarında anne babasının boşanmış olduğu bilgisini vermekten kaçındığı ve güvenli bir ilişki kurduğu zaman bunu açıkladığı görülürken; kimisinin de içe kapandığı ve daha fazla yalnız zaman geçirmek istediği öğrenilmiştir. İlk çocukluk döneminde ebeveynlerinin boşanmasını deneyimleyen bazı oğlan çocukların ise babalarını modellerken, annelerini ve kardeşlerini koruma misyonu edindiklerine dair sonuçlar elde edilmiştir

Çocukların boşanma sürecinde ilişkin farklı deneyimleri sonucunda özellikle davranışsal ve duygusal sorunlar yaşadıklarına dair sonuçlar elde edilmiştir. Okul öncesi dönemde olan çocukların kimisinin anne babasını yeniden barıştırmak için çabaladığı; 6-8 yaş arasındaki oğlanların kimisi babanın sorunlu davranışlarını modelleyip yansıtırken, kimisinin de geleneksel aile yapısındaki gibi aileyi koruma sorumluluğunu üstlendiği öğrenilmiştir. 9-12 yaş arasındaki oğlanların akran ve aile ilişkilerinde daha fazla davranışsal ve duygusal sorun yaşadığı; kızların ise anneyle yakın ilişki kurma ve aşırı düşkünlük geliştiği görülmektedir. Ergenlik çağında olanların ise ebeveynlerinin boşanmış olduğunu akran gruplarına açıklamaktan kaçındığı öğrenilmiştir.

Alan yazında boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya koyan pek çok çalışmaya yer verilmektedir. Boşanma süreci çocuklar üzerinde en duygusal, davranışsal ve fizyolojik hasara yol açarken en fazla duygusal hasara yol açmaktadır. Çocuklar alışkın oldukları ve ait hissettikleri ortamın ve düzenin değişmesine bağlı olarak şok, şaşkınlık, öfke, korku, özlem, utanç, dışlanma, üzüntü, terk edilmişlik ve değersizlik hissi gibi duygusal sorunlar yaşamaktadırlar (Amato, 2000; Bojuwoye ve Akpan, 2009; Demirci, 2016; Vural, 2015; Yanar ve İlhan, 2019).

Çocukların boşanmayı deneyimlediği yaş etkilenimlerini de şekillendirmektedir. Bu doğrultuda alan yazına bakıldığı zaman erken çocukluk (3-6 yaş) dönemindekiler boşanma gibi soyut bir kavramı anlamakta zorlanmakta; kendini bu sürecin sorumlusu tutabilir (Kurdek ve Siesky, 1981), anneye aşırı düşkünlük, bağımlılık (Öngider, 2013) korku, kayıp veya keder gibi duyguları düzenlemekte güçlük çekebilirler veya bunları yeterince söze dökemeyebilirler (Leon, 2003). Boşanma travmatik olabilir, suçluluk, kaygı ve kimlik gelişiminde soruna yol açabilir (Kalter ve Rembar, 1981). Boşanmadan en fazla 5-6 yaş grubundaki kız ve 8-10 yaşındaki oğlan çocukların etkilendiği görülmektedir (Bilir ve Dabanlı, 1981; Yavuzer, 1993). 6-12 yaş dönemindeki çocuklar öfke, yalnızlık, yoksunluk, kayıp gibi duygusal tepkiler verip ebeveynlerini bir araya getirme gayretinde olabilir (Kalter ve Rembar, 1981; Kasuto, 2017; Kurdek ve Berg, 1983; Stocker vd., 1997). 8-10 yaş arasındaki çocuklar ebeveynlerden birini boşanma için

suçlayıp ona karşı olumsuz duygulara kapışabilir. Bu da çocuk-ebeveyn ilişkisine zarar vermektedir (Aydın, 2009; Yörükoğlu, 2003). Ergenlik dönemindeki çocuklar üzerindeki duygusal ve davranışsal etkilere ilişkin alan yazın ise sosyal çevrelerinde daha agresif tutumlar içine girdiklerini, ve ebeveynlerinin sevgisini kaybedeceğine dair kaygı düzeylerinin arttığı sonuçlarına yer verilmektedir (Aydın, 2009).

Ebeveynlerinin vefatından sonra orta derecede travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı ortaya konan ergenlerin, ebeveynlerinin boşanması sonrasında ağır düzeyde travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı vurgulanmaktadır (Vural, 2015). Yapılan pek çok araştırma boşanmış aile çocuklarında depresyon, ayrılık anksiyete düzeyi ve riskli davranışlarda bulunma eğiliminin yüksek olduğunu; özsaygı, sosyal uyum, somatik yakınmalar, agresyon, odaklanma sorunu ve sosyal yaşama katılım gibi konularda sorun yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Ayğar ve Çapri, 2018; Büyükşahin, 2009; Devrimağ ve Balikçioğlu, 2019; Kasuto, 2017; Kurtman, 2019; Taylor ve Andrews, 2009)

Yanar ve İlhan (2019) tarafından yapılan çalışmada boşanmış aile çocuklarının boşanmayı olumsuz bir durum olarak tanımladığını bildirip bu durumu bilişsel yas sürecine benzeterek çocukların boşanmayı kayıp veya terk edilme olarak değerlendirdiği şeklinde yorumlamıştır. Öte yandan boşanma çocuklar tarafından olumsuz ve anne baba arasında seçim yapılması gereken bir durum olarak tanımlanmaktadır (Koçak vd., 2019).

Boşanma Sonrası Sunulması İstenilen Hizmetler

Bu başlık altında yapılan çalışmada boşanma sonrası sunulması istenen hizmetlere ilişkin bulgular kadın ve çocuklara yönelik hizmetler, takip sistemi oluşturulması ve kamu, sivil toplum ve yerel yönetimlerin sunduğu sosyal hizmetlerdeki yetersizlikler başlıkları altında toplanarak literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Kadınlara Yönelik Hizmetler

Kadınların büyük bir çoğunluğu sosyal destek gruplarının faydalı olacağını, aynı zamanda evlenmeden önce ve boşanma sürecinde olanlara yönelik eğitim gruplarının düzenlenmesinin yaşayacakları sorunları azaltma noktasında önemli olacağını vurgulamıştır. Buna ilişkin alan yazın da evlilik öncesi eğitim programlarının evlilik uyumundaki artışa ve çatışmaların elimine edilmesindeki önemine vurgu yapmaktadır. Evlilik öncesinde eş ilişkisinin güçlendirilmesi ve evliliğe hazırlanmaları, evlilik içerisinde karşılaşılabilecek olası sorunların ve özellikle boşanmaların önlenmesi noktasında etkilidir (Yılmaz ve Kalkan, 2010). Evlenme planı yapan kişilerin, bu karar arifesinde cinsel yaşam, evlilik hayatı ve sağlıklı iletişim becerileri gibi konularda eğitici ve bilgilendirici desteklere ihtiyaçları olmaktadır. Evliliğin özellikle ilk yıllarında yeni evlilerin eş ilişkisi geliştirme görevlerini başarıyla tamamlayabilmeleri ve yeni rol ve sorumluluklarına adapte olma sürecinde destek ihtiyacı vardır (Terzi İlhan ve Işık, 2019). Bu süreçte alınan psikolojik danışmanlık hizmetleri çiftin adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır (Kalkan ve Yalçın, 2012). Buna ek olarak evlilik öncesi yapılacak bilgilendirmelerin veya eğitimlerin çiftlerin birbirine uyum sürecinde ve yeni sorumluluklar alma noktasında yaşamlarını kolaylaştıran bir unsur olarak kabul edilmektedir (Duran ve Hamamcı, 2010; Kalkan ve Yalçın, 2012; Yılmaz ve Kalkan, 2010).

Buna ek olarak kadınların kendi ayakları üzerinde bağımsız durmasını desteklemek için eğitim ve hobilere yönelik fırsatlar sunulmasına ihtiyaç duyulduğuna da dikkat çekilmiştir. Kelebek Küçükarslan'ın (2022) boşanmış kadınlara ilişkin yaptığı çalışmasında Belçika örneğinde kadınların eğlence ve dinlenme hakkına yönelik aktivitelere ilişkin sivil toplum ve kamu tarafından hizmet sunumlarına öncelik verildiği görülmektedir. insan hakları açısından bir değerlendirme yapıldığı zaman her bireyin kendini geliştirme, eğlenme ve dinlenme hakkı vardır ve bunlar ekonomik ve sosyal hakler başlığı altında yer alan ikinci kuşak haklar kategorisinde (Turhan, 2013) değerlendirilip devletin sunma sorumluluğunda olan haklardır.

Hangi eğitim ya da sosyo-kültürel seviyede olursa olsun, her kadının güvenilir ve ücretsiz veya düşük bütçeli bir psikolojik ve hukuki danışmanlık hizmetine duyduğu ihtiyaç ise en öncelikli ihtiyaç olarak kabul edilebilir. Kelebek ve Kucur (2021) tarafından yapılan araştırma sonucunda da kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelme ve çözümü noktasında hukuki danışmanlık almanın önemine dikkat çekerken; duygusal iyileşmeleri için de kaliteli psiko-sosyal hizmet sunumunun önemine vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak boşanma davaları süresince çiftin hem birbirini hem de mevcut sürecin onlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için özellikle sorun çözme süreçlerinde destek sunmak üzere psiko-sosyal danışmanlık hizmetlerinin oluşturulması önerilmektedir (Karadağ ve Özdemir, 2021).

Boşanma öncesinde ve sırasında çiftin karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilmesinde sosyal destek kadar profesyonel destek de önemli bir etkiye sahiptir. Profesyonel destek ile kastedilen alanında uzman birinden alınan danışmanlık veya terapi hizmetleridir (Dinç, 2021). Karadağ ve Özdemir'in (2021) de yaptıkları çalışma sonucundaki önerilerinde belirttikleri gibi, boşanma sürecinde iki tarafın birbirine yönelik olumsuz duygularının pekiştiği aile mahkeme salonlarının dışında, sorunların çözümüne yardım etmek amacıyla hizmet sunmak için, sosyal hizmet uzmanları gibi meslek elemanlarından oluşan bir danışmanlık sistemi oluşturulması oldukça önemlidir.

Kıbrıs'ın kuzeyinde boşanma sürecindeki ve boşanmış kadınlara yönelik formel sosyal destek genellikle Lefkoşa Türk Belediyesi bünyesinde hizmet veren Kadın Sığınma Evinde barınma, iş bulma ve kreş hizmetleri; bazı sivil toplum örgütleri tarafından ayni hizmetler, psiko-sosyal destek ve hukuki danışmanlık hizmetler şeklinde sunulmaktadır. Vatandaş olan kadınlar boşanma sonrasında sosyal hizmetler dairesinden nakdi ve kısmı nakdi yardım, iaşe desteği ve Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı merkezlerden psiko-sosyal ve hukuki danışmanlık hizmetleri alabiliyor. Ancak araştırma sonuçları bu merkezlerde sunulan danışmanlık hizmetlerinin etkili ve işlevsel olmadığını, sivil toplumun ve özelde sunulan hizmetlerin daha güvenilir, etkili ve işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca sosyo-ekonomik yoksunluk içinde olduğu tespit edilen kadınlara yönelik sunulacak ayni ve nakdi yardımların kriterlerinin yeniden gözden geçirilerek yasaların düzenlenmesi ve ihtiyaç analizinin sonuçlarına göre yardımların düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde kadınların boşanma sonrası yaşadığı en önemli sorunlardan birinin maddi sorunlar olduğu alan yazın taraması ile de ortaya konmuştur (Hobson, 1994; Kelebek Küçükarslan, 2022). Bu bağlamda ülkemizde sosyo-ekonomik yoksunluk içinde olan kadınlara yönelik sürdürülebilir nakdi yardımlar sadece kamuya bağlı kurumlar aracılığıyla, özellikle sosyal hizmetler dairesi tarafından yapılmaktadır. *Sosyal Yardımlar Yasası*[*] ile bu hizmetlerin sunum kriterlerini belirlemektedir. Yasa, 1998 yılında hazırlanıp tekrar güncellenmemiş bu bağlamda kapsayıcı ve güncel ihtiyaçları giderici olmamaktadır. Bu bağlamda boşanmış kadınların ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde olmadığı çalışma sonuçlarında da ortaya konulmuştur.

Çocuklara Yönelik Hizmetler

Boşanmış tek ebeveyn kadınları ile yapılan bu çalışmada çocukların daha fazla eğitsel ve psiko-sosyal gelişimlerine yönelik konularda desteklerin olmasına dikkat çekmiştirler. Çocukların fırsat eşitliği temelinde ihtiyaç duydukları eğitime ücretsiz erişme hakkı bağlamında talepleri olduğu dikkat çekerken, boşanma ile yeni yaşamlarına adaptasyon sürecinde yaşadıkları sorunları aşabilecekleri ücretsiz danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilme imkanlarının olmasına yönelik istekleri olduğu görülmüştür.

Boşanmış tek ebeveyn kadınların, özellikle çalışan ve sosyal desteği olmayan annelerin en önemli sorunlarından biri çocuklarının bakımı olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda çocukların ücretsiz kreş ve bakım hizmetlerinden yararlanabileceği belediye

[*] http://shd.gov.ct.tr/Portals/47/YASALAR/72-1989.pdf?ver=2019-10-15-113351-203

kreşleri ya da kamuya ait ücretsiz kreşlerin olmasının hem kendilerinin hem de çocuklarının en önemli ihtiyaçlarından biri olduğu görülmektedir.

Sosyal yardım alan kadınların çocuklarının özel kreşlerden ücretsiz yararlanma hakkı yasada yer alsa da bu kreşlerin kapasitesine ve her bölgede kreş olmayışından dolayı uygulamada yer bulmamaktadır. Bu bağlamda kadınlar ya çalışma yaşamına katılmayıp çocuğunun bakımını üstlenmekte, ya da özel bakıcı tutup gelirinin önemli bir kısmını çocuğun bakım ihtiyaçları için harcamak durumunda kalmaktadır. Yakın coğrafyamızda yer alan Türkiye örneğinde de benzer yasal düzenleme benzer nedenlerle çocukların bakım ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır (Kelebek Küçükarslan, 2022). Okul öncesi yaşta olmayan ancak evde tek başına da bırakılmasında sakınca olan yaştaki çocuklar için ise sadece ilçe merkezlerinde özel etüd merkezleri yer almakta ve sosyo-ekonomik düzeyi orta veya düşük olan kadınların bu ücretleri ödemesinin mümkün olmaması nedeniyle ya çocuk ihmalleri ya da kadının çalışma yaşamından uzaklaşması söz konusu olmaktadır.

Sosyal Hizmetlerin Sunulmasına İlişkin Uygulamadaki Eksiklikler

Bu başlık altında görüşmeye katılan kadınların mikro, mezzo, ekzo ve makro düzeyde eksikliğini hissettikleri sosyal hizmetlere ilişkin önerilerine yer verilerek, eksikliğini hissettikleri bu hizmetlerin önemi literatür ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Bu bağlamda eksiliğini hissettikleri hizmetler genel olarak aşağıdaki kategoriler altında toplanmıştır:

- Takip sisteminin olmaması,

- Sivil toplum örgütleri ve belediyeler bünyesinde sunulan hizmetlerin yetersizliği,

- Aile güçlendirme programlarının yaygın olmaması,

- Sosyal hizmetler dairesinin eksiklikleri

Çalışma kapsamında görüşülen boşanmış tek ebeveyn kadınların mikro ve ekzo düzeyde personelin nitelik ve nicelik bakımından yetersizliğine; sosyal hizmetin planlı müdahale sürecindeki planlama, takip ve izleme süreçlerinin sistemli olarak çalışmadığına ve adil bir hizmet dağıtımı yapılmadığına dair söylemler öne çıkmıştır. Mezzo düzeyde psiko-sosyal ve hukuki danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği, eğitici ve bilgilendirici toplantıların olmayışı ve güçlendirici uygulamaların eksiliği; makro düzeyde ise hizmet sunumunda işlevsel bir sistemin olmamasına, koruyucu ve geliştirici politikaların yetersizliğine, destek alınacak kurumların olmayışına ve bu nedenlerle de hizmet sunumunda devlet kurumlarına güven duymadıklarına vurgu yapılmıştır.

Boşanma sonrasında sunulan desteklerin amacı kişilerin boşanma sonrasına uyum sağlamasını kolaylaştırmaktır. Boşanma sonrası uyum kavramı bireysel ve sosyal uyum düzeyinden ziyade, boşanma sonrası karşılaşılan sorunlarla baş etme düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Karahan ve Yıldırım, 2021; McPhee, 1984). Bu sorunların temelindeki stresle başa çıkmak için dayanak olarak gösterilebilecek "*aile stres ve başa çıkma teorisi"* boşanma sonrasındaki süreçlere adaptasyonun 3 temel faktöre bağlı olduğunu söylemektedir: stres yaratan faktörlerin birikmesi, stresle başa çıkmak için kullanılabilecek kaynaklar ve stresi ortaya çıkaran durumların tanımlanmasıdır. Bu faktörlere ek olarak bireysel özelliklerin de etkisi uyum sürecinde önemli yer almaktadır (Amato, 2000; Patterson ve McCubbin, 1983). Bu bağlamda hem boşanmış aile üyelerinin hem de bu ailelerde yetişen çocukların gelecekte oluşturacağı toplumun iyi oluşunu ve refahının yükseltmek için yurt dışında pek çok mahkeme tarafından bazen zorunlu bazen gönüllü olarak sunulan psiko-eğitsel müdahaleler (Blaisure ve Geasler, 1996; Braver vd., 1996; Geasler ve Blaisure, 1999; Geelhoed vd., 2001) sunularak boşanma sonrası uyum düzeyini arttırmak önemlidir (Karahan ve Yıldırım, 2021).

Buna ek olarak pek çok ülkede boşanma sonrasında formel ve enformel sunulan sosyal desteklerin yaygınlığı ve gerekliliği de alan yazında dikkat çekmektedir. Boşanmış kadınların sosyal destek alımına ilişkin yapılan bir çalışmada katılımcıların %80'inin genellikle hastanelerden profesyonel (psikoterapi) destek aldığı ortaya konmuştur (Acar, 2013).

Sivil toplum örgütlerinin kaliteli hizmet sunduğu ancak kaynakların yetersizliğinden dolayı bölge ve sosyo-ekonomik düzeye bağlı sınırlılıklar olduğu ve erişimin kısıtlandığı belirtilmiştir. Sivil toplum bünyesinde hizmet sunan "*Aile Güçlendirme Programı"* gibi güçlendiren ve bağımsızlaştıran programların yaygınlaştırılması ve kaynaklarının arttırılarak daha geniş kitlelere hizmet vermesinin önemi vurgulanmıştır.

Kadınların boşanma sonrasında güçlenebilmeleri için hangi hizmete nereden ve nasıl ulaşacağını da bilmesi önemlidir. Ayrıca kadınların mevcut süreçlere ilişkin farkındalığını ve donanımını arttırabilmesi için Türkiye örneğinde olduğu gibi belediyeler bünyesinde hizmet veren kadın dayanışma merkezleri gibi güçlendirici birimlerin varlığı önem taşımaktadır. (Kelebek Küçükarslan, 2022). Ülkemizde bu bağlamda uygulama alanlarının yetersiz kaldığı, sosyal hizmetlere bağlı ŞÖNİM'in kurulduğu ancak uygulamada altyapı ve kaynak yetersizliği nedeniyle işlevsel olmadığı bilinmektedir.

Buna ek olarak belediyelerin sunduğu hizmetlerin kişisel gelişimlerine katkı verecek çeşitliliği barındırmadığına; altyapı noktasında yetersiz kaldığına ve kentlerin sosyal gelişimi destekleyici bir nitelikte olmamasından dolayı yaşadıkları sıkıntılara dikkat çekmiştirler. Bu bağlamda özellikle şiddet mağduru kadınların güçlenip bağımsızlaşmasına yönelik Lefkoşa Türk Belediyesi bünyesinde hizmet veren kadın sığınma evinin diğer belediyelerin ve kamu hizmetleri bünyesinde de hayata geçmesine dair beklentileri olduğu sonucu da elde edilmiştir.

KKTC'de sunulan hizmetlerde jeopolitik açıdan kurulan yakın ilişki içinde olunan Türkiye'deki uygulamalar model alınmaktadır. Bu bağlamda TC'de boşanmış kadınlara yönelik sunulan kamu hizmetlerine dair yapılan araştırmada Kelebek Küçükarslan'ın (2022) buna ilişkin bir kategorileştirme yaptığı görülmektedir. Buna göre sunulan hizmetler hukuki, sosyal hizmetler ve istihdam olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmış ve detaylandırılmıştır. Hukuki hizmetlerde, sivil toplum ve kamu arasında yapılan iş birliği ile ücretli ve ücretsiz avukat desteği sunulduğu, kolluk kuvvetleri ile eş zamanlı çalışıldığı görülmektedir. Sosyal hizmet alanında ise kadınların güçlenmesine katkı verecek olan barınma, psikolojik ve ekonomik destekler sunulduğu görülmektedir. Barınma hizmetlerinde sığınma evleri, psikolojik desteklerde ise belediye ve bakanlık iş birliği ile danışmanlık hizmetleri ve koruyucu hizmetler sunulduğu dikkat çekmektedir. Ekonomik anlamda sunulan desteklere bakıldığı zaman ise yine sivil toplum ve kamu arasında bir iş birliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Çalışma sonucunda tek ebeveyn kadınların kamudan almak istedikleri ücretsiz psiko-sosyal ve hukuki danışmanlık hizmetlerinin yetkin ve donanımlı meslek elemanları tarafından sunulmasına; planlı müdahale sürecinin her basamağının etkili kullanılmasına ve kadınların ve çocuklarının mezzo ve ekzo sistem içerisinde temas içinde olduğu meslek elemanlarının (sosyal hizmet uzmanı, avukat, psikolog, öğretmen vb.) boşanma ve sonuçları ile ilgili farkındalıklarının arttırılmasıyla toplumdaki önyargıların kırılmasına yönelik talepleri dikkat çekmiştir. Karahan ve Yıldırım (2021), boşanmaya uyum düzeyi ile ilgili yaptıkları çalışma sonucunda da sosyal destek alanların sorunlarla baş etme becerilerinin daha yüksek olduğunu, bu bağlamda boşanmış bireylere hizmet sunan meslek elemanlarının kişilerin sosyal destek kaynaklarını güçlendirmesini ve boşanmayı olumlu bir durum olarak algılamaları için bilişsel davranışsal yaklaşımla müdahaleler geliştirmelerini önermektedir. Öte yandan ailenin spesifik bir psikolojik ve fiziksel mekanı paylaşan bireylerin oluşturduğu bir gruptan çok daha kapsamlı bir tanımlaması olduğundan, ailelere sunulacak hizmetlerin planlanması ve müdahalenin uygulanması ayrıca büyük önem taşımaktadır (Duyan, 2003).

Sonuç olarak ekolojik sistem yaklaşımının bireyi sosyal çevresi içinde değerlendirme odağından hareketle boşanmış annelerin de içinde yer aldıkları sosyal sistemlerin (eğitim sistemi, istihdam olanakları, yakın çevreyle ilişkileri, yasal düzenlemeler, sunulan sosyal hizmetler vb.) yaşamlarına etkisinin anlaşılması, sunulması planlanan hizmetlerdeki eksiklikleri de anlamak için önem taşımaktadır. Bu bağlamda ekolojik sistem yaklaşımının özünden hareketle sadece bireye değil sosyal çevresiyle olan etkileşimine de odaklanarak ihtiyaçları değerlendirmek (Duyan, 2010) uzun vadeli ve kalıcı destek sunmayı da beraberinde getirecektir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekolojik sistem yaklaşımına göre boşanmış tek ebeveyn kadınların sorunları ve ihtiyaçlarının incelenmesi temelinde gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçları "gelişimin beş boyutuna göre değerlendirme", "boşanma sürecindeki deneyimler", "toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi", "boşanmanın çocuklara yansıması" ve "eksikliği duyulan sosyal hizmetler" başlıkları altında açıklanmıştır. Çalışma sonuçlarından yola çıkarak mevzuata, meslek elemanlarına, araştırmacılara ve uygulama alanlarına ilişkin müdahale önerilerine ve ekolojik sistem yaklaşımının dört boyutu olan mikro, mezzo, ekzo ve makro düzeydeki öneriler ile ekolojik sistem yaklaşımına göre müdahale önerilerine bu başlık altında yer verilmiştir.

Gelişimin beş boyutuna göre elde edilen sonuçlar aşağıdaki başlıklar altında yorumlanmıştır.

Fiziksel Gelişim

Kadınların görüşme sürecinde verdiği yanıtlar dikkate alındığında boşanma öncesi ve sırasında fiziksel anlamda yaşadıkları sorunları ön plana çıkmaktadır. Özellikle fiziksel şiddetin olduğu birlikteliklerde beden imajının daha fazla zedelendiği, ancak aldatma ve duygusal istismar sonucunda da kadının kendi beden algısına bağlı olarak yaşanılan sorunlarda kendini sorumlu tuttuğu görülmüştür. Buna ek olarak minor düzeyde kendine zarar verme davranışı sergileyip alkol ve sigara gibi bağımlılık yapan maddelerin kullanımında artış, yeme bozuklukları ve uyku bozuklukları yaşanlar olduğu görülmüştür. Boşanmanın gerçekleşmesi ile birlikte gelen duygusal rahatlamanın bedensel farkındalıkları üzerinde etkisi olduğu ve kadınların benlik imajı ve özsaygısında olumlu bir değişim olduğu çalışmanın dikkat çeken sonuçları arasındadır. Fiziksel sağlıkları ve görünüşlerinin daha beğenilir olması için spora başlama, diyet uygulama, saç bakımı veya

kılık kıyafete özen gösterme gibi tutumları ise bunun göstergeleri olarak değerlendirilebilmektedir.

Bilişsel Gelişim

Kadınların eğitim ve ekonomik durumları bilişsel süreçlerinde farklılık yarattığı görülmektedir. Eğitim durumu daha yüksek olan kadınların evlilikleri süresince yaşadıkları istismarı, baskıyı ve kısıtlamalayı algılamalarına ve bununla mücadele etmelerine imkan verirken; eğitim seviyesi daha düşük olan kadınların sorunlarını daha kaderci bir bakışla değerlendirmelerine yol açtığı dikkat çekmiştir. Bu tutum farklılıkları ise bireylerin sorun çözme süreçlerine yansımaktadır. Sorunu tanımlama, biliş, duyuş ve davranışı dengeli bir şekilde kullanarak uygun seçenekleri üretme ve değerlendirme noktasındaki farklılıkları ulaştıkları çözümlerdeki memnuniyetlerinden de anlaşılmaktadır. Sorun çözme süreçlerini başarıyla yürüten kadınların boşanma sürecini daha az travmatik atlattığı, daha akılcı destek arayışları ve algıları olduğunu gösterirken, bu süreçte başarısız olan kadınların boşanma sürecinde çok daha fazla zorlukla karşılaştığı, destek sistemlerini ve kaynaklarını etkili kullanamadıklarını göstermiştir.

Öte yandan kadınların cam tavan sendromunda olduğunu anlaması boşanma sonrası süreçte daha görünür olmuştur. Evlilikleri süresince eşleri veya eşlerinin aileleri tarafından isteklerini yapma ve hayallerini gerçekleştirme noktasında baskılandıklarını ancak boşandıktan sonra algılayarak kendilerini geliştirme noktasında adım atmaya başladıkları görülmüştür. Örneğin boşanmayla birlikte liseyi dıştan bitirme sürecine girilmesi, lisansüstü eğitime başlanması, meslek edindirme kurslarına katılım ve çalışma yaşamında aktif yer almak başlıca örnekler olarak değerlendirilebilir.

Duyuşsal Gelişim

Boşanma öncesi, sonrası ve sırasındaki süreçler ayrı ayrı değerlendirildiği zaman kadınların duyuşsal gelişimlerinde olumluya doğru ilerleyen bir ivmeden söz etmek mümkündür. Evlilik kararını alma şekli, aile desteği, eşlerin eğitim, soyo-kültürel benzerlikleri, göçmen olma durumu, ekonomik durum, çocuk sahibi olma süreci ve çocuk sayısı gibi pek çok değişkenin duyuşsal süreçler üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Evlilik kararını aile baskısından kurtulmak için acele ile alan kadınların duyuşsal anlamda çaresiz, yalnız ve kurban olarak hisettiği, kendi kararıyla evlenenlerin ise daha fazla hayal kırıklığı duygusunu yaşadığı görülmüştür.

Genellikle ilk çocuğun doğumuyla evlilik doyumunda düşüş yaşanması sonucunda kadınların profesyonel destek alma ihtiyacı olması, duygu durumlarını dengeleme, evliliğini yeniden yüksek doyum alacağı bir yapıya kavuşturma çabaları olmuştur. Ancak yaşanılan sorunlar karşısında hem içinde yetiştikleri aile hem de kültürel yapının etkisiyle kadınların kendini suçlaması, ebeveynlik algısının ön plana çıktığı ve korumacı oldukları dikkat çekmiştir.

Evliliklerinde yaşadıkları sorunları çözümleyemeyip boşanma noktasına geldiklerini çoğunlukla kadınların fark edip, daha fazla mutsu olduğu bir birlikte durmak istemediklerini ifade etmeleriyle boşanma sürecine geçilmiştir. Bu süreçte genellikle ebevynlik algılarının önemli olduğu, yani yaşanıların sorunların çocukları olumsuz etkilediğini farkettikleri zaman bu aşamaya geçtikleri görülmüştür. Boşanma kararını alıp sürecin sonlanmasına kadar olan sürede hem aileden hem toplumdan gelen tepkilerin destekleyici olmaması durumunda kadınların daha çaresiz, şaşkın ve yalnız hissettiğine yol açtığı görülmüştür. Bu süreçte sorunla baş etmek için ekonomik durumunu orta ve üzeri olarak tanımlayanların ücretli psikolojik destek aldığı, alt ekonomik seviyede olanların ise aile ve arkadaş desteğine veya sivil toplum örgütlerinden sunulan desteklere başvurduğu görülmüştür.

Boşanmanın gerçekleşmesiyle birlikte çalışmaya katılan tüm kadınların olumlu bir duygu durumu içine girdiği, bunu da özgürleşme ve iyileşme olarak tanımladığı görülmüştür. Travma sonrası büyümenin görülmesinde aile ve sosyal desteğin öneminin de olduğu görülmüştür.

Sosyal Gelişim

Çalışmaya katılan tek ebeveyn kadınların evlilikleri boyunca karşılaştıkları sorunları aşmada en fazla aile ve arkadaş desteği aldığı; boşanma sırasında ilk başta destek alma konusuna uzak oldukları ve sadece sınırlı yakın çevreleri ile görüşüp, geniş sosyal çevreden kendilerini soyutlama ihtiyacı içinde oldukları dikkat çekmiştir. Boşanma sonrasında ise büyük oranda destek almadıkları görülmüştür. Bu süreçte yaşadıklarından utanma, kendini sorumlu tutma, çevre tarafından yargılanma, eleştirilme ve baskı görme gibi duygu ve düşüncelerin sosyal çevreleri ile olan ilişkilerinde etkili olmuştur. Özellikle daha fazla bekar ya da boşanmış kadınlarla birlikte olmayı tercih etmeleri kültürel olarak benimsenen değerlerin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Ebeveynlik algılarının ve çocuğun sorumluluğunu tek başına almanın getirdiği yükümlülükler ise sosyal yaşama aktif katılımlarını etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin buradaki etkisinin önemi ise dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle boşanmış bir annenin önceliğinin çocuk bakımı ve onların ihtiyçlarının olması gerektiğine dair hakim olan algı kadınların bireysel ihtiyaçlarını gidermesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Boşanma sonrasında herhangi bir destek al(a)mamaları, sosyal hizmetlerin bu bağlamda yetersiz kalması ve ekomnomik kaygıları ise sosyal gelişimleri önündeki engeller olarak değerlendirilmektedir.

Tinsel Gelişim

Kadınların boşanma sonrası ve evlilik öncesi maneviyatları, değerleri ve ilkeleri değerlendirildiği zaman farklılıklar olduğu görülmektedir. Evlilik öncesinde farkında olmadıkları özgürlük, saygı ve sevgi gibi değerlerin yaşamlarının merkezinde yer alması boşanma sonrası en büyük kazanımları olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan toplumsal değerlerin yaşamlarında etkili olarak, bireysel yaşamlarını buna göre şekillendirdikleri dikkat çekmektedir.

Boşanma Sürecindeki Deneyimlere İlişkin Sonuçlar

Boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan sorunlarının ve bunlara karşılık gelen ihtiyaçlarının ayrıntılı olarak belirlenmesi için yapılmış bu çalışmaya gönüllü olarak katılan boşanmış tek ebeveyn kadınların tanıtıcı özelliklerine ek olarak tanışma ve evlilik süreçleri, boşanma kararını almakla başlayan süreçteki yaşanmışlıkları ve boşandıktan sonraki yaşam deneyimleri bu başlık altında açıklanmıştır.

Çalışmaya Kıbrıs'ın kuzeyindeki 6 ilçede yaşayan yaşları 28 ile 50 arasında değişen, farklı eğitim ve sosyo-ekonomik düzeye sahip 21 boşanmış ve hala bekar olan anne katılmıştır. Çalışmaya gönüllü sadece 3 boşanmış bekar baba katıldığı için anlamlı bir çıkarım yapılamamış ve bu kişilerle gerçekleştirilen görüşmeler çalışma sürecinin dışında tutulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%66,7) Lefkoşa ve civarında ikamet ederken, %33'ü göçmen olduğu öğrenilmiştir. Çalışmaya katılanların 1 ay ile 13 yıl arasında değişen sürelerde boşanmış olduğu görülürken, en fazla 0-1 yıl arası ve 5 yıldır boşanmış olanların katılım gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Boşanmış tek ebeveyn kadınların evlilik süreçlerine bakıldığı zaman büyük çoğunluğunun kendi isteğiyle evlilik yoluna girerken, ailesinden gördüğü şiddet ve

baskıdan kaçmak için, görücü usulü veya hamile kaldığı için küçük yaşta evlenenler olduğu görülmüştür. Bu bağlamda evlilik öncesindeki tanışma ve birlikte vakit geçirme süresi de 2 hafta ile 10 yıl arasında değişmektedir. Evlilik sürelerine bakıldığı zaman, 3 kişinin 1-5 yıl; 8 kişinin 6-10 yıl; 8 kişinin 11-15 yıl arası; 1 kişinin 18 1 kişinin ise 22 yıl evli kaldığı verilerine ulaşılmıştır. Öte yandan ailesinin onayını almadan evlenen kişilerle aile onayı ile evlenenler karşılaştırıldığı zaman evlilik içinde yaşadıkları sorunlarla baş etmede yaşadıkları güçlüklerin de buna bağlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların evlilikleri süresince ilişkileri değerlendirildiği zaman kimisinin çocuk sahibi olana dek daha tatminkâr ve doyum yaşadıkları bir birliktelikte oldukları kimisinin ise daha evliliğin başından, hatta nişanlılık sürecinden itibaren duygusal ve fiziksel şiddet deneyimi olduğu dikkat çekmiştir. Evlilik içindeki rol dağılımlarında ise ataerkil yapının hakimiyeti göze çarpmaktadır. Katılımcıların tamamına yakınının ev içi işlerde ve çocuk bakımında birincil sorumluluk sahibi olduğu hatta bazen ev dışındaki işlerde bile sorumluluk alarak eşlerinin hiçbir konuda rol almadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İlişkide yaşanılan sorunlarla baş etme noktasında bir uzman desteği alma fikrine kadınların daha sıcak baktığı ve bazılarının bu noktada uygulamaya geçtiği ancak genellikle boşanma kararına yakın oldukları zaman destek aldıkları ve bir işlevi olmadığı anlaşılmıştır.

Boşanma kararını tetikleyen unsurlar ele alındığında ise evlilik tatmininin ilgisizlik ve sorumsuzluğa bağlı azalması, aldatma, şiddet ve kişisel (Ekonomik yoksunluk, suçluluk duygusu) ve ailesel (aileyi üzmemek, destek görmemek, utanmak, baskı) faktörler olduğu görülmüştür. Kadınların çeşitlenen bu olumsuz deneyimlere rağmen evliliklerini kurtarmak ve sonlandırmamak için çabaladıkları görülmüştür; ancak çocuklarının bu süreçten olumsuz etkilendiğini gördükleri zaman tüm kadınlar boşanmak için harekete geçmiştir. Bir başka ifadeyle, kendilerinin gördükleri bireysel zarar ve

mutsuzluktan ziyade çocuklarının bundan olumsuz etkilenmesini engellemek için boşanmak için adım attıkları dikkat çekmiştir.

Boşanma kararını almakla birlikte kimi katılımcı ayrılık sürecine geçerken kiminin de boşanma gününe kadar aynı evde yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreçte ortak çocuk(lar) nedeniyle çiftler arasındaki iletişimin sağlıklı bir zeminde korunduğuna dair sonuçlar elde edildiği gibi, şiddetin dozunun artmasından dolayı korunma kararının alınmasına ve sığınma evinde yaşamaya varacak sonuçlar da olduğu görülmüştür. Aile içi iletişim kalıplarının böyle durumlarda zarar gördüğü ve babaların çocuklara duygusal istismar olarak kabul edilecek söylemlerde bulunduğu anlaşılmıştır.

Boşanma kararı aldıktan sonra çevrenin tutumları kişilerin yeni yaşam süreçlerini planlayıp uygulaması üzerinde etkili olmuştur. Özellikle aile ve arkadaş desteğinin bu dönemde katılımcılar için oldukça kıymetli olarak değerlendirildiği, bunun eksikliğinde de güvenilir kurum arayışı içinde oldukları görülmüştür. Katılımcıların bazılarının ise bu süreçte çevresinden uzak kalmayı tercih ettiği, gelebilecek olası olumsuz yorumlara kendilerini kapayıp korudukları gözlemlenmiştir.

Boşanma kararını aldıktan sonra kişileri en fazla çocukların bakım sorumluluğunu tek başına almanın zorladığı dikkat çekerken, ayrılık sürecinin gebelik dönemine ya da yeni doğum yaptıkları döneme denk gelenlerin psikolojik olarak daha fazla etkilendiği görülmüştür. Bu aşamada yaşadıkları duygusal süreçleri atlatabilmek için spora başlama ve çalışma yaşamına ağırlık verme gibi kendilerine çeşitli baş etme yöntemleri geliştirirken, kendini çaresiz hissedip alkol ve sigara gibi bağımlılık yapacak alışkanlıklara yönelenler de olduğu dikkat çekmiştir.

Boşanma genellikle iki tarafın ortak paydalarda buluşmasıyla sonlanırken, bu süreçte kadınların çocukların velayetini öncelikli tuttuğu ve diğer haklarından feragat ederek ekonomik kayıp yaşadıkları görülmüştür. Bu bağlamda ebeveyn-çocuk ilişkisinde

öne çıkan nokta ise anlaşmalı ayrılığa sıcak bakmayan babalar tarafından ebeveyn yabancılaştırma sendromu yarattığına dair görüşler olmuştur.

Eski eş ile olan ilişkiler ise boşanma sürecindeki iletişim ve ilişki doğrultusunda şekillenmiştir. Hepsinin boşandığı için mutlu olduğu ve bu karardan pişmanlık duymadığı ortak sonuç olarak çıkarken, babanın çocukları ihmal ve istismar eden tutumları olduğu durumlarda ilişkilerin iyi olmadığı, babalık sorumluluğunun olduğu durumlarda ise evlilik birlikteliğinde olduğundan daha iyi iletişim ve ilişki içinde oldukları görülmüştür.

Boşandıktan sonraki yaşam deneyimlerine bakıldığı zaman boşanma sırasındaki deneyimlerin bu aşamada önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Boşanmanın gerçekleşmesiyle birlikte kadınların özgürleştiği, rahatladığı ve özgüvenlerinin yükseldiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır. Mevcut ilişkinin üzerlerinde yarattığı baskı, şiddet gördükleri bir ev ve huzursuz oldukları ortamdan uzaklaşmanın iyileşme sürecindeki etkisi dikkat çekmiştir.

Boşandıktan sonra kadınların ekonomik durumlarına bakıldığı zaman hepsinin eve giren gelirdeki düşüşe bağlı olarak zorlandığı, özellikle kendini alt ekonomik seviyede tanımlayanların nafakayı da düzenli alamamasına bağlı olarak ekonomik anlamda yetersizlik yaşadığı ve kimi zaman temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda kadınların ek iş yapmak zorunda kalması eve ve çocuklara dair sorumluluklarını aksatmasına ve kendine zaman ayıramamasına neden olmakta, bu da yaşam doyumlarını düşürmektedir.

Kadınların tek ebeveynli yaşama adaptasyonda yaşadıkları zorluklarda kişisel faktörler kadar çevresel faktörlerin de katkısı olduğu görülmüştür. Mikro, mezzo, ekzo ve makro boyutlarda karşılaşılan durumları sorun çözme becerisi, psiko-sosyal gelişimleri, ailenin ve arkadaşların tutumları, çocuklarının öğretmenlerin ve kamu kurumlarındaki

personelin önyargılı ve cinsiyetçi tutumları, yasaların yetersizliği ve aile politikalarının eksikliği olarak sıralamak mümkündür.

Boşanma sonrası ebeveynlik algılarına bakıldığı zaman çocuklarıyla daha fazla kaliteli zaman geçirmek ve baba-çocuk ilişkisini de güçlendirmek için gayret içinde oldukları görülmüştür. Babanın ihmalkar veya ilgisiz tutumlarından dolayı çocuklardaki hayal kırıklığı veya davranışsal sorunlar ise bu süreçte anneleri zorlayan bir durum olarak görülmektedir.

Boşanma süresi ve şekli yeni bir ilişkiye bakış açısında bir etkiye sahip olmadığı görülürken, psikolojik gereksinimlerinin rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu yeni bir ilişkiye başlama fikrine sıcak bakarken, eş kriterlerini değiştirerek kendileri ile empati kurabilecek ve beklentilerini buna göre ayarlayabileceğini düşündükleri için boşanmış ve çocuklu bir erkekle olmayı tercih ettikleri görülmüştür. Fakat bu ilişkide de çocuklarının gelişimine bir zarar gelmesinde dolayı kaygı duydukları için temkinli oldukları, çocuklarıyla tanıştırma noktasında emin olmadıkça böyle bir girişimde bulunmadıkları görülmüştür. Yeni bir ilişki fikrine sıcak bakmayanların ise özdeğerinin düşük olduğu ve varoluşunu annelik üzerinden tanımlayanlar olduğu dikkat çekmiştir.

Bekar bir anne olarak çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin yapılan değerlendirmeler sonucunda çoğunun mesai saatlerine uyum noktasında zorlandığı anlaşılmıştır. Öyle ki çocukların okula veya okul sonrası etkinliklere gidiş geliş saatlerinde kendilerinin sorumlu olması ve toplu taşımanın olmaması bu sorunun temel nedeni olarak görülmektedir. Eski eş veya geniş aile ile bu sorumlulukları paylaşanların ise bu bağlamda bir sorunu olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan çocukların bakım ihtiyaçları nedeniyle kariyerinde ilerleyebilmek için ekstra çalışma yapmaya da fırsat bulamadıkları da ulaşılan sonuçlardan birisidir.

Kadınların boşandıktan sonra bireysel gelişimlerine ne kadar zaman ayırıp önem verdiklerine dair bulgular olumlu yöndedir. Kadınların çoğunun boşandıktan sonra hayallerindeki eğitimlere (mesleki veya akademik) dahil olduğu görülmüştür. Kimisi hobilerine yönelik kendini geliştirmek ve profesyonel olmak için mesleki kurslara yazılırken kimisinin lise, üniversite ve yüksek lisans gibi akademik gelişimlerine önem verdikleri görülmüştür. Öte yandan dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarının annelik rollerinin gerisinde kaldığı ve bu bağlamda kendilerine yeterince zaman ayırmadıkları, psiko-sosyal iyilik hallerini geliştirecek etkinliklerden uzak kaldıkları görülmüştür.

Katılımcıların boşanma sonrasındaki fiziksel gelişimleri dikkate alındığı zaman boşanma gibi stresli bir süreçte beden imajlarının olumsuz etkilendiği, yaşadıkları psikolojik yıpranmanın bedenlerine de yansıdığı ancak boşanmayla birlikte beden imajlarının daha hoşlarına gidecek şekilde değiştiği, kendilerinin de buna özen gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Boşanma sonrasında kadınlar güçlenmek için en önemli aracın aile ve arkadaş desteği olduğunu vurgulamıştır. Kimisinin eskiden beri devam eden arkadaşlıkları güçlenirken bu süreçte çoğu kişiyi hayatlarından çıkardıkları ve şaşırtıcı şekilde pek fazla samimiyetlerinin olmadığı daha fazla bekar veya boşanmış olan kişilerin hayatlarına girerek destek sunduğu öğrenilmiştir. Aile desteği de sunulan destekler arasında en önemlisi olarak görülürken bundan mahrum kalanların kurum desteklerine başvurduğu görülmüştür. Kadın sığınma evi ve Aile Güçlendirme Programı haricindeki bir kurumdan güvenli destek alamadıkları, bu kurumlardan aldıkları desteklerle güçlenip kendi ayakları üzerinde durabildikleri görülürken ailelerinden ayrı aldıkları bu destek kaynaklarını "seçtiğim ailem" olarak ifade ettikleri görülmüştür. Böylelikle aile desteğinin yokluğunda bu arayış içinde oldukları ve yerini doldurmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisine İlişkin Sonuçlar

Boşanmış tek ebeveyn kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizliğin hayatlarındaki hangi sorunlara ve ihtiyaçlara neden olduğu değerlendirilmiştir. Bu başlık altında "ataerkil yapı ve rol dağılımının etkileri" ve "kültürel farklılıklar ve şiddet döngüsü" konularına yer verilecektir.

Yapılan çalışmaya katılanların tamamı ya ailesi içinde ya da çevrelerinden ataerkil yapı ve rol dağılımının olumsuz etkisini deneyimlediğini belirtmiştir. Evlilikleri süresince "kol kırılır yen içinde kalır", "yuvayı diş kuş yapar", "erkeğin elinin kiri" gibi atasözlerindeki mantalite ile aynı şekilde bir baskı altında oldukları ve yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak için hiçbir destek arayışı içine giremedikleri görülmüştür. Boşanma için adım attıktan sonra ise şiddet görmüş olsun ya da olmasın ailesi tarafından "yuvasını yıkmaması" için telkin ya da baskı gördüğünü belirten katılımcılar olduğu gibi boşanma sonrasında hem ailesi hem de çevresi "dul kadın" olarak yaftalanıp davranışlarını düzenlemesi beklendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ataerkil toplumlarda kadına biçilen rollerin ev içinde ve çocuk bakımı ile ilintili olması bağlamında araştırmaya katılan kadınların evlilikleri sürecinde eşleri ile sorumluluk paylaşma noktasında bu eşitsizliğe maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk bakımında ve ev işlerinde birincil sorumluluk annelerde olması beklenmişken kimi kadın bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş kimisi de bunu içselleştirerek olması gereken diye yaşamını sürdürmüştür. Çocukların doğumuyla birlikte domestik sorumlulukların tamamen kadına kaldığı, boşanma sürecinden sonra da velayetin anneye verilmesiyle çocuk bakım sorumluluğun resmi olarak da annenin sorumluluğunda kaldığı görülmektedir.

Ailenin ekonomik fonksiyonelliği açısından bir değerlendirme yapıldığında genellikle her iki ebeveynin de çalışma yaşamında olduğu fakat gücün ve ekonomik

kontrolün erkek eşte olması yine ataerkil rol dağılımında cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir.

Erkeğin ilişkideki güçlü ya da baskın taraf olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu nedenle hem ekonomik yönetimin erkeğe devredildiği hem de karar verme süreçlerinde sorumluluğun erkekte olması rol dağılımında cinsiyetler arası eşitsizliği göstermektedir. Bu durum ayrıca ataerkil pazarlık kavramını da akla getirmektedir. Kadının her türlü kontrol mekanizmalarındaki sorumluluğu erkeğe verirken, kocası gibi ekonomik gücünü elinde tutup, çalışma yaşamında yer alarak kendini korumak için gerekli güvenceyi de sağlamış olduğu görülmektedir.

Boşanma sonrasında kadınların tek başına bir yaşam kurmaya çalışırken mikro, mezzo ve makro boyutta da cinsiyet eşitsizliğini deneyimledikleri görülmüştür. Makro boyutta, toplumun boşanmış kadının "dul" olarak tanımlaması ve giyimini, konuşmalarını ve davranışlarını düzenlemesini beklemesi; yasal ve politik düzeyde sunulan hizmetlerdeki ayrımcı tutumlar ve iş yerinde sunulan fırsatların eşitsizliği boşanmış kadınlara ayrımcı bir bakış açısının olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların boşandıktan sonra aileleri tarafından korunma ihtiyacı içinde olan biri gibi görülmeleri, anne ve babalarının onayı olmadan sosyalleşmeye bile çalıştıklarında çatışma yaşamaları, çocuğunun bakım ve gelişimini kendi bireysel ihtiyaçlarının önünde tutmasının beklenmesi mezzo düzeyde yaşadığı ayrımcılığı ortaya koymaktadır. Mikro düzeyde ise kadının kendisine yaptığı kısıtlamalar, yaşam şeklini ve arkadaş seçimlerini dikkatlice yapmasının beklenmesi ve kendinin de buna inanarak sadece bekar ya da boşanmışlarla görüşmeye başlaması veya evli arkadaşlarının evine kocaları varken gitmemesi ataerkil yapıda kadının ne kadar eşitsizliğe ve baskıya maruz kaldığını açıkça göstermektedir.

Çalışmaya katılan kadınların büyük çoğunluğunun eşi tarafından psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kaldığı, bir kısmının fiziksel şiddete az bir kısmının ise cinsel şiddete maruz kaldığı öğrenilmiştir. Ancak bazı katılımcıların evlilik öncesinden itibaren

şiddetin çeşitli türlerini deneyimleyip boşanma sonuna kadar şiddet döngüsünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şiddet döngüsünden boşandıktan sonra aile veya kurumlardan aldıkları destekle çıkabildikleri ise elde edilen diğer bir sonuçtur.

Boşanmanın Çocuklara Yansımasına İlişkin Sonuçlar

Bu başlık altında boşanma kararının ebeveynlerin çocuklara nasıl anlattığına, çocukların boşanma sürecinden nasıl etkilendiğine, boşanma gerçekleştikten sonra yeniden yapılandırılan aile sisteminde çocukların ait olma ihtiyacının nasıl karşılandığına ve ebeveyn çocuk alt sistemlerinin nasıl etkilendiğine dair sonuçlara yer verilmektedir.

Boşanma sürecinin çocuklara nasıl açıklandığı sonraki süreçlerde yaşayacakları olası sorunları azaltma noktasında büyük önem taşıdığı ebeveynler tarafından kabul edilen bir doğru olmuş ki büyük çoğunluğu çocuklara bu bilgiyi yaşlarına uygun şekilde verme gayreti göstermiştir. 7-12 yaş arasındaki çocuklara genellikle iki ayrı evi ve odası olacağı motivasyonu üzerinden bir açıklama yapılırken, ergenlik döneminde olan çocuklara ebeveynler artık anlaşamadıkları için artık ayrı yaşayacakları ama onlarla olan ilişkilerinde bir değişiklik olmayacağı şeklinde bir açıklama yapıldığı sonucu elde edilmiştir. Öte yandan ebeveynler arasındaki şiddete tanık olan çocuklara yaş ayırt etmeksizin herhangi bir açıklama yapılmadığı, evden ayrılış süreçlerine zaten tanık oldukları için de buna gerek görülmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çocukların boşanma sürecinden etkilenmeleri onlara yapılan açıklama ile de doğrudan ilişkilidir. Ayrılık süreci ve sonrasına ilişkin çocukların kaygılarını azaltacak şekilde bir açıklama yapıldığı zaman çocukların yeni sürece daha kolay uyum sağladığı ancak bu açıklamanın yapılmadığı ayrılıklarda daha fazla duygusal ve davranışsal sorun ile karşılandığı sonuçları elde edilmiştir.

Öte yandan çocukların model alarak öğrenmesi ve gözlemlediklerini taklit etmesi evlilik ve boşanma sürecinde gözlemlediklerini de taklit etmesini açıklamaktadır. Bu süreçte babalarının şiddet uyguladığına tanık olan özellikle son çocukluk dönemindeki oğlan çocukların boşanma sonrasında öfke kontrolünde sorun yaşadığı, daha çok akran ilişkilerinde ve aile ile iletişimde bu tutumların gözlemlendiği, kız çocukların ise anneye duygusal açıdan daha fazla yakınlık göstermeye başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlik çağında olan kızların yeni girdikleri arkadaş ortamlarında anne babasının boşanmış olduğu bilgisini vermekten kaçındığı ve güvenli bir ilişki kurduğu zaman bunu açıkladığı görülürken; kimisinin de içe kapandığı ve daha fazla yalnız zaman geçirmek istediği öğrenilmiştir. İlk çocukluk döneminde ebeveynlerinin boşanmasını deneyimleyen bazı oğlan çocukların ise babalarını modellerken, annelerini ve kardeşlerini koruma misyonu edindiklerine dair sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerindeki rol dağılımının eşitsizliği, evin en büyük erkeğinin koruma misyona sahip olduğu algısıyla çocukların yaşına uygun olmayan sorumluluklar aldığı ve duygusal istismara uğrandığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte anneler çocuklarındaki davranışsal sorunların üstesinden gelmekte çaresizlik hissettiği ve kaygı duydukları noktalarda ise uzman desteği arayışına girdikleri elde edilen diğer önemli bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Boşanma sonucunda velayetin annede olduğu ve kimisinin evliyken yaşadığı evde yaşamaya devam ettiği, kimisinin ise evini ayırdığı sonuçları elde edilmiştir. Bu durum çocukların aidiyet duygusunu etkilemiştir; taşınma durumunda çocukların genellikle aidiyetlerinin boşanma öncesinde yaşanılan evde olduğu görülmüştür. Ancak şiddet mağduru olan çocuklarda bu durumun tam tersi görülmektedir. Anneleri ile yeni taşındıkları ve şiddet görmedikleri, huzurlu hissettikleri yeni evlerine aidiyet geliştirdikleri dikkat çekmektedir. Öyle ki şiddet gören çocuklar boşanma öncesindeki evi "o ev" veya "babamın evi" diye tanımlarken aidiyet duydukları yeri "evimiz" diye tanımladıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Boşanma aşamasında ve sonrasında çiftlerin ayrı yaşadığı dönemlerde çocuklar anneleri ile yaşamaya devam etmiş ve babaları ile olan iletişimleri ve görüşme sıklıkları

haliyle azalmıştır. Şiddete maruz kalan çocukların babaları ile görüşmek hatta konuşmak dahi istemediği, bu babaların da genellikle ihmalkar oldukları ve ilişkilerini düzenlemek için bir çaba sarfetmediği, onların yerine annelerin baba-çocuk ilişkisi kurulması için gayret içinde olduğu görülmüştür. Boşanma sürecini daha yumuşak geçiren ve çatışmaların daha az olduğu ayrılık süreçlerinde ise genellikle baba çocuk ilişkilerinin daha kaliteli bir zemine oturduğu, babaların daha fazla sorumluluk aldığı ve evliyken geçirdikleri zamana kıyasla boşanma sonrasında daha fazla görüştükleri sonuçları elde edilmiştir.

Eksikliği Duyulan Sosyal Hizmetlere İlişkin Sonuçlar

Bu başlık altında Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınlarla yapılan görüşmelerden boşanma sürecinde ve sonrasında kamu, özel ve yerel yönetimlerin boşanmış ailelere yönelik sunduğu sosyal hizmetlerin yeterliliğine ilişkin değerlendirmelerine yer verilmektedir. Bu bağlamda "kadınlara ve çocuklara yönelik sunulan hizmetler", "takip ve izlemeye yönelik hizmetler", "yerel yönetimlerden ve sivil toplum örgütlerinden beklenen hizmetler" ve "sosyal hizmetlerdeki eksiklikler" konularındaki görüşlerine dair sonuçlar öne çıkmaktadır.

Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Sunulan Hizmetlere Dair Sonuçlar

Kadınlar en öncelikli olarak psiko-sosyal hizmetlere erişmekte yaşadıkları güçlüklere dikkat çekmiştir. Hem mikro hem de mezzo düzeyde sunulacak ücretsiz ya da düşük bütçeli hizmetlerin yaşadıkları kaygıyı azaltma ve onları güçlü hissetme noktasında önemli bir ihtiyaç olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda mikro düzeyde sadece özelde sunulan hizmetlere ise yüksek maliyetinden dolayı erişimde zorlandıkları için arkadaş desteği ile süreçte yaşadıkları zorlukları atlatmaya çalıştıkları sonuçları elde edilmiştir.

Katılımcılar aynı zamanda boşanma öncesinde güvenilir kaynaklardan hukuki, psikolojik ve sosyal danışmanlık alarak onları bekleyen süreçlerle ilişkin bilgilendirme ihtiyacı içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle hem maddi olarak yaşayabilecekleri kayıpları önlemeleri hem de daha az örselenme ve yıpranma ile daha kısa sürede boşanma süreci tamamlayabileceklerine dair düşünceleri olduğu sonucu elde edilmiştir.

Boşanma sonrasında ise kendilerini geliştirecekleri ücretsiz veya düşük bütçeli eğitim ve hobilere dair sosyal ve eğitsel etkinliklere ve çeşitliliğinin arttırılmasına yönelik duydukları gereksinim araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kadınların boşanma sürecinde ve sonrasında ciddi ekonomik sorun yaşadığını göz önüne bulundurarak politikaların düzenlenmesiyle sunulacak ayni ve nakdi sosyal yardım kriterlerinin revize edilmesi ve kadınların desteklenmesine dair ihtiyaçları görüşmelerden elde edilen önemli sonuçlar arasındadır.

Boşanma sürecinde ve sonrasında ebeveynlik rolleri gereği zorlandıkları noktalara dikkat çekerek bu süreçte hem ebeveynlere hem çocuklara eş zamanlı psiko-sosyal ve eğitsel destek vermenin önemine dikkat çektikleri sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak çocukların sosyal çevresi tarafından boşanmış aile çocuğu oldukları için "sorunlu çocuk" olarak damgalandığını ve bu önyargının kırılması için özellikle çocuklarla doğrudan ilişki içinde olan meslek elemanlarından başlanarak toplumun bilinçlendirilmesi için makro düzeyde çalışmalar yapılmasına ihtiyaç duydukları sonucu elde edilmiştir.

Eğitimde fırsat eşitliği olmadığı için çocukların gelişimlerine göre ihtiyaç duydukları hizmetlere ücretsiz olarak erişemediğini, ayrıca okulların tam gün olmamasına bağlı öğleden sonra çocukların bakımının sağlanmasında sosyal destek yetersizliği veya eksikliğinden dolayı güçlük yaşadıkları sonuçları edinilmiştir. Bu bağlamda çocukların ücretsiz kreşler ve bakım merkezlerinden yararlandırılmasına duydukları ihtiyacı hem

kendilerinin çalışma yaşamına ve sosyal yaşama daha aktif olarak sorun yaşamadan katılabilmesi, hem de çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bir eksiklik olarak değerlendirdikleri dikkat çekmiştir.

Takip ve İzlemeye Yönelik Hizmetlere Dair Sonuçlar

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden öne çıkan bir eksiklik alanı ise sunulan sosyal hizmetlerdeki yetersiz inceleme ve değerlendirme ile ihtiyaç analizinin yapılması ve hizmetlerin adaletsiz bir şekilde dağıtılması, sonrasında ise bu hizmet sunulan kişilerin ara değerlendirmelerinin yapılmamasından dolayı yaşanılan sorunlar olarak tespit edilmiştir. Buna ek olarak boşanma sürecinde kadınların nerelere başvuracağına dair bilgisinin yetersiz olmasından veya utanmasından dolayı hizmet alamadığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan kadınlar aldıkları mevcut sosyal hizmetlerin kaliteli ve ihtiyaca yönelik olması için düzenli takip edilerek gerektiğine revize edilmesinin önemini belirtirken, bazı katılımcılar ise boşanma sürecine giren her boşanmış kadına, kendisi başvurmasa bile, bir ihtiyaç analizi yapılarak gereksinimleri doğrultusunda ihtiyaç duyduğu hizmetlere yönlendirilmesine ilişkin bir sistem geliştirilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda sosyal hizmetin planlı müdahale sürecindeki planlama ve takip ve izleme basamaklarının uygulamadaki yerinin yeniden değerlendirilmesi önerilmektedir.

Yerel Yönetimlerden ve Sivil Toplum Örgütlerinden Beklenen Hizmetlere Dair Sonuçlar

Sivil toplumun belediye ve kamuya kıyasla daha verimli ve etkili hizmet sunduğu, ihtiyaçları giderme noktasında daha etkin olduğu ancak kaynaklarının sınırlı olmasından dolayı hizmetlerin yaygın olmamasının bölgesel bazda sorun yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sivil Toplum Örgütleri tarafından yürütülen çalışmalar genellikle bütçe ve insan kaynağı ile sınırlı olduğundan sadece belirli bir bölgedeki veya sayıdaki kişiye hizmet ulaştırabilmektedir. Bu bağlamda ailelerin eriştiği başarılı örneklerden biri SOS Çocukköyü bünyesinde yürütülen *Aile Güçlendirme Programı*dır. Bu programdan ayni ve nakdi hizmetleri sistematik bir şekilde ihtiyaç analizi tamamlandıktan sonra alanında uzman meslek elemanlarından aldıkları ve özellikle boşanma süreçlerinde ve sonrasında kendileri için en önemli destek olarak tanımladıkları görülmüştür.

Yerel yönetimlerin ise sunduğu aynı ve nakdi yardımların yeterli olmadığı ve daha fazla koruyucu ve geliştirici çalışmalara yer verilmesi gerektiğine dair beklentileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Belediyelerin birçoğunda sosyal hizmet birimi bulunmazken, olanlarda ise hizmetlerin sistematik ve programlı yürütülememesi, yeterli kalifiye personelin olmaması ihtiyaçların giderilmesine ve problemlerin çözümlenmesine yardımcı olmamaktadır. Araştırmaya katılanlardan edinilen bilgiler ışığında belediyelerin kadınları daha fazla koruyucu ve destekleyici mekanizmalar odağında oluşmasına ihtiyaç olduğu öğrenilmiştir. Özellikle şu an sadece Lefkoşa Türk Belediyesi bünyesinde olan kadın sığınma evinin en az 4 ilçede hizmete geçmesinin önemine, ayrıca belediyeler tarafından sunulacak ayni ve nakdi hizmetlerin sistematik bir şekilde yapılmasına ve belediyelerin istihdamı kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi gerektiğine dikkat çektikleri gözlemlenmiştir.

SOS Çocukköyü Aile Güçlendirme Programı kapsamında yürütülen ailelerin güçlenmesi ve bağımsızlaşmasına dair sosyal hizmetlerin kamu bünyesinde de sunulması ve çeşitli ilçelerde de aile güçlendirme merkezlerinin kurulmasıyla daha fazla ihtiyaç içinde olan aileye destekleyici ve iyileştirici hizmet sunumunun olmasını beklediklerine dair sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmaya katılanlar özellikle aile odağında sunulan sosyal hizmetlerin daha kaliteli ve yetkin personeller tarafından sunulmasını, bu hizmetlerde özellikle ihtiyaç analizinin

doğru yapılıp hizmet sunumunun sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesini talep ettiğini, ayrıca bu hizmetlerin her ilçede erişilebilir olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal Hizmetlerdeki Eksikliklere Dair Sonuçlar

Sosyal hizmetlere yönelik yönlendirmenin yeterli olmadığına, sosyal politikaların ve yasal düzenlemelerin kişilerin hakkı olan hizmetlere erişmesinde zaman zaman engelleyici olduğuna ve yeterli olmadığına, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında görevli meslek elemanlarının hem niteliksel donanım hem de nicelik açısından yetersiz kalmasına bağlı olarak kaliteli hizmet sunulmadığına bu nedenle de özellikle sosyal hizmetler dairesine ve kamu kurumlarına güven duymadıklarına dair sonuçlar elde edilmiştir. Buna ek olarak sunulacak sosyal hizmetlerin ihtiyaç odaklı programlanabilmesi için gerekli istatistiki veri olmamasından dolayı özellikle boşanmış kadınlara ve çocuklara yönelik sunulan hizmetlerin yetersiz kaldığına dair düşünceleri olduğu ortaya konulmuştur.

Yerel yönetimlerin ve kamunun sorumluluğunda olan çevre düzenlemelerinin de yetersiz olmasından dolayı yaşam alanlarının fiziksel ve psiko-sosyal iyilik halini destekleyici olmadığı, özellikle tek ebeveyn kadınları destekleyici ve altyapının olduğu park ve yaşam alanlarının arttırılmasına dair beklentilerinin olduğu araştırma sonucunda ulaşılan bilgiler arasındadır.

Yasal Düzenlemelere ve Sosyal Politikalara Yönelik Öneriler

Araştırmaya katılan boşanmış tek ebeveyn kadınların boşanma sürecinde ve özellikle sonrasında yasal düzenlemeler ve politikalardaki yetersizlikler ve eksikliklere bağlı olarak pek çok sorunla karşılaştıkları öğrenilmiş ve sorunlarının çözümleri için önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler göz önünde bulundurularak kadınların bağımsız bir şekilde, kendi ayakları üzerinde durarak yaşamlarında sosyal refah düzeylerini koruyarak sürdürebilmeleri için özellikle boşanmış kadınlara yönelik sunulan nakdi

desteklerin kriterlerinin revize edilmesi ve psiko-sosyal hizmetlerin çeşitliliğinin arttırılması başlıkları altında önerilere varılabilir.

Yasal düzenlemelerin ve politikaların geliştirilmesine yönelik önerilere aşağıda yer verilmiştir:

- 1989 yılında yürürlüğe giren ve o tarihten sonra revize edilmeyen sosyal yardım yasasının güncel sorunlara yanıt verecek şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Bu düzenleme ile aşağıdaki iyileştirilmelerin yapılması önerilmektedir:

  - Kadınlara boşanma süresince nakdi ve ücretsiz psiko-sosyal destek sunulmasının standardize edilmesi,

  - Avukat tutma noktasında barolar birliği ile sosyal hizmetlerin protokol hazırlaması, fiziksel ve cinsel şiddet olmasa da ekonomik yoksunluk içinde olduğu sosyal inceleme ile tespit edilmiş kadınlara ücretsiz hukuki destek verilmesi,

  - Boşanma sonrasında nafaka alamayan kadınlar için nakdi sosyal yardımların düzenli sunulması,

  - Özellikle ekonomik yoksunluk içinde olduğu sosyal inceleme ile tespit edilmiş kadınların çocuklarının eğitim giderlerine katkı verilmesi.

- KKTC Meclis'ine onaylanmak üzere sunulmuş "Ev İçi Şiddeti Önleme ve Ev İçi Şiddet Gören Kişilerin Korunmasına Dair Yasa önerisinin[*] yürürlüğe girmesi ve kadınların gördüğü şiddet sonucunda yaşadığı mağduriyetlerin ortadan kaldırılması için gerekli yasal zeminin oluşturulması gerekmektedir.

- Sosyal Hizmet Meslek Yasası'nın hazırlanıp, hizmet sunumunun yasal zemine oturtulmasıyla istihdamlarda alanında uzmanlara öncelik verilmesi, böylelikle ihtiyaç analizlerinin ve gelişim planlarının sistematik bir şekilde uygulamaya aktarılması ve mesleki müdahalelerin yapılabilmesi önerilmektedir.

    - Bunun sonucunda da sosyal hizmet eğitimi almamış mevcut personelin de en az iki yıllık örgün eğitime kaydolması için teşvik edilmesi önerilmektedir.

    - Aile mahkemelerine sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi için kadrolar oluşturulması

- Aile Politikası geliştirilmesi konusu hükümetlerin gündemine alınarak, görece yoksulluğun giderilmesi, ortak ve hakkaniyetli yaşama kültürünün inşa edilmesi, cinsiyete bağlı ayrımcılıkları giderilmesi gibi sosyal sorunların çözümlenmesinde daha sistemli ve programlı hizmetler sunulması ve ailelerin refah düzeylerinin yükseltilmesi önerilmektedir.

- Eğitim politikalarının güncellenerek okullarda sosyal hizmet kadrosunun açılması ve sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi okullarda yaşanılan akran

[*] https://basimevi.gov.ct.tr/Portals/6/2021/85.pdf?ver=2021-04-15-195955-453

zorbalığı, ihmal ve istismar vakalarının tespiti ve iyileştirici hizmetlerin sunulması noktasında ivedilikle hayata geçirilmesi önerilmektedir.

- Eğitim, çocuk ve aile politikalarının geliştirilme süreçlerine sosyal hizmet uzmanlarının aktif katılım göstermesi önerilmektedir.

Araştırma Alanlarına Yönelik Öneriler

İstatistiksel çalışmaların yetersizliği veya yokluğu nedeniyle sorunların boyutunun anlaşılmadığı ve buna bağlı hizmet sunumlarının yetersiz kaldığı çalışmanın sonucunda anlaşılmaktadır. Bu bağlamda devlet planlama örgütü başta olmak üzere, bu alanda çalışan meslek elemanlarının araştırmacı rolü gereği ve akademisyenlerin sorumluluğu kapsamında aşağıdaki alanlarda çalışma yapması önerilmektedir:

- Kıbrıs'ın kuzeyinde boşanmaların giderek artmasına bağlı olarak ortaya çıkan boşanmış bireylerin evreni oluşturduğu bir araştırma tasarlayarak sosyo-demografik özelliklerini, sorunlarını ve ihtiyaçlarını ortaya koyacak istatistiki çalışmalar yapılması,

- Boşanmış babaların ihtiyaçlarını ve sorunlarını ortaya koyacak derinlemesine araştırma yapılması önerilmektedir,

- Boşanma sürecine girmiş kişilerin yaşadıkları sorunların neler olduğunun tespit edilmesi

Meslek Elemanlarına Yönelik Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda tek ebeveyn kadınların sosyal hizmet dairesinden hizmet alma noktasında yeterli güveni ve tatmini hissetmediği görülmüştür. Bu nedenle mesleki uygulamaların kalitesinin artması için bu alanda çalışan meslek elemanlarına yönelik aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

Çalışan haklarının da korunması ve sunulan hizmetlerin kalitesinin arttırılması için örgütlü mücadelenin hayata geçirilmesi, yani Kıbrıs Türk Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'nin kurulması için girişimdi bulunulması,

- Mevcut personele ihtiyaç duyduğu uygulama alanlarına yönelik hizmet içi eğitim sunulması.

- Sosyal hizmet alanında eğitimi olmayan personele aşağıdaki temel alanlarda hizmet içi eğitim sunulması:

    - Planlı müdahale süreci

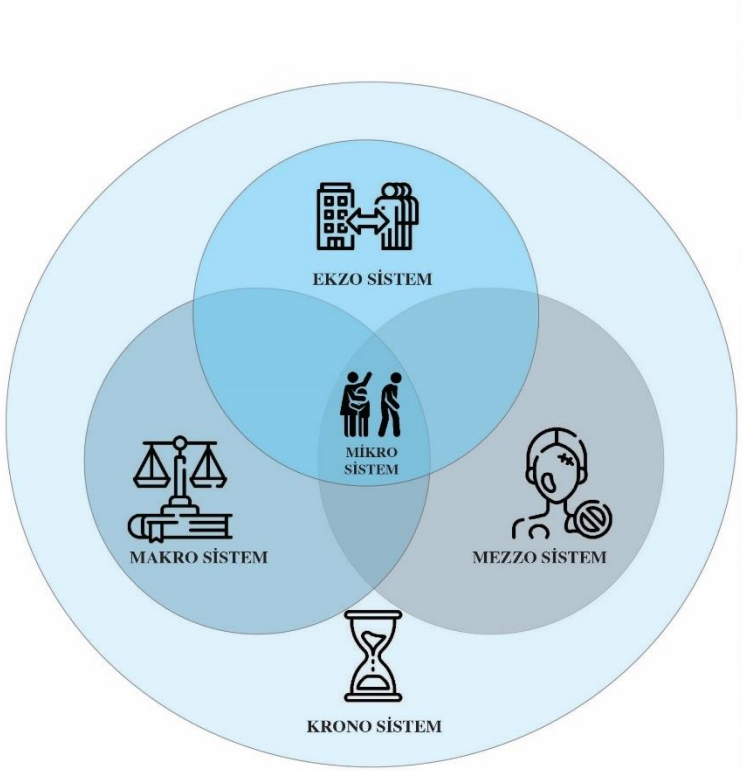
    - Meslek etiği

    - Mülakat teknikleri

    - Sosyal hizmet kuramları: bireylerle ve grupla çalışma

Uygulamaya Yönelik Mikro, Mezzo, Ekzo ve Makro Düzey Öneriler

Sosyal hizmet uygulama alanlarının, hizmet kalitesinin, kurum ve kuruluşların niceliksel ve niteliksel yapısının ayrıca sosyal politikaların ve yasal düzenlemelerin geliştirilmesine yönelik ihtiyaç olduğu çalışmaya katılanların söylemlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle mikro, mezzo, ekzo ve makro düzeyde yaşanılan sorunlar ve bunların çözümü için sunulması gereken hizmetlerin düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesi içerisinde yer alan mikro, mezzo, ekzo, makro ve krono sistemlerde karşılaşılan sorunlara dikkat çekerek hazırlanmış beş düzeyli müdahale önerileri Şekil 4.1'de gösterilmiş olup, açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

MİKRO DÜZEY SORUN	MİKRO DÜZEY MÜDEHALE
• Boşanmış Kadınların yaşadığı bireysel ve toplumsal sorunlar • Boşanmış aile çocuklarının gelişimsel sorunları	• Koruyucu, iyileştirici ve geliştirici hizmet sunumu • Danışmanlık • Eğitici, arabuluculuk ve savunuculuk rolleri
MEZZO DÜZEY SORUN	**MEZZO DÜZEY MÜDEHALE**
• Aile içi şiddet ve şiddet döngüsü • Ekonomik sorunlar, • Sosyal destek eksikliği, • Adaptasyon sorunları,	• Danışmanlık • Grup Çalışmaları • Toplum organizasyonu
EKZO DÜZEY SORUN	**EKZO DÜZEY MÜDEHALE**
• Meslek elemanlarının bilgi düzeyleri ve tutumları, • Kurumların yetersizliği/eksikliği, • Toplumsal cinsiyet rolleri eşitsizliği	• Meslek elemanlarına yönelik eğitimler, • Okul sosyal hizmetinin başlatılması • Aile mahkemelerinde sosyal hizmet birimleri kullanılması • Vaka yönetimi rolünün aktif kullanımı • Arabuluculuk ve aracılık rollerinin kullanımı
MAKRO DÜZEY SORUN	**MAKRO DÜZEY MÜDEHALE**
• Aile politikasının olmaması, • Toplumun önyargıları, • Sosyal yardım yasasının kapsayıcı ve güçlendirici olmaması, • İstatistiksel çalışma yokluğu, • Politika geliştirme süreçlerinde sosyal hizmet uzmanlarının eksikliği	• Yerel yönetimlerde sosyal hizmet birimleri kurulması • Sığınma evlerinin niceliksel ve niteliksel kapasitesinin arttırılması • Eğitimci (toplumu bilgilendirme) • Savunuculuk (yasaların ve politikaların geliştirilmesi) • Araştırmacı (ulusal düzeyde istatistiki çalışmalar yapılması)
KRONO DÜZEY SORUN	**KRONO DÜZEY MÜDEHALE**
• Zaman içerisinde değişen mikro ihtiyaçların değerlendirilmesi • Politika ve yasaların güncellenmesi	• Vaka yöneticisi • Program geliştirici • Politika geliştirici

Şekil 4.1. Ekolojik Sistem Teorisi Kapsamında Beş Düzeyli Müdahale Önerisi

Bu model bağlamında öncelikle mikro düzeyde karşılaşılan sorun alanları iki farklı başlık altında ele alınmıştır: boşanmış kadınlar ve boşanmış aile çocukları. Boşanmış kadınların karşılaştığı sorunlar aile içi şiddet, sosyo-ekonomik yoksunluk ve bunlara bağlı gelişen psiko-sosyal sorunlar yanı sıra toplumun ayrımcı ve cinsiyetçi tutumları olarak belirlenmiştir. Boşanmış aile çocuklarının ise eğitsel ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlük yaşadığı, boşanmaya uyum süreçlerinde ebeveynler arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan psiko-sosyal sorunları olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda ortaya konulan bu sorunların çözümü için sunulması önerilen hizmetler aşağıda verilmektedir;

- Sosyal hizmet merkezlerinin, özellikle boşanma sürecinde ihtiyaç duyulan psiko-sosyal ve hukuki danışmanlık hizmetlerinin, etkili ve verimli bir şekilde sunması; ayrıca bu merkezlerin sadece Lefkoşa'da sınırlı kalmayıp, diğer bölgelerde de açılması önerilmektedir. Bu merkezler bünyesinde de hem çocuklara hem yetişkinlere yönelik aşağıdaki **mikro düzey** hizmetler sunulması önerilmektedir;

    - Boşanmış aile çocuklarına yönelik psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri sunulması

    - Çocukların boşanmış ebeveynleriyle birlikte kaliteli vakit geçirebilmesi için ebeveynlere aile arabuluculuğu hizmetlerinin sunulması

    - Boşanmış erkeklerin boşanma sürecine ilişkin deneyimlerini ortaya koyacak derinlemesine görüşmeler yapılması

    - Boşanma sürecinde olan çiftlere ücretsiz hukuki danışmanlık sunulması

    - Boşanma sürecindeki çiftlere aile danışmanlığı hizmetlerinin sunulması

- Şiddet mağduru kadınların korunması için kolluk kuvvetleri ile eş zamanlı ve iş birliği içinde çalışılması

Mikro düzeyde sunulan destekleyici ve iyileştirici hizmetlere ek olarak yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri veya sosyal hizmetler dairesi bünyesinde **mezzo düzey** çalışmalara da yer verilmesi gerekmektedir. Mezzo düzeyde ortaya konulan sorun alanları aile içi şiddet, boşanma sonrası kadınların çalışma yaşamında yaşadığı ayrımcılık, sosyal politikaların eksikliğinden kaynaklanan ekonomik sorunlar, sosyal desteklerin ve kurumların bu noktada yetersizliği ve buna bağlı olarak boşanma sonrası süreçlere adaptasyonda güçlük yaşanması ve şiddet döngüsünden çıkmakta yeterli farkındalığın ve destekleyici mekanizmaların eksikliği olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda sosyal desteğin kadınların güçlenmesi sürecindeki önemine ilişkin bulgulardan hareketle aşağıdaki önerilere yer verilmektedir;

- Boşanmış kadınlara yönelik sosyal destek gruplarının kurulması

- Boşanmış kadınların yaşadığı spesifik sorunlar (şiddet, ekonomik, duygusal ihtiyaçlar) temelinde odak grup çalışmalarının organize edilmesi

- Kadınların meslek edinme, hobi geliştirme, sorun çözme becerilerini ve ebeveynlik kapasitesini geliştirmesine yönelik ve boşanma süreci ve sonrasında yaşayabileceği olası sorunlarla baş edebilmesini kolaylaştıran eğitim gruplarının düzenlenmesi önerilmektedir.

- Boşanmış aile çocuklarının yaşadığı psiko-sosyal sorunlarla beş etme süreçlerini geliştirmek için okullarda sosyal grup çalışmaları düzenlenmesi

Ekzo düzeyde ise kişileri dolaylı olarak etkileyen sorunlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda yaşanılan sorun alanları temas edilen profesyonel meslek elemanlarının

eğitimlerinin yetersiz olması ve önyargılı tutumlara sahip olması, uygulama alanlarının boşanmış aile üyelerinin uyum düzeylerini arttırmak için yetersiz kalması ve toplumdaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı tutumların varlığı olarak listelemek mümkündür. Bu bağlamda, çalışmanın sonuçları odağında belirlenen sorunların çözümüne yönelik önerilere aşağıda yer verilmektedir;

- Meslek elemanlarına (sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, polis, danışman vd.) yönelik boşanmış ailelerin yaşadığı sorunlara ilişkin farkındalıklarını arttırıp tutumlarını değiştirmelerine yardımcı olacak farkındalık çalışmaları, eğitimler ve toplantılar düzenlenmesi önerilmektedir. Özellikle çocukların mikro çevresinde yer alan öğretmenlerin bu çalışmalara öncelikli dahil edilecek gruplar arasında yer alması gerekmektedir.

- Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bilgilendirme çalışmalarının toplumun çeşitli bölgelerinde ve her yaş ve meslek grubuna ve ekonomik düzeye ulaşacak şekilde yürütülmesi,

- Sosyal hizmet uygulama alanlarının genişletilerek okul sosyal hizmetinin hayata geçirilmesi ve aile mahkemelerine sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi,

- Sosyal hizmetler dairesinde görev yapan *sosyal hizmet görevlilerinin* vaka yöneticisi, arabulucu ve aracı rollerini aktif kullanabilmesini destekleyici hizmet içi eğitimler düzenlenmesi önerilmektedir.

Kadınlar boşanma sürecinde ve sonrasında güçlenmeye yönelik ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığına dikkat çekmiştir. Kadınların bu ihtiyacından yola çıkarak makro boyuttaki sorun alanları bu güne dek KKTC'de hiçbir hükümet tarafından bir aile politikasının geliştirilmemesi ve buna bağlı boşanmış aile üyelerinin sosyal yaşamın her

alanında pek çok zorlukla karşı karşıya kalması, toplumun boşanmış kadınlara ve çocuklarına karşı önyargılı, cinsiyetçi ve dışlayıcı bir kültürü benimsemiş olması, kişilerin gelişimini ve iyileşmesini destekleyici sosyal hizmet uygulama alanlarının yetersizliği ve olmayışı, sosyal yardım yasasının kapsayıcı, iyileştirici, güçlendirici ve güncel ihtiyaçlara yönelik olmaması, ülke bazında boşanma konusunda istatistik verilerin yetersiz olması ve mevcut sorun ve ihtiyaç alanlarının tespit edilememesi ve son olarak sosyal politikaların geliştirilmesi için yapılan toplantılarda sosyal hizmet uzmanlarının etkin ve aktif yer almaması olarak saptanmıştır. Bu bağlamda bu sorun alanlarının çözümüne yönelik **makro düzey** önerilere aşağıda yer verilmektedir;

- Yerel yönetimlerin kadınların güçlenmesi noktasında aşağıdaki konularda sorumluluk alması önerilmektedir:

  - Çocuklara ücretsiz kreş hizmetlerinin sunulması,

  - Daha büyük yaştaki çocukların okul ve ücretsiz sosyal aktivitelere/ etüd merkezlerine taşımacılığının sağlanması

  - Kadınların hobi, mesleki eğitim gibi sanatsal, sportif ve eğitici etkinliklere erişimi için olanak sunulması

- Şu an sadece Lefkoşa Türk Belediyesi bünyesinde hizmet veren tek bir sığınma evi mevcuttur. Bu da tüm ada geneline hizmet vermekte hem kapasite hem de insan gücü açısından yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda kadın sığınma evlerinin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sosyal Hizmet Dairesi bünyesinde en az 4 ilçede (Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, İskele) açılması ve ilgili meslek elemanlarının istihdam edilmesi

- Sivil Toplumda yer alan *Aile Güçlendirme Programı*[*] gibi başarılı sonuçlar veren uygulamaların ülke genelinde herkesin erişebileceği standartlarda yaygınlaştırılması için kaynak yaratılması

- Eğitimci rolünü kullanarak toplumun cinsiyetçi ve ayrımcı tutumlarını önlemeye yönelik çeşitli kesimlerde farkındalık arttırıcı ve bilgilendirici çalışmalar yapılması

- Sosyal hizmetin araştırmacı rolü bağlamında boşanmış aile üyelerinin yaşadığı sorunlara ilişkin bir saptama yapılması için akademik alanda çalışan ilgili disiplinlerin devlet planlama örgütü ile iş birliği içinde bir proje geliştirip sorunları ve ihtiyaçları ortaya koyması

- Sosyal politikaların ve yasaların mevcut ihtiyaçları savunuculuk rolü bağlamında hedef alarak, sosyal hizmet uzmanlarının da alandaki deneyimlerine ve görüşlerine yer vererek geliştirilmesi, revize edilmesi ya da yeniden hazırlanması önerilmektedir.

Krono sistem zaman içinde ortaya çıkan değişimlere bağlı olarak kişilerin yaşamlarına etki eden süreçleri ele aldığından, bu sistemin hem bireysel hem de toplumsal süreçlere etkisinin anlaşılması önem arz etmektedir.

Bireylerle yürütülen bir planlı müdahale sürecinde uzun vadede ihtiyaçlarının ve sorunlarının giderilmesi için hazırlanan gelişim planının değerlendirilmesi, kalıcı ve işlevsel çözümler sunmak için gereklidir. Boşananmış kişilerin sosyal destek ihtiyacı

[*] https://soscocukkoyu.org/agp/

dinamik bir durumdur. Bu nedenle ihtiyaçları, bekar ebeveyn olma sürecinde zamanla değişmektedir (Van Gasse ve Mortelmans, 2020). Kişilerin hem toplumsal yapıdaki değişim ve gelişime hem de kendinin ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının farklılaşmasına bağlı olarak sorunları da şekillendiği için bu bağlamlarda analizlerin tekrarlanması ve güncellenmesi gerekmektedir.

Toplumsal düzeyde bakıldığı zaman ise, Kıbrıs'ın kuzeyinde sunulan sosyal hizmetlerin arka planındaki çoğu yasanın 1950'li yıllardaki İngiliz Sömürgesi döneminden kalmış olması boşanmış aile üyelerinin bugünün sorunlarına ve ihtiyaçlarına hizmet vermediğini de ortaya koymaktadır. Öyle ki boşanma oranlarındaki artış, sosyal çevrenin tutumlarının ve medyanın sorunlara etkisi, kadının sosyal yaşamdaki yerinin ve sosyal yapının değişimi gibi pek çok unsurun 50'li veya 90'lı yıllara kıyasla bugün çok daha farklı olduğu bu nedenle de o tarihlerde hazırlanmış yasaların kapsayıcı ve geliştirici olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu bağlamda **krono sistem düzeyindeki** müdahale önerileri aşağıdaki gibidir:

- Vaka yöneticisi rolüyle sosyal hizmet uzmanının müracaatçılarının ihtiyaçlarını belirli aralıklarla analiz ederek gelişim planlarını bu doğrultuda güncellemesi,

- Takip ve izlem sürecinde ortaya çıkan yeni sorun alanları olduğunun görülmesi durumunda arabuluculuk rolünün kullanılması

- Boşanmış annelerin ve çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarını gidermek üzere programlar geliştirerek, uygulama alanlarının işlevselliğinin arttırılması

- Boşanmış kadınlara ve çocuklara sunulan hizmetlerin kapsayıcı, iyileştirici, güçlendirici ve geliştirici olması adına yasal düzenlemelerin güncel

ihtiyaçları kapsayacak şekilde revize edilmesi ve politikaların buna göre şekillendirilmesi önerilmektedir.

ÖZET

Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveyn Kadınların Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi: KKTC Örneği

Boşanma tüm dünyada olduğu gibi Kıbrıs'ın kuzeyinde de giderek artan ve aile ve toplum yapısında değişimlere yol açan bir durum olarak görülmektedir. Boşanmış tek ebeveyn kadınların bu süreçte güçlenmesi, bağımsızlaşması ve yeni yaşam süreçlerine uyum sağlaması için sosyal hizmetlere erişmeye ihtiyacı vardır. İhtiyaç duydukları bu sosyal hizmetler, Kuzey Kıbrıs'ta güncel olmayan bir mevzuata dayalı sunulan kamu hizmetleri ve genellikle gönüllülük ilkesiyle çalışan sivil toplum örgütlerinin sunduğu desteklerle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan boşanmış tek ebeveyn kadınların sosyal çevre ile etkileşimleri sonucunda yaşadıkları sorunların ve sosyal hizmet gereksinimlerinin insani gelişimin beş boyutu olan fiziksel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve tinsel açılardan incelemektir.

Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışma, fenomonolojik yaklaşım modelinde tasarlanmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasıyla maksimum çeşitlemeye uygun olarak kartopu tekniği ile seçilmiştir. Toplam 21 boşanmış tek ebeveyn kadından, yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile derinlemesine görüşmeler yapılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmanın verileri MAXQDA 2022 nitel veri analiz programı kullanılarak analiz edilmiş ve Boşanma Süreci, Toplumsal cinsiyet, Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Sunulması İstenen Sosyal Hizmetler olmak üzere 4 tema oluşturulmuştur.

Çalışma sonucunda aile ve sosyal çevre desteğinin kadınların boşanma sonrası süreçlere uyum sağlamada önemli olduğu, kültürdeki hakim ataerkil yapının ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaşamın her alanında hem bir birey hem de anne olarak karşılarına güçlükler çıkardığı, ülkedeki sosyal politikaların ve yasal düzenlemelerin, sosyal hizmet uygulama alanlarının eksikliği ve yetersizliğinin hayatlarını zorlaştırdığı sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ekolojik sistem yaklaşımı odağında mikro, mezzo, ekzo, makro ve krono sistemler düzeyinde yaşanılan sorun alanları belirlenip her düzey için müdahale önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, tek ebeveyn, bekar anne, ekolojik sistem yaklaşımı, sosyal hizmet

SUMMARY

Examining the Problems and Needs of Single Divorced Morhers' According to the Ecological System Approach: TRNC Sample

Divorce is seen as a situation that is increasing in the north of Cyprus, as well as in the whole world, and leads to changes in family and social structure. Single divorced mothers need access to social services in order to become stronger, independent and adapt to new life processes in this process. In Northern Cyprus, it is limited to public services based on outdated legislation and the support provided by non-governmental organizations that generally work on a voluntary basis. In this context, the main purpose of this study is to examine the problems and social service needs of single divorced mothers' living in the north of Cyprus as a result of their interaction with the social environment, from the five dimensions of human development, namely physical, cognitive, emotional, social and spiritual.

The study, which was carried out with the qualitative research method, was designed in the phenomenological approach model. Participants were selected on a voluntary basis with the snowball technique in accordance with the maximum variety. Data were obtained by conducting in-depth interviews with a total of 21 single divorced mothers through a semi-structured interview form. The data of the study were analyzed using the MAXQDA 2022 qualitative data analysis program and 4 themes were created: Divorce Process, Gender, Effects of Divorce on Children and Desired Social Services.

As a result of the study, the support of family and social environment is important for women to adapt to the post-divorce processes, the dominant patriarchal structure and gender inequality in the culture cause difficulties in all areas of life, both as an individual and as a mother, it has been revealed that the lack and inadequacy of social work practice areas, social policies and legal regulations in the country create difficulties in their lives. In this context, the problem areas at the micro, mezzo, exo, macro and chrono systems level were determined in the focus of the ecological system approach and intervention suggestions were made for each level.

Keywords: Divorce, single parent, single mom, ecological system approach, social work

KAYNAKLAR

ACAR İ (2013). Tek Ebeveynli Ailelerde Psikolojik Tepkiler ile Psikolojik Destek Almanın Klinik Sosyal Hizmet Açısından Analizi: Yalova Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

AİLE TC (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler (TAYA). 2013.

AKGÜL SARPKAYA O (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisİ*, **6**(26):29-50.

AKTAŞ Ö (2011). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

ALBANESE AM, RUSSO GR, GELLER, PA (2019). The Role Of Parental Self-Efficacy in Parent and Child Well-Being: A Systematic Review Of Associated Outcomes. *Child care, health and development*, **45**(3): 333-363. doi: 10.1111/cch.12661. PMID: 30870584.

ALKAN İ (2018). KKTC'deki Boşanma Sebepleri ve Boşanmanın Eşler Üzerindeki Psikolojik Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Yakındoğu Üniversitesi, KKTC.

ALTUNIŞIK R (2015). Büyük Veri: Fırsatlar Kaynağı mı Yoksa Yeni Sorunlar Yumağı mı?, *Yildiz Social Science Review*, **1**(1): 45-76.

ALYANAK B (2008). Çocuk. Çocuk ve Ergen Temel Psikiyatri Kitabı. Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 765-767.

AMATO PR (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and Family*, **62**(4): 1269-1287.

AMATO PR (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-analysis. *Journal of family psychology*, **15**(3): 355.

AMATO PR, SOBOLEWSKİ JM (2001). The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*, **66**(6): 900-921.

AMCA D (2015). Anne-Babası Evli ve Boşanmış Okulöncesi 4 Yaş Çocukların Sosyal Davranışlarının Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Okulöncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yakın Doğu Üniversitesi. KKTC.

ANDERSON SA, RUSSELL CS, SCHUMM WR (1983). Perceived Marital Quality and Family Life-Cycle Categories: A Further Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, **45**(1):127-139.

APOSTOLOU M (2022). Should I Stay or Should I Go? Behavioral Acts That Negatively Affect Relationships' Prospects. *Evolutionary Psychology*, **20**(4).

APOSTOLOU M, WANG Y (2021). What Makes it Difficult to Keep an Intimate Relationship: Evidence from Greece and China. *Evolutionary Psychology,* **19**(1).

ARAL N, SAĞLAM M (2012). Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ile Ebeveynleri ile Birlikte Yaşayan Çocukların Duygularının Cinsiyete Göre İncelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, **1**(2): 71-88.

ARIKAN Ç (1992). Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma. Ankara. Şafak Matbaacılık.

ARIKAN Ç (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

ARSLAN C (2005). Kişilerarası Çatışma Çözme ve Problem Çözme Yaklaşımlarının Yükleme Karmaşıklığı Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* **14**: 75-93.

ARSLAN C, HAMARTA E, ARSLAN E, SAYGIN Y (2010). Ergenlerde Saldırganlık ve Kişilerarası Problem Çözmenin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, **9**(1): 379-388.

ASELTİNE JR RH, KESSLER RC (1993). Marital Disruption and Depression in a Community Sample. *Journal of Health and Social Behavior*, **34**(3): 237-251.

ASH C (2001). The Purpose of Marriage. *Churchman Watford, England: Church Society*, **115**(1): 17-29.

ASPB (2014). Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

ATAN M (2015). Radikal Feminizm:"Kişisel Olan Politiktir" Söyleminde Aile. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, **1**(2): 1-21.

ATEŞ N (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türk Siyasal Yaşamında Kadının Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AVCI A (2010). Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi,* **8**(19)**:** 7-52.

AVCI M (2011). Yazgının Yokluğunda Suçun Varlığı Meselesi ya da Ailenin Parçalanmasının Suçla İlişkisi. *Journal of Graduate School of Social Sciences,* **15**(1): 121-140.

AYDIN M (2014). Aile Sosyolojisi Yazıları. Açılım Kitap.

AYDIN O (2009). Boşanma Sürecinde Velayet ile İlgili Anlaşmazlık Yaşayan Ebeveynlerin Çocuklarına İlişkin Düşünceleri ve Çocukların Boşanmaya Uyum Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.

AYĞAR H, ÇAPRİ B (2018). Boşanmış ve Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ortaokul Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnanç ve Depresyon İlişkisinde Ruminasyonun Aracı Rolü. 20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Samsun.

AZİZ A (2011). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri: Araştırma Süreci ve Tasarımı, Veri Toplama Teknikleri, İnterneti Kullanma, Anket Hazırlama, İçerik ve Söylem Çözümlemesi, Raporlaştırma. Nobel Yayınları.

AZUKA-OBİEKE U (2013). Single-Parenting, Psychological Well-Being and Academic Performance of Adolescents in Lagos, Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies,* **4**(1): 112-117.

BAKIR D, DEMİRLİ C (2020). Investigation of the Impact of Self-Compassion and Family Support Perception on Parenting Stress in Parents Who Have Children With Learning Disability, Autism Spectrum Disorder And Mental Disability. *Humanistic Perspective,* **2**(3): 271-282.

BANDURA A (1982). Mecanismo de Autoeficacia en la Agencia Humana. *Psicóloga estadounidense,* **37**(2), 122-147.

BARAN G, BÜTÜN AA (2004). Parçalanmış ve Tam Ailelerden Gelen 9-11 Yaş Grubundaki Çocukların Bağımlılık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Mesleki Eğitim Dergisi*, **6**(12): 85-100.

BARDAKÇIOĞLU C (2003). Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Çocuklarda Benlik İmgesi ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.

BAUM N, RAHAV G, SHARON D (2005). Changes in the Self-concepts of Divorced Women. *Journal of Divorce and Remarriage*, **43**(1-2): 47-67.

BAYKARA ACAR Y, ACAR H (2002). Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **13**(1), 29-35.

BAYRAKTAR N (2010). Boşanmış Kadınların Çevrelerinin Kendilerine Bakış Açısını Algılama Şekilleri. Yüksek Lisans Tezi, İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Bedel A, Işık E (2015). Tek Ebeveyni Olan ve İki Ebeveyni Olan Öğrencilerin Kişiler Arası Problem Çözme ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi,* **8**(1): 70-85.

BELL NK, HARRİS SM, GUYETTE E, ALLEN S, ROBERTS KM (2022). Considering the Roles of Children and Finances in the Divorce Decision-Making Process. *Journal of Divorce and Remarriage*, **63**(7-8): 483-505.

BERK LE (2013). Bebekler ve Çocuklar: Doğum Öncesinden Orta Çocukluğa. Nobel Akademik Yayıncılık.

BEŞPINAR FU, BEŞPINAR LZ (2017). Türkiye'de Hane Halkı Yapıları ve Evlilik Pratiklerinde İkili Resim: Geleneklerin Yanı Sıra Değişimin Yansımaları. *Nüfusbilim Dergisi*, **39**(1): 109-149.

BİLGİN E (2018). Sığınma Evinde Kalan Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumları ve Yardım Arama Davranışlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

BİLİR Ş, DABANLI D (1981). Ailelerde Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Bu Tepkileri Doğuran Faktörler. *Sağlık Dergisi,* **55**(4-12): 193-206.

BİRİNCİ UZUN T (2016). Türk Medenî Kanunu'na Göre Velâyetin Kullanılması ve Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı İlkesi Doğrultusunda Boşanmada ve Evlilik Dışı İlişkide Birlikte Velâyet Modeli. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, **6**(1): 135-166.

BLAİSURE KR, GEASLER MJ (1996). Results of a Survey of Court-Connected Parent Education Programs in US Countries. *Family Court Review*, **34**(1): 23-40.

BODMAN DA, VAN VLEET BB, DAY RD (2022). Introduction to Family Processes: Diverse Families, Common Ties. Routledge.

BOJUWOYE O, AKPAN O (2009). Personal, Familial and Environmental Perspectives in Children's Reactions to Parental Divorce in South Africa. *Journal of Family Studies*, **15**(3): 260-273.

BORNSTEİN MH, HENDRİCKS C, HAHN CS, HAYNES OM, PAİNTER KM, TAMİS LEMONDA CS (2003). Contributors to Self-perceived Competence, Satisfaction, Investment, and Role Balance in Maternal Parenting: A Multivariate Ecological Analysis. *Parenting: Science and Practice*, **3**(4): 285-326.

BOULTON ER, HORNE M, TODD C (2018). Multiple Influences on Participating in Physical Activity in Older Age: Developing a Social Ecological Approach. *Health Expectations*, **21**(1): 239-248.

BOURASSA KJ, RUİZ JM, SBARRA DA (2019). Smoking and Physical Activity Explain the Increased Mortality Risk Following Marital Separation and Divorce: Evidence from the English Longitudinal Study of Ageing. *Annals of Behavioral Medicine*, **53**(3): 255-266.

BOYLU AA, ÖZTOP H (2013). Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyoekonomi*, **9**(19): 185-198.

BOZKURT A (2021). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,* **1**(2): 97-114.

BRATTER JL, KİNG RB (2008). "But Will It Last?": Marital Instability Among Interracial and Same-Race Couples. *Family Relations,* **57**(2): 160-171.

BRAVER SL, SALEM P, PEARSON J, DELUSÉ SR (1996). The Content of Divorce Education Programs: Results of a Survey. *Family Court Review*, **34**(1): 41-59.

BRONFENBRENNER U (1979). Contexts of Child Rearing: Problems and Prospects. *American Psychologist*, **34**(10): 844.

BRONTE-TİNKEW J, SCOTT ME, LİLJA E (2010). Single Custodial Fathers' Involvement and Parenting: Implications for Outcomes in Emerging Adulthood. *Journal of Marriage and Family*, **72**(5): 1107-1127.

BÜYÜKÖZTÜRK Ş, KILIÇ-ÇAKMAK E, AKGÜN Ö, KARADENİZ Ş, DEMİREL F (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara:Pagem.

BÜYÜKŞAHİN G (2009). Boşanmış ve Boşanmamış (Tam) Ailelerden Gelen 11-13 Yaş Arası Çocukların Anne Baba Tutumlarını Algılama Biçimlerinin Sosyal Uyum Düzeyleri ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CALHOUN LG, CANN A, TEDESCHİ RG, McMİLLAN J (2000). A Correlational Test of the Relationship Between Posttraumatic Growth, Religion, and Cognitive Processing. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, **13**(3): 521-527.

CALHOUN LG, TEDESCHİ RG (1998). Beyond Recovery from Trauma: Implications for Clinical Practice and Research. *Journal of Social Issues*, **54**(2): 357-371.

CAN Y, AKSU NB (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, **15**(58): 0-0.

CANATAN K, YILDIRIM E (2013). Aile Sosyolojisi. "2. Baskı". İstanbul: Açılım Kitap.

CEDAW (2021). Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu.

CESUR F (2017). Feminist Teoriler ve Türkiye'deki İzdüşümleri. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı. Isparta.

CHILD TRENDS DATA BANK (2015). Family Structure: Indicators on Children and Youth.

CİHAN H, KARAGÖZ HK, VAR EÇ (2021). Boşanmış Annelerin Ebeveynlik Stresleri ile Kişilik Özellikleri, Algıladıkları Sosyal Destek ve Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algıları Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*, **16**(5): 2191-2212.

COBB S (1976). Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, **38**(5): 300-314.

COHEN O, FİNZİ-DOTTAN R (2012). Reasons for Divorce and Mental Health Following the Breakup. *Journal of Divorce ve Remarriage*, **53**(8): 581-601.

COLLİNS D, JORDAN C, COLEMAN H (2012). An Introduction to Family Social Work. Cengage Learning.

CONNER M, SPARKS P (2005). Theory of Planned Behaviour and Health Behaviour. *Predicting Health Behaviour*, **2**(1): 121-162.

COPELAND DB, HARBAUGH BL (2010). Psychosocial Differences Related to Parenting Infants Among Single and Married Mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, **33**(3): 129-148.

CRESWELL JW, MİLLER DL (2000). Determining Validity in Qualitative Inquiry. *Theory into Practice*, **39**(3): 124-130.

CROSNOE R (2006). The Connection Between Academic Failure and Adolescent Drinking in Secondary School. *Sociology of Education*, **79**(1): 44-60.

CUTRONA CE, TROUTMAN BR (1986). Social Support, Infant Temperament, and Parenting Self-Efficacy: A Mediational Model of Postpartum Depression. *Child Development*, **57:** 1507-1518.

ÇAKI F (2016). Farklılaşan Dünyada Aile Politikaları ve Ailenin Geleceği. *Aile Sosyolojisi,* Ed.: AVCI N, AKSOY E. Lisans Yayıncılık, İstanbul.

ÇAMKUŞU ARİFOĞLU B (2006). Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ÇAMUR DUYAN G (2013). Aile Yaşam Döngüsü-Ailelerle Sosyal Hizmet. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

ÇELEN M (2011). Türkiye'de Boşanma Olgusu ve Boşanma Çeşitleri. Erişim Adresi: [http://www. manevisosyalhizmet. com/wp-content/uploads/2011/06/turkiyedebosanma] Erişim Tarihi: 24/12/2022

ÇİÇEK Z (2014). Boşanmanın Sosyolojik Analizi: Denizli Kenti Örneği. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

DANIŞ MZ (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, **9**(9): 45-54.

DE LANGE M, DRONKERS J, WOLBERS MH (2014). Single-parent Family Forms and Children's Educational Performance in a Comparative Perspective: Effects of School's Share of Single-parent Families. *School Effectiveness and School Improvement*, **25**(3): 329-350.

DEMİRCİ E (2016). Anne Babası Boşanmış Çocukların Gözünden Yaşadığı Güçlükler: Fenomenolojik bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

DENNİSON RP, KOERNER SS, SEGRİN C (2014). A Dyadic Examination of Family-of-origin Influence on Newlyweds' Marital Satisfaction. *Journal of Family Psychology*, **28**(3): 429.

DEVRİMAĞ E, BALİKÇİOĞLU B (2019). Boşanmanın Genç Yetişkinlerin Öz-Saygı, Materyalizm ve Kompulsif Satın Alma Eğilimleri Üzerindeki Etkisi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, **11**(1): 43-81.

DİKİCİ E (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, **43**(1): 523-532.

DİNÇ A (2021). Boşanmanın Kadın Sağlığına Etkisi ve Sosyal Destek. *Kadın Sağlığı ve Sosyal Destek.* Ed.: YAĞMUR Y. Ankara: Türkiye Klinikleri.

DİRİM A (2003). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Esin Yayınevi.

DİŞSEVER, H, DİŞÇİ R (2000). İstanbul'da 1999 Yılında Sonuçlanmış Boşanma Davalarında Boşanma Nedenlerinin Değerlendirilmesi. *The Bulletin of Legal Medicine*, **5**(3): 151-156.

DOĞAN A (2010). Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Akran Zorbalığının İncelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, **17**(3): 149-162.

DOĞAN C (1998). Türkiye'de Boşanma Sorununun Sosyolojik ve İstatistiki Açıdan Değerlendirilmesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, **25**: 59-69.

DOĞAN İ (2018). Eşi Vefat Etmiş Kadınlar ve Çocuklarının Psikososyal Durumlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri. *Social Sciences Studies Journal*, **4**(15): 727-737.

DOMAN LCH, LE ROUX A (2010). The Causes of Loneliness and The Factors That Contribute Towards It: A Literature Review. *Tydskrif Vir Geesteswetenskappe*, **50** (2): 216-228.

DUFFY ME, THOMAS C, TRAYNER C (2002). Women's Reflections on Divorce–10 Years Later. *Health Care for Women International*, **23**(6-7): 550-560.

DUYAN V (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, **14**(1): 41-61.

DUYAN V (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

DUYAN V (2015). Sistem Kuramı. İçinde Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. Erişim Adresi [https://docplayer.biz.tr/22257675-Unite-sosyal-hizmet-kuramlari-ve-yaklasimlari-icindekiler-hedefler-sistem-kurami-prof-dr-veli-duyan.html]. Erişim Tarihi: 20/9/2022

DUYAN V, ÖZGÜR BAYIR Ö (2016). Sosyal Hizmete Giriş: Öğrenciler ve Uygulayıcılar İçin Bir Rehber. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.

DÜNDAR Ö, TİMURTURKAN M, ADAK N (2016). Değişen Toplumda Değişen Aile. "2. Baskı". Ankara: Siyasal Kitabevi.

EKMEKÇİ H (2010). Toplumsal, Kültürel ve İletişimsel Boyutlarıyla Bir Boşanma Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

EL-BASSEL N, GİLBERT L, RAJAH V, FOLENO A, FRYE V (2001). Social Support Among Women in Methadone Treatment Who Experience Partner Violence: Isolation and Male Controlling Behavior. *Violence Against Women*, **7**(3): 246-274.

EPİK MT, ÇİÇEK Ö, ALTAY S (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **17**(38): 35-58.

ERBAY E, GÖK FA, KARDEŞ TY (2015). Aile Mahkemelerine Başvuran ve Boşanma Sürecinde Olan Ailelerin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **19**(1): 139-154.

ERBEK E, BEŞTEPE E, AKAR H, ERADAMLAR N, ALPKAN RL (2005). Evlilik Uyumu. *Düşünen Adam*, **18**(1): 39-47.

ERDEMİR AŞIKOĞLU B (2022). Boşanma Sonrası Birlikte Ebeveynlik Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.Aydın.

ERGİN BE, DAĞ İ (2013). Kişilerarası Problem Çözme Davranışları, Yetişkinlerdeki Bağlanma Yönelimleri ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler. *Anatolian Journal of Psychiatry*, **14**(1): 36-45.

ERGÜL B, YILMAZ V (2020). Evlilik Uyumu ile Kişilerarasi İlişki Tarzının Evlilik Yeterliliği Aracılığı ile Açıklanması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi,* **7**(1): 46-60.

ERKILINÇ MM (2020). Aile İçi İletişim Kalıpları, Benlik Kavramı ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ERYILMAZ A (2011). Ergenlerin Öznel İyi Oluşlarıyla Aile Ortamları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **24**(24): 93-102.

ERZEYBEK B (2015). Anne-babaların Çocuklarını Yetiştirirken Benimsedikleri Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumları. Ankara Üniversitesi, Sağlık bilimleri Ensttitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

FACKRELL TA (2012). Wandering in the Wilderness: A Grounded Theory Study of the Divorce or Reconciliation Decision-making Process. (Doctoral dissertation)

FEİNBERG ME (2003). The Internal Structure and Ecological Context of Coparenting: A Framework for Research and Intervention. *Parenting: Science and Practice*, **3**(2): 95-131.

FEYZİOĞLU S, KUŞÇUOĞLU C (2011). Tek Ebeveynli Aileler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, **26**(26): 97-110.

FISCHER T (2007). Parental Divorce and Children's Socio-economic Success: Conditional Effects of Parental Resources Prior to Divorce, and Gender of the Child. *Sociology*, **41**(3): 475-495.

FİYAKALI CN (2008). Anne-babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Denizli.

FOSSEY E, HARVEY C, MCDERMOTT F, DAVİDSON L (2002). Understanding and Evaluating Qualitative Research. *Australian ve New Zealand Journal of Psychiatry*, **36**(6): 717-732.

FRANCİS-TAN A, MİALON HM (2015). "A Diamond is Forever" and Other Fairy Tales: The Relationship Between Wedding Expenses and Marriage Duration. *Economic Inquiry*, **53**(4): 1919-1930.

GAFFAL M (2010). Psychosocial and Legal Perspectives of Marital Breakdown: With Special Emphasis on Spain. Springer Science ve Business Media.

GARDNER RA (1985). Recent Trends in Divorce and Custody Litigation. *Academy Forum*, **29**(2): 3-7.

GARDNER RA (2004). The Relationship Between the Parental Alienation Syndrome (PAS) and the False Memory Syndrome (FMS). *The American Journal of Family Therapy*, **32**(2): 79-99.

GARVİN V, KALTER N, HANSELL J (1993). Divorced Women: Individual Differences in Stressors, Mediating Factors, and Adjustment Outcome. *American Journal of Orthopsychiatry*, **63**(2): 232-240.

GEASLER MJ, BLAİSURE KR (1999). 1998 Nationwide Survey of Court-Connected Divorce Education Programs. *Family Court Review*, **37**(1): 36-63.

GEELHOED RJ, BLAİSURE KR, GEASLER MJ (2001). Status of Court-Connected Programs for Children Whose Parents are Separating or Divorcing. *Family Court Review*, **39**(4): 393-404.

GENİŞ M, TOKER B, ŞAKİROĞLU M (2019). Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* **3**(3): 190-199.

GİDDENS A, ÖZEL H, GÜZEL C (2000). Sosyoloji. Ayraç Yayınevi.

GİLLY MC, VE ENİS, B. M. (1982). Recycling the Family Life Cycle: A Proposal for Redefinition. ACR North American Advances.

GLADDİNG ST (2012). Aile Terapisi: Tarihi, Kuram ve Uygulamaları. Ed.: KEKLİK İ, YILDIRIM İ. "2. Baskı". Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

GOODKİND JR, GİLLUM TL, BYBEE DI, SULLİVAN CM (2003). The Impact of Family and Friends' Reactions on the Well-being of Women with Abusive Partners. *Violence Against Women*, **9**(3): 347-373.

GÖKLER I (2008). Sistem Yaklaşımı ve Sosyal-Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde Oluşturulan Kavramsal Model Temelinde Kronik Hastalığı Olan Çocuklar ve Ailelerinde Psikolojik Uyumun Yordanması. Doktora Tezi, Ankara Ünversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GRAY JD, SİLVER RC (1990). Opposite Sides of the Same Coin: Former Spouses' Divergent Perspectives in Coping with Their Divorce. *Journal of Personality and Social Psychology,* **59**(6): 1180.

GREENE RR, CONRAD AP (2002). Basic Assumptions and Term. *Resiliency: An Integrated Approach to Practice, Policy, and Research.* Ed:Greene RR. NASW Press, Washington DC.

GUTTMANN J (1993). Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research. Psychology Press.

GÜDEKLİ A (2016). Küresel Erkek(lik) ve Medya. Konya: Literatürk Academia.

GÜLER G (2017). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu ve Boşanma. T*ürkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics,* **3**(3): 225-228.

GÜLER M (2007). Kuşaklararası Annelik Bilişleri, Kişilik Özelliği, Yaşam Doyumu ve Çocuk Yetiştirme Hedefleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

GÜLER M, YETİM Ü (2008). Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları,* **11**(22), 34-43.

GÜLTEKİN DT, PARLAR H (2019). Evlenme Biçimi ve Evlenme Süresi Bağlamında Evlilik Öncesi Sürecin Kadınlardaki Evlilik Doyumuna Etkisi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, **2**(1): 38-56.

GÜNEŞ F (2012). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. *Ed. Aytül Kasapoğlu-Nadide Karkıner,* Aile Sosyolojisi, **2**: 29-48.

GÜR ZGK (2017). Çalışan Evli Kadınların Evlilik Uyum Düzeyleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

HAAVİSTO V (2018). Developing Family Mediation in Finland: The Change Process and Practical Outcomes. Nordic mediation research. Springer, Cham.

HALL JH, FİNCHAM FD (2013). Relationship Dissolution Following Infidelity. Handbook of divorce and relationship dissolution. Psychology Press.

HANDAN K (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi,* **4**(2): 261-291.

HEATON TB, ALBRECHT SL (1991). Stable Unhappy Marriages. *Journal of Marriage and Family*, **53**(3): 747-758.

HERNANDEZ D (2019). The Effects of Social Support and Self-efficacy on Parenting Stress in Single Latino Mothers. The Chicago School of Professional Psychology.

HOBSON B (1994). Solo Mothers, Social Policy Regimes, and the Logics of Gender.

HORNE M, TİERNEY S (2012). What are the Barriers and Facilitators to Exercise and Physical Activity Uptake and Adherence Among South Asian Older Adults: A Systematic Review of Qualitative Studies. *Preventive Medicine,* **55**(4): 276-284.

HORTAÇSU N (2007). Family-versus Couple-initiated Marriages in Turkey: Similarities and Differences Over the Family Life Cycle. *Asian Journal of Social Psychology*, **10**(2): 103-116.

HOVENS JG, WIERSMA JE, GILTAY EJ, VAN OPPEN P, SPİNHOVEN P, PENNİNX BW, ZITMAN FG (2010). Childhood Life Events and Childhood Trauma in Adult Patients with Depressive, Anxiety and Comorbid Disorders vs. Controls. *Acta Psychiatrica Scandinavica,* **122**(1): 66-74.

HUGHES K, LOWEY H, QUİGG Z, BELLİS MA (2016). Relationships Between Adverse Childhood Experiences and Adult Mental Well-Being: Results from an English National Household Survey. *BMC Public Health*, **16**(1), 1-11.

IARSKAİA-SMİRNOVA E, ROMANOV P (2012). Single Mothers–Clients or Citizens. Social Work with Poor Families in Russia. *And They Lived Happily Ever After. Norms and Everyday Practices of Parenthood in Russia and Eastern Europe.* Ed.: CARLBÄCK H, GRADSKOVA Y, KRAVCHENKO Z. Budapest: CEU Press.

İLGAR SC, İLGAR MZ (2014). Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* **3**(5): 33-78.

İLGAR Ş, YAVUZER H (2011). Evlilik Birlikteliğinin Bozulması–Boşanma, Evlilik Okulu. "7. Baskı". İstanbul: Remzi Kitabevi.

İLHAN ÜD (2020). 21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, **35**(3): 511-530.

JOHNSTON JR, WALTERS MG, OLESEN NW (2005). Is It Alienating Parenting, Role Reversal or Child Abuse? A Study of Children's Rejection of a Parent in Child Custody Disputes. *Journal of Emotional Abuse*, **5**(4): 191-218.

KABA G, ÖZTÜRK E (2018). Karara Bağlanan Boşanma Davalarının Retrospektif İncelenmesi: Gaziosmanpaşa Örneği. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, **15**(2): 52-60.

KADEM (2009). SOS Çocukköyü Derneği Kuzey Kıbrıs'ta Çocukların Konumu ve Çocuk Hakları Araştırma Raporu. Erişim Adresi: [http://www.soscocukkoyu.org/wp-content/uploads/2016/12/KADEM-%C3%87ocuk-Haklar%C4%B1-Ara%C5%9Ft%C4%B1rma-Raporu-2009.pdf] Erişim Tarihi: 28/9/2022

KALKAN M, YALÇIN İ (2012). Evlilik Öncesi Dönem ve Romantik İlişkiler. *Evlilik Öncesi Psikolojik Danışma*. Ed. KALKAN M, HAMAMCI Z. Anı Yayıncılık.

KALTER N, REMBAR J (1981). The Significance of a Child's Age at the Time of Parental Divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, **51**(1): 85.

KANADA VANİER AİLE ENSTİTÜSÜ. (2023). Definition of Family. Erişim Adresi: [https://vanierinstitute.ca/definition-of-family/] Erişim Tarihi: 21/02/2023.

KANEWİSCHER EJ, HARRİS SM (2015). Deciding Not to Un–do the "I Do:" Therapy Experiences of Women Who Consider Divorce but Decide to Remain Married. *Journal of Marital and Family Therapy*, **41**(3): 367-380.

KAPIZ S (2002). Sosyal Değişim Sürecinde İş-Aile Yaşamı Etkileşimi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KARACA AYDIN S (2019). Kadınlar İçin Tek (Yalnız) Ebeveynlik ve Zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi,* **1**(1): 23-34.

KARADAĞ F, ÖZDEMİR DF (2021). Çekişmeli Boşanma/Velayet Sürecinde Aile Mahkemelerinden Üniversite Hastanesine Gönderilen Olguların Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* **24:** 99-108.

KARAHAN AS, YILDIRIM İ (2021). Aile Mahkemelerinde Boşanan Bireylerin Boşanma Sonrası Yaşama Uyumlarına İlişkin Bir İnceleme. T*ürkiye Adalet Akademisi Dergisi,* **46:** 55-74.

KARAL D, AYDEMİR E. (2012). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet. International Strategic Research Organization (USAK).

KARSLI E (2019). Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapisi Ve Kadinin Yeniden İnşasi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, **1**(1): 1-14.

KASUTO M (2017). Boşanmış Ailelerin Çocuklarının Boşanmamış Ailelerin Çocuklarına Göre Öz Saygı Ve Ruh Sağlığı Değişkenlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, İstanbul.

KAVAS S (2010). Post Divorce Experience of Higly Educated and Professional Women. Doktora Tezi, ODTÜ, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

KAVAS S, GÜNDÜZ HOŞGÖR A (2013). The Parenting Practice of Single Mothers in Turkey: Challenges And Strategies. *Women's Studies International Forum*, **40**: 56-67.

KAYA K, EREN GT (2020). Boşanma ve Erken Boşanmaların Artış Nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, **3**(9): 708-728.

KAYA M. (1997). Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik Ve Benlik Gelişimindeki Rolü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* **9**(9)**:** 193-204.

KELEBEK KÜÇÜKARSLAN G (2022). Feminist Sosyal Çalışma Perspektifiyle Kadınların Çekişmeli Boşanma Deneyimleri. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

KELLY B (2003). If You Are a Parent, You Are a Role Model. *Clearing House,* **81:** 117-121.

KENDALL D, MURRAY JL, LİNDEN R. (2003). Sociology in Our Times "3rd Canadian Ed.". Ontario: Thompson.

KESKİN I (2007). Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

KESSLER RC, MCLAUGHLİN KA, GREEN JG, GRUBER MJ, SAMPSON NA, ZASLAVSKY AM, AGUİLAR-GAXİOLA S, ALHAMZAWİ AO, ALONSO J, ANGERMEYER M. (2010). Childhood Adversities And Adult Psychopathology İn The WHO World Mental Health Surveys. *The British Journal of Psychiatry*, **197**(5): 378-385.

KHAN TA, HAMİD W (2021). Lived Experiences of Divorced Women in Kashmir: A Phenomenological Study. *Journal of Gender Studies*, **30**(4): 379-394.

KIRAN E, BÖLÜKBAŞI A (2021). Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Boşanma: Tekirdağ İli Örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy,* **6**(1): 165-187.

KIRST-ASHMAN KK, HULL GH (1999). Understanding Generalist Practice. Chicago: Nelson-Hall. Inc.

KITSON GC (1982). Attachment to the Spouse in Divorce: A Scale and Its Application. *Journal of Marriage and the Family,* **44**(2): 379-393.

KOÇAK O, DEMİREL R, KIRLIOĞLU M (2019). Çocukların Boşanmaya Ve Ebeveynlerine İlişkin Algıları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **19**(45): 857-892.

KOÇAK R (2008). Okul Yöneticilerinin Evlilik Doyum Düzeyleri-Nin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **15**: 127-139.

KÖKCEN ERYAVUZ A, ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ Ş (2018). Türkiye'de Kadının Boşanması: Yaşam Analizi Modelleri. *Calışma ve Toplum*, **3**(58): 1227-1252.

KÖROĞLU T (2013). Üniversite Gençliğinin Evlilik, Aile ve Boşanma Konusundaki Düşünce e Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği. Yüksek lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük.

KREAGER DA, FELSON RB, WARNER C, WENGER MR (2013). Women's Education, Marital Violence, and Divorce: A Social Exchange Perspective. *Journal of Marriage and Family*, **75**(3): 565-581.

KRYSIK JL (2018). The Context of Social Work Research, Research for Effective Social Work Practice "s.: 1-27". Routledge.

KUCUR F, KELEBEK Ö (2021). Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği. *Journal of Social Policy Conferences*, **80**: 231-266.

KURDEK LA (2002). Predicting the Timing of Separation and Marital Satisfaction: An Eight-Year Prospective Longitudinal Study. *Journal of Marriage and Family*, **64**(1): 163-179.

KURDEK LA, BERG B (1983). Correlates of Children's Adjustment To Their Parents' Divorces. *New Directions for Child and Adolescent Development,* **1983**(19): 47-60.

KURDEK LA, SIESKY AE (1981). Effects of Divorce on Children: The Relationship Between Parent and Child Perspectives. *Journal of Divorce*, **4**(2): 85-99.

KURTMAN E (2019). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Ayrılık Anksiyetesi ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KUTLAR A, ERDEM E, AYDIN FF (2012). Kadınların İşgücüne Katilmasi İle Doğurganlik, Boşanma ve Ücret Haddi Arasindaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi,* **7**(1): 149-168.

LARNER B, BLOW A (2011). A Model Of Meaning-Making Coping and Growth in Combat Veterans. *Review of General Psychology,* **15**(3): 187-197.

LAZARUS RS, FOLKMAN S (1984). Stress, Appraisal, and Coping. Springer Publishing Company.

LENGUA LJ, WOLCHİK SA, SANDLER IN, WEST SG (2000). The Additive and Interactive Effects Oo Parenting and Temperament in Predicting Adjustment Problems of Children f Divorce. *Journal of Clinical Child Psychology,* **29**(2): 232-244.

LEON K (2003). Risk and Protective Factors in Young Children's Adjustment To Parental Divorce: A Review Of The Research. *Family Relations,* **52**(3): 258-270.

LESTHAEGHE R (1991). The Second Demographic Transition in Western Countries: an İnterpretation. Interuniversity Programme in Demography.

LINLEY PA, JOSEPH S (2004). Positive Change Following Trauma And Adversity: A Review. Journal of Traumatic Stress: Official Publication of the International Society For Traumatic Stress Studies, **17**(1): 11-21.

LORENZ FO, WİCKRAMA KAS, CONGER RD, ELDER JR GH (2006). The Short-Term and Decade-Long Effects of Divorce on Women's Midlife Health. *Journal of Health and Social Behavior,* **47**(2): 111-125.

LYONS ST, SCHWEİTZER L, URİCK MJ, KURON L (2019). A Dynamic Social-Ecological Model of Generational Identity in the Workplace. *Journal of Intergenerational Relationships*, **17**(1): 1-24.

MABUZA N, THWALA SK, OKEKE CIO (2014). Single Parenting and Its Effects on the Psychosocial Development of Children in Swaziland. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, **5**(23): 2252-2252.

MACPHEE D, FRITZ J, MILLER-HEYL J (1996). Ethnic Variations in Personal Social Networks and Parenting. *Child Development*, **67**(6): 3278-3295.

MANNING WD, LAMB KA (2003). Adolescent Well-Being in Cohabiting, Married, and Single-Parent Families. *Journal of Marriage and Family*, **65**(4): 876-893.

MARTIN G, KATS V (2003). Families and Work in Transition in 12 Countries, 1980-2001. *Monthly Labor Review*, **126**: 3.

McGOLDRICK M, CARTER B (2003). The Family Life Cycle. New York: NY: Guilford.

McHALE JP (1997). Overt and Covert Coparenting Processes in the Family. Family *process*, **36**(2): 183-201.

McLEOD J (2011). Qualitative Research in Counselling and Psychotherapy. Sage.

McLEOD J, ELLİOTT R, WHEELER S (2010). Training Counsellors and Psychotherapists in Research Skills: A manual of resources. British Association for Counselling ve Psychotherapy.

McPHEE JT (1984). Ambiguity and Change in the Post-divorce Family: Towards a Model of Divorce Adjustment. *Journal of Divorce*, **8**(2): 1-15.

MILAM SR, SCHMIDT CK (2018). A Mixed Methods Investigation of Posttraumatic Growth in Young Adults Following Parental Divorce. *The Family Journal*, **26**(2): 156-165.

MILEY KK, O'MELIA M, DUBOIS B (2001). Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (2011). Aile ve Tüketici Hizmetleri: Aile Yapısı. Erişim Adresi: [http://www. megep. meb. gov. tr/mte_program_modul.] Erişim Tarihi: 12/11/2021

MOİME WM (2009). The Effect of Orphanhood on the Psychosocial Development of Pre-primary and Primary School Learners. Doktora Tezi, Unıversity of South Africa, Psychology of Education.

MONÉ JG, MACPHEE D, ANDERSON SK, BANNING JH (2011). Family Members' Narratives of Divorce and Interparental Conflict: Implications for Parental Alienation. *Journal of Divorce ve Remarriage*, **52**(8): 642-667.

MONTENEGRO XP (2004). The Divorce Experience: A Study of Divorce at Midlife and Beyond Conducted for AARP The Magazine. AARP, Knowledge Management, National Member Research.

MOR A, ÇİFTÇİ M (2007). KKTC'de Kentleşme. *Doğu Coğrafya Dergisi,* **12**(18): 225-245.

MUÑOZ-EGUİLETA A (2007). Irrational Beliefs as Predictors of Emotional Adjustment After Divorce. *Journal of Rational-Emotive ve Cognitive-Behavior Therapy*, **25**(1): 1-15.

MUZOĞLU H (2004). Feminist Söylem Açısından Türk Kadını/The Turkish Woman Angle of Feminist Discourse. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

NAİR H, MURRAY AD (2005). Predictors of Attachment Security in Preschool Children from Intact and Divorced Families. *The Journal of Genetic Psychology*, **166**(3): 245-263.

NATIONAL CENTRE of SOCIAL STUDIES (2005). Socio-demographic Analysis of Single-parent Families with Minor Children in the Czech Republic.

NAUG K (2000). Maternal Social Network in an Urban Slum and Its Impact on Cognitive and Social Development in Children. Journal of Personality and Clinical Studies, **16**(1): 53-62.

NAZİK B (2001). Çocuk Ruh Sağlığı-2. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

NEFF LA, GEERS AL (2013). Optimistic Expectations in Early Marriage: A Resource or Vulnerability for Adaptive Relationship Functioning? *Journal of Personality and Social Psychology*, **105**(1): 38-60.

OĞURTAN SG (2011). Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri. Konya: Çizgi Kitabevi.

OLALEYE YL, OLADEJİ D (2010). Single Parenthood Impact on Street Children in Ibadan Metropolis, Nigeria. *African Research Review*, **4**(2):185-196.

ONUR B (2008). Gelişim Psikolojisi. "8. Baskı". Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

ÖGEL K (2010). Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme. İstanbul: Yeniden Yayınları.

ÖNGİDER N (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5**(2):** 140-161.

ÖZABACI N, GAMSIZ Ö, BİÇEN BŞ, ALTINOK A, DURSUN A, SANDIKÇI Ç, ALTUNBAŞ T, AĞCAGİL Y (2015). Divorced Womens' Hopelessness and Social Support-Boşanmış Kadınların Umutsuzluk DüzeylerivVe Sosyal Destek Alma Durumları. *Journal of Human Sciences*, **12**(1): 456-479.

ÖZDEMİR Ş, VATANDAŞ C, TORLAK Ö (2009). Sosyal Problemleri Çözmede Aile Yaşam Döngüsünün (AYD) Önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **16**(16): 7-18.

ÖZGÜVEN İE (2014). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Nobel Yayınevi.

ÖZKİRAZ A, ARSLANEL MN, ŞENGÜL T (2016). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Öğrencilerinin Aile Kurumuna Bakışı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30**(2):** 0-0.

ÖZSÖZ C (2008). Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş. *Sosyoloji Notları,* **6**: 51-55.

ÖZTÜRK G (2016). Boşanma Sürecindeki Kadınların Bağlanma Stilleri ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Ana Bilim Dalı, İzmir.

PARDECK JT (1988). An Ecological Approach for Social Work Practice. *The Journal of Sociology ve Social Welfare*, **15**(2).

PARK N (2004). The Role of Subjective Well-being in Positive Youth Development. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, **591**(1): 25-39.

PASLI F (2017). Cinsel İstismarın Yasal Sürecinin, Maruz Kalanlar, Ebeveynler Ve Profesyoneller Açısından Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre İncelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

PATTERSON JM, MCCUBBİN HI (1983). Family Stress and Adaptation to Crises: A double ABCX Model of Family Behavior. Family Studies Review Yearbook.

PATTON MQ (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. Ankara: PEGEM Akademi Yayıncılık.

PETREN RE, FERRARO AJ, DAVİS TR, PASLEY K (2017). Factors Linked With Coparenting Support and Conflict After Divorce. *Journal of Divorce and Remarriage*, **58**(3): 145-160.

POLLMANN A, FRİTZ J, BARKER E, FUHRMANN D (2022). Networks of Adversity in Childhood and Adolescence and their Relationship to Adult Mental Health. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*, 1-16.

PREVİTİ D, AMATO PR (2003). Why Stay Married? Rewards, Barriers, and Marital Stability. *Journal of Marriage and Family*, **65**(3): 561-573.

RATHİ P, PACHAURİ JP (2018). Problems Faced by Divorced Women in Their Pre and Post-divorce Period: A Sociological Study with Reference to District Meerut. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, **7**(1): 207-212.

RHODES WC (1978). Emotionally Disturbed and Deviant Children. Prentice-Hall.

RILEY NE (1994). Interwoven Lives: Parents, Marriage, and Guanxi in China. *Journal of Marriage and the Family*, **56**(4): 791-803.

ROKSA J, POTTER D (2011). Parenting and Academic Achievement: Intergenerational Transmission of Educational Advantage. *Sociology of Education*, **84**(4): 299-321.

SANCAKLI D (2014). Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SANTROCK JW (2004). Life Span Development. University Of Texas. Dallas: Wm. C. Brown Publisher.

SANTROCK JW (2012). Yaşam Boyu Gelişim. Ankara: Nobel Yayıncılık (Türkçe Çeviri:, Ed.: Galip YÜKSEL). Ankara.

SCHALKWYK G (2005). Explorations of Post-Divorce Experiences: Women's Reconstructions of Self. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, **26**(2): 90-97.

SDAM (2018). Sebep ve Sonuçlarıyla Türkiye'de Boşanma Sorunu. Erişim Adresi: [http://sdam.org.tr/image/foto/2018/10/06/Sebep-ve-Sonuclariyla-Turkiyede-Bosanma-Sorunu_1538816314.pdf]. Erişim Tarihi: 25/11/2022.

SEETHARAMAN M, BENJAMİN A, MCGRATH J, VANCE AJ (2022). A Review of Parenting Self-Efficacy Instruments for Parents of Infants and Toddlers. *International Journal of Nursing Studies Advances*, **4**.

SEVİM SA (1999). Evlilik İlişkilerini Geliştirme Programları. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, **2**(11): 19-25.

SHARMA R (2013). The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, **2**(4): 306.

SHENTON AK (2004). Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information*, **22**(2): 63-75.

SIMON RW, MARCUSSEN K (1999). Marital Transitions, Marital Beliefs, and Mental Health. *Journal of Health and Social Behavior*, **40**(2): 111-125.

SORRENTINO C (1990). The Changing Family in International Perspective. *Monthly Labour Review*, **113**: 41-60.

SOYGAN H (2019). Boşanmış Kadınların Boşanma Sebepleri ve Boşanma Sonrası Karşılaştıkları Güçlüklerin Sosyolojik Analizi Yozgat İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

SPERANZA M, ATGER F, CORCOS M, LOAS G, GUILBAUD O, STÉPHAN P, PEREZ-DIAZ F, HALFON O, VENISSE JL, BIZOUARD P (2003). Depressive Psychopathology and Adverse Childhood Experiences in Eating Disorders. *European Psychiatry*, **18**(8): 377-383.

STEEL L, KIDD W, BROWN A (2012). The Family. Bloomsbury Publishing.

STEINBERG L, SİLK JS (2002). Parenting Adolescents. *Handbook of parenting: Children and Parenting* (p.: 103–133) Ed.: BORNSTEIN MH. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

STEPHEN EN, UDİSİ L (2016). Single-Parent Families and Their Impact on Children: A study of Amassoma Community in Bayelsa State. *European Journal of Research in Social Sciences*, **2**(9):1-24.

STERNBERG RJ, DAVİDSON JE (2005). Conceptions of Giftedness. Cambridge University Press New York, NY.

STEVENSON HW, ZUSHO A (2002). Adapting to a Changing Environment. The World's Youth: Adolescence in Eight Regions of the Globe, 141.

STOCKER C, AHMED K, STALL M (1997). Marital Satisfaction and Maternal Emotional Expressiveness: Links With Children's Sibling Relationships. *Social Development,* **6**(3): 373-385.

STRAUSS RS (2001). Environmental Tobacco Smoke and Serum Vitamin C levels in Children. *Pediatrics,* **107**(3): 540-542.

SÜRERBİÇER FS (2008). Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

SYMEOU L (2007). Cultural Capital and Family Involvement in Children's Education: Tales From Two Primary Schools in Cyprus. *British Journal of Sociology of Education,* **28**(4): 473-487.

ŞEN B (2014). Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu. *Çocuk ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar* Ed.: BÜKER H. İstanbul: Samer Bilimsel Yayınlar Serisi.

ŞENDİL G, KORKUT Y (2008). Evlilik Çatışması ve Uyumunun Bazı Demografik Değişkenler Yönünden İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi,* **28**(1): 15-34.

TAMBULUT A, ENGİN E (2019). Bakıcı Annelerin Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı, Psikolojik Dayanıklılıkları ve Depresyon Düzeylerinin Demografik Değişkenler ile İlişkisinin İncelenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, **3**(2): 147-176.

TARHAN N (2013). Evlilik Psikolojisi: Öncesi ve Sonrasıyla Evlilik. Timaş.

TARHANACI M (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile Ve Boşanma Olgusu. *İmgelem,* **1**(1): 89-120 .

TAYLOR R, ANDREWS B (2009). Parental Depression in the Context of Divorce and the Impact on Children. *Journal of Divorce ve Remarriage,* **50**(7): 472-480.

TC BAŞBAKANLIK (2011). Tek Ebeveynli Aileler. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

TC BAŞBAKANLIK (2009). Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

TDK (2021). Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr

TEKİNDAL M, UĞUZ Ş (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* **20**(1): 153-172.

TERZİ İLHAN S, IŞIK Ş (2019). Evliliğin İlk Yıllarında Evlilik Yaşamı Deneyimi ve Evliliğe İlişkin Algılar: Sorunlar, Zorluklar ve İhtiyaçlar. E*ğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi,* **7**(4): 1430-1448.

TETİ DM, GELFAND DM (1991). Behavioral Competence Among Mothers of Infants in the First Year: The Mediational Role Of Maternal Self-Efficacy. *Child Development,* **62**(5): 918-929.

THAYER ES, ZİMMERMAN J (2003). Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

THUEN F (2001). Psychiatric Symptoms and Perceived Need for Psychiatric Care After Divorce. *Journal of Divorce ve Remarriage,* **34**(1-2): 61-76.

TORUN F (2011). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **3**(3): 466-482.

TRİNDER L (2008). Maternal Gate Closing and Gate Opening in Postdivorce Families. *Journal of Family İssues,* **29**(10): 1298-1324.

TUTAREL-KIŞLAK Ş, GÖZTEPE I (2012). Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* **3**(2): 27-46.

TUGUT M (2015). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2014. İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 30, 2018.

TURAN F (2012). Aile ve Değişme, s.: 236-253. *Aile Sosyolojisi,* Ed.: KASAPOĞLU A., KARKINER N.

TURHAN A (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* **4**(2): 357-378.

TÜİK Haber Bülteni (2019). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri.

UÇAN Ö (2007). Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri,* **10**(1): 38-45.

UĞUR SB (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, **4**(2): 293-326.

UNESCO ML (1992). The Changing Family in Asia: Bangladesh, India, Japan, Philippines, and Thailand. Bangkok: Principal Regional Office for Asia and the Pacific.

UZUN Ç (2013). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

UZUNOĞLU N (2016). Türkiye'de Boşanma Nedenleri: Bolu İli Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

VAN GASSE D, MORTELMANS D (2020). Social Support in the Process of Household Reorganization After Divorce. *Journal of Social and Personal Relationships*, **37**(6): 1927-1944.

VAN STEENBERGEN EF, KLUWER ES, KARNEY BR (2011). Workload and theTtrajectory of Marital Satisfaction in Newlyweds: Job Satisfaction, Gender, and Parental Status as Moderators. *Journal of Family Psychology*, **25**(3): 345-355.

VURAL G (2015). Ebeveyn Kaybı Yaşamış Çocuk ve Ergenler ile Ebeveynleri Boşanmış Çocuk ve Ergenlerin Travmatik Yaşantılarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

WALCZAK Y, BURNS S (2004). Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri. "2. Baskı". İstanbul: Özgür Yayınları.

WALLERSTEIN JS, KELLY JB (1976). The Effects of Parental Divorce: Experiences of the Child in Later Latency. *American journal of Orthopsychiatry*, **46**(2): 256-269.

WANG Y, HUANG Z, KONG F (2020). Parenting Stress and Life Satisfaction in Mothers of Children With Cerebral Palsy: The Mediating Effect of Social Support. *Journal of Health Psychology,* **25**(3): 416-425.

WEAVER CM, SHAW DS, DISHION TJ, WILSON MN (2008). Parenting Self-Efficacy and Problem Behavior in Children at High Risk For Early Conduct Problems: The Mediating Role of Maternal Depression. *Infant Behavior and Development,* **31**(4): 594-605.

WILLIAMS K, DUNNE-BRYANT A (2006). Divorce and Adult Psychological Well-Being: Clarifying the Role of Gender and Child Age. *Journal of Marriage and Family*, **68**(5): 1178-1196.

WILSON T (2002). Myths and Facts About Fatherlessness.

WITT A, SACHSER C, PLENER PL, BRÄHLER E, FEGERT JM (2019). The Prevalence and Consequences of Adverse Childhood Experiences in the German Population. *Deutsches Ärzteblatt International*, **116**(38): 635-642.

YANAR K, İLHAN T (2019). Boşanmış Aile Çocuklarında Boşanmanın Etkileri ve Travma Sonrası Büyüme: Nitel Bir Çalışma. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, **6**(12): 172-186.

YAVUZER H (1993). Çocuk Psikolojisi. "4. Baskı". İstanbul: Remzi.

YAVUZER H (2006). Çocuk Eğitimi El Kitabı. Remzi Kitabevi.

YAZICIOĞLU Y, KAYHAN Ü (2007). Aile Yapısı ve İlişkileri. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir.

YILDIRIM A (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, **23**(112): 7-17.

YILDIRIM E (2016). Aile ve Evlilik Türleri, s.: 65-80. *Aile Sosyolojisi*, Ed.: CANATAN K, YILDIRIM E. İstanbul: Açılım Kitap.

YILDIRIM N (2004). Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri. *Bilig*, **28**: 59-81.

YILDIRIM A, ŞİMŞEK H (1999). Qualitative Research Methods in Social Sciences. Erişim Adresi: [https://avesis.metu.edu.tr/yayin/d75d8f61-9cae-42fc-834e-d1e0acc1814c/sosyal-bilimlerde-nitel-arastirma-yontemleri]. Erişim Tarihi: 28/6/2021

YILMAZ (2016). Bir Derleme: Benlik Kavramina İlişkin Bazi Yaklaşimlar Ve Tanimlamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **48**: 79-89.

YILMAZ ARSLANTÜRK A (2018). Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm. *Social Science Development Journal*, **11**(3): 312-324.

YILMAZ T, KALKAN M (2010). Evlilik Öncesi İlişkileri Geliştirme Programının Çiftlerin İlişki Doyumuna Etkisi. *Educational Sciences: Theory and Practice*, **10**(3): 1893-1920.

YILMAZ H, SİPAHİOĞLU Ö (2012). Farklı Risk Gruplarındaki Ergenlerin Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi. *İlköğretim Online*, **11**(4): 927-944.

YÖRÜKOĞLU A (2000). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk. "6. Baskı". İstanbul: Özgür Yayınları.

YÖRÜKOĞLU A (2003). Çocuğun Kişilik Gelişimi Eğitimi ve Ruhsal Sorunları. Çocuk Ruh Sağlığı.

YÜKSEL Ö (2013). Kadınlarda Evlilik Uyumu ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki: Stresle baş etme biçimleri ve toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının aracı rolleri. *Türk Psikiyatri Dergisi,* **26**(3):181-188.

ZARE S, AGUILAR-VAFAIE ME, AHMADİ F (2017). Perception of Identity Threat as the Main Disturbance of Iranian Divorced Women: A Qualitative Study. *Journal of Divorce and Remarriage*, **58**(1): 1-15.

ZASTROW C (2004). Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People. "8th Ed.". Brooks/Cole, a Division of Thomson Learning Inc.

ZASTROW C, KIRST-ASHMAN KK (2014). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-I. "1. Baskı". Nika Yayınevi.

ZASTROW C, KIRST-ASHMAN K (1990). Understanding Human Behavior and The Social Environment. Chicago: Nelson. Hall Publishers.

ZENCİRKIRAN M (2016). Sosyoloji. Bursa: Dora.

ZENG S, HU X, ZHAO H, STONE-MACDONALD AK (2020). Examining the Relationships of Parental Stress, Family Support and Family Quality of Life: A Structural Equation Modeling Approach. *Research in Developmental Disabilities*, **96**: 103523.

EKLER

EK-1 Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın Adı: Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunlarının ve İhtiyaçlarının İncelenmesi

GİRİŞ

"Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Tezi kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz."

BİLGİLENDİRME BÖLÜMÜ

1. Çalışmanın amacı, boşanmış bekar ebeveynlerin sorunlarının ihtiyaçlarının incelenmesidir.

2. Çalışmaya katılma koşulları boşanmış olmak ve bekar olarak yaşamına devam etmektir.

3. Çalışma kapsamında bekar ebeveynlerle görüşme yapılacaktır. Görüşme için, bu çalışma kapsamında hazırlanmış olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılacak ve görüşmeler ses kaydına alınacaktır.

4. Bireysel görüşmelere Kıbrıs'ın kuzeyindeki 6 ilçede ikamet eden boşanmış bekar gönüllü anneler katılacaktır.

5. Bir gönüllünün bu araştırmanın gereklerini yerine getirmek için harcayacağı süre yaklaşık 1 saattir.

6. Gönüllülerin araştırmaya katılmaları halinde karşılaşacakları herhangi bir risk yoktur.

7. Gönüllüler araştırmaya katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmaları durumunda herhangi bir olumsuzlukla karşı karşıya kalmazlar.

8. Gönüllülere herhangi bir ücret ödenmez.

GÜVENCE BÖLÜMÜ

"Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmaya katılmayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizinle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır."

ONAY BÖLÜMÜ

"Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlamadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacıya sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Görüşme sırasında ses kaydı alınacağına ilişkin bilgilendirildim. Görüşmelerin ses kaydına alınmasını kendi özgür irademle kabul ettim.

Bu çalışmayla ilgili olarak tarafıma herhangi bir ücret ödenmeyeceğine ilişkin bilgilendirildim. Tarafıma herhangi bir ücret ödenmeyecek ve tarafımdan herhangi bir ücret talep edilmeyecektir.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim."

İMZA BÖLÜMÜ

	Katılımcının Adı-Soyadı	Araştırmacının Adı-Soyadı
İmza		
Tarih		

Not: Bu form her katılımcı için 2 nüsha halinde düzenlenecek imzalı formlardan birisi katılımcıda, diğeri araştırmacıda kalacaktır.

EK-2 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sayın katılımcı;

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD Doktora Programı Tez çalışması kapsamında yapılan bu araştırmada, Kıbrıs'ın kuzeyinde yaşayan tek ebeveynli ailelerin bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak karşılaştıkları sorunlar ve bunlara karşılık gelen ihtiyaçlarının neler olduğunun incelenmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda boşanmış bekar ebeveynlerin fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlardaki sorunlarının ve gereksinimlerinin yaşam deneyimlerine ilişkin anlatımları üzerinden belirlenmesi, mevcut hizmetlere erişimleri ve ihtiyaç duydukları mikro, mezzo ve makro hizmetlerin neler olduğuna dair bilgi edinilmesi ve değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Vereceğiniz bilgiler sadece araştırma kapsamında kullanılacak ve kişisel bilgilerinizin gizliliği korunacaktır. Çalışmanın değerlendirilmesi sırasında isminiz saklı tutularak, size verilecek kod ismi kullanılarak mahremiyetinizin gizliliği sağlanacaktır.

Sorulara dikkatli ve içtenlikle vereceğiniz yanıtlar çalışmanın güvenirliği ve geçerliği için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca görüşme sürecinde alınacak olan ses kaydı çalışmanın analiz ve değerlendirme sürecinin eksiksiz gerçekleşmesi açısından da gereklidir.

Görüşmeye başlamadan önce aydınlatılmış onam formunu dikkatlice okumanız ve imzalamanız gerekmektedir. Araştırmaya ilişkin soracağınız tüm sorulara açık cevaplar alacağınızı bilmenizi isterim.

Gösterdiğiniz ilgi, duyarlılık ve iş birliği için teşekkür ederim.

Görüşme Yeri:	Görüşme Tarihi:	Görüşme Süresi:

1. Kendinizi tanıtır mısınız? (Yaş, cinsiyet, vatandaşlık, sağlık durumu, eğitim durumu, çalışma durumu, aylık gelir, kiminle birlikte yaşadığı, nerede yaşadığı, çocuk sayısı-cinsiyeti-yaşı, evlilik sayısı, kendi yetiştiği aile yapısı-boşanma durumu)

2. Boşanma sürecinize dair bilgi verebilir misiniz? (Evlilik sayısı, evlenme kararı, yaş farkları, eski eşin yaptığı iş ve eğitim durumu. Evlilik süresi, boşanma kararı, ayrı yaşama durumu, ailenin ve çevrenin tutumu, bu kararı almanın doğurduğu hisler, boşanma sonrasındaki hisler, boşanma kaç celsede/ ne kadar sürede gerçekleşti, bu süreçte aile ve çevreden alınan destekleyici ve/veya engelleyici tepkiler)

3. Boşandıktan sonra zorlandığınız durumlar nelerdi? (Aile ve çevrenin tutumları ve onlarla ilişkiler, eski eş ile olan ilişkiler, iş yaşamı, ev içi sorumluluklar, çocukların bakımı/eğitimi, kendine zaman ayırma, sorun çözme süreçleri, sosyal yaşama katılım)

4. Boşanma sürecinde veya sonrasında karşılaştığınız sorunların üstesinden gelmek için herhangi bir destek (hukuki, psiko-sosyal, eğitim vb.) aldınız mı? Hangi kurumlardan ne tür destekler aldınız?

5. Boşanma sürecinde ve sonrasında eksikliğini hissettiğiniz veya erişemediğiniz hizmetler nelerdir? (Kamu ve özel) Neden bu hizmetlere erişemediniz?

EK-3 Etik Kurul İzni

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

Sayı : -100-606 16/01/2020
Konu : Öğr. Gör. Buse Erzeybek'in Etik Kurulu Kararı hk.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğr. Gör. Buse Erzeybek tarafından hazırlanmış olan "Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları ve İhtiyaçalrının İncelenmesi" isimli çalışma Üniversitemiz Etik Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve başvurunun metin içerisinde geçen Kıbrıs'ın kuzeyi ifadesi yerine K.K.T.C. 'nin kuzeyi ifadesinin kullanılması koşuluyla kabulüne karar verilmiştir. Konuyu gereği için bilgilerinize saygılarımla sunarım.

Doç. Dr. Mehmet TOYCAN
Rektör Yardımcısı - Eğitim ve Araştırma

Evrakı Doğrulamak İçin: https://ebys.ciu.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx?V=BEKAZ80H
Lefkoşa - Kuzey Kıbrıs
Telefon No: (0392) 671 11 11 Faks No: (0392) 671 11 30
E-Posta: info@ciu.edu.tr İnternet Adresi: www.ciu.edu.tr
Bilgi İçin: Nurcan Kervanlı
Unvan: Sekreter

EK-4 Araştırma Kurum İzni

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI
GENEL ORTAÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : GOÖ.0.00-174/06[174/06]-19/E.11046 19 Aralık 2019

Konu : Buse Erzeybek' in Anket Başvurusu Hakkında

Sayın Buse ERZEYBEK

İlgi : 13 Aralık 2019 tarihli ve GOÖ.0.00-174/06-19/E.10800 sayılı yazımız.

Buse Erzeybek tarafından gerçekleştirilecek **"Ekolojik Sistem Yaklaşımına göre Boşanmış Tek Ebeveyinli Ailelerin Sorunları ve İhtiyaçlarının İncelenmesi"** konulu çalışmanızdaki araştırma soruları incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda çalışmanın; araştırma etiği ilkeleri, katılımcıların gizlilik ve gönüllülük esaslarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Ancak uygulanacak okulların Müdürlüğümüz ile istişarede bulunulup, çalışmanın hangi okulda ve ne zaman uygulanabileceği birlikte saptanmalıdır. Çalışma uygulandıktan sonra sonuçlarının Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü'ne ulaştırılması yasa gereğidir.

Bilgilerinize saygı ile rica ederim.

e-imzalıdır
ALİ YAMAN
Daire Müdürü

Not: 93/2007 sayılı Elektronik İmza Yasası 'nın 6.maddesi gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

ŞHT. MEHMET HASAN TUNA SOK. NO.5 YENİŞEHİR 99010 Lefkoşa
2288745

Bilgi için:Refiye EMİRSOYU
Arşiv Memuru

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLİ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : İÖD.0.00-006-19/E.8082 18 Aralık 2019

Konu : Tespit Çalışma İzni Hk.

Sayın Buse ERZEYBEK

Müdürlüğümüze bağlı okullarda uygulamak istediğiniz ***"Ekolojik Sistem Yaklaşımına Göre Boşanmış Tek Ebeveynli Ailelerin Sorunları ve İhtiyaçlarının İncelenmesi"*** konulu çalışma soruları, Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiş yapılan inceleme sonucunda çalışmanın; **araştırma etiği ilkeleri, katılımcıların gizlilik ve gönüllülük esaslarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.**

Çalışma uygulanmadan önce okul müdürlükleri ile temas kurulması ve tamamlandıktan sonra da sonuçların Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü'ne iletilmesinin yasa gereği olduğunu bildirir, gereğini saygı ile rica ederim.

e-imzalıdır
Hakkı BAŞARI
Müdür

Not: 93/2007 sayılı Elektronik İmza Yasası 'nın 6.maddesi gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

Şht. Mehmet Hasan Tuna Sokak. No.5 Yenişehir 99010 LEFKOŞA
Tel: 2286893
Faks: 2287158

Bilgi için:Funda BİSTAN
Sekreter